HRISOVUL

II

Doc. I. 271.

1942

HRISOVUL

II

1942

„HRISOVUL" BULETINUL ŞCOALEI DE ARHIVISTICĂ

APARE ANUAL

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA: Strada Arhivelor Nr. 4, Bucureşti I.

Buletinul este proprietatea Şcoalei de Arhivistică în baza ordonanţei prezidenţiale a Tribunalului Ilfov, secţia I Comercială, sub Nr. 5955 din 24 Martie 1941, dosar Nr. 667/1941. A fost înscris în registrul publicaţiilor periodice sub Nr. 51/1941. Aprobat de Serviciul central al cenzurii presei cu Nr. 272/1941.

EDIŢIE ÎN CINCI SUTE EXEMPLARE

TIPARUL „CARTEA ROMÂNEASCĂ" BUCUREŞTI.

HRISOVUL

BULETINUL ŞCOALEI DE ARHIVISTICĂ

PUBLICAT DE

PROF. AURELIAN SACERDOŢEANU
DIRECTORUL ŞCOALEI DE ARHIVISTICĂ
ŞI
DIRECTORUL GENERAL AL ARHIVELOR STATULUI

II

BUCUREŞTI
1942

Vigneta de pe foaia de titlu reprezintă, în mărimea originală, sigiliul lui Roman Voevod, Domnul Moldovei, atârnat cu şnur roşu la hrisovul din 1392 (6500) Martie 30, aflat la Arhivele Statului din Bucureşti, Secţia istorică (Moldava) şi are legenda: † Пєчать їѡ Романа Воєвода въ землѣ Молдавьскоі.

ALT CUVÂNT PRELIMINAR

Nu este vorba de o schimbare de program. Rămânem la ceeace am fixat în paginile dela începutul primului volum al publicaţiei noastre: studiul şi tehnica disciplinelor auxiliare ale istoriei. Suntem însă datori o nouă lămurire faţă de cetitorii noştri prin faptul că în ultimele şapte luni, şcoala noastră a avut să treacă o încercare dintre cele mai grele. Prin legea nr. 922 din 17 Oct. 1941, ea a fost desfiinţată datorită nu ştim căror motive. Actul pornind dela un nespecialist bănuim numai sugestii răuvoitoare dela persoane insuficient documentate sau nu îndeajuns de pregătite să înţeleagă rostul existenţei unei astfel de instituţii la noi în ţară.

In această privinţă părerea noastră, spusă răspicat, este că nicio ţară din lume nu are o mai mare nevoie de pregătire specială de cum se simte în ţara noastră. In primul rând nicăieri nu este un haos mai mare decât în arhivele noastre de registratură prin faptul că nu există posibilitatea unei pregătiri tehnice speciale. De aici urmarea firească a pierderilor noastre arhivistice, pagubă naţională de care nu-şi dau seama decât foarte puţini inşi. In al doilea rând, pregătirea specială a arhiviştilor de stat era totdeauna deficientă. In nicio parte nu se puteau căpăta măcar noţiuni elementare cu privire la adunarea, conservarea, clasarea, cercetarea şi răspândirea critică a izvoarelor noastre istorice. Tot ce se putea câştiga în această privinţă venea numai dintr'o practică îndelungată în arhive. Rezultatul a fost şi aici cu totul insuficient. In afară de elementarul indice alcătuit de Aricescu, nu mai cunoaştem nimic în literatura noastră, căci trebue să facem o deosebire limpede între lucrările de organizare a arhivelor şi editarea izvoarelor cuprinse în ele. Această lacună urma să o împlinească Şcoala de Arhivistică.

Odată cu desfiinţarea ei am crezut că poate ne-am înşelat noi în apreciere atribuindu-i rosturi pe care le putea afla cineva şi aiurea. Specialistul este deseori înclinat să atribuie o importanţă nemeritată

unor lucruri vădit minore în ochii altora. De aceea, şi în privinţa aceasta, am căutat să aflăm părerea cât mai multora, bărbaţi de seamă cu preocupări din toate domeniile culturale româneşti. Doream să ne verificăm noi înşine părerile noastre în lumina acestor opinii, care puteau fi numai cu privire la interesul obştesc al problemei.

Am socotit potrivit să îndreptăm o scrisoare către dd. membri ai Academiei Române, profesori universitari, editori de izvoare istorice, redactori de reviste şi cunoscuţi oameni de cultură. In aceeaşi măsură am cerut părerea atât a prietenilor sau familiarilor genului nostru de preocupări cât şi a celor care vădit sau altfel erau protivnici. Tuturor le-am adresat aceste rânduri:

„Odată cu aceasta avem plăcerea de a vă trimite un exemplar din Hrisovul, *primul buletin al Şcoalei de Arhivistică. Din el rezultă care este scopul ce ne-am propus să urmărim atât prin publicaţie cât şi la cursurile şcoalei recent desfiinţată. Dacă şi Dv. credeţi, ca şi noi, că existenţa unei astfel de şcoale este necesară şi la noi, vă rugăm să binevoiţi a ne comunica opinia Dv., dându-ne şi orice sugestii veţi crede de cuviinţă.*

„Cuvântul Dv. ne va fi de mare folos, pentru reluarea lucrului întrerupt."

Rezultatul acestei corespondenţe, însoţită şi de volumul nostru precedent, ne-a adus dovezi sigure că nu eram pe o cale greşită. Am primit răspunsuri dela cei mai mulţi, însoţite şi de cuvinte măgulitoare privitoare la publicaţie. Ţinem să aducem viile noastre mulţumiri tuturor care s'au ostenit în acest chip şi ne-au onorat cu răspunsul domniilor lor. In acelaş timp ne permitem să reproducem aici în întregime numai aceea ce interesează şcoala, lăsând la o parte cuvintele adresate nouă personal sau pentru publicaţie, întru atât cât o îngăduie contextul. La urmă adăogăm şi două opinii străine, unde nu ne-am adresat ci am trimis numai volumul nostru. Sunt asocieri care ne fac plăcere şi ne dau sprijinul moral să mergem mai departe, peste asperităţile de moment.

D. I. Andrieşescu, profesor de arheologie şi preistorie la Facultatea de Litere din Bucureşti, a avut bunăvoinţa să se pronunţe astfel: „Am primit la vreme frumoasa publicaţie „Hrisovul", *de care m'am bucurat şi pentru care mulţumesc foarte mult. Conţinutul e bogat şi variat, totul foarte util. Istoricul Şcoalei, convingător. Mulţi din foştii elevi ai Şcoalei sunt astăzi cercetători, care*

de care mai învățat și folositor acolo unde lucrează. In schimb cu multă mâhnire, am luat cunoștință despre desființarea Școalei de Arhivistică și Paleografie. Eu cred ferm că este o greșală, care se poate repara și se va repara, iar fiindcă îmi cereți o părere sau o sugestie, pentru repararea căreia trebuie să interveniți stăruitor până la bugetul viitor, deși Școala a continuat multă vreme și fără buget: Existența ei nu trebuie întreruptă. Eu mă înscriu, pentru continuare, cu titlul gratuit, a preda un curs săptămânal, despre „Antichități naționale până la întemeierea Principatelor.

„Și École nationale des Chartes, *care a servit pe bună dreptate de model pentru Școala Dv., de aici, a avut, precum se știe, multe vicisitudini de trecut. Intemeiată în 1821, a fost transferată în 1830 dela Arhive la Biblioteca regală. Reformată în 1846, a fost întoarsă la Arhivă, etc. Istoria aduce totdeauna mângâiere și întărire.*

„Cred, repet, că este o greșală, la care s'a ajuns pe urma unor informații cu totul necomplete. Cum, deși în vremuri așa de grele, s'a făcut pentru învățământul nostru superior așa de mult în ultimul timp, nu se poate ca greșala aceasta să nu se repare, potrivit cu însemnătatea reală a Școalei de Arhivistică — École des Chartes a noastră — dându-i-se locul ce merită în cadrul instituțiilor noastre culturale ce privesc cunoașterea și cultivarea trecutului nostru, legitimare strălucită a existenței noastre în timpuri grele și câteodată în timpuri mai bune..."

D. profesor Mihai Costăchescu, eruditul cercetător al trecutului moldovenesc, comunică: „Am primit la timp volumul „Hrisovul"... L-am citit cu mult interes și găsesc că apariția și existența lui este foarte necesară. De-ar fi asemenea lucruri cât de multe, ar fi numai bine. Studiile din el toate foarte importante, prin varietatea și seriozitatea lor. Pentru mine, dedemult, asemenea lucruri sânt o adevărată desfătare sufletească... Desigur că și existența Școalei de Arhivistică este absolut necesaă. Cei ce lucrează contra ei, nu știu ce rău fac. Unul din cele mai de seamă lucruri ale noastre este și sfânta tradiție. Și a o înțelege și prețui cât mai mult și a pătrunde în tot înțelesul ei, este nevoie de pregătirea câtor mai mulți, pentru a putea descifra trecutul. Dumnezeu să dea spor de înțelegere mai multă celor ce au menirea să vă ajute..."

Din partea d-lui profesor C. D. Fortunescu, directorul revistei oltene „Arhivele Olteniei"[1], am primit: „Vă felicit călduros... pentru încă una din merituoasele Domniei voastre realizări în cadrul de acțiune ce vi s'a încredințat și unde sunteți bine pus, ca să puteți

scoate „Hrisovul" cât mai mulţi ani de aci înainte. Regret însă foarte mult desfiinţarea unei instituţii atât de imperios cerută de nevoile noastre culturale cum e Şcoala de Arhivistică, pe care o anunţă p. 542 a publicaţiei D-voastre. Fără ea nu vom mai putea avea specialişti bine pregătiţi în materie, din cari să se recruteze funcţionarii arhivişti, şi nici laboratorul de stimulare ce reprezintă această şcoală pentru tinerii cu tragere de inimă spre aridele şi puţin răsplătitele studii şi cercetări în domeniul trecutului istoric românesc. Şi e păcat că e aşa!"

D. Vasile Grecu, profesor de bizantinologie, ne transmite: „...Cât despre desfiinţarea Şcoalei de Arhivistică, cred că e aceeaşi greşală păgubitoare pentru cultura şi neamul românesc, ca şi desfiinţarea Universităţii din Cernăuţi. Dacă aceasta din urmă nu-şi poate continua activitatea şi existenţa fără bunăvoinţa imediată a Statului, Şcoala de Arhivistică, cred că ar fi bine să nu-şi întrerupă nicio clipă activitatea, ci să continue să existe din nou ca instituţiune particulară, până ce va întâlni iarăşi o înţelegere mai binevoitoare."

Dela d. Ionescu-Mihăieşti, profesor la Facultatea de Medicină din Bucureşti, avem rândurile acestea: „...Apariţia acestui prim Buletin al Şcoalei de Arhivistică justifică cu prisosinţă necesitatea existenţei unui astfel de centru de cercetări şi formarea de specialişti. De altfel am protestat, când am avut prilejul şi împrejurările mi-au îngăduit, împotriva desfiinţării Şcoalei. Spre marea mea mulţumire am aflat, de curând, că actuala conducere a Ministerului Educaţiei Naţionale studiază reînfiinţarea ei şi reorganizarea pe baze temeinice. Incă odată vă mulţumesc şi vă urez izbândă deplină în lupta pe care o duceţi pentru reînfiinţarea unei şcoli indispensabile în orice ţară cu grijă de trecutul şi viitorul ei...".

D. Gh. T. Kirileanu, fost bibliotecar al Casei Regale, scrie: „Cu deosebită plăcere am primit exemplarul din „Hrisovul", primul buletin al Şcoalei de Arhivistică... constituind cea mai temeinică dovadă a muncii metodice pentru cunoaşterea sistematică a trecutului nostru naţional, fără de care nu se pot apăra drepturile noastre istorice, cu deosebire în aceste timpuri tulburate. Şi e adânc regretabil faptul că în loc de recunoaştere a acestei bogate activităţi s'a ajuns la desfiinţarea unei asemenea şcoli conduse cu atâta pricepere şi râvnă...".

Din partea d-lui I. Lupaş, profesor de istoria Românilor la Facultatea de Litere din Cluj—Sibiu, avem: „Am primit eri la

şedinţa Academiei Române frumosul dar de Crăciun, închinat prin vol. I al Hrisovului *ca jertfă neprihănită la altarul istoriografiei noastre. Te felicit din toată inima pentru această impunătoare realizare ştiinţifică. Necesitatea Şcoalei de Arhivistică o consider ca fiind mai presus de orice îndoială. Mă mir că ea a fost înfiinţată cu atât de păgubitoare întârziere şi că a putut fi desfiinţată, cu atâta grabă inexplicabilă".*

D. profesor universitar I. Nistor, ne transmite: „...In vremurile prin care trecem, apariţia unei publicaţii de acest fel merită toată admiraţia. Cât despre Şcoala de Arhivistică, cred că desfiinţarea ei lasă un respectabil gol în studiile istoriei naţionale. Mă alătur deci şi eu din toată inima la străduinţele D-voastre pentru reînfiinţarea ei..."

Din scrisoarea d-lui profesor C. Rădulescu-Motru transcriem: „...Am avut astfel ocazia să mă pun în curent cu soarta şcoalei d-voastră, şi să constat odată mai mult ce mare pacoste este pe ţara noastră... Este cu atât mai dureroasă constatarea, cu cât sunt convins, că dacă Nicolae Iorga era în vieaţă... n'ar fi îndrăsnit să se atingă de Dv.

„Ne trebue o şcoală specială de arhivistică. Eu însă o concep puţin diferită, de cum aţi organizat-o d-voastră. Fiindcă te văd că eşti pentru sinceritate, dă-mi voie să-ţi arăt părerea mea. Eu înţeleg ca şcoala să aibă cursuri generale practice şi o activitate de specialitate. Adică, pentru două serii de studenţi. I. Pentru seria studenţilor, cari vin să înveţe noţiunile elementare şi o practică sumară, pentru a le aplica în vieaţa lor, în calitate de funcţionari arhivari, la diferite instituţii ale Statului: prefecturi, tribunale (tribunale mai ales), primării, etc. şi al II-lea, pentru o serie de studenţi, cari prepară lucrări speciale la Universitate, licenţa, doctorat — şi vin la Şcoala de Arhivistică să utilizeze, nu numai documentele, dar şi experienţa profesorilor acestei şcoli. Să fie aşa dar două serii de cursuri: 1. elementare şi 2. de specialitate. Acestea de specialitate să nu fie fixate anticipativ, ci după numărul şi interesele celor ce se înscriu.

„In privinţa publicaţiei Hrisovului, *eu aş fi de părere să se mărginească la studii de tehnică şi specialitate arhivistică, iar nu să devină o revistă istorică..."*

Henri Stahl ne-a lăsat aceste rânduri: „...Cu privire la pericolul desfiinţării Şcoalei de Arhivistică, cred că dacă această şcoală nu ar fi existat, ar fi trebuit înfiinţată. Dacă nu se poate concepe,

de pildă, desfiinţarea renumitei „École des Chartes", (deşi toate documentele evului mediu sunt studiate şi reproduse în frumoase facsimile), cu atât mai mult cuvânt, dispariţia unei şcoli similare la noi, (unde până la 1863 s'a scris în cirilice), nu se poate admite. Nu e ţară în care să fie mai mare nevoie de arhivişti paleografi, ca într'a noastră... Şi nu e moşnean sau răzeş, mânăstire sau arhivă particulară care să nu aibă documente de descifrat, tradus şi comentat. Nicăieri nu sunt mai multe biblioteci de înfiinţat ca la noi. Insfârşit ar fi o mare greşeală ca expertiza grafică să fie lăsată din nou pe seama profesorilor de caligrafie, total lipsiţi de cunoştinţele necesare pentru a putea reînvia pe documentele noastre un scris şters sau alterat, pentru a putea dovedi falsurile în documentele trecutului ca şi în cele de astăzi..."

D. profesor universitar Al. Tzigara-Samurcaş, directorul Muzeului de artă naţională, ne împărtăşeşte opinia astfel: „Vă mulţumesc pentru volumul I din noua publicaţie a Şcolii de Arhivistică..., căruia îi urez să fie urmat de altele deopotrivă de interesante. In aceasta puteţi vedea şi răspunsul la întrebarea Dvs. asupra părerii mele despre raţiunea de existenţă a unei atari şcoli. Este deobşte cunoscut că cea mai mare parte din materialul documentar aflat atât în Arhivele Statului cât şi în colecţiile particulare aşteaptă încă să fie pus în valoare şi că de această acţiune atârnă desvoltarea însăşi a studiilor istorice la noi. De aceea mi se pare că problema desăvârşirii tehnice a viitorilor arhivişti şi paleografi — în care nu văd simpli funcţionari, ci elemente active în câmpul cercetărilor — merită să i se acorde întreaga atenţie. Acesta este doar scopul ultim al Şcolii de Arhivistică, la realizarea căruia îi urez să poată porni din nou, cu aceeaşi muncă devotată care se întrevede din paginile Hrisovului..."

D. profesor universitar Radu Vulpe dela Facultatea de litere din Iaşi, transmite: „...Acest prim număr al Hrisovului *reprezintă încă o dovadă, pe lângă atâtea altele, de importanţa şi de utilitatea Şcoalei de Arhivistică, a cărei recentă desfiinţare a fost, după părerea mea, o greşală, pe care să sperăm că cei în drept o vor îndrepta cât mai curând. Această instituţie, care şi-a dovedit atât de temeinic valoarea pentru progresul studiilor istorice, trebue să-şi continue activitatea şi locul ei nu va putea fi decât tot pe lângă Arhivele Statului, ca şi până acum..."*

La acestea adăogăm şi două mărturii străine. D. Lothar Gross, directorul secţiei Haus-, Hof- und Staatsarchiv dela Wiener Reichs-

archiv, transmite: „Für die Uebersendung des ersten Bandes Ihrer neuen Zeitschrift „Hrisovul" sage ich Ihnen meinen verbindlichsten Dank. Der Inhalt dieses Bandes macht Ihrer Archivschule alle Ehre, und ich darf hinzufügen, dass mich sowohl Ihr Geleitwort als Ihr eigener Beitrag ganz besonders interesierten..."

D. Giulio Battelli, dela Pont. Scuola Vaticana di Paleografia e Diplomatica, ne-a comunicat: „Vi ringrazio sentitamente, a nome anche di questa Scuola, del gradito invio del vostro „Hrisovul I": è una publicazione che fa onore a Voi, alla Vostra scuola e alla Romania. Dei numerosi articoli ho potuto subito rilevare l'importanza e il carattere scientifico, che danno ad essi un valore universale; alcuni mi interessano direttamente e conto di poterli leggere per intero con l'aiuto di amici romeni in Roma. Sono sicuro che la Rivista servirà efficacemente a far conoscere anche all'estero gli studi romeni; mi auguro anzi che la „Scoala de Arhivistica", passate le difficoltà del momento attuale, possa riprendere nuovamente la sua attività, degna della nuova Romania..."

Din toate cele de mai sus se desprinde aceeaşi părere: necesitatea existenţei Şcoalei de Arhivistică. Aceasta ne-a făcut să nu încetăm de a stărui pentru readucerea ei în fiinţă.

Astăzi domnul profesor universitar Ion Petrovici, ministrul Culturii Naţionale, a dat din nou viaţă Şcoalei de Arhivistică. Legea relativă la organizarea învăţământului superior *întocmită de D-sa, îi dă o şi mai bună posibilitate de lucru. Prin această nouă legiferare şcoala noastră face parte din învăţământul superior, iar activitatea sa didactică şi administrativă stă sub controlul Rectoratului Universităţii din Bucureşti. Are acum toate elementele necesare ca să poată lucra folositor, cu prestigiu şi încredere. Mulţumirile noastre se îndreaptă către D-sa, al doilea ctitor al aşezământului nostru spiritual. In acelaş timp mulţumim din inimă tuturor celor care ne-au ajutat, cu vorba şi cu fapta, să ajungem din nou în portul nostru liniştit, asigurându-i că vom lucra iar cu toată hărnicia noastră. Şi aceste mulţumiri se îndreaptă în mod deosebit către d. prof. univ. Gh. I. Brătianu, care ne-a însoţit cu sprijinul său autorizat în toată odiseea noastră către refacere. Pentru tot ce a făcut îl rugăm să primească mulţumirile noastre cele mai sincere. Aceleaşi mulţumiri se adresează şi d-lui prof. Vintilă Mihăilescu, directorul general al învăţământului superior, pentru contribuţia sa nepreţuită.*

Câmp deschis pentru lucru este destul. Mai mult decât bănuiam noi înşine când am pornit la lucru, căci înţelegem să ţinem seama de toate sugestiile preţioase amintite mai sus. Cum am mai spus, nu vrem să fim încă o revistă de studii istorice, ci numai de tehnică. De aceea vom adăoga cu plăcere contribuţia oricui în acest sens, oricare ar fi domeniul preocupărilor: arhivistic, bibliografic, muzeistic sau al expertizei grafice.

Cursurile pe care le vom face elevilor noştri vor fi într'o măsură oarecare şi adaptare a disciplinelor respective din cercetările generale, dar în cea mai mare parte vor fi evidenţierea nevoilor noastre specifice. Credem că suntem de acord a socoti pentru noi de mai mică importanţă descifrarea perfectă a notelor tironiene sau a scrierii merovingiene, ori să cunoaştem în amănunt toţi tipografii apuseni dela început, lucruri uşor de aflat în orice manual respectiv, decât să putem face ca elevii şcoalei să fie în măsură a descifra o ţidulă a grămăticilor noştri sau a şti cum au procedat şi cu ce greutăţi au avut de luptat cei dintâi tipografi ai noştri. Şi acelaş lucru în toate domeniile.

Pentru aceia care nu au de urmat aceste cursuri, dar doresc totuşi să cunoască viaţa românească, vom căuta să dăm aceleaşi lămuriri prin ajutorul acestei publicaţii. Ea primeşte contribuţia fiecăruia şi expune rezultatul obţinut prin observaţie directă de colaboratorii săi permanenţi.

Cu acest gând pornim azi la drum de viaţă nouă.

Prof. A. Sacerdoţeanu

Sâmbătă, 23 Maiu 1942.

INSEMNĂRI DESPRE ŢINUTUL CERNĂUŢILOR

Viaţa oraşelor şi ţinuturilor moldoveneşti a rămas încă în bună parte ascunsă celor de astăzi, în atâtea documente care s'au pierdut sau care îşi aşteaptă vremea de a fi date la iveală. Abia când mărturiile trecutului vor fi cunoscute în întregime, se va putea schiţa un studiu. Până atunci, ne mulţumim cu încercări de adunare a cunoştinţelor despre trecutul nostru administrativ şi economic. Cu ocazia unor documente inedite, dintre care unul vorbeşte despre o „curte a vameşilor" din Cernăuţi, iar altul despre un staroste de la acest ţinut şi utilizând majoritatea documentelor editate, între care importanta colecţie publicată de d-l Teodor Bălan [1]), mi-am propus să adun câteva ştiri despre acest vechiu ţinut moldovenesc.

La început, probabil, loc de popas pentru caravanele negustorilor germani şi poloni în drumul spre Ţara Românească, spre Dunăre sau spre Marea Neagră, la stabilirea hotarului nordic al Moldovei spre Polonia devine un punct important de vamă pentru cei care veneau sau se îndreptau spre Liov. Nu este trecut centrul de populaţie de pe malul Prutului în rândul cetăţilor moldoveneşti, ci este un „târg", aşa cum apare încă din vremea domniei lui Alexandru cel Bun, în documentul din Suceava, 8 Octomvrie 1408 [2]) Ca întindere şi ca populaţie, oraşul era destul de mic în cursul veacului al XV-lea. La 15 Martie 1490 avea totuşi două biserici cu câte un preot, dar era întrecut de satul Cuciur, astăzi Cuciurul Mare, aşezat pe pârâul Derehluiu lângă Cernăuţi, care avea trei biserici cu câte un preot [3]). Prin faptul

1) T. Balan, *Documente bucovinene*, 6 vol., Cernăuţi 1933—1942.

2) M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, Iaşi 1932, p. 630—37, n. 176.

3) Cf. uricul din Suceava 15 Martie 1490, prin care Ştefan cel Mare constitue diocesa episcopiei Rădăuţilor, în Ion Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, Bucureşti 1913, p. 405—18, n. 224; p. 407 şi 411.

că era reşedinţă de ţinut şi punct important de vamă, el luase totuşi aspectul municipal al oraşelor din acea epocă, pregătindu-se pentru o desvoltare care-l va aşeza astăzi între cele mai mari oraşe româneşti.

Intr'adevăr, între martorii unui zapis din Cernăuţi, 20 Iunie 1642, pentru o cumpărătură a lui Toader Stroescul în Toporucivca dela Costea Grama, apar preotul Ignat şi Gligore diaconul [1]), iar în zapisul de vânzare a unui loc de casă din 1662, apar protopopul Avacum cu preoţii Vasile, feciorul lui Isac şi Ignat [2]), ceia ce arată că locaşurile sfinte şi clericii se înmulţiseră, urmând desigur desvoltarea populaţiei târgului.

Staroştii de Cernăuţi.

Autoritatea centrală era reprezentată prin staroştii ţinutului Cernăuţi [3]), dregători a căror denumire apare sub influenţa polonă, înlocuind pe aceia de pârcălabi, sporadic sau în permanenţă, în districtele moldoveneşti de margine, ca Putna, Tecuci, Hotin, Neamţ, Cernăuţi şi Soroca. După cum în ţinuturile mai importante din punct de vedere strategic sau administrativ, ca Hotin, Cetatea Albă, Chilia, Neamţ sau Orheiu, apar câte doi pârcălabi, tot astfel, poate numai în vremuri de necesitate sau de înflorire, apar la Cernăuţi câte doi staroşti. In lista ce încercăm să reconstituim la sfârşitul studiului nostru întâlnim adesea dedublarea staroştilor: Dumitru Lenţa şi Onciul, feciorul lui Gheorghe, în 1603, în acelaş document [4]); Petre Scaraotschi şi Gavrilaş Mateiaş în 1613, în acelaş document [5]); Musteaţă şi Onciul Iuraşcovici în 1618, în acelaş document [6]); Savin şi Nicolae

1) T. Balan, *Doc. buc.* I, p. 231—2, n. 129; N. Iorga, *Studii şi Documente*, V, p. 399, regestă.

2) Arh. St. Bucureşti, *mân. Doljeşti*, pachet 19, doc. 3; cf. Anexa II.

3) In privilegiul acordat de Ştefan cel Mare locuitorilor din satul Rădăuţi, din Suceava 30 August 1479 (Bogdan, *Doc. lui Şt. c. Mare*, I. p. 229—31, n. 126), întărit prin hrisovul din Suceava 23 August 1481 (*ibid.* I, p. 256—7, n. 141), apar între alţii „staroştii de Ţeaţin", care vor fi luat numele dela dealul Ţeţinei, la marginea Cernăuţilor şi care reprezentau un al doilea nume al acestui ţinut sau erau predecesorii staroştilor de Cernăuţi.

4) Suceava 1 Iunie 1603 (F. A. Wickenhauser, *Bochotin oder Geschichte der Stadt Cernäuz und ihrer Umgegend*, Viena 1874, p. 70, n. VII; T. Balan, *Familia Onciul*, Cernăuţi 1927, p. 19; T. Balan, *Doc. buc.* I, p. 136, reg.).

5) Doc. din 31 Martie 1613 (Gh. Ghibănescu, *Surete şi Isvoade*, V, p. 184, n. 4; reg. în Balan, *Doc. buc.* II, p. 73).

6) Doc. din Cotnar 10 Octomvrie 1618 (I. Bianu, *Documente româneşti*, I, fasc. 1—2, 1576—1632, Bucureşti 1907, p. 58, n. 66; *Arhiva istorică*, III, p. 214; Balan, *Doc. buc.* II, p. 78, n. 30).

Murgulet în 1663 şi probabil în 1664 (Savin era staroste în 1665, deci e probabil că Eustratie Dabija l-a menţinut şi în 1664) [1]; Savin şi Dumitraşco fost vistier în 1665 [2]; Dumitraşco Boul şi Dumitraşco fost pitar în 1671 [3]; Hâncul şi Lupul fost mare vistier în 1717; Radu Racoviţă fost mare jitnicer şi Constantin Silion fost mare medelnicer în 1731; Gheorghe şi Iane în 1743; Toader şi Dumitraşco mare ban în 1747 [4]; Toader şi Ieni în 1747 [5]; Iordache Cantacuzino şi Enăcache Milo, foşti mari paharnici, în 1756 (Milo a fost staroste în 1754—55 şi 1757—60, deci în 1756 putea fi în continuare de funcţionare); Enăcache Milo cu Gheorghe Lefter în 1759 şi cu Petrache Vidali la începutul anului 1760 [6], etc.

In favoarea permanenţei dedublării staroştilor vin unele hrisoave sau porunci domneşti păstrate în condici, care sunt adresate la plural „staroştilor de Cernăuţi", fără specificarea persoanelor în funcţiune [7]. In afară de actele care pomenesc sau se adresează unui staroste anumit, al cărui nume este indicat, întâlnim deasemenea documente cuprinzând sau adresându-se „starostelui de Cernăuţi" la singular [8]. Acest fapt se poate însă explica nu numai prin existenţa unui singur staroste în funcţiune, ci prin utilizarea sistemului de împărţire a atribuţiunilor sau de

1) Impreună în doc. din Iaşi 4 Februar 1663 (Iorga, *St. şi doc.* XXII, p 254; Balan, *Doc. buc.* p. 166, regestă).

2) Cf. lista staroştilor (sunt pomeniţi în documente separate).

3) Impreună în doc. din 15 Octomvrie 1762 (Balan, *o. c.* III, p. 155, reg. .

4) Cf. lista staroştilor.

5) Impreună în doc. din 13 Iunie 1747 (Balan, *o. c.* V, p. 126, reg.).

6) Cf. lista staroştilor.

7) Cf. porunca lui Gheorghe Ştefan din Iaşi 23 Mai 1655 către staroştii de Cernăuţi să aleagă hotarul satului Maletinţi (Balan, *o. c.* II, p. 150, n. 74); cartea lui Duca Vodă din 1 Februar 1670 pentru aplicarea judecăţii între Stroescul şi Neniul logofăt pentru Cincău (*ibid.* III, p. 47, n. 37); hrisovul lui Constantin Duca ordonând staroştilor să oprească o pătrime din Câmpulungul rusesc pentru Gheorghe Goian (*ibid.* III, p. 91, regestă).

Nu pomenim actele domneşti adresate „staroştilor de Cernăuţi" şi părând a i înţelege în funcţiune succesivă, nu simultană, deşi acest lucru este discutabil, ca hrisovul lui Grigore Ghica din 13 April 1737 către staroştii de Cernăuţi şi marele căpitan de Coţmani (Iorga, *St. şi doc.* VI, p. 436, n. 1641; Balan, *o. c.* III, p. 142, reg.), etc.

8) Cf. dania lui Constantin Movilă către mân. Pobrata, din Iaşi 7 Ianuar 1608 (Balan, *o. c.* p. 141, n. 61); cartea lui Mihail Racoviţă din Iaşi 22 Septemvrie 1704 pentru Chigheci căpitan în Putila (*ibid.* III, p. 124, n. 97); cartea lui Ioan Mavrocordat din Iaşi 6 Iunie 1745, ordonând starostelui să apere pe Ileana Jora în stăpânirea părţilor ei din Maletinţi (*ibid.* IV, p. 201, reg.), etc.

funcţionare prin rotaţie pe care-l regăsim în conducerea altor ţinuturi moldoveneşti cu doi pârcălabi sau staroşti simultani. De altfel, o împărţire a atribuţiunilor ar fi fost foarte naturală în acest ţinut de margine, unde dregătorii aveau însărcinări mai numeroase şi mai variate decât colegii lor dinlăuntrul ţării. Importanţa acestor staroşti reese şi din faptul că majoritatea lor erau aleşi dintre foştii mari dregători de divan, cum vom vedea din lista anexată.

Atribuţiunile staroştilor de Cernăuţi.

Nu vom insista asupra atribuţiunilor administrative, financiare şi judecătoreşti, comune tuturor conducătorilor de ţinuturi din Moldova.

Staroştii de Cernăuţi mai au atribuţiuni cu caracter juridicţional internaţional.

Tratatul încheiat la 22 Ianuar 1510 de solii lui Bogdan cel Orb cu regele Poloniei [1]), dădea starostelui de Cernăuţi puterea de a hotărî în neînţelegerile ce s'ar fi putut isca între supuşii statelor contractante sau în plângerile pentru abuzuri de putere ale reprezentanţilor autorităţilor publice :

„Asemenea, oricare din supuşii Măriei Sale Regelui Poloniei va avea vreo strâmbătate dinspre ţara şi dela supuşii lui Bogdan Voevod, atunci aceşti supuşi ai Măriei Sale Regelui Poloniei vor cere dreptate dela staroştii dela Hotin şi Cernăuţi şi Soroca şi aceşti staroşti vor avea deplină putere să facă dreptate fiecăruia din supuşii Măriei Sale Regelui Poloniei.

„Asemenea, oricare supus al Măriei Sale Bogdan Voevod vor avea vreo nedreptate din partea supuşilor Măriei Sale Regelui Poloniei, din Galiţia, din Ţara Podoliei, aceşti supuşi ai Măriei Sale Bogdan Voevod vor cere dreptate dela staroştii din Cameniţa şi din Galiţia şi aceşti staroşti vor avea deplină putere să facă dreptate supuşilor lui Bogdan Voevod şi cu toţi oamenii care sunt din Galiţia şi din Ţara Podoliei" [2]).

In acelaş timp se fixează modul de soluţionare a conflictelor între autorităţile dela hotar :

---

1) M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti dela Bogdan Voevod (1504—1517)*, Bucureşti 1940, p. 454—67, n. 75.
2) *Ibid.* p. 459—60 (text slavon) şi p. 464 (text rom.).

„Asemenea, când s'ar întâmpla vreo strâmbătate sau vreo neînţelegere între staroştii Măriei Sale Regelui Poloniei şi între staroştii Măriei Sale lui Bogdan Voevod, atunci Măria Sa Regele Poloniei şi Măria Sa Bogdan Voevod vor trimite boerii lor de sfat, care vor împăca şi aşeza asemenea nepace şi strâmbătăţi şi vor face dreptate din amândouă părţile"[1]).

O mărturie din mijlocul secolului al XVIII-lea ne dă un aspect al rolului staroştilor de Cernăuţi în asemenea chestiuni. Se arestaseră pe hotar 7 tâlhari, care erau ţinuţi de doi ani în închisoare, probabil fără judecată. La cererea polonă de a se face o cercetare „la marginea ţării", se formează o comisiune mixtă româno-polonă, în care Domnul Moldovei trimite delegaţi pe Ioniţă Stroici comis, Mihalache Calmuţchi, Ştefan Tabără căpitan şi Ion Vlad pisarul din Cernăuţi, care vor întreprinde cercetarea. Starostele din Cernăuţi conducea probabil lucrările acestei delegaţii, deoarece el este însărcinat de Domn să-i trimită rapoartele lucrărilor[2]).

De o importanţă deosebită erau atribuţiunile staroştilor de Cernăuţi în legătură cu schimbul de mărfuri între Polonia şi Moldova.

Constituirea drumurilor comerciale prin Moldova, din Carpaţi spre Dunăre şi spre Tătari, spre Ţara Românească, Ungaria şi Marea Neagră, au făcut din Cernăuţi un punct de seamă în reţeaua complicată şi costisitoare a vămilor moldoveneşti. Privilegiul acordat de Alexandru cel Bun la 8 Octomvrie 1408 negustorilor lioveni[3]) arată că aceiaşi marfă era supusă la taxe în mai multe oraşe ale ţării.

La Cernăuţi tariful vamal era următorul:

„Caii la descărcare vor da la Suceava 4 groşi, la Siret 2 groşi, la Cernăuţi 2 groşi..." „Iar la Cernăuţi vama pentru un car nemţesc 4 groşi, pentru carul armenesc 6 groşi, pentru o vită cornută 1 groş, pentru 10 porci 1 groş, 10 oi 1 groş, iar pentru cal sau iapă câte 2 groşi. Iar la trecători şi pentru carele nemţeşti şi pentru cele armeneşti câte 4 groşi. Aceasta-i vama Cernăuţului. In Cernăuţi carele să nu se scuture, ci neguţătorul să-şi dea cuvântul său că nu are marfă oprită în carul său, jderi, ar-

1) *Ibid.* p. 460 (text sl.) şi p. 406 7 (text rom.).
2) Balan, *o. c.* III, p. 143, reg. Ştefan Tabără căpitan între 1742 şi 1762.
3) M. Costăchescu, *Doc. mold. în. de Şt. cel Mare*, II, p. 630 37, n. 176.

gint, ceară şi cai buni de ţară" [1]). Liovenii care luau peşte dela Brăila, plăteau la Cernăuţi numai vama pentru car [2]).

Acest privilegiu a fost întărit de Ştefan Vv. prin hrisovul din Suceava 18 Martie 1434 [3]) şi de Petru Aron prin hrisovul din Suceava 15 Ianuar 1456 [4]), care nu schimbă textul anterior. Hrisovul din Suceava 29 Iunie 1456 [5]), întărit de Ştefan cel Mare în Suceava la 3 Iulie 1460 [6]), prezintă însă oarecare modificări, datorite desigur perfecţionării mijloacelor de trecere a Prutului către Polonia: „Iar la Cernăuţi, pentru un car cărăuşesc vamă 4 groşi, pentru un car armenesc 6 groşi, pentru o vită cornută 1 groş, pentru 10 porci 1 groş, pentru cal sau pentru iapă câte 2 groşi. Iar la trecători, de car, fie nemţesc sau armenesc, câte 4 groşi, dar numai când vor trece pe poduri umblătoare. Iar când va fi îngheţat sau vor trece prin vad, atunci carele să nu dea nici un groş... Şi în Cernăuţi să nu se scuture, ci neguţătorul să-şi dea cuvântul său drept că nu are marfă oprită în carul său, jderi, argint, ceară sau cai buni de ţară".

Aşadar, la Cernăuţi tariful vamal era mai complicat decât în alte părţi. Unele produse erau taxate după un tarif care pare egal cu acel în vigoare la Siret. Altele, în special mărfurile de tranzit, nu plăteau decât o taxă globală pentru car, afară de cazul când se impunea o taxă de trecere a Prutului sau nu plăteau nici o vamă. Ele se bucurau deasemenea de un control redus, vameşii mulţumindu-se cu cuvântul negustorului că nu posedă mărfuri prohibite.

Conform principiului delegării unora din puterile domneşti asupra conducătorilor diviziunilor administrative, staroştii de Cernăuţi deţineau conducerea şi dreptul de control al serviciului vamal din ţinutul lor. In acest domeniu aveau sub ordinele lor pe marele căpitan de Coţmani şi Cernăuţi, conducător al trupelor de pază a hotarului cu căpitanii de călăraşi, vameşii, grămăticii vămii, călăraşii care păzeau trecerile peste hotar.

Din privilegiile pomenite mai sus nu putem afla care erau veniturile atribuite diverşilor dregători în legătură cu vama Cer-

---

1) *Ibid* p. 635, trad. rom.
2) *Ibid.* p. 636, trad. rom.
3) *Ibid.* II, p. 667—74, No. 186.
4) *Ibid.* II, p. 777—78, n. 229.
5) *Ibid.* II, p. 788—96, n. 231; pentru Cernăuţi p. 794, text rom.
6) I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan cel Mare*, II, p. 271—82, n. 128; pentru Cernăuţi p. 280—81, text rom.

năuților. Mărturii mai târzii ne dau însă oarecari precizări. Probabil pentru a înlătura unele abuzuri ale dregătorilor dela hotar [1]), Grigore Ghica, în privilegiul acordat la 11 Aprilie 1739 Armenilor din Polonia care veneau în Moldova cu cirezi de vite, fixează diversele taxe vamale și cotele ce aveau de încasat pe seama lor dregătorii locali pentru aceste mărfuri [2]).

Armenii trebuiau să dea pentru boii de negoț: cornăritul câte un leu și un potronic vechiu de bou și câte un leu de bou vama. Pentru vitele și hergheliile de iepe ce aveau în Moldova, ei trebuiau să dea darea cuniței după obiceiu, câte 40 bani de vită și iapă. Starostele de Cernăuți, marele căpitan de Coțmani, vameșii, etc. luau venitul lor după obiceiu și anume: starostele lua un potronic de bou, marele căpitan de Coțmani lua câte un leu de cireadă, iar vameșii tot câte un leu de cireadă ce mergea la otace sau la târguri, pentru grămătici se luau câte 4 bani de bou, iar călărașii ce păzeau la trecători luau câte 2 potronici de cireadă. Negustorii aveau dreptul să ridice dela Botoșani până la 200 stoguri de fân domnesc, plătind câte 2 lei și jumătate stogul. Pentru boii răslețiți, plăteau colacul la cine găsea boii câte 2 lei de cârd, iar pentru unul sau doi răslețiți darea pârcălăbiei câte un leu de bou. Oamenii străini, mazuri din Polonia, în slujba negustorilor, erau scutiți, dar oamenii de țară, holtei, care erau păstori la bucatele negustorilor, dădeau câte 2 galbeni la trecerea lor cu hârtii din țară.

Ținând seamă de faptul că în această mărturie nu e vorba decât de o parte din obiectele tranzitului cernăuțean, înțelegem marile venituri ale târgului, ceia ce explică existența la mijlocul sec. al XVII-lea a unei clădiri de vamă, zidită probabil din piatră și destul de arătoasă pentru a fi numită de un document contemporan, din 1662, „Curtea vameșilor", denumire cât se poate de pretențioasă pentru acea epocă [3]).

---

1) Probe ale abuzurilor ne dau poruncile lui Grigore Ghica din 13 April 1737 către staroștii de Cernăuți și marele căpitan de Coțmani, să nu mai ia câte 3 potronici pentru caii Armenilor din Polonia ce vin în Moldova; pentru caii aduși din Polonia nu vor lua nimic, iar pentru caii moldovenești vor lua vama după obiceiu (N. Iorga, *St. și doc.* VI, p. 436, n. 1641; Balan, *Doc. buc.* III, p. 142, reg. In vol. IV, p. 129—30, No. 96, Balan ne dă textul hrisovului datat din 14 Aprilie 1737).

2) N. Iorga, *St. și doc.* VI, p. 438, n. 1652; Balan, *Doc. buc.* III, p. 142, reg. și textul hrisovului în vol. IV, p. 153—54, No. 107).

3) Cf. zapisul din 1662 (Arh. St. București, *mân. Dolješti*, pachet 19, doc. 3; cf. anexa II).

In cadrul aceloraş preocupări, staroştii de Cernăuţi, împreună cu subalternii lor, stabileau locurile şi datele târgurilor anuale la care participau numeroşi negustori străini [1]) şi introduceau, din porunca Domnului, noi prohibiţiuni vamale pe cuprinsul ţinutului lor. Astfel, condica lui Constantin Mavrocordat, pentru anii 1741—1742, cuprinde o poruncă domnească către staroştii de Cernăuţi să nu permită supuşilor poloni să are sau să taie şi să ridice lemne de pe teritoriul Moldovei şi să nu primească „gazeturi" dela Poloni [2]).

Uneori starostele îşi delega o parte din puteri unui locţiitor sau namesnic, pentru întreg ţinutul sau numai pentru un ocol. La 28 Ianuar 1769, Gheorghe, probabil fostul mare sulger şi staroste al Cernăuţilor, numea pe curteanul Ioniţă Tabără namesnic la ocolul Nistrului, fixându-i următoarele atribuţiuni : „....să fie pururea de grijă acelui ocol şi cu privigheri la toate oricâte s'ar clăti ; marginea încă să o cerceteze pe la toate străjile ca să vază cu ce nizam se păzeşte marginea ; pentru pripasuri încă să cerceteze şi găsindu-le să trimită aice (la starostie) după obiceiu ; pricini de judecăţi mici încă i s'au dat voe să le caute, iar la pricini mari să nu se amestece, ci să le trimeată aice, cum şi din cele mici neodihnindu-se acolo cu înştiinţare să le trimeată aice". Continuă instrucţiunile, adresându-se conducătorilor satelor din acest ocol : „...Deci scriem vouă vornicilor de prin sate, viind numitul namesnic şi întrebându-vă atât pentru pripasuri cum şi altele pricini ce se mistuesc prin sate şi sunt împotriva poruncilor, să aveţi a-i arăta şi a nu-l mistui, că, dovedindu-se, unul ca acela va lua certare").

In cursul secolului se mai întâlnesc asemenea înlocuitori. Zapisul diaconului Bejan, prin care dărueşte lui Constantin Turcul, partea sa din satul Budinţi (Cernăuţi), este scris în Orăşeni la 30 Mai 1705 de Darie „namesnic de Cernăuţi" [4]). In zapisul lui Ilie Ciudin din 5 Iulie 1737, în legătură cu uciderea a doi evrei din Cuti şi răscumpărarea lui de Mihai Caţichi zis Micul şi de Şerban Flondor, semnează între martori Gheorghe Pârvul (care

1) N. Iorga, *St. şi doc.* VI, p. 361, No. 1109; Balan, *Doc. buc.* III, p. 143, reg.

2) N. Iorga, *Şt. şi doc.* VI, p. 360, No. 1104; Balan, *Doc. buc.* III, p. 143, reg.

3) Balan, *Doc. buc.* VI, p. 218, No. 76.

4) *Ibid.* III, p. 127—28, No. 100.

apare apoi ca mare căpitan) „la rugăminte înaintea starostelui, fiind nămesnic" 1).

Intâlnim deasemenea boeri care girează afacerile stărostiei, probabil în timp de vacanţă a dregătoriei, păstrând titlul personal al dregătoriei ce ocupă sau a ocupat în divan şi adăugând uneori pe acela de vechil al stărostiei. Astfel, Gheorghe fost mare sulger, apare numai cu această titulatură în documentele din 25 Februar 1763 2), 29 Iulie 1765 3) şi 30 Iulie 1765 4), iar ca vechil al stărostiei de Cernăuţi apare în hrisoavele lui Grigore Alexandru Ghica din 25 Mai 1765 5) şi 18 Iunie 1765 6).

Dregătorii sub ordinele staroştilor de Cernăuţi.

Colaboratorul cel mai apropiat al staroştilor era marele căpitan de Coţmani şi Cernăuţi, comandantul forţelor militare ale ţinutului. Pentru problemele generale, acesta era subordonat din punct de vedere militar hatmanului şi Domnului Moldovei 7). Pentru afacerile lăuntrice ale ţinutului Cernăuţi şi ale hotarului către Polonia, el datora ascultare deplină staroştilor. Această subordonare reese dintr'o mărturie păstrată în condica lui Constantin Mavrocordat pentru anii 1741—1742, când, probabil în urma unui conflict de atribuţiuni, Domnul poruncea, dacă marele căpitan de Coţmani nu ar asculta pe staroste „ca pe un boer bătrân şi ca pe un staroste, atunci îl vom ridica de acolo din căpitănie; aşişi dumneata (staroste) să-l ridici şi să-l trimiţi aice (la domnie)" 8). Am văzut mai sus că, alături de staroşti sau în lipsa acestora, marele căpitan avea însărcinări în domeniul vamal şi primea o cotă din încasările vămii din Cernăuţi 9). Il întâlnim deasemenea foarte des în acte domneşti, însărcinat cu

---

1) *Ibid.* IV, p. 143—44, No. 101.
2) *Ibid.* III, p. 9—10, No. 5.
3) *Ibid.* VI, p. 70—71, reg.
4) *Ibid.* VI, p. 71, reg.
5) *Ibid.* VI, p. 140, No. 46.
6) *Ibid.* VI, p. 147—48, No. 49.
7) Doc. din 28 Iulie 1714 numind pe Dumitraşco Calmuţchi mare căpitan în locul lui Hâncul (N. Iorga, *Doc. familiei Callimachi*, II, p. 173, No. 2; Balan, *Doc. buc.* III, p. 189, reg.).
8) N. Iorga, *St. şi doc.* VI, p. 330, No. 845.
9) In privilegiul dat de Grigore Ghica la 11 Aprilie 1739 Armenilor din Polonia, marele căpitan de Coţmani lua câte un leu de cireadă (N. Iorga, *St. şi doc.* VI, p. 438, No. 1652; Balan, III, p. 142, reg. şi IV, p. 153—54, No. 107).

cercetarea pricinilor dinlăuntrul ţinutului sau cu alegerea de pământuri în mărturiile şi cărţile de judecată ale staroştilor, îndată după aceştia, precum şi în unele zapise ca martori, chiar când nu mai ocupă dregătoria de mare căpitan. Uneori înlocuesc pe staroşti în unele din atribuţiunile lor, ca namesnici [1]).

Sub ordinele marelui căpitan de Coţmani se aflau căpitanii steagurilor de călăraşi din ţinut [2]), repartizaţi probabil pe comune sau pe grupuri de comune. De cele mai multe ori aceşti căpitani sunt pomeniţi fără indicarea sediului steagului ce conduc, ceia ce împiedică alcătuirea unei liste a lor pe reşedinţe. In documentele cercetate întâlnim doar pe Isar Mironescu căpitan de Sinehău [3]), Mihail) [4], Ursul Grieros [5]) şi Ilie Cârste [6]), căpitani de Carapciu pe Ceremuş şi un Vlad căpitan, locuitor în satul Maletinţi, unde-şi mutase reşedinţa din satul Hlivişte [7]). Faptul că alţi căpitani apar ca martori sau ca părţi în acte datate din unele comune ale ţinutului care puteau, prin importanţa lor demografică, să reprezinte un centru călărăşesc, nu poate servi de argument definitiv pentru fixarea reşedinţei acestora [8]).

In afară de aceşti căpitani, aleşi probabil pe timp variabil dintre locuitorii mai înstăriţi, existau şi conducători militari de carieră, puşi sub ordinele marelui căpitan de Coţmani. In această categorie ar trebui aşezat acel Alexandru „iuzbaşă de călăraşi ot Suhoverhu" (Suhoverh, ţinutul Cernăuţi), care apare ca martor într'o hotarnică a satului Maletinţi, făcută de Andreian, staroste de Cernăuţi [9]).

---

1) Zapisul din 5 Iulie 1737 (Balan, *Doc., buc.* IV, p. 143—44, No. 101).

2) Porunca domnească din 28 Iulie 1714 pentru numirea lui Dumitraşco Calmuţchi mare căpitan de Coţmani în locul lui Hâncul : „Voi toţi, căpitani şi călăraşi de pe la steaguri dela acest ţinut" să ascultaţi de marele căpitan" pe porunca Domniei mele şi a dumisale hatmanului" (N. Iorga, *Doc. Callimachi*, II, p. 173, No. 2; Balan, *Doc. buc.* III, p. 189, reg.).

3) Doc. din 30 Martie 1643 (N. Iorga, *St. şi doc.* V, p. 399; Balan, *Doc. buc.* III, p. 103, reg.).

4) Doc. din Iaşi 31 Iulie 1731 (Balan, *Doc. buc.* IV, p. 100, No. 71).

5) Doc. din 16 Iulie 1762 (*ibid.* VI, p. 63—64, No. 22). Apare ca fost căpitan.

6) Doc. din Carapciu, 20 Noemvrie 1793 (*ibid.* VI, p. 18—19, reg.). Apare ca fost căpitan, răposat.

7) Doc. din Iaşi 24 Mai 1742 (*ibid.* IV, p. 200, No. 132).

8) Gheorghiţă căpitan în doc. din Mărtineşti 20 Iunie 1678 (*ibid.* III, p. 68, No. 55); Mihail şi Mintici căpitani în doc. din Ivăncăuţi 5 Aprilie 1710 (*ibid.* III, p. 154, No. 121); Gh. Moţoc şi Ţopa în doc. din Orăşeni 20 Iunie 1712 (*ibid.* VI, p. 293, reg.), ceia ce arată că nu se poate stabili titularul.

9) Doc. din 22 Iunie (prob. 1655); *ibid.* II, p. 150—51, No. 75.

Călăraşii steagurilor erau luaţi dintre locuitorii diferitelor sate ale ţinutului şi scutiţi de dări sau de unele angarale pentru slujba prestată Domniei [1]). Işi păstrau aşezarea la locul lor de origină, nefiind în slujbă efectivă probabil decât în timp de războiu sau cu schimbul la paza hotarului [2]).

Aceste privilegii şi scutiri dau naştere uneori la abuzuri, care aduc importante prejudicii proprietarilor moşiilor pe care erau aşezaţi călăraşii. Astfel Nicolae, ginerele fostului mare căpitan Ieremia Jora, se plânge Domnului de împietări ale călăraşilor în satul său Maletinţi : ,,mai înainte vreme au fost trăind acolo doi, trei) călăraşi, dară ţărani erau mai mulţi, dela care mult se agonisea stăpânul moşiei, slujindu-se cu ţăranii, cum este obiceiul într'acolo la hraniţe ; iar din zi în zi, înmulţindu-se călăraşii, s'au făcut satul tot de călăraşi şi ţărani n'au mai rămas nime : Ce încă şi căpitănie s'au aşezat acolo în sat, care căpitănie era la Hlivişte, acmu este acolo în satul Maletinţii [4]). Şi stăpânul moşiei se păgubeşte mult din venitul moşiei, că pun multe pricini călăraşii şi dijma nu vor să dea deplin pe obiceiu, ci numai din pâne, iar din fânaţ nu vor să dea şi ajutor la nimic nu-i dau, ci încă cunoaşte stricăciune dela dânşii..." [5]). Grigore Ghica ordonă ca stăpânul Maletinţilor să-şi ia venitul moşiei dela călăraşi, ,,măcar că ei sunt slujitori şi sunt de paza marginei, dar nici stăpânul moşiei... nu-i cu cale să fie păgubaş de venitul moşiei, ci să aibă a-şi lua dijma de pâne pe obiceiu din pâni, din grădini, din ogoare, din fâneţe, din stupi şi dintr'alte câte s'ar lucra pe acea moşie ; şi în toate veri să facă o clacă de arat şi o clacă de secere şi o clacă de fân. Şi când s'ar strica iazul să-i dea ajutor şi la ezit. Şi băutură nici un fel cu oca să n'aibă

1) Cond. lui C. Mavrocordat pe anii 1741—1742 conţine o porunca a Domnului către marele căpitan de Coţmani Gavril Neculce pentru călăraşii care stau pe moşiile episcopiei Rădăuţilor,,să le deie pace de călărăşie, să rămână a da bir cu ţara şi să lucreze episcopiei pe obiceiu, iar căpitanul de Coţmani să-şi caute alţi călăraşi la Chiseleu, Maletinţi sau Carapciu (N. Iorga, *St. şi doc.* VI, p. 343, No. 965 ; D. Dan, *Cronica episcopiei de Rădăuţi*, Viena 1912, p. 189—90, No. 21, Balan. *Doc. buc.* IV, p. 114, reg.).

2) In doc. din Jadova 28 Octomvrie 1699 apar Ştefan şi Ion Negru călăraşi de Carapciu (Balan, *o. c.* III p. 100, reg.), iar în doc. din 2 Iulie 1774 apare Ştefan Cucul călăraş de Prelipce (*ibid.* VI, p. 125—26, reg.).

3) In text вл, ar fi *2, 3* (doi, trei), iar nu 2003 (*cf. ibid.* IV, p. 112).

4) Fapt care întăreşte afirmaţia noastră asupra modului de grupare a călăraşilor pe căpitănii şi de stabilire a reşedinţelor acestora.

5) Doc. din Iaşi 1733 (*ibid.* IV, p. 112—113, No. 83).

voe a vinde, fără numai cu polobocul, după cum urmează acest obiceiu printr'alte sáte la acel ținut, de pun stăpânii orândariu și numai orândariul are voe să vânză băutură cu oca. Și de și-ar putea strânge stăpânul satului niscai țărani or oameni străini or niscai vecini din cei ce ar fi de loc, să fie numai de slujba lui, iar călărașii la muncă cu dânșii să nu-i amestece, nici altă supărare să nu le facă"[1]). Această hotărîre domnească, care ne dă o privire interesantă asupra obligațiunilor țăranilor din ținutul Cernăuților față de stăpânii moșiilor pe care erau așezați, nu încheie conflictul. In acelaș an, Constantin Mavrocordat trimite pe Nicolae Costin logofătul să cerceteze pricina, la plângerea proprietarilor[2]), dar afacerea se prelungește. In 1742 acelaș Domn poruncea energic starostelui de Cernăuți să pună la dijmă și la celelalte angarale pe locuitorii din Maletinți, călărași sau nu, silind pe căpitanul Vlad, care se aciuase acolo, să repare stricăciunile făcute pe moșie[3]).

In documentele bucovinene publicate de T. Balan, întâlnim pe Vasile Dumici[4]), Gheorghe Boșneag[5]) și Constantin Ianăș[6]), căpitani de bărani, pe Oance „umblător"[7]) și pe Iacob Struț „fost băran la stărostia Cernăuților în vremurile moldovenești[8])." Acești bărani erau oamenii domnești pedeștri care aduceau înaintea autorităților în caz de neprezentare de bună voe pe cei chemați ca martori sau împricinați și pentru care se percepea o taxă „pentru ciubote" sau „pentru treapăd"[9]), iar umblătorii erau călăreții utilizați pentru aceleaș treburi.

---

1) *Ibidem.*

2) Doc. din 5 August 1733 (*ibid.* IV, p. 113—14, No. 84).

3) Doc. din Iași 24 Mai 1742 (*ibid.* IV, p. 200, No. 132).

4) Doc. din 30 Noemvrie 1752, pomenit de doc. din Iași 7 Iulie 1755 (*ibid.* V, p. 11, reg.).

5) Doc. din 2 Aprilie 1758 (*ibid.* V, p. 178—179, No. 90).

6) Doc. din Iași 7 Iulie 1755 (*ibid.* V, p. 11, reg.), 26 Mai 1757 (*ibid.* V, p. 167—69, No. 86), 2 Iulie 1757 (*ibid.* V, p. 170, reg.), și 30 Iulie 1773 (*ibid.* VI, p. 247—48, No. 86) îl dau ca simplu căpitan. Doc. din 30 Iulie 1765 îl dă căpitan de bărani (*ibid.* V, p. 178—79, No. 90).

7) Martor în doc. din 27 August 1742 (*ibid.* IV, p. 212, No. 140).

8) Doc. din Cernăuți 21 Martie 1823 (*ibid.* VI, p. 150—51, reg.). Dă mărturie că s'a îngrădit de stărostie în vremurile moldovenești închisoarea târgului, așezată pe terenul lui Gheorghe Mațoiani, zis Grecul.

9) Cf. doc. f. d. (probabil Iulie 1759), prin care starostele Gheorghe Lefter cheamă la el pe Dumitrașco Potlog pentru cercetarea unei pricini pe părți din Verbăuți, îi fixează soroc, amenințându-l că, nevenind, îi va trimite „băran cu treapăd" (*ibid.* V, p. 180, reg.). In doc. din 23 Ianuar 1730 martor un vatav de barani (*ibid.* IV, p. 91, No. 64).

In ordine administrativă, staroştii mai erau ajutaţi de un număr oarecare de dregători locali, al căror titlu varia după localitatea sau circumscripţia ce administrau. In unele documente apare un mare vătaf [1]), care putea fi sau vătaf al târgului de reşedinţă al starostiei sau un soiu de mai mare peste conducătorii satelor şi târgurilor ţinutului, problemă neelucidată încă din cauza lipsei de informaţie documentară suficientă [2]). In satele ţinutului apar vătafi [3]), vătămani [4]) sau vornici [5]), ale căror atribuţiuni erau analoage şi care erau subordonaţi staroştilor sau locţiitorilor acestora [6]). In centrele mai importante de populaţie apar şi alţi dregători. In întărirea domnească din Iaşi 4 Martie 1648 pentru jumătate din satul Broscăuţi lui Dumitraşco din Călineşti e pomenită o mărturie semnată, între alţii, de un Creţul ispravnic de Coţmani [7]). Intr'un zapis de cumpărătură în Lucavăţ şi Păuceşti apare ca martor Constantin, feciorul Ursului pârcălab de Ştefăneşti [8]). Intâlnim deasemenea pe Mihai Caţichi,

1) In mărturia din Cernăuţi 14 Decemvrie, probabil 1602, urmează starostelui Iuraşco un Bobric mare vătaf (*ibid.* I, p. 135—36, No. 56).

2) Cf. T. Balan, *Au fost în Moldova vătafi de ţinut?* (*Revista Arhivelor*, IV, 2, Bucureşti 1941, p. 382 83).

3) Ilie vătaf de Berbeşti, Isac de Carapciu, Ţântă de Ivăncăuţi în doc. din Cernăuţi 8 Februar 1595 (*Balan*, I, p. 118—19, No. 49); Drăgan vătaf de Jadova în doc. din 9 Aprilie 1596, pom. de doc. din 9 Iulie 1760 (*ibid.* V, p. 16, reg.); Bahrin, Hârţu şi Iarci vătafi în doc. din Cernăuţi 14 Decemvrie 1602 *bid.* I, p. 135—36, No. 56); Bahril, Ilie şi Gurban vătafi în doc. din Călineşti 17 Decemvrie 1609 (*ibid.* I, p. 142—43, No. 63), etc.

4) Gherman vătăman de Cuciur în doc. din 25 Decemvrie 1422 (Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare* II, p. 305— 9, No. 84,); Ioan „vătământ" de Havrilăuţi în doc. din 22 Iunie, probabil 1655 (Balan *Doc. buc.* II, p. 150—51, No. 75); Nichifor vătăman de Securiceni, Grozav vătăman de Uideşti, Toader şi Andonie vătămani, în doc. din 15 Noemvrie 1656 (*ibid.* II, p. 153—56, No. 79), etc.

5) Gligorie vornic de Toporăuţi în doc. din 9 Iunie 1762 (*ibid.* IV, p. 61—63, No. 41); Ştefan vornic de Iurcăuţi în doc. din Iaşi 26 Noemvrie 1746 *ibid.* V, p. 21—22, No. 13); Ştefan Prodan vornic de Chiseleu, Vasile Zota de Verenceanca şi Ştefan Zota de Cadobeşti, în doc. din 10 August 1762 (*ibid.* IV, p. 169, reg.), etc.

6) Cf. porunca dată de staroste vornicilor din satele ocolului Nistrului la numirea lui Ioniţă Tabără curteanul ca namesnic al său acolo, în 28 Ianuar 1769 (*ibid.* VI, p. 218, No. 76).

7) *Ibid.* I, p. 250, No. 146.

8) Doc. din 18 Decemvrie 1756 (*ibid.* V, p. 159—60, No. 83).

zis Micul [1]), şi pe Dumitraşco Baenschi [2]), mari vornici de Câmpulungul rusesc, iar într'o mărturie din 6 Noembrie 1632 pentru stăpânirea moşiei Onutul de sus este martor Tinco cel bătrân din Grămeşti (Cernăuţi), fost vătaf de graniţă [3]).

Apar, în fine, Ion Tabără [4]) şi Vlad [5]) curteni, numeroşi grămătici şi diaci ai stărostiei, care certifică scrierea diverselor acte [6]).

Vameşii din Cernăuţi.

Vameşii de Cernăuţi erau desigur personagii destul de importante, deoarece acest punct de control al trecerii hotarului cerea multă pricepere şi aducea venituri însemnate dregătorilor şi ţării. Ajutaţi de grămătici pentru ţinerea registrelor şi socotelilor, ajutaţi şi protejaţi de marele căpitan de Coţmani şi Cernăuţi, cu căpitanii şi călăraşii săi, pentru paza şi poliţia hotarului, ei sunt stabiliţi la mijlocul secolului al XVII-lea într'o vastă clădire, numită în documente „Curtea vameşilor". Nu putem totuşi alcătui o listă a vameşilor, deoarece ei apar foarte rar în documente, doar cu ocazia unei transacţiuni personale sau ca martori în cărţile de judecată sau în mărturiile stărostiei, căreia îi era subordonată vama Cernăuţilor din punct de vedere administrativ.

---

1) Doc. din 29 Noemvrie 1732 (N. Iorga, *St. şi doc.* XI, p. 83; Balan, *Doc. buc.* IV, p. 168, reg.). Ca fost mare vornic de Câmpulungul rusesc apare în doc. din Pleşniţa 20 Septemvrie 1736 (D. Dan, *Mănăstirea Suceviţa, cu anexe de documente ale Suceviţei şi Schitului celui Mare*, Bucureşti 1923, p. 139—43; Balan, *Doc. buc.* IV, p. 167, reg.) şi din Iaşi 18 Martie 1741 (Bălan, *Doc. buc.* IV, p. 176—78, No. 120).

2) Doc. din 12 Ianuar 1734 (G. Popovici, *Opt documente române*, în *Candela*, Cernăuţi 1886, p. 563; No. 5, apud T. Balan, *Doc. buc.* IV, p. 127, reg.).

3) Balan, *Doc. buc.* II, p. 144, reg.

4) Doc. din 2 Mai 1728 (*Ibid.*, IV, p. 84, reg.). In doc. din 28 Ianuar 1769 apare un Ioniţă Tabără curtean, namesnic al starostelui pentru ocolul Nistrului (*ibid.* VI, p. 218, No. 76).

5) Doc. din Jadova 28 Octomvrie 1699 (*Ibid.* III, p. 100, reg.).

6) Ioan grămătic în doc. din 12 Septemvrie 1737, stil dela 1 Ianuar (*ibid.* IV, p. 143—44, No. 101); Ioniţă grămătic, poate acelaş, în doc. din Iaşi 6 Iunie 1642 (*ibid.* IV, p. 202 4, No. 134); Isac grămătic şi Toader, fratele lui Isac sluga domnească dela Cernăuţi, în doc. din Cernăuţi 20 Iunie 1642 (*ibid.* I, p. 231—32, No. 129); Grigore diac în doc. din 4 August 1645 (*ibid.* I, p. 245, No. 141); Paladi diac de Cernăuţi în doc. din 19 Iulie 1751 (*ibid.* V, p. 78—79, No. 45); Ştefan Zota diac de Cernăuţi în doc. din 2 Aprilie 1758 (*ibid.* V, p. 178—79, No. 90); Ion Vlad, pisar de Cernăuţi, în doc. din 27 Noemvrie 1763 (Al. Vitencu, *Documente moldoveneşti din Bucovina*, Cernăuţi 1929, p. 16, No. 7) şi 4 Februar 1765 (*ibid.* p. 19, No. 10), etc.

In doc. din 11 Iunie 1602 e pomenit un Ilie, fost vameş de Cuciur [1]).

La 9 Octomvrie 1610 apare ca martor grecul Condrea, vameş de Cernăuţi [2]), care va fi mai târziu mare vameş la Suceava [3]). Om bogat sau îmbogăţit, el lasă după moarte o avere foarte frumoasă fiului său Ioan [4]). De altfel, era înrudit cu familii influente din mahalaua grecească a Constantinopolului, fiind unchiul, nu ştim în ce mod, al patriarhului Partenie din capitala imperiului otoman [5]).

In zapisul din 4 August apare ca martor un Lupu vameş, probabil Lupul Trandafir [6]). La 9 Decemvrie 1659 apare un alt Condrea vameş [7]). La 9 Iulie 1760 e pomenit un Enăchiţă vameş, fost vechil sau locţiitor al stărostiei de Cernăuţi [8]), iar la 16 August apare ca martor Manole vameşul [9]). In zapisul din Ispas 25 Iunie 1725 apar Gligoraş fiul lui Crăciun vameş şi Sandul Momitco fiul lui Gligoraş vameş [10]). Mai întâlnim la 5 Iulie 1737 pe Pantazi vameş [11]), la 23 Iunie 1762 [12]) şi la 29 Iunie 1765 [13]) pe Costea vameş, la 18 Iunie 1765 pe Vasile, fiul lui Neculai Munteanu vameş şi mazil [14]), la 29 Iulie 1765 pe Iordache Popa vameş [15]).

. Dregătorii municipali ai târgului Cernăuţi.

Uneori mărturiile şi cărţile de judecată ale staroştilor, actele domneşti, ale autorităţilor locale sau ale particularilor în le-

---

1) Balan, *Doc. buc.* II, p. 57—58, No. 17.
2) *Uricarul*, XIX, p. 7.
3) N. Iorga, *St. şi doc.* V, p. 22—24; Balan, *Doc. buc.* I, p. 190—91, No. 92 (doc. din Suceava 21 Ianuar 1625, cumpărătură în Vasileu), p. 205—6, No. 105 (doc. din 13 Mai 1633, vânzare în Vasileu) şi p. 206—7, No. 106 (confirmarea lui Moise Movilă din Iaşi 29 August 1633).
4) Arhivele Statului Iaşi, *Cond. de anaforale*, 47, f. 8 şi urm.
5) C. A. Stoide, *Din legăturile patriarhiei din Constantinopol cu Vasile Lupu* (*Revista critică*, VIII, No. 1, Ianuar—Martie 1934, p. 42—5).
6) T. Balan, *Doc. buc.* p. 245, No. 141.
7) Hurmuzaki, *Doc.* Supl. II, v. III, p. 74—75; cf. C. I. Andreescu şi C. A. Stoide, *Ştefăniţă Lupu, Domn al Moldovei (1659—1661)*, Bucureşti 1938, p. 82.
8) T. Balan, *Doc. buc.* V, p. 174, reg.
9) *Ibid.* III, p. 98—99, reg. şi N. Iorga, *St. şi doc.* V, p. 409.
10) Balan, *Doc. buc.* IV, p. 53—54, No. 34.
11) *Ibid.* IV, p. 143—44, No. 101.
12) *Ibid.* V, p. 75, reg.
13) *Ibid.* VI, p. 70—71, reg.
14) *Ibid.* VI, p. 147—48, No. 49.
15) *Ibid.* VI, p. 70—71, reg.; împreună cu Costea vameşul.

gătură cu treburile târgului Cernăuţi, cu transacţiuni în circumscripţia acestuia sau chiar fără relaţie imediată, cuprind numele sau pomenesc pe reprezentanţii autorităţii municipale, şoltuzul cu cei 12 pârgari sau mărturia unor târgoveţi notabili din acest oraş.

Astfel, apar ca martori : Onciul şoltuz şi 12 pârgari [1]) ; Ieremia şoltuz şi 12 pârgari [2]) ; Dobraş şoltuz [3]) ; Ionaşco, probabil şoltuz şi pârgarii [4]) ; Isac şoltuz şi 12 pârgari [5]) ; Alexa Pârciu, probabil şoltuz, cu 12 pârgari [6]) ; Grigore şoltuz [7]), Vasile Şlusaico şoltuz [8]) şi Grigore Ropotă şoltuz [9]). Pârgarii sunt pomeniţi aci fără nume.

In procesul între Gavrilaş Mateiaş şi târgul Cernăuţi pentru săliştea Denisăuca, autoritatea municipală e reprezentată înaintea divanului Domnesc prin şoltuz şi târgoveţii Ionaşco Ciuci, Păntelei, Ionaşco Florescul, Alexandru Pârciu, Alexa Hlucicenai şi Sârbul Croitorul [10]).

In zapisul lui Onufraş, fiul lui Costea, de vânzare a unei case din Cernăuţi apar ca martori Constantin biv şoltuz, Chiriac şoltuz, Vasile Şluhaico, probabil întâiul pârgar şi un număr de târgoveţi, care ar putea fi pârgarii : Ion Bodnor, Gavril sân Vasile Hromi, Ştefan Pitei, Dumitru sân Păntelei şi fratele său Gligoraş, Simion Rugină şi Ştefan Veriha. Zapisul e scris de An-

---

1) Doc. din 8 Februar 1599 (Wickenhauser, *Bochotin*, p. 69, No. V ; Balan, *Doc. buc.* I, p. 128, No. 52).

2) Doc. din 6 Iulie 1602 (*Uricarul*, XXIII, p. 39—40 ; Iorga, *St. şi doc.* XVI, p. 158, reg. ; Balan, *Doc. buc.* I, p. 136, reg.).

3) Doc. din 9 Octomvrie 1610 (*Uricarul*, XIX, p. 7 ; Balan, *o. c.* II, p. 70, No. 24).

4) Doc. din Cernăuţi 21 Septemvrie 1625 (Balan, *o. c.* I, p. 193—94, No. 96).

5) Doc. din Cernăuţi 10 Ianuar 1631 (*ibid.* II, p. 100, No. 42 şi *Fam. Onciul*, p. 33—34, No. 26).

6) Doc. din 20 Iunie 1642 (Balan, *Doc. buc.* I, p. 231—32, No. 129 · Apare ca târgoveţ de Cernăuţi, probabil pârgar, în doc. din Hârlău 7 Septemvrie 1630 (*ibid.* IV, p. 185).

7) Doc. din 1662 (Arh. St. Bucureşti, *mân. Doljeşti*, pachet 19, doc. 3 ; cf. anexa II). Acest Grigore „sultaş" (şoltuz) mai apare şi în hotărnicia din Cernăuţi 22 April 1764 (D. Dan, *Cr. ep. Rădăuţi*, p. 241—42, No. 7), împreună cu unii târgoveţi din Cernăuţi.

8) Doc. din 7 Februar 1737 (Balan, *Doc. buc.* IV, p. 128—29, n. 94).

9) Doc. din 21 August 1768 (*ibid.* IV, p. 93, reg.).

10) Hrisovul lui Moise Movilă din Hârlău 7 Septemvrie 1630 (*ibid.* IV, p. 185, reg.) şi întărirea lui Vasile Lupu din Iaşi 13 Octomvrie 1634 (*ibid.* reg.)

drieş Pitei. A fost martor şi un vătaf de bărani al cărui nume nu se poate citi [1]).

La zapisul din Cernăuţi 16 Septemvrie 1683, prin care Miron sân Lazăr Cotujchi din Cernăuţi vinde lui Nicolae Murgulet un loc, apar ca martori Ion Miculeţco, Şoltuz de Cernăuţi şi Arsenie Cozman *bil* (probabil *biv*) şoltuz [2]).

La 24 Ianuar 1764, şoltuzul şi pârgarii de Cernăuţi au dat mărturie lui Vasile Mănescu şi lui Dumitraşco Tabără pentru a opta parte din satul Mihalcea. Cei mai mulţi dintre ei semnează actul: Cligoraş şoltuz ruptaş, Costaş Futilă, Gligoraş Păntelei, Istratie Ungureanul, Tănase Rugină, Vasilie Amelihni, Nistor Sârbul, Gligoraş Amelihni, Ştefan Soare şi Gligorie Roşca. Zapisul este scris de Gheorghe Dima [3]).

Numele întâlnite în această înşirare de şoltuzi, pârgari şi târgoveţi de Cernăuţi întăresc presupunerea că diversele demnităţi municipale erau păstrate în cadrul câtorva familii de notabili. Dumitru şi Gligoraş Păntelei din 23 Ianuar 1630 amintesc pe Păntelei din 7 Septemvrie 1630 şi pe Gligoraş Păntelei din 1764. Nistor Sârbul din 1764 aminteşte pe Sârbul Croitorul din 7 Septemvrie 1630, iar Tănase Rugină din 1764 aminteşte pe Simion Rugină din 23 Ianuar 1630. Deasemenea întâlnim aceleaş persoane în calităţi deosebite: Vasile Sluşaico sau Sluhaico între pârgari sau târgoveţi în 23 Ianuar 1630 şi şoltuz în 7 Februar 1637; Alexandru Părciu între târgoveţii care reprezentau la divan Cernăuţii în pricina cu Grigoraş Mătieşescul soluţionată prin hrisovul din 7 Septemvrie 1630 şi probabil ca şoltuz între martorii din documentul din 20 Iunie 1642.

Lista staroştilor de Cernăuţi.

In cursul vremii întâlnim ştiri despre acest ţinut, care ne permit să reconstituim în parte lista staroştilor, care urmează.

Grumas.

Pomenită prisaca starostelui Grumas în doc. din Hârlău 7 Octomvrie 1519 (Balan, *Doc. buc.* II, p. 1—4, No. 1).

1) Zapisul din 23 Ianuar 1630 (*ibid.* IV, p. 91, No. 64).
2) Iorga, *St. şi doc.* V, p. 71.
3) Balan, *Doc. buc.* VI, p. 89, No. 31.

Mihail

Doc. din Iaşi 19 August 1579, prin care Anisia, fica lui Mihail staroste de Cernăuţi vinde părţi din Boian (Wickenhauser, *Woronetz*, p. 210—213; Balan, *Fam. Onciul*, Cernăuţi 1927, p. 7—8, No. 4).

Sidorie în 1595.

Doc. din Cernăuţi 8 Februar 1595 (Simion Reli, *Documente slavo-române din sec. XV—XVII*, în *Codrul Cosminului*, II şi III, 1925—1926, extras Cernăuţi 1927, p. 439—40, No. III; Balan, *Doc. buc.* I, p. 118—19, No. 49).

Cracalia cel bătrân în 1599—1603.

Doc. din 8 Februar 1599 (Wickenhauser, *Bochotin*, p. 69, No. V; Balan, *Familia Onciul*, p. 16—17, No. 10 şi *Doc. buc.* I, p. 128, No. 52); 6 Iulie 1602, cu soţia Elena (*Uricarul*, XXIII, p. 39—40, No. 13; Iorga, *St. şi doc.* XVI, p. 158 şi Balan, *Doc. buc.* I, p. 136, regeste); Rohozna 14 Decemvrie 1602 (Wickenhauser, *o. c.*, p. 69, No. VI; Balan, *o. c.* I, p. 135—6, No. 56); Suceava 1 Iunie 1603 (Wickenhauser, *o. c.* p. 70, No. VII; Balan, *o. c.* I, p. 136, reg. şi *Familia Onciul*, p. 19, No. 14).

Fost staroste în doc. din Suceava 26 Iunie 1603 (Wickenhauser, *o.c.* p. 70, No. VIII; Balan, *Doc. buc.* I, p. 137. No. 57).

Pomenit în doc. din Iaşi 28 Mai 1618 (Balan, *Doc. buc.* I. p. 172, No. 71) şi 8 April 1627 (*ibid.* I, p. 196—97, No. 100), cu ocazia răpirii fiului său de Poloni şi închiderea lui la Cameniţa în urma morţii unor Poloni pe un fânaţ al ţinutului Cernăuţi. Eliberarea se face în schimbul a 300 taleri.

Iuraşco Drace în 1602.

Odată cu Cracalia în doc. din 6 Iulie 1602 şi Rohozna 24 Decemvrie 1602 (cf. mai sus). Fost staroste în doc. din Mai 1606 (Balan, *Doc. buc.* III, p. 22, reg.; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, I, II, p. 48—49, No. 24, text); Suceava 14 Noemvrie 1624 (Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, XIV, p. 11, No. 12; Balan, *Fam. Onciul*, p. 26—27, No. 22 şi *Doc. buc.* II, p. 83—84, No. 35) şi 29 August 1732 (*Gazeta mazililor şi răzeşilor*, Cernăuţi, an. III, Iulie 1914, No. 15—16, p. 237—41; Balan, *Doc. buc.* IV, p. 169, reg.). Fost sulger în doc. din Iaşi IV, p. 169, reg.). Fost sulger în doc. din Iaşi 23 Martie 1620 (Balan, *o. c.* I, p. 174, No. 83).

Gheorghe Dronie pomenit în 1603 ca fost staroste.

Doc. din Suceava 1 Iunie 1603 (Wickenhauser, *o. c.* p. 70, No. VII; Balan, *Fam. Onciul*, p. 19, No. 14).

Dumitru Lenţa în 1603.

Ibidem. Fost staroste în doc. din Mai 1606 (Balan, *Doc. buc.* III, p. 22, reg.); fără dată (*ibid.* III, p. 77, reg. şi *Arhiva istorică*, III, p. 203, No. 6) şi 26 Octomvrie 1668 (Balan, *Doc. buc.* III, p. 39—40, No. 29). La 15 Ianuar 1617 era răposat (Iorga, *St. şi doc.* V, p. 397; Balan, *Doc. buc.* V, p. 212, reg. şi *Fam. Onciul*, p. 22—3, No. 18.)

Onciul, fiul lui Gheorghe, în 1603 şi probabil în 1610.

Doc. din Suceava 1 Iunie 1603 (Wickenhauser, *Bochotin*, p. 70, No. VII) şi din 9 Octomvrie 1610 (Balan, *Doc. buc.* p. 70—71, No. 24; îl crede Onciul Iuraşcovici).

Vasile Grama în 1612.

Doc. din 1 Mai 1612 (Balan, *o. c.* V, p. 16, reg). Fost staroste în doc. din 20 April 1617 (*ibidem*). E Vasile Grama fost sulger din doc. din 17 Septemvrie 1619 (*ibidem*), Vasile Grama biv vel sulger de Călineşti din doc. din 3 August 1753 (*ibid.* V, p. 18—19, reg.) şi diac. de Călineşti din doc. din Cernăuţi 8 Februar 1595 (*ibid.* p. 118—19, No. 49).

Petre Scaraotschi în 1613—1615.

Doc. din 31 Martie 1613 (Ghibănescu, *Surete*, V. p. 184, No. CXXIX, 4, şi Balan, *o. c.* II, p. 73, regeste) şi din 18 Ianuar 1615 (Ghibănescu, *Surete*, p. 184, No. CXXIX, 5, reg. şi Balan, *o. c.* II, p. 72, No. 26 şi *Fam. Onciul*, p. 20—21, No. 16).

Gavrilaş Mătieşescul în 1613, 1620—1621 şi 1625—1626.

Staroste în doc. din 31 Martie 1613 cu Petre Scaraotschi (cf. mai sus). Fost staroste în doc. din Iaşi 28 Mai 1618 (Balan, *Doc. buc.* I, p. 172, No. 81).

Staroste în doc. din Iaşi 4 Mai 1620 (Sever Zotta, *Arhiva genealogică*, II, p. 39; Balan, *Fam. Onciul*, p. 24—25, No. 20 şi *Doc. buc.* II, p. 79, No. 31) şi din Cuciur 4 Februar 1621 (I. Bianu, *Doc. rom.* I, I, p. 58, No. 66; *Arhiva istorică*, III, p. 215; Balan, *o. c.* II, p. 78, reg.).

Fost staroste în doc. din Iaşi 12 Martie 1622 (Balan, *o. c.* III, p. 3—6, No. 2) şi mare vornic de ţara de sus în doc. din Iaşi 7 Mai 1622 (*ibid.* I, p. 177—78, No. 86).

Staroste în doc. din Cernăuţi 21 Septemvrie 1625 (*ibid.* I, p. 193—94; No. 96) şi f. d., probabil 1625 (*ibid.* I, p. 191, No. 93) şi doc. din Cernăuţi 27 Septemvrie 1626 (Balan, *Fam. Onciul*, p. 27—28, No. 23). In doc. din 5 April 1628 iar mare vornic de ţara de sus (*ibid.* II, p. 89—94, No. 39).

Mustaţă în 1618, împreună cu Onciul Iuraşcovici.

Doc. din Cotnar 10 Octomvrie 1618 (Bianu, *o.c.* p. 42, No. 48; *Arhiva ist.* III, p. 214; Balan, *Doc. buc.* II, p. 78, No. 30).

Onciul Iuraşcovici în 1618 cu Mustaţă şi probabil în 1634.

Doc. din 10 Octomvrie 1618 (*ibidem*). In doc. din Iaşi 20 Martie 1623 e fost staroste (Wickenhauser, *Gesch. der Klöster Homor, St. Onufri, Horodnik und Petroutz*, Cernăuţi 1881, p. 109, No. 15; Balan, *Fam. Onciul*, p. 25—26, No. 21 şi *Doc. buc.* II, p. 81—82, No. 33). Staroste în doc. din Iaşi 13 Octomvrie 1634 (Balan, *Doc. buc.* IV, p. 186, reg.) şi fost staroste în doc. din Zastavna 1644 (Const. şi Marcella Karadja, *Documentele moşiilor cantacuzineşti din Bucovina*, în *Bul. Com. ist. a Rom.* X, şi extras, Văleni de Munte 1931, p. 40, No. 14).

Dima în 1645.

Martor în doc. din 4 August 1645 (Balan, *Doc. buc.* I, p. 245, No. 141).

Ilie Şeptelici, fost mare postelnic, staroste în 1648.

Hotarnic pomenit de doc. din Iaşi 1 Iunie 1648 (*ibid.* II, p. 131—32, No. 61).

Andreian în 1655—1656.

Doc. din Iaşi 23 Mai 1655 (*ibid.* II, p. 150, No. 74) şi hotarnica din 22 Iunie probabil 1655 (*ibid.* II, p. 150—51, No. 75), pomenită de hotarnica din Chiseleu 7 Iulie 1666 (*ibid.* III, p. 26—27, No. 19). Numit Andreică staroste în doc. din Iaşi 15 Iunie 1656 (*ibid.* II, p. 152, No. 77).

Grigore Ciocârlie în 1657 şi probabil în 1668.

Staroste în doc. din Vasileu 8 Decemvrie 1657 (*ibid.* II, p. 157—58, No. 82). Pomenit ca staroste la 13 August 1668 de doc. din 20 Iulie 1760 (*ibid.* IV, p. 224, reg.).

Toader staroste în 1658, probabil împreună cu Ieni.

Doc. din Iaşi 28 Mai 1658 (*ibid.* II p. 158—59, No. 83). O regestă a unei hotarnice a Văslăuţilor, în care apar Toader şi Ieni staroşti e datată greşit de T. Balan (*ibid.* V, p. 126) din 20 Iunie 1747, ci este probabil din 20 Iunie 1658.

Ieni, staroste probabil în 1658, împreună cu Toader.

Doc. datat greşit din 20 Iunie 1747 (*ibid.* V, p. 126, reg.) şi care e o urmare a hr'sovului domnesc din Iaşi 28 Mai 1658, pirn care se ordonă hotarnica Văslăuţilor (*ibid.* II, p. 158—59, No. 83).

Prodan Drăguşescul în 1660.

Doc. din 9 Februar 1660 (inedit. *Acad. Rom.* ms. LVIII, 46; cf. anexa I). Cf. C. I. Andreescu şi C. A. Stoide, *Ştefăniţă Lupu, Domn al Moldovei (1659—1661)*, Bucureşti 1938, p. 80.

Ilie Dracea în 1661 şi 1665.

Doc. din 5 Mai 1661 (*Uricarul*, XXV, p. 54; cf. C. I. Andreescu şi C A. Stoide, *o. c.* p. 80) şi din Iaşi 28 Ianuar 1665 (Balan, *Doc. buc.* III, p. 15—16, No. 10). In hris. din Ilişeni 1 Mai 1666 e dat ca vornic de gloată (*ibid.* III, p. 25—26, No. 18).

Savin în 1663 cu Nicolae Murguleţ şi în 1665.

Doc. din Iaşi 4 Februar 1663 către Savin şi N. Murguleţ staroşti (Iorga, *St. şi doc.* XXII, p. 234, No. 8; Balan, *Doc. buc.* II, p. 166, reg.) şi zapisul întărit de Savin staroste, pomenit de întărirea domnească din Iaşi 28 Ianuar 1665 pentru părţile starostelui Ilie Dracea în Ivăncăuţi şi Zvinece (Balan, *o. c.* III, p. 15—16, No. 10).

Nicolae Murguleţ în 1663—1664.

Doc. din Iaşi 4 Februar 1663 (Iorga, *St. şi doc.* XXII, p. 234, No. 8; Balan, *Doc. buc.* II, p. 166, reg.) şi doc. din 28 Septemvrie 1664 (Ghibănescu,

Surete, IV, p. 100, No. CIX). Fost staroste în doc. din Bucureşti (sat în ţinutul Cernăuţi) 7 Martie 1677 (Balan, *Doc. buc.* III, p. 67, No. 54) şi din Zwolin 18 Octomvrie 1705 (*ibid.* III, p. 98, reg.).

Dumitraşco Boul, fost vistier, staroste în 1665 şi 1669—1671.

Doc. din Iaşi 5 Iulie 1665 (*ibid.* III, p. 19, No. 13); din Iaşi 20 Octomvrie 1669 (*ibid.* III, p. 44, No. 34) şi din Toporucicu 3 Noemvrie 1671 (Karadja, *o. c.* p. 48—50, No. 21). E Dumitraşco Boul pomenit ca staroste la 31 Iulie 1671 de doc. din 15 Octomvrie 1762 (Balan, *o. c.* III, p. 155, reg.).

Duraşco apare în 1666 ca fost staroste.

Doc. din Iaşi 24 Februar 1666 (*Uricarul*, XXII, p. 76—77 şi reg. în Balan, *o. c.* II, p. 42). E probabil Duraşco Cârsteian din zapisul din 11 Mai 1672 pentru împărţeala Lucaviţei de sus, pomenit de hrisovul din 20 Iunie 1760 (Balan, *o. c.* IV, p. 163, reg.).

Dumitraşco, fost pitar, staroste în 1671, împreună cu Dumitraşco fost vistier.

Staroste la 31 Iulie 1671, pomenit în mărturia hotarnică a Mamorniţei din 15 Octomvrie 1762 (Balan, *o. c.* III, p. 155, reg.). E probabil Dumitraşco Nacul, tatăl lui Dumitru Stroici, pomenit în zapisul din 9 Octomvrie 1668, păstrat în regestă de cartea de judecată a auditoriului din Cernăuţi, din 14 Noemvrie 1780 (*ibid.* V. p. 99, reg.) şi de doc. din 8 Iulie 1701 (*ibid.* III, p. 111, No. 85).

Ion Stroescul apare ca fost staroste în 1674.

Cumpără în 1764 locuri în Fărceni ca fost staroste (cf. doc. din 8 Ianuar 1762 în Balan, *o.c.* VI, p. 74—75, reg.). E probabil Ion Stroescul fost mare jitnicer din doc. din Focşani 28 April 1686 (*ibid.* III, p. 77—78, No. 62).

Nacul Isăcescul apare ca fost staroste în 1678.

Doc. din Mărtineşti 20 Iunie 1678 (*ibid.* III, p. 68, No. 55 şi IV, p. 5 reg.). Pomenit ca fost staroste şi în doc. din 16 Mai 1755 (*ibid.* V. p. 42—43, reg.).

Toader Albotă, fost mare armaş, staroste în 1693.

Doc. din Iaşi 28 Septemvrie 1693 (*ibid.* III, p. 82—84, No. 66).

Constantin Turcul, fost mare medelnicer, staroste în 1696—1698.

Doc. din 17 April 1696 (*ibid.* III, p. 86—87, No. 69); din Bănila 4 Noemvrie 1696 (*ibid.* III, p. 89—90, No. 72) şi din Bănila 24 Iulie 1698 (*ibid.* III, p. 91, reg.). O carte de judecată a sa pomenită de doc. din 15 Mai 1762 (Al. Vitencu, *Documente moldoveneşti din Bucovina, colecţia Ioan Bălăşescu din Comăreşti*, Cernăuţi 1929, p. 12, No. 4).

Gheorghe Apostol, fost mare vistier, staroste în 1705.

Doc. din 12 Octomvrie 1705, pomenit de hotarnica Văscăuţilor din 1 Iunie 1730 (Balan, *Doc. buc.* IV, p. 76, reg.).

Gheorghe comis, staroste în 1709.

Doc. din Orăşeni 21 Iunie 1709 (*ibid.* III, p. 149—50, No. 117).

Luca logofăt, staroste în 1711.

Doc. din 14 Mai 1711 pentru Pedicăuţi (*ibid.* III, p. 160—16 No. 126).,

Dumitraşco Macri, fost mare pitar şi fost mare ban, staroste în 1711—1712, 1715, 1720—1721 şi 1729.

Fost mare pitar şi staroste în doc. din Iaşi 11 Decemvrie 1711 (*ibid.* VI, p. 292, reg.); Cernăuţi 10 Ianuar 1712 (*ibid.* III, p. 164—65, No. 130); Orăşeni 20 Iunie 1712 (*ibid.* VI, p. 293, reg.)şi Iaşi 2 August 1715 (*ibid.* IV, p. 184—85, reg.).

Fost mare ban şi staroste în doc. din Iaşi 11 Iulie 1720 (*ibid.* IV, p. 3—4, No. 1 şi *Fam. Onciul*, p. 60—61, No. 51); Iaşi 24 Octomvrie 1720 (Karadja, *o. c.* p. 50—1, No. 23 şi Balan, *Doc. buc.* IV, p. 6—7, No. 3); 27 Martie 1721 (D. Dan, *Cr. ep. Rădăuţi*, p. 185, No. 18 şi *Mânăstirea şi comuna Putna*, Bucureşti 1905, p. 202—3, No. 1, reg.; Balan, *Doc. buc.* IV, p. 10—11, No. 6); Iaşi 21 Iulie 1721 (Balan, *o. c.* IV, p. 11—12, No. 7); 15 April 1729 (D. Dan, *Putna*, p. 192, No. 14, reg.) şi din Iaşi 17 April 1729 (D. Dan, *Cr. ep. Rădăuţi*, p. 226, No. 2; G. Popovici, *Opt documente române privitoare la mânăstirea Putna. 1707—1778*, în *Candela*, Cernăuţi 1886, p. 562, No. IV; Balan, *o. c.* IV, p. 86, No. 60).

Hâncul staroste în 1717.

Staroste la 2 Ianuar 1717, pomenit de doc. din 2 Octomvrie 1759 (Balan, *Doc. buc.* IV, p. 122—23 şi V. p. 23—24, regeste). Pomenit şi de doc. din 3 Noemvrie, probabil 1770 (*ibid.* VI, p. 220, reg.). E poate acelaş cu Hâncul fost mare căpitan de Coţmani până în 28 Iulie 1714 (*ibid.* III, p. 189, reg.).

Lupul, fost mare vistier, staroste în 1717.

Hr. din Iaşi 25 Octomvrie 1717 (*ibid.* III, p. 187—89, No. 151) şi din Iaşi 20 Decemvrie 1717 (*ibid.* IV, p. 223, reg. şi Iorga, *St. şi doc.* XXII, p. 237—38, No. 13). Fost staroste în doc. din Iaşi 19 Iunie 1727 (Balan, *o. c.* IV, p. 74, reg.).

Constantin, comis, staroste în 1722 (?).

Hrisovul din Iaşi 18 Ianuar 1727 îl pomeneşte ca staroste între stărostia lui D. Macri şi aceia a lui Iordache Roset, adică între 1721 şi 1723 (Balan, *o.c.* IV, p. 68—69, No. 45). Ca fost mare comis în doc. din Cernăuţi 16 August 1723 (*ibid.* III, p. 98—99, reg. şi Iorga, *St. şi doc.* V, p. 409).

Iordache Roset, fost mare clucer, staroste în 1723—1724.

Doc. din 8 Mai 1723 (Balan, *o. c.* IV, p. 24—25, No. 16).; Iaşi 19 Septemvrie 1724 (*ibid.* III, p. 201, reg. şi *Uricarul*, XVII, p. 28—29, text); doc. din Cernăuţi 2 Februar 1724 (Balan, *o.c.* IV, p. 33—5, No. 23) şi Boian 2 Octomvrie 1724 (*ibid.* V, p. 105, reg.).

Șerban Cantacuzino postelnic, staroste în 1727—1728.

Doc. din Iași 18 Ianuar 1727 (*ibid.* IV, p. 68—69, No. 45), 30 Mai 1727 (*ibid.* III, p. 148, reg.), Iași 19 Iunie 1727 (*ibid.* IV, p. 74, No. 50), 24 April 1728 (*ibid.* IV, p. 66, reg. și Karadja, *o. c.* p. 56, No. 29) și Iași 24 August 1728 (Balan, *o. c.* IV, p. 66).

Radu Racoviță, fost mare jitnicer, staroste în 1727, 1730—1731.

Doc. din 2 Mai 1727 (*ibid.* IV, p. 70—71, No. 48), Văscăuți 20 Mai 1730 (*ibid.* IV, p. 92, No. 65), Iași 17 Septemvrie 1731 (*ibid.* III, p. 148—49, reg.). Hotarnica din Văscăuți 21 Mai 1730 apare și în doc. din 15 Iunie 1755, unde Radu Racoviță e pomenit ca fost mare logofăt și staroste de Cernănți (*ibid.* V, p. 123—26, No. 69).

Constantin Silion, fost mare medelnicer, staroste în 1731—1732.

Doc. din Iași 31 Iulie 1731 (*ibid.* IV, p. 100, No. 71), Iași 1 August 1731 (*Gazeta mazililor și ră ășilor,* Cernăuți, III, No. 5, Aug. 1913, p. 76), 1 Mai 1732 (Dan, *Putna,* p. 192, No. 15, reg.), 10 Mai 1732 (*ibid.* p. 93, No. 71, reg.); din Iunie 1732 (Balan, *o. c.* IV, p. 105—6, No. 77), din 4 Octomvrie 1732, pomenit de doc. din 9 April 1768 (*ibid.* IV, p. 111, reg.), 29 August 1732 (*ibid.* V, p. 169, reg. și *Gazeta mazililor,* p. 237—41) și din Iași 12 Decemvrie 1732 (D. Dan, *Mân. Sucevița,* p. 207, No. 9, reg.).

Scarlat, în 1732 și 1736.

Doc. din 17 August 1777 îl pomenește staroste în 1736 (Balan, *o. c.* V, p. 75—6; reg.); carte de judecată din 21 Martie 1732, pomenită de doc. din 25 Martie 1779 (*ibid.* VI, p. 158—60, reg.).

Nicolae Costin, fost logofăt al doilea, staroste în 1733—1734.

Doc. din 5 August 1733 (*ibid.* IV, p. 113—14, No. 84), 12 Ianuar 1734 (Dan, *Putna,* p. 192, No. 16, reg.), 12 Ianuar 1734 (Balan, *o. c.* IV, p. 127, reg. și text în Popovici, *Opt documente,* p. 563, No. V); numit Nicolae Constantin în doc. din 6 Iunie 1734 (Balan, *o. c.* IV, p. 120—21, No. 88). In doc. din 24 Aprilie 1751 (*ibid.* V, p. 68—69, No. 39) și din Cernăuți August 1782 (*ibid.* VI, p. 231, reg.), se spune că ar fi luat la plecarea sa din stărostie zapisele Cernăuțenilor prin care erau scutiți de solărit și de alte dări.

Laurențiu, Laronți sau *Lorenți,* staroste în 1737 și 1746.

Doc. din 5 Iulie 1737 (*ibid.* IV, p. 143—44, No. 101), Cernăuți 3 August 1746 (*ibid.* V, p. 10—11, No. 7 și *Fam. Onciul,* p. 75—76, No. 66), Iași 5 Octomvrie 1746 (Balan, *Doc. buc.* V, p. 15—16, No. 10), Stănești 30 Octomvrie 1746 (*ibid.* V, p. 17—18, No. 11) și din Iași 26 Noemvrie 1746 (*ibid.* V, p. 21—22, No. 13).

Ioan Ralis, în 1741.

Doc. din 15 Iulie 1741 (*ibid.* IV, p. 189 și V, p. 37, regeste).

Dumitraşcu Călmaşul, fost mare clucer, staroste înainte de 1744 (probabil între 1735 şi 1741, dar după Ienache Halepliul).

Mărturia boerilor din 6 Iulie 1744 (*ibid.* V, p. 110, reg.).

Vlasto Hrisoscoleu, fost mare stolnic, staroste în 1742.

Doc. din 15 Februar 1742 (*ibid.* IV, p. 195—96, No. 128), Cernăuţi 24 April 1742 (*ibid.* IV, p. 207, reg. şi *Fam. Onciul,* p. 75, No. 65), hotarnica din 15 August 1742 (Balan, *Doc. buc.* IV, p. 200—1, reg.) şi hr. din Iaşi 24 Mai 1742 (*ibid.* IV, p. 70—1, No. 41). Pomenit în întărirea din 3 Iunie 1751 (*ibid.* V, p. 195—96, No. 128).

Dumitraşco mare ban, staroste în 1747.

Doc. din Iaşi 22 Septemvrie 1747 (*ibid.* V, p. 47—48, No. 26). E probabil Dumitraşco Călmaşul, care apare ca mare ban în hrisovul lui Grigore Ghica din 28 Decemvrie 1747, pentru împăcarea între Toader Arbore şi unchiul său Ursachi Isar (*ibid.* V, p. 51—52, No. 28).

Ienache Halepliul, staroste între 1735 şi 1741, probabil şi în 1743.

Mărturia boerilor din 6 Iulie 1744 îl aşează în domnia lui Grigore Ghica (1735—1741), înainte de Dumitraşcu Călmaşul (*ibid.* V, p. 110, reg.). Din hr. lui Grigore Ghica din 1741 ar reeşi că era staroste în acel an (*ibid.* IV, p. 175, No. 119), deşi nu e arătat în dregătorie. E probabil acelaş cu Iane staroste de Cernăuţi din hr. din 17 August 1743 (*ibid.* IV, p. 220—21, No. 146); cf. şi doc. din I şi 31 Iulie 1731 (*ibid.* IV, p. 100, No. 71).

Gheorghiţă, fost mare sulger, staroste de Cernăuţi în 1743.

Doc. din 2 Mai 1743 (*ibid.* III, p. 103 şi Iorga, *St. şi doc.* XXII, p. 381, reg.) datat greşit din 1643, în pricina între Al. Murguleţ şi Gr. Volcinschi pentru pământuri în Pâcleni. Cf. doc. din 20 Iulie 1760 (Balan, *o. c.* p. 224 reg.) pentru Gr. Volcinschi şi doc. din 4 Iulie 1752 (*ibid.* IV, p. 110—11, reg.) şi din 24 Ianuar 1776 (*Revista istorică,* X, 1929, Documente, No. 7—9, p. 196) pentru Alexandru Murguleţ.

Un G. biv vel sulger în cartea de judecată din Cernăuţi 23 Aprilie 1743 (Balan, *o. c.* IV, p. 217—18, No. 144). Un Gheorghe sulger şi staroste face mărturia hotarnică din 7 Iunie 1743 (*ibid.* IV, p. 186, reg.). O carte de judecată a sa pentru părţile Vlaiculeştilor din Boianciuc, etc. e pomenită de doc. din 28 Mai 1765 (*ibid.* VI, p. 69—70, reg.) şi 30 Iulie 1765 (*ibid.* VI, p. 71, reg.), acesta din urmă semnat de un alt Gheorghe, fost mare sulger, staroste de Cernăuţi.

Ilie, staroste în 1745.

Doc. din 12 August 1745 (*ibid.* IV, p. 218, reg.).

Ioniţă Arapul, pomenit în 1749 ca fost staroste.

Doc. din 25 Iulie 1762 pomeneşte pe Ioniţă Arapul ca fost staroste la 4 Mai 1749 (*ibid.* V, p. 211, reg.). E probabil acelaş cu *Ioann Rappel,* din doc.

din 25 Mai 1749, staroste care hotărește satele Cozmin și Cuciur (Dan, *Putna*, p. 193, No. 22, reg. numele citit greșit).

Vasile Donie (?), staroste în 1750.

Doc. din 5 Februar 1750, (Balan, *Fam. Onciul*, p. 81, No. 72).

Vasile Crupenschi, în 1748—1752.

Zapisul din 25 Martie 1748, întărit de Vasile Crupenschi la 10 Mai 1748 (Balan, *Doc. buc.* V, p. 53, No. 309), doc. din 5 Iulie 1750 (*ibid.* VI, p. 63—64, No. 36), 8 Iulie 1751 (*ibid.* V, p. 72, No. 43), 19 Iulie 1751 (*ibid.* V, p. 78—79, No. 45), Cernăuți 30 Noemvrie 1752 (*ibid.* V, p. 89—90, No. 509) pomenit de hr. din Iași 7 Iulie 1755 (*ibid.* V, p. 11, reg.); 29 Februar 1752 (Dan, *Putna*, p. 195, No. 7, reg.). Pomenit ca staroste la 15 Ianuar 1752 de doc. din 15 Octomvrie 1762 (Balan, *o. c.* III, p. 155, reg.) și ca răposat de doc. din 30 Mai 1755 (*ibid.* V, p. 121—122, No. 68).

Enăcachi Milo fost mare paharnic, fost mare hatman și agă, staroste în 1754—1762.

Doc. din 20 April 1754 (*ibid.* V, p. 102—4, No. 57), 5 Septemvrie 1754 (*ibid.* V, p. 111—12, No. 63), 15 Iunie 1755 (*ibid.* V, p. 124—25, No. 69), 11 Ianuar 1756, ca fost mare clucer și staroste (*ibid.* V, p. 82, reg.), din 23 Iunie 1757 (Dan, *Putna*, p. 193, No. 28, reg.), 24 August 1757 (Balan, *o. c.* V, p. 173, No. 88), 21 Iunie 1758 (*ibid.* IV, p. 119, reg. ca fost mare hatman), 28 Iulie 1758 (*ibid.* V, p. 186, No. 95), 15 Ianuar 1759 (*ibid.* III, p. 154, reg. și Dan, *Putna*, p. 97, No. 115, reg.), 18 Mai 1760 (Balan, *Doc. buc.* V. p. 212—14, No. 109), 27 Mai 1760 (*ibid.* V. p. 215—16, No. 110), 5 Iunie 1760 (*ibid.* V, p. 217—18, No. 112), 20 Iunie 1760 (*ibid.* VI, p. 347, reg.), 17 Februar 1761 (*ibid.* VI, p. 17, No. 4) cu întărirea domnească din 28 Mai 1761 (*ibid.* VI, p. 18, reg.), 10 Mai 1761 (Balan, *Fam. Onciul*, p. 96—98, No. 82), 25 Ianuar 1762 (Balan, *Doc. buc.* VI, p. 46—47, No. 17), 12 Mai 1762 (*ibid.* VI, p. 49, No. 18), 29 Mai 1762 (*ibid.* VI, p. 59, reg.), 7 Iunie 1762 (*ibid.* VI, p. 57—58, No. 20), 16 Iunie 1762 (*ibid.* VI, p. 63—64, No. 22), 25 Iulie 1762 (*ibid.* V, p. 211, reg.). Un I(ani) staroste e pomenit în mărturia din 23 Iunie 1775 (*ibid.* V, p. 82, reg.).

Iordache Cantacuzino, fost mare paharnic, staroste în 1756—1757 și poate în 1760.

Doc. din 15 Iulie 1756 (*ibid.* VI, p. 50, reg.), 25 Iulie 1756 (*ibid.* V, p. 144, No. 76), 6 August 1756 (Dan, *Putna*, p. 193, No. 26, reg.), Cincău 9 August 1756 (Balan, *Doc. buc.* V, p. 145, No. 77), 16 Decemvrie 1756 (*ibid.* V, p. 158—59, No. 82), 8 Octomvrie 1757 (Dan, *Putna*, p. 204, No. 2, reg.) și din 26 Iunie 1760 (Balan, *o. c.* V, p. 127, reg.).

Gheorghe Lefter, în 1759 și poate în 1764.

Doc. din 30 April 1759 (*ibid.* V, p. 112—13, reg.), 12 Iunie 1759 (*ibid.* VI, p. 193, reg.), 15 Iulie 1759 (*ibid.* VI, p. 89, No. 31), 5 Octomvrie 1759, pomenit de doc. din 12 Iunie 1760 (*ibid.* V, p. 218—20, No. 113), 6 Octomvrie 1759 (*ibid.* IV, p. 102, reg.), hotarnica Lenteștilor din 1759 (*ibid.* V, p. 192—

93, No. 99). E pomenit ca staroste de mărturia pârgarilor din Cernăuţi din 24 Ianuar 1764 (*ibid.* VI, p. 89, No. 31).

Petrache Vidali, fost mare armaş, staroste în 1759 (înainte de 27 Mai 1760).

Hr. din 4 Noemvrie 1759 (*ibid.* IV, p. 9, reg.). Hr. lui Ioan Teodor Calimah din 27 Mai 1760 îl arată ieşit din stărostie (*ibid.* V, p. 215—16, No. 110).

Arghirie ban, staroste în 1762—1763.

Doc. din 3 Octomvrie 1762 (*ibid.* V, p. 64, reg. şi VI, p. 69, reg.), 15 Octomvrie 1762 (*ibid.* III, p. 155, reg.), 17 Noemvrie 1762 (Dan, *Suceviţa*, p. 212—13, No. 4, reg.), 15 Mai 1763 (Dan. *Putna*, p. 193, No. 30, reg.). In doc. din 24 Octomvrie 1757 şi 28 Octomvrie 1757 pentru moşia Frumoasa apare ca fost mare şatrar (cf. Dan, *Putna*, p. 206, No. 7 şi 8, reg.).

Constantin Sturza, fost mare spătar, staroste în 1763—1764.

Doc. din 12 Septemvrie 1763 (Balan, *Doc. buc.* V, p. 139, reg.), Iaşi 15 Martie 1764 (*ibid.* VI, p. 90—92, No. 32) şi Cernăuţi 22 April 1764 (Dan, *Cr. ep. Rădăuţi*, p. 241—42, No. 7).

Păun, fost mare paharnic, staroste în 1764—1765 şi poate în 1768.

Doc. din 17 April 1764 (Balan, *Doc. buc.* IV, p. 170, reg. şi VI, p. 197, reg.; Karadja, *o. c.* p. 63—64, No. 40), Iaşi 24 August 1764 (Balan, *o. c.* V, p. 185, reg.), 1 Octomvrie 1764 (Balan, *Fam. Onciul*, p. 98—99, No. 83) şi 12 April 1768 (Balan, *Doc. buc.* VI, p. 208—10, No. 74).

Ilie Herescul în 1764 şi 1771—1772.

Doc. din 6 Iulie 1764 (Balan, *Doc. buc.* VI, p. 10—11, reg.), 21 Iulie 1764 (*ibid.* VI, p. 122—23, No. 40), 18 August 1764 (*ibid.* VI, p. 117—18, reg.), 8 Iunie 1771 (*ibid.* VI, p. 220, reg.), 8 Iunie 1771 (*ibid.* VI, p. 81, reg.); împreună cu Leon Imbault în doc. din 15 Noemvrie 1796, pentru crearea târgului Sadagura în 1771 (*ibid.* VI, p. 384—86, No. 129) şi în doc. din 5 Mai 1772 (*ibid.* VI, p. 81—82, reg.). Pomenit ca fost staroste de doc. din 16 Februar 1782 (*ibid.* IV, p. 32, reg.).

Gheorghe, staroste în 1761—1762, 1765—1769.

Fost mare jitnicer şi staroste în doc. din 26 Iunie 1761 (*ibid.* VI, p. 23—24, No. 7) şi 29 Mai 1762 (*ibid.* VI, p. 59, reg.). Devine apoi probabil mare sulger, căci la 25 Februar 1763 e fost mare sulger (*ibid.* III, p. 9—10, No. 5).

Fost mare sulger şi vechil sau locţiitor al stărostiei Cernăuţilor în doc. din 25 Mai 1765 (*ibid.* VI, p. 140, No. 46), 14 Iunie 1765 (Balan, *Fam. Onc'ul*, p. 99, No. 84), 16 Iunie 1765 (Vitencu, *Doc. mold.* p. 20—22) şi din 18 Iunie 1765 (Balan, *Doc. buc.* VI, p. 147—48, No. 49).

Fost mare sulger şi staroste de Cernăuţi în doc. din 13 Octomvrie 1765 (*ibid.* VI, p. 223, reg.), 5 Mai 1766 (*ibid.* VI, p. 162—63, No. 57), 17 Iunie 1766 (*ibid.* VI, p. 163, reg.), 13 Octomvrie 1766 (*ibid.* VI, p. 173, No. 60), 30 Noemvrie 1766 (*ibid.* VI, p. 174, reg.).

A fost apoi probabil mare medelnicer. Reapare ca staroste şi uneori ca mare medelnicer în doc. din 6 Iulie 1768 (*ibid.* IV, p. 111, reg.), 21 Iulie 1768 (*ibid.* VI, p. 345—46, reg.), 21 Iulie 1768 (*ibid.* VI, p. 213, reg.), 28 Ianuar 1769 (*ibid.* VI, p. 218, No. 76) 4 Februar 1769 (Dan, *Putna*, p. 99—100, No. 145, reg.) şi 9 Februar 1769 (Balan, *Doc. buc.* III, p. 154, reg.).

Grigoraş în 1767.

Doc. din 22 Mai 1767 (Balan, *Doc. buc.* VI, p. 174, reg.) şi 5 Noemvrie 1767 (*ibid.* V, p. 65, reg.).

Leon Imbault, fost mare paharnic, staroste în 1771—1772 şi 1775.

Impreună cu Ilie Herescu în doc. din 1771 pomenit de anaforaua din 15 Noemvrie 1696 (*ibid.* VI, p. 384—86, No. 129) şi doc. din 5 Mai 1771 (*ibid.* VI, p. 81—82, reg.). Singur în doc. din 20 Mai 1775 (*ibid.* V, p. 202, reg.), 25 Iunie 1775 (Balan, *Fam. Onciul*, p. 101—3, No. 87 şi *Doc. buc.* VI, p. 185, reg.), din 27 Septemvrie 1775 (Balan, *Doc. buc.* V, p. 206, reg.) şi doc. din 18 Iulie fără an (probabil 1773—1775), scrisoare a Mariei Donici (*ibid.* VI, p. 236—37, No. 83).

Dumitru Pară, staroste de Cernăuţi.

Mărturia egumenului Mihail dela schitul Zamostie spune că acesta a fost zidit de Dumitru Pară, fost staroste de Cernăuţi; cf. doc. din 16 Februar 1782 (*ibid.* IV, p. 32, reg.).

ANEXE

I.

1660 (7168) Iulie 9. Nastasia Robceniţa vinde lui Prodan Drăguşescu, staroste de Cernăuţi, partea ei din satul Molodava (ţinutul Hotinului) cu 30 lei bătuţi.

Adică eu Nastasia Robceniţa scriu şi dau ştire cu această scrisoare a me cum am vândut de bună voe me, de nime nevoită nici asuprită, dumisale văru-mieu lui Prodan Drăgăşescul, staroste de Cernăuţi, o parte de ocină din sat din Moldova de ţinutul Hotinului, din a patra parte a şasa parte din parte frăţine-mieu Mirăuţi, am vândut cu locuri de mori şi cu locuri de hăleştee şi cu tot venitul ce s'o veni spre acea parte, însă fără vecini, numai ocina, şi mi-au dat dumnealui vărul mieu Prodan Drăgăşescul, staroste de Cernăuţi, treizeci lei bătuţi. Şi în tocmala noastră au fost Samson Căzacul şi Costin Liciul şi Costantin sin Nicolai şi David Drăgăşescul şi Toader Drăgăşescul şi alţi ficiori de boeri şi mulţi oameni buni. Şi eu Marcul sin Neculai am

scris zapisul şi m'am şi iscălit ca să se ştie. Şi Prodan Robceanu. m'am prilejit căndu au văndut maică noastră acea parte de ocină.

L(eat) 7168 iulie 9 zile.

Samson Cazacul, Costin Liciul, F..pis. u Petriceni, Nastasie Robceniţa, David Drăgăşescul, Prodan Robceanul, Marcul sin Neculai, Toader Drăgăşescul.

(*Ac. Rom.* ms. doc. LVIII, 46).

II.

1662 (7170) (*f. lună şi zi*). **Cernăuţi.** Gavril, feciorul Priscorniţei, vinde lui Zota un loc de casă în Cernăuţi.

Suret de pe un zapis vechiu de un loc de casă din tărgul Cernăuţilor, a mănăstirii Horecii.

Adică eu Gavril, ficiorul Priscorniţii, din tărgu din Cernăuţi, facu ştire cu această scrisoare a me cum că am văndut un loc de casă, care l-am avut lăngă curtea Vameşilor, am văndut dumisale Zotii şi a ficiorilor dumisale şi am luat bani 31 lei şi jiumătate ii un bou bun pentr'acel locu. Şi în tocmala noastră au fost Grigore şoltuzul şi Simion Chechenariul şi Alixandru Jala şi Ion Zirenco şi Gheorghe zăt Filip şi alţi tărgoveţi mulţi au fost în tocmala noastră şi Avacum protopopul, Vasile popa, ficiorul lui Isac şi Ignat popa. Deci de acmu înainte să n'aibă nime nici o treabă la acel loc, nici din ruda me, nici din copii mei piste această scrisoare a me. Şi pentru mai mare credinţă am pus şi pecete tărgului ca să se ştie.

Leat 7170.

(*Arhivele Statului Bucureşti*, mân. Doljeşti, pachet 19, Doc. 3).

Const. I. Andreescu.

O EDIŢIE DE DOCUMENTE SLAVO-MUNTENE DIN ARHIVELE SIBIULUI ŞI BRAŞOVULUI A LUI SÎRCU NECUNOSCUTĂ LA NOI

Incă de pe la sfârşitul veacului trecut, cercetătorii români şi streini se interesau de documentele slavo-române, destinate de domnii şi boierii munteni şi moldoveni personalităţilor oraşelor din Transilvania şi aflate, mai toate, în arhivele oraşelor Braşov, Sibiu şi Bistriţa-Năsăud.

Astfel Dimitrie Sturdza aflase, înainte de 7 Mai 1882, la un anticar din Wiesbaden, 19 dintre aceste documente, destinate oraşului Braşov sau aflate cândva în arhiva pomenitului oraş, pe care le cumpără, iar la 7 Mai 1882, cu prilejul comemorării în sânul Academiei Române a aniversării zilei de 10 Mai, le donează acestei Instituţii, publicând, tot atunci, textul şi traducerea lor — la cele slavoneşti numai traducerea românească, iar la cele româneşti textul [1]).

Câţiva ani mai târziu, în şedinţa publică din 16 Decemvrie 1894 a aceleiaşi înalte Instituţii de cultură românească, arheologul Gr G. Tocilescu face o comunicare „şi despre documentele slave şi romane descoperite de d-sa în archiviul municipal al cetăţii Braşovului" [2]).

Un an mai târziu, şi anume la 16 August 1894 filologul bulgar L. Miletič începe cercetări în aceiaşi arhivă a Braşovului — unde lucrează 8 zile — şi află, spune el: „o vie neculeasă, am gă-

1) Dimitrie A. Sturdza, *Dare de seamă despre colecţiunea de documente istorice române aflate la Wiesbaden*, în *Analele Academiei Române*, Secţiunea II, Discursuri, memorii şi notiţe, Seria II, Tom. VIII (1885—1886), p. 239—259 cu 5 facsimile ale doc.

2) Comunicarea lui Tocilescu e menţionată în *Analele Academiei Române*, Partea administrativă şi desbaterile, Seria II, Tom. XVII (1894—5), p. 28.

sit [1])", adaogă tot el „peste 400 de documente vlaho-bulgare până acum inedite" [2])... Profesorul Bogdan *„mi-a spus în fine că el însuşi şi toţi învăţaţii din Bucureşti au fost foarte surprinşi de această descoperire, făcută întâmplător şi aceasta datorită d-lui arhivar Stenner.* Şi Miletič continuă: *Când nu demult profesorul Tocilescu a venit la Braşov şi l-a întrebat pe d-l Stenner dacă nu sunt în arhivă documente cu text latin referitoare la Români, a aflat întâmplător, dela d-l Stenner, de aceste documente cirilice. Şi acesta-i adevărul, că nici unul dintre învăţaţii români n'a întrebat mai înainte de aceste documente* [3])... „Profesorul Tocilescu—adaogă Miletič, n'a putut înţelege cuprinsul documentelor pentru că nu stăpâneşte nici o limbă slavă [4])"... Rezultatul celor opt zile, cât a lucrat în arhiva Braşovului, Miletič îl prezintă într'un volum intitulat: Дакоромънитѣ и тѣхната славянска писменость [5]), cu subtitlul: Нови влахо- български грамоти отъ Брашовъ [6]), publicat în Buletinul Ministerului bulgar de instrucţiune publică — studiul său cuprinzând 121 de documente [7]).

Odată cu Miletič îşi începe cercetările, în arhiva Braşovului şi regretatul istoric şi filolog Ioan Bogdan, care în anul 1902 îşi publică rezultatul muncii sale, într'un volum, cuprinzând traducerea a 228 documente şi regestele a 197 documente [8]).

---

1) Dr. L. Miletič, Дакоромънитѣ и тѣхната славянска писменость (Dacoromânii şi scrisul lor slav) II, cu subtitlul: Нови влахо-български грамоти отъ Брашовъ (= Noui documente vlaho-bulgare dela Braşov), în Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, издава Министерството на народното просвѣщение, cartea XIII 1896, p. 5.

2) *Ibidem*, p. 6.

3) Dr. L. Miletič, *op. cit.*, p. 6. Sublinierea e însă a noastră.

4) *Ibidem*, p. 6.

5) Cf. nota 1 de mai sus.

6) *Ibidem.*

7 Studiul lui Miletič e precedat de o introducere, de 46 pagini, după care urmează paginele 47—100, cu texte, iar paginele 100—152 cuprind un studiu linguistic asupra pomenitelor documente. O corectare a lecturii lui Miletič, dar numai pentru documentele din secolul XV, o face Ioan Bogdan pe un exemplar al lucrării lui Miletic, ce se află în Biblioteca Acad. Rom., secţia mss, ms rom. 5247, filele 165—191.

8) Ioan Bogdan, *Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ungaria în secolul XV şi XVI*, Bucureşti, 1902, p. 3—239 pentru traduceri, iar paginele 243—315 pentru regeste, dând apoi în apendice, textul slav al unui „catastif de scule" (paginele 319—323). Insă lucrarea lui Ioan Bogdan a fost aspru criticată de Gr. Tocilescu, cu prilejul prezentării ei la premiul Năsturel-Herăscu dela Academia Română. In calitate de raportor al lucrării (cf. Analele Academiei Române, Partea administrativă şi desbaterile, Seria II, Tom. XXV (1902—1903), p. 314—334). Gr. Tocilescu arată unele la-

Câţiva ani mai târziu după prima sa comunicare, Gr. Tocilescu revine asupra aceloraşi documente, făcând, la 19 Martie şi 24 Iunie 1899, două noui comunicări în sânul Academiei Române [1]. Şi tot el intervine, în mod polemic, în şedinţa dela 10 Decemvrie 1904 a aceleiaşi Instituţii, când Ioan Bogdan îşi citeşte comunicarea: *Documente moldoveneşti în arhivul Braşovului din secolii XV—XVI*, arătând că „în luna Aprilie 1894 a descoperit în arhivele săseşti dela Braşov 866 documente slavone şi române ..... şi ele mi-au fost aduse într'o mare legătură (boccea), aruncate unele peste altele, aşa cum zăceau de mai multă vreme şi fuseseră găsite într'un ungher al arhivelor de către d-l Stenner arhivarul"... şi, adaogă Tocilescu, „m'am pus pe lucru pentru transcrierea, traducerea şi adnotarea documentelor" [2].... Deci şi Tocilescu recunoaşte, în a doua parte a polemicii sale, că documentele în chestiune au fost găsite de Stenner, cum arătase şi filologul bulgar Miletič.

Insă ediţia pregătită de Tocilescu, dar nu de el singur ci în mare parte cu sprijinul lui Polihron Sîrcu [3], Eugen Kozak şi Stoica Nicolaescu [4] — căci, cum arată Miletič, Tocilescu nu ştia nici o limbă slavă, — ştim apoi că în Noemvrie 1896 îl ruga pe Polihron Sîrcu să-i recomande lucrări cu privire la „limba şi paleografia paleoslavă [5]" — n'a putut vedea lumina tiparului decât mulţi ani mai târziu, după moartea acestuia şi anume abia acum

cune ale ei. Dar ca să ne convingem că raportul lui Tocilescu nu a fost totuşi făcut „în mod cu totul obiectiv" cum dimpotrivă susţine el (vezi p. 314) e deajuns să arătăm că aceleaşi „greşeli" de lectură, ce Tocilescu le semnalează în raportul său, la paginele 317 (нрждел, Bogdan p. 32), 319 ѹ загон ѹ хижѹ Петрѣ, Bogdan, p. 185 notă), 325 („Sculota" şi „Nicula a scris", Bogdan, duplicat p. 23), 327 („Petru Manea" şi „la Orade", Bogdan Nr. XXVII), 330 („spânzurat", Bogdan, p. 132) şi 333 („nişte cuţite", Bogdan, p. 295 şi „nişte oi", idem, p. 303) le găsim şi în lucrarea lui Tocilescu; *534 documente istorice slavo-române din Ţara-Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul* 1346—1603, (cf. respectiv doc. Nr. 28, 333, 18 şi 19, 30, 189, 413 şi 439). Şi atunci!

1) Cf. *Analele Academiei Române, Partea administrativă şi desbaterile*, Seria II, Tom. XXVII (1904—1905), p. 103.

2) *Ibidem*, p. 102.

3) Cum reiese şi din scrisorile lui Sîrcu adresate lui Tocilescu, cf. Damian P. Bogdan, *Basarabeanul Polihron Sîrcu şi contribuţia lui la cultura românească veche*, în *Arhiva Românească*, VIII (1942) şi în extras, Bucureşti, 1942, p. 48—50.

4) Cf. şi prefaţa lui I. B(ianu) dela pomenita ediţie de documente a lui Gr. Tocilescu, p. IV.

5) Cf. Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 50.

11 ani în urmă, acest fapt, al apariţiei ei, datorindu-se lui Ioan Bianu, fostul bibliotecar şi animator al Academiei Române [1]).

Un an mai târziu, după comunicarea sa din 1904, Ioan Bogdan dă la lumină un prim volum din ediţia documentelor braşovene cuprinzând textul şi traducerea (numai a documentelor slave) a 213 documente slave şi latineşti, din secolul XV, emanate dela domni munteni şi aflate în arhiva oraşului Braşov [2]).

Tot în 1905 apare şi lucrarea lui Stoica Nicolaescu, care cuprinde pentru prima oară şi documente slavo-române (munteneşti şi moldoveneşti) din celelalte arhive ale oraşelor transilvănene: Sibiu şi Bistriţa [3]).

Cu mulţi ani mai târziu după ediţiile Ioan Bogdan şi Stoica Nicolaescu, lui Nicolae Iorga i se semnalează, în 1926, o scrisoare slavonească a unui domn muntean Radu — aflată în arhiva naţiunei săseşti din Sibiu —, pe care Iorga o publică în anul 1927 [4]),

1) Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346—1603*, Bucureşti, 1931, titlul şi broşatul aparţine lui Ion Bianu care semnează şi o prefaţă, prin iniţialele I. B. (cf. referinţele noastre din: *Diplomatica slavo-română din secolele XIV şi XV*, Bucureşti, 1938, p. 15 n. 6, *Basarabeanul Polihron Sîrcu loc. cit.*, p. 10 n. 3 şi *Caracterul limbii textelor slavo-române*, ce va apare în *Hrisovul*, III (1943) cum şi recenzia d-lui profesor P. P. Panaitescu — pentru broşarea iniţială a 527 doc. — în *Revista Istorică Română*, I, (1931), p. 312—319.

2) I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească, în sec. XV şi XVI*, I, Bucureşti, 1905.

3) St. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ardealul în sec. XV şi XVI*, Bucureşti, 1905. Cu privire la valoarea acestei lucrări se găsesc relaţii pe larg în dările de seamă făcute de: Alexandru Lăpedatu (în *O nouă publicaţie de documente slavo-române cu privire la relaţiile Ţării-Româneşti şi Moldovei cu Ardealul în secolul XV şi XVI*, Recenziune, extras din *Convorbiri Literare*, XL şi XLI, Bucureşti, 1907), Ioan Bogdan (în raportul său publicat în *Analele Academiei Române*, Partea Administrativă şi desbaterile, Seria II, Tom. XXIV (1906—1907), p. 406—418, cu prilejul prezentării lucrării, de către Nicolaescu, la premiul Adamachi dela Academia Română) şi Gr. Tocilescu (în aceiaşi publicaţie, acelaşi an, p. 418—425, raport în aceiaşi chestiune ca şi al lui I. Bogdan).

4) N. Iorga, *Noi acte româneşti la Sibiu*, extras din *Academia Română*, Memoriile secţiunii Istorice, Seria III, Tom. VII, Bucureşti 1927. Semnalăm unele omisiuni neînsemnate, datorite în parte şi tiparului, d'n textul editat de regretatul Iorga: Радоулъ în loc de Радоуль, господннъ în loc de господннь, радостъ în loc de радость; ѹ знмам în loc de ѹзнмам; до ндете în loc de дондете; вь în loc de бь: în dată гн în loc de гı iar în monogramă: радуль воевода мастїа бжїа гсдни în loc de: Радул воевода мастїа бжїа гсднь. Tot aşa în traducere: *scriem* în loc de *scrie*; *tuturor*, în loc de *aceasta*; *ni*-a dat Dum-

cu indicaţia că emitentul ei ar fi Radu dela Afumaţi [1]).
Cu doi ani mai târziu, după semnalarea scrisorii de mai sus, şi anume în 1929, profesorul Silviu Dragomir, dela Universitatea din Cluj, publică o nouă ediţie de documente slavo-muntene, de data aceasta provenind din arhiva baronului Bruckenthal din Sibiu [2]).

S'ar fi crezut că prin publicarea acestei din urmă ediţii s'a epuizat fondul de documente inedite din arhivele oraşelor ardelene.

Dar, peste 10 ani, dela apariţia lucrării d-lui Dragomir, d-l Gustav Gündisch, bibliotecar la Arhiva Naţională Săsească din Sibiu, descopere, în aceiaşi arhivă, încă 26 de documente slavo-muntene, pe care le pune la dispoziţia d-lui profesor P. P. Panaitescu, care le şi publică în seria de *Studii şi cercetări* a Academiei Române [3]).

In anul 1897, deci un an mai târziu după apariţia lucrării lui Miletič cu privire la documentele braşovene, arhivarul Zimmerman, cu prilejul trierii arhivei naţionale săseşti din Sibiu, descopere douăzeci şi trei de documente emanate dela domni şi boieri munteni şi destinate Sibienilor. Acestea sunt documentele

---

nezeu, în loc de *mi*-a dat Dumnezeu; să *avem*, în loc de să *am*; *să ne luăm*, în loc de *să iau* şi *faceţi-mi cunoscut*, în loc de *noi o vom face*.

1. Insă actul nu e dela Radu dela Afumaţi, cum crede Iorga (vezi *op. cit.*, p. 5) căci monogramele din scrisorile lui Radu dela Afumaţi sunt mici, înghesuite şi extrem de cursive (cf. fotografiile dela Acad. Rom. Fot de doc. XVI planşele 47—70, pe când monogramul din scrisoarea de mai sus are cu totul o altă factură, se apropie mult de cele ale lui Radu cel Frumos (să se compare monogramul scrisorii în cauză cu cele ale lui Radu cel Frumos, redate, una în facsimil de Ioan Bogdan în *Album paleografic cuprinzând douăzeci şi şase de facsimile de documente româneşti din sec. XV*, ca adaos la primul volum al „Documentelor privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI, Bucureşti, 1905, planşa Nr. 14 şi alta în fotografia de la Biblioteca Academiei Române, secţia mss Fot. de doc. V—46.

2) Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Sibiul în secolii XV şi XVI*, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională* al Universităţii Regele Ferdinand I din Cluj, IV (1926—1927) şi în extras, Bucureşti, fără an. Cf. şi recenzia lui St. Mladenov din *Slavia*, VI (1927), p. 766—774, care se încheie prin următoarea caracterizare: „cartea d-lui Dragomir e bine venită, cu toate acestea ar fi putut fi şi mai bună". La noi, recenzia lui Mladenov a fost semnalată de profesorul Panaitescu în *Revista Istorică Română*, I (1931), p. 92, nota bibliografică Nr. 66.

3) Petre P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu* (1470—1653), volum aparte, XXXII, din *Academia Română*, Studii şi cercetări, Bucureşti, 1938, cf. şi recenzia noastră din *Arhiva Românească*, III (1939), p. 293—294.

care sunt puse, un an mai târziu, la dispoziţia istoricului român basarabean — de cultură rusească — Polihron Sîrcu [1]), ce se afla într'o călătorie de studii prin Transilvania. Sîrcu transcrie documentele în chestiune — la care mai adaogă pe lângă 3 documente din arhiva Braşovului şi 2 din muzeul Bruckenthal dela Sibiu — cu o meticulozitate dusă la exces, redând întocmai nunumai numărul şi întinderea rândului din original şi numerotându-l ca atare, toate abrevierele şi suprapunerile originalului ci chiar şi îmbinarea lui ѧ cu ѵ. Lucrarea lui Sîrcu e deci o ediţie fotografică model, întrecând chiar pe cele cunoscute la noi în acest gen: Stoica Nicolaescu şi Grigore Tocilescu.

Lucrarea lui Sîrcu a început să se tipărească în anul 1899 însă din cauze necunoscute, s'a întrerupt publicarea ei. Şi abia după 7 ani dela punerea ei sub tipar şi un an după moartea lui Sîrcu, în anul 1906, Secţia de limbă şi literatură a Academiei ruseşti găseşte nimerit de a continua tipărirea ediţiei fostului ei colaborator —. Sîrcu a publicat mai multe articole în Buletinul acestei secţii şi fusese şi funcţionar al Academiei ruseşti [2]). Şi, în vederea continuării şi sfârşirii tipăriturii este delegat un alt basarabean, A. I. Iacimirskij.

Astfel, în cartea 2, paginele 135, a tomului LXXXII din *Colecţia secţiei de limbă şi literatură rusească a Academiei imperiale ruseşti de ştiinţe* [3]), Iacimirskij continuă şi sfârşeşte ediţia lui Sîrcu sub titlul: Изъ переписки румынскихъ воеводъ съ сибинскимъ и брашовскимъ магистратами [4]), cu subtitlul: Тексты 28 славянскихъ документовъ валашского происхожденія XV-XVII вв., городскихъ архивовъ Сибина и Брашова и брюкентальскаго музея въ Сибинѣ [5]), precedând-o, după cum chiar el singur adaogă, de o prefaţă, de 38 pagini, numerotate în caractere latine, dealtfel această prefaţă este unicul element ce lipsea ediţiei începută de Sîrcu, căci textul documentelor fusese cules încă în timpul vieţii lui Sîrcu.

---

1) Cf. pentru Sîrcu, Damian P. Bogdan, *Basarabeanul Polihron Sîrcu şi contribuţia lui la cultura românească veche.*

2) Cf. *ibidem.*

3) In ruseşte: Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи наукъ.

4) In traducere românească: *Din corespondenţa voievozilor români cu magistratii din Sibiu şi Braşov.*

5) In româneşte: *Textele a 28 documente slave de origine valahă, din secolele XV—XVII din arhivele oraşelor Sibiu şi Braşov şi din muzeul Brucken-.hal.*

Documentele publicate de Sîrcu, cu excepţia unuia singur, sunt cunoscute cercetătorilor români, căci cele din arhiva naţională săsească sibiiană au fost publicate, în 1905, de St. Nicolaescu şi apoi în 1931 de Gr. Tocilescu, iar cele din arhiva Braşovului tot de Tocilescu. Numai hrisovul lui Matei Basarab, din anul 1650 Iunie 14, este necunoscut, în forma dată de Sîrcu, istoriografiei româneşti.

Am găsit totuşi nimerit a ne opri asupra ediţiei lui Sîrcu întrucât aceasta e total necunoscută cercetătorilor români şi în al doilea rând, cuprinde un şir întreg de lecturi cari corectează pe cele ale lui Nicolaescu şi Tocilescu.

Dintr'un fragment de prefaţă al lui Sîrcu, ce-l semnalează şi-l reproduce Iacimirskij, se vede că cel dintâi intenţiona să facă un şir întreg de observaţiuni cu privire la ediţia lui Miletič cari, spunea el „nădăjduesc că vor fi întru totul nimerite şi încă la locul lor, din cauză că până acum corespondenţa domnească cu Braşovul e cunoscută numai după ediţia d-lui Miletič. Academia Română, pe câte ştiu, mi se pare că pregăteşte o ediţie completă, luxoasă, a acestei corespondenţe, însă când va fi gata aceasta, nu se ştie [1])".

In prefaţa ce precede ediţia Sîrcu, Iacimirskij se ocupă de: *Oraşul Sibiu şi raportul lui faţă de Ţara Românească* [2]); *Importanţa documentelor sibiene* [3]); *Inceputul prefeţei lui Sîrcu la ediţia documentelor* [4]); *Cercetarea documentelor publicate şi observaţiuni cronologice, istorico-culturale, paleografice, lingvistice şi critice* [5])—în care critică datarea, ce Sîrcu o face documentelor din ediţia sa; se ştie de altfel că toate scrisorile destinate de domnii munteni şi moldoveni oraşelor din Transilvania nu au decât data de lună şi zi, iar uneori nici acestea, cu excepţia hrisoavelor cari au toate elementele cronologice principale. Urmează: *Lacunele ediţiei şi greşeli de tipar* [6]); *Ortografia documentelor slave de origine romå-*

1) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XII. In citaţia ce am dat-o în text Sîrcu se referă la ediţia pregătită de Tocilescu sub auspiciile Academiei şi nicidecum la ediţia din 1905 a lui Ioan Bogdan, cum dimpotrivă crede Iacimirskij (*ibidem*, p. XII, notă).

2) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. IX.

3) *Ibidem*, p. X.

4) *Ibidem* p. XI.

5) *Ibidem*, p. XII—XXVIII.

6) *Ibidem*, p. XXVIII—XXIX.

nească[1]; *Observaţiuni asupra formulelor documentelor domnilor munteni către sfatul orăşănesc al Sibiului*[2]; *Observaţiuni cu privire la datele documentelor, referitoare la relaţiile comerciale ale românilor cu ţările vecine*[3] şi *Influenţa acestor relaţii asupra organizaţiei oraşelor Ţării Româneşti şi Moldovei şi asupra terminologiei româneşti referitoare la comerţ*[4]. De fapt toate observaţiunile lui Iacimirskij nu sunt în fond decât o aprigă critică la datarea, lectura textelor şi a rezumatelor date de Sîrcu, critică, în parte neîndreptăţită.

Urmează apoi textul documentelor, fiecare dintre ele fiind precedat de un lung rezumat în ruseşte, după care urmează textul documentului.

Documentul Nr. I. (paginele 1—2). La 12 Decemvrie, domnul muntean Mircea cere Sibienilor să judece pe fostul său mare logofăt Radu Tudor, care acum îi este duşman atât lui cât şi sultanului — şi căruia i-a dat 150 de mii de aspri pentru exploatarea ocnii, din al cărei venit urma să plătească haraciul către Turci.

Documentul e atribuit de Sîrcu lui Mircea cel Bătrân, iar Iacimirskij e „înclinat" a-l atribui altui Mircea, „dacă nu celui din secolul XV (Mircea pretendentul, fiul nelegitim al lui Vlad Dracul, anul 1431), apoi celui din secolul XVI[5]". Scrisoarea însă de fapt aparţine lui Mircea Ciobanul, cum o şi publică Stoica Nicolaescu) şi Gr. Tocilescu). In lectura lui Sîrcu semnalăm următoarele omisiuni: în rândul 10 lipseşte **ви** dintre **ради** şi **молю**, în rândul 14 omite pe **т** din **свт**, iar în post-scriptum lipseşte **господство ви** de după **чловѣци**.

Documentul Nr. II. (paginele 2—3). E o scrisoare din 7 Mai, prin care domnul Mircea arată Sibienilor că va veni la ei, în solie, credinciosul său, Stanciul spatar. Documentul nu emană dela Mircea cel Bătrân, cum crede Sîrcu — fapt contestat şi de Iacimirskij, care însă nu precizează cine e anume emitentul, —[8]

1) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XXIX—XXX.
2) *Ibidem*, p. XXX—XXXIII.
3) *Ibidem*, p. XXXIII—XXXVI.
4) *Ibidem*, p. XXXVI—XXXVIII.
5) *Ibidem*, p. XIII.
6) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 77—79, Nr. XXXII.
7) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 361—362, Nr. 364.
8) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XIV.

ci dela Mircea Ciobanul, cum e dat atât de Nicolaescu [1]) cât şi de Tocilescu [2]). Singura omisiune din lectura lui Sîrcu e и în loc de є în cuvântul вѡєвѡда din monogram.

Documentul Nr. III (pagina 3). Domnul Vlad scrie Sibienilor că s'a întors sănătos dela Poartă, unde fusese chemat, spre a duce, ceia-ce a şi făcut, tributul ţării. Scrisoarea nu aparţine lui Vlad Dracul, cum crede Sîrcu, ci lui Vlad Călugărul cum o şi publică Nicolaescu [3]) şi Tocilescu [4]). Iacimirskij critică, cu drept cuvânt, rezumatul lui Sîrcu [5]) căci în text nu e vorba de o felicitare ci de o simplă formulă de politeţe, iar legăturile de prietenie ale domnului muntean privesc pe Sibieni şi nu pe Turci, cum dimpotrivă rezumează Sîrcu.

Documentul IV (paginele 3—4). Domnul muntean Vlad Călugărul, cum arată Nicolaescu [6]) şi Tocilescu [7]), iar nu Vlad Dracul cum crede Sîrcu, scrie Sibienilor în privinţa bătăii, suferite de un Nicola Marinov dela nişte oameni din Sibiu, cerând ca oamenii să-i fie trimişi, spre a-i judeca.

Rezumatul lui Sîrcu e greşit, cum remarcă şi Iacimirskij [8]).

Documentul V (paginele 4—5). Radul dela Afumaţi, cum arată Nicolaescu [9]) şi Tocilescu [10]), iar nu Radu cel Mare, cum crede Sîrcu, scrie la 11 Decemvrie, că oricine este liber să treacă cu vitele sau cu marfa în Ţara Românească.

Documentul VI (paginele 5—7). Tot Radu dela Afumaţi, cum arată Nicolaescu [11]) şi Tocilescu [12]), iar nu Radu cel Mare cum crede Sîrcu, scrie din Târgovişte, la un 1 Fevruarie, că a căpătat din nou domnia şi altele. In lectura Sîrcu s'au omis : **ѡт**, înainte de **сибйню** şi **добрим** — acestea în adresă, iar în text aproape peste tot unde în original e **ъ** final, în ediţie e **ь**.[13])

1) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 81—83, Nr. XXXIII.
2) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 362, Nr. 365.
3) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 1—2, Nr. I.
4) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 175—176, Nr. 185.
5) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XIV.
6) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 6—7, Nr. II.
7) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 174—175, Nr. 184.
8) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XIV.
9) St. Nicolaescu, *op. cit.*, *p.* 42—44, Nr. XVII.
10) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 308, Nr. 311.
11) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 28—32, Nr. XI.
12) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 304—306, Nr. 308.
13) Facem îndreptările cuvenite după o fotografie a originalului, ce se află în Biblioteca Academiei Române, secţia mss, Fotografii de doc. V—62.

Documentul VII (paginele 7—9). La un 21 Fevruarie, Radu Paisie, cum arată Nicolaescu [1]) şi Tocilescu [2]), iar nu Radu cel Mare, cum crede Sîrcu şi nici Radu dela Afumaţi cum îl corectează Iacimirskij [3]), scrie că nu va lăsa pe doamna Despina să vie la ei pentru o judecată ci va sta el pentru dânsa la acea judecată.

In rezumatul Sîrcu e greşită indicaţia — cum dealtfel remarcă şi Iacimirskij [4]) — că solul Dragomir Scurte ar merge la Sibieni pentru chestiunele doamnei Despina.

In lectura Sîrcu: greşit како în loc de ако, legat de ест послал висотꙋ кралю книгꙋ; rândul 3 ймреч în loc de йзреч, iar în monogram воивwда în loc de вwевwда.

Documentul VIII (pagina 9). Tot Radu Paisie, cum arată Nicolaescu [5]) şi Tocilescu [6]), iar nu Radu cel Mare, cum crede Sîrcu şi nici „după toată probabilitatea", Radu cel Frumos, cum corectează Iacimirskij [7]), trimite la un 27 Iunie, ca sol la Sibiu, pe Oprea logofătul.

Documentul IX (paginele 9—10). Iarăşi Radu Paisie, cum arată Nicolaescu [8]) şi Tocilescu [9]), iar nu Radu cel Mare cum crede Sîrcu, la un 4 Iulie scrie Sibienilor ca să i se întoarcă o datorie a omului său Lepcea, ce o are la evreul Gherghe [10]).

In lectura Sîrcu sunt următoarele greşeli: rândul 5 este како ймах în loc de како имал dar ar putea fi şi o greşală de tipar; superfluă completarea <име> de după длъжен на, cum observă şi Iacimirskij [11]), Sîrcu crezând că длъжен înseamnă datornic iar nu datorie cum e luat aici. Insă în rândul 10 sunt bine despărţite не кете (= хтете), la Nicolaescu şi Tocilescu fiind citite greşit ca unite. In acelaşi rând, Sîrcu completează o lectură a celor doi de mai înainte, căci la Sîrcu — după не кете este

1) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 48—50, Nr. XX.
2) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 348—350, Nr. 352.
3) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XV—XVI.
4) *Ibidem*, p. XVI.
5) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 72—73, Nr. XXIX.
6) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 351, Nr. 354.
7) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XVII.
8) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 69—71, Nr. XXVII.
9) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 350—351, Nr. 353.
10) Iacimirskij crede (cf. prefaţa lui, p. XVII) că scrisoarea poate aparţine unuia dintre domnii Radu, începând cu Radu cel Mare şi sfârşind cu Radul VII.
11) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XVII.

вашє, ce lipseşte la Nicolaescu şi Tocilescu, întreaga frază fiind aşa: ако не кєтє вашє кратитє марх҄ и того дльжєн, ea fiind transpunerea următoarei construcţii româneşti: iar dacă voi nu veţi vrea să întoarceţi marfa şi acea datorie.

Documentul X (paginele 10—11). Radu dela Afumaţi, cum arată Nicolaescu [1]) şi Tocilescu [2]), iar nu Radu cel Mare cum crede Sîrcu, trimite, la un 23 Iulie, la Sibieni pe Negoiţă logofătul.

In lectura Sîrcu, rândul 5 e нєгѹи în loc de нєгѹит (= Negoiţă), în schimb e bună despărţirea да га (= să-l) înainte de допѹстит (în completare допѹститє) în loc de дага ca la Nicolaescu şi Tocilescu.

Documentul XI (pagina 11). Radu dela Afumaţi, cum arată Nicolaescu [3]) şi Tocilescu [4]), iar nu Radu cel Mare, cum crede Sîrcu, mulţumeşte, la un 5 August, pentru darurile ce i-au trimis Sibienii.

In rezumatul Sîrcu greşit Paun în loc de Paul, cum remarcă şi Iacimirskij [5]), dar Paul e omul Sibienilor — cum observă şi Iacimirskij [6]) — iar nu al domnului muntean, cum dimpotrivă crede Sîrcu.

In lectura Sîrcu e corect ви се єст помнєло (=v'aţi adus aminte) din rândul 5, la Nicolaescu şi Tocilescu fiind greşit висє єст помнєло.

Tot aşa la Nicolaescu greşit наши чловєкь паѹл în loc de ваши.... ca la Tocilescu şi Sîrcu.

Insă observaţiunea lui Sîrcu din nota 2, cu privire la господство-вѹ din text (el spune: „poate гвови sau гвѹ) e superfluă, cum observă şi Iacimirskij [7]), căci textul e bun.

Documentul XII (pagina 12—13). Radu Paisie, cum arată Nicolaescu [8]) şi Tocilescu [9]), iar nu Radu cel Mare, cum crede Sîrcu, şi nici „mai probabil" Radu cel Frumos, cum îl corec-

1) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 46—47, Nr. XIX.
2) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 308—309, Nr. 312.
3) Nicolaescu, *op. cit.*, p. 40—41, Nr. XV.
4) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 306—307, Nr. 309.
5) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XVII.
6) *Ibidem*.
7) *Ibidem*, p. XVIII.
8) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 65—67, Nr. XXV.
9) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 347—348, Nr. 351.

tează Iacimirskij), la un 11 August scrie Sibienilor, între altele, că Turcii s'au ridicat împotriva creştinilor.

In lectura Sîrcu rândul 8 e и сѫединили есмо въ рѣчи, iar la Nicolaescu şi Tocilescu : и сѫединилисе есмо въ рѣчи. Insemnăm şi remarca lui Iacimirskij că требе e românism [2]).

Documentul XIII (pagina 13). Radu dela Afumaţi, cum dealtfel arată şi Nicolaescu [3]) şi Tocilescu [4]), iar nu Radu cel Mare, cum crede Sîrcu, şi nici „sau mai degrabă" Radu cel Frumos, cum corectează Iacimirskij [5]), la un 22 Septemvrie trimite cu daruri, la Sibieni, pe Radul logofătul.

In afară de o expresie greşită în rezumat, corectată de Iacimirskij [6]), nu e nimic de semnalat.

Documentul XIV (paginele 13—14). Radu cel Frumos, cum dealtfel arată şi Tocilescu [7]), iar nu Radu cel Mare cum crede Sîrcu şi nici Radu Paisie cum dă Nicolaescu [8]), către Sibieni, că el a oprit pe oamenii săi de a mai trece acolo la ei în ţara Ungurească, din cauza pagubelor ce Ghiurcău vameşul le-a pricinuit unor supuşi ai săi.

In rezumatul Sîrcu, corecturi juste ale lui Iacimirskij [9]).

In lectura Sîrcu, greşit сѫставихмо и людїе în loc de: сѫставих мои людїе (= am pus la cale oamenii mei), tot aşa în rândul 4 e да им чиним право în loc de: да им чини право, ca în original [10]).

Documentul XV (paginele 14—15). Mihnea cel Rău către Sibieni, arătând că a trimis pe slugile sale, Mihnea din Târgovişte şi pe Stoica, ca să-i vânză, la Sibiu, nişte porci [11]).

In lectura Sîrcu e ѣі-тим în loc de ві-тим pentru pârgari, greşală semnalată şi de Iacimirskij [12]).

1) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XVIII—XIX.
2) *Ibidem*, p. XIX.
3) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 41—42, Nr. XVI.
4) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 307, Nr. 310.
5) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XIX.
6) *Ibidem*.
7) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 79—80, Nr. 83.
8) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 68—69, Nr. XXVI.
9) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XIX.
10) Cf. o fotografie a originalului în Biblioteca Academiei Române, secţia mss, Fotografii de documente, V—46.
11) Cf. textul scrisorii, la St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 11—12, Nr. IV şi la Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 213—214, Nr. 224.
12) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XX.

Documentul XVI (pagina 15). Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău, trimite la Sibieni pe omul acestora, popa Bratul [1]. E de semnalat numai că scrisoarea nu are monogramul domnesc, dealtfel ca şi scrisoarea, ce acelaşi domn o trimitea, la un 22 Ianuarie, dela Cetatea de Baltă, Braşovenilor [2].

Documentul XVII (paginele 16—17). Neagoe Basarab, cum arată Nicolaescu [3], Tocilescu [4] şi Sîrcu, iar nu „mai probabil" Laiotă Basarab, cum încearcă să corecteze Iacimirskij [5], către Sibieni, la un 2 Frevuarie, cerându-le să facă dreptate unui Dumitru din Bucureşti, pentru marfa ce acesta o avea acolo zălogită şi pecetluită.

In lectura Sîrcu, rândul 10 e corect да се не тика толико и многащи (= să nu se mai sbuciume atât de mult) şi greşit e la Nicolaescu şi Tocilescu cari citesc да се нетика... Dar greşit în rândul 11 храбит în loc de хранит, cum remrcă şi Iacimirskij [6], greşală însă explicabilă întrucât aşa cum e schiţat х de diac seamănă foarte mult cu б [7]. Tot în acelaşi rând trebueşte citit тако гледа и ваше господство (= aşa să caute şi domnia voastră) iar nu тако гледаи ваше господство cum citesc toţi cei trei editori. E bună însă lectura cu despărţire pentru не щете (= nu aţi) legată cu господство ми учините din rândul 12, tot aşa şi да га din rândul 15 şi greşite sunt cele dela Nicolaescu şi Tocilescu (нещете şi дага).

Documentul XVIII (paginele 17—18). Neagoe Basarab, cum dealtfel arată şi Nicolaescu [8] şi Tocilescu [9], iar nu „mai degrabă" Basarab Laiotă, cum încearcă să corecteze Iacimirskij [10], scrie Sibienilor, la un 8 August, în privinţa meşterului Hanîş.

In rezumatul Sîrcu sunt greşeli corectate de Iacimirskij [11].

In lectura Sîrcu, rândul 6 e superfluă completarea <них>

---

1) Cf. textul scrisorii la St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 15—16, Nr. V şi la Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 222—223, Nr. 231.

2) Cf. textul scrisorii la Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 222, Nr. 230.

3) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 17—18, Nr. VI.

4) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 259—260, Nr. 269.

5) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XX.

6) *Ibidem.*

7) Cf. fotografia originalului, aflată în Biblioteca Academiei Române, secţia mss, Fotografii de documente, V—60.

8) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 19—21, Nr. VII.

9) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 258—259, Nr. 268.

10) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XXI.

11) *Ibidem.*

dintre ѡт și донесих căci în realitate textul are ѡ донесише (= a adus-o) la fel și în rândul 8: да ѡтработает în loc de да ѡ работает (= să o lucreze), corectate și de Iacimirskij, care mai arată, și cu drept cuvânt, că acestea sunt românisme [1].

Insă în rândul 11 e corectă lectura cu despărțire: и ѹложи кете емщи над нега (= și-mi veți pune chezași pentru el) în loc de cea greșită: и ѹложикете емщи над нега, dela Nicolaescu și Tocilescu.

Tot așa e corectă completarea ѡсло<бо>дїхмо din rândul 13, însă lectura din rândul 14 prin да ѡдръжим господства ми e greșită, cea corectă fiind: да ѡ дръжим господства ми (= să o țin domnia mea).

Bună însă e iarăși lectura да га вѣрѹите (= să-l credeți) în loc de дага ca la Nicolaescu și Tocilescu.

Documentul XIX (paginele 18—19). Scrisoarea lui Neagoe Basarab, după cum dealtfel arată și Nicolaescu [2] și Tocilescu [3], și despre care Iacimirskij susține că „în nici un caz nu poate fi atribuită lui Neagoe [4])”, către Sibieni despre întâmplările din Turcia.

In lectura Sîrcu și Tocilescu este ере ест победил тѹрски царь în loc de ере ест побежил тѹрски царь cum e corect și cum citește și Nicolaescu.

Rândul 13 din lectura Sîrcu e desigur greșală de tipar: такои ни казоваше în loc de тако ини казоваше cum arată și Iacimirskij [5]). Corectă e însă lectura не зна̅мо din rândul 13 și greșită незнамо dela Nicolaescu și Tocilescu; tot așa bună e completarea не можемо <казати> нища (= nu putem ști nimica) din rândul 15, ce nu există la Nicolaescu și Tocilescu, cu toate că aceștia din urmă au în traducere „nu putem (ști) nimica”.

Dar e iarăși greșită lectura Sîrcu тако варе и вестника донести din rândul 17 în loc de: тако варе и вест ни ке донести (= așa că orice veste ne vor aduce) cum e la Nicolaescu

1) Cf. prefața lui Iacimirskij, p. XXI.
2) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 21—23, Nr. VIII.
3) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 260—261, Nr. 270. La Tocilescu în rezumatul românesc atât din tabla de materii, cât și din fruntea scrisorii greșit sprecificarea că scrisoarea e adresată Brașovenilor (Gr. Tocilescu *op. cit.*, p. XX și p. 260).
4) Cf. prefața lui Iacimirskij, p. XXII.
5) *Ibidem*, p. XXIX.

şi Tocilescu. Apoi greşeli de tipar : în rândul 11 ѡны în loc de ѡни şi în rândul 17 тѹскаго în loc de тѹрскаго.

Documentul XX (paginele 19—20). Domnul Teodosie către Sibieni, la un 7 Ianuarie, la cari trimite sol pe egumenul Iosif dela Argeş).

Desigur că lectura completată de Sîrcu în rândul 7 pentru textul : понеже сѹт рѣчи господства ми до <вас> истини, ce lipseşte la Nicolaescu şi Tocilescu, e bună, ea dând în traducere : pentru-că sunt adevăratele vorbe ale domniei mele către voi.

Documentul XXI (pagina 20). Şerban, marele ban al Craiovei, răspunde Sibienilor la o scrisoare a acestora [2]). E vorba de boierul Şerban care a deţinut marea bănie a Craiovei din August 1535 şi până la începutul anului 1539).

In rezumat şi în text Sîrcu greşită lectura *Şterbán*.

Documentul XXII (paginele 21—22). Jupan Mogoş spătarul către locuitorii din Sad şi Cisnădia, ca să-i fie prieteni [4]). După Stoica Nicolaescu Mogoş spătarul a trăit în prima jumătate a secolului XVI [5]) şi este un Buzesc, fiind fiul boerului Mogoş [6]). In nici un caz însă nu poate fi „după toată probabilitatea" „omul de credinţă Mogoş, al lui Basarab cel Tânăr [7]), cum crede Iacimirskij [8]). Tot Nicolaescu datează scrisoarea de mai sus, prin „c. 1530—1536" [9]).

Rezumatul Sîrcu e în totul greşit şi confuz, fapt remarcat şi de Iacimirskij, care-l şi corectează [10]).

In lectura Sîrcu, rândul 2, greşit комшие вам în loc de комше и вам cum e la Nicolaescu şi Tocilescu, în rândul 4 este а

1) Cf. textul scrisorii la St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 26—27, Nr. X şi la Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 265, Nr. 273.

2) Cf. textul scrisorii, la St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 57—58, Nr. XXII şi la Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 442—443, Nr. 442.

3) Cf. I. C. Filitti, *Banatul Olteniei şi Craioveştii*, în *Arhivele Olteniei*, 11 (1932) şi în extras, Craiova, fără an, p. 73.

4) Cf. textul scrisorii, la St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 53—56, Nr. XXI şi la Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 441—442, Nr. 441.

5) St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 53.

6) *Ibidem*, p. 56.

7) Care apare într'o scrisoare a acestuia, adresată Braşovenilor şi publicată de Ioan Bogdan, în *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, I, p. 269—270 — am menţionat numai această ediţie întrucât ea e indicată şi de Iacimirskij.

8) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XXII—XXIV.

9) St. Nicoleascu, *op. cit.*, p. 55.

10) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, *op. cit.*, p. XXII—XXIV.

ѡж нас током не поробет, în loc de : а ѹ нас током не поробет; dar în rândul 12 corectă despărțirea не пленим и не поробим și greșit непленим și непоробим dela Nicolaescu și Tocilescu; la fel și rândul 15 unde e не щете iar la Nicolaescu și Tocilescu нещете; tot așa rândul 20 : и ним приꙗтел iar nu иним приꙗтел ca la Nicolaescu și Tocilescu, cari au totuși în traducere : și lor prieten.

Documentul XXIII (paginele 22—23). Jupan Gherghina, unchiul și pârcălabul lui Radu cel Mare, raportat și de Iacimirskij aceluiași domn [1]), scrie Sibienilor că vameșii lor i-au oprit un armăsar ce-l cumpărase acolo, la ei [2]).

In lectura Sîrcu s'a omis ми dintre а și що чемо моки.

Documentul XXIV (paginele 24—25). E o scrisoare din arhiva Brașovului, prin care Mircea fiul lui Mihnea cel Rău, cum arată dealtfel și Ion Bogdan [3]) și Tocilescu [4]), iar nu Mircea cel Bătrân, cum crede Sîrcu și nici „după toată probabilitatea" Mircea Ciobanul, cum corectează Iacimirskij [5]), cere Brașovului restituirea, pentru maică-sa vitregă, doamna Voica, restituirea unor pahare de argint, comandate la Brașov.

In lectura Sîrcu, rândul 4 probabil greșală de tipar илик în loc de и лик (= și obraz); rândul 10, s'a omis ви dinaintea cuvintelor : давам ѹзнание ; rândul 12 e вица воевода, crezând că e vorba de un voevod Vița, fapt semnalat și de Iacimirskij, care corectează lectura greșită și din rezumat [6]); rândul 22, omis срдца de după ѡт негова; dar în rândurile 14 și 15 greșală de tipar pentru а во их în loc de аво их. Semnalăm apoi lectura corectă не хте да ми дате din rândul 14, în loc de нехте да ми дате dela Tocilescu.

Documentul XXV (paginele 25—26). A doua scrisoare din arhiva Brașovului, bine datată de Sîrcu, e al lui Vlad Dracul —

1) Cf. prefața lui Iacimirskij, p. XXIV.

2) Cf. textul scrisorii, la St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 8—9, Nr. III și la Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 413—414, Nr. 414.

3) Ioan Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Romînești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, p. 144, iar la p. 144—145 și sub Nr. CXLVIII se dă și o traducere a scrisorii.

4) Gr. Tocilescu, op. cit., p. 217—218, Nr. 227.

5) Cf. prefața lui Iacimirskij, p. XXIV—XXV.

6) *Ibidem*, p. XXV.

aceiaşi datare indicând atât Ioan Bogdan [1]) cât şi Gr. Tocilescu) — prin care domnul muntean vesteşte pe Braşoveni că a reluat dela Turci o cetate ce o reconstrueşte, cerându-le, cu acest prilej, arme şi silitră, ca s'o întărească.

In rezumatul Sîrcu s'au strecurat unele greşeli, ce Iacimirskij le corectează); însă пѹшки nu înseamnă „arme" cum afirmă Iacimirskij, ci *tunuri*, cum arată şi Sîrcu.

In lectura Sîrcu, rândul 3, e greşită corectura ce se face cuvântului ѡвзи ce urmează lui град, înlocuindu-l prin ѡвзє, fapt semnalat şi de Iacimirskij [4]).

Documentul XXVI (paginele 26—28). A treia scrisoare din arhiva Braşovului e a lui Neagoe Basarab, şi prin ea domnul muntean face cunoscut Braşovenilor şi Secuienilor că nimeni dintre ei nu mai pot paşte oile sau porcii şi nici pescui în Ţara Românească, fără ştirea domnului şi plata gorştinei).

Rezumatul Sîrcu e format în mare parte numai din citaţii slave din text, pe care Iacimirskij caută să le explice).

In lectura Sîrcu s'a omis, în rândul 6 сѫ dintre и şi свиніами, iar în rândul 16 e ако не ке ѹлести ѹ горщинѹ în loc de: а кои не ке ѹлести ѹ горщинѹ.

Urmează apoi anexele, în care se publică două hrisoave muntene aflate în arhiva muzeului Bruckenthal din Sibiu.

Documentul I (paginele 31—33). La 14 Iunie anul 1650, domnul muntean Matei Basarab întăreşte lui Dumenecă portar din Ivăneşti, mai mulţi stânjeni de moşie în Ivăneşti, judeţul Ialomiţa, cumpăraţi dela mai mulţi oameni ').

---

1) Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 54, unde se dă şi o traducere a scrisorii; idem, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, I, p. 80, unde se mai dă atât textul cât şi traducerea scrisorii.

2) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 62, Nr. 64.

3) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XXVI.

4) *Ibidem*, p. XXVIII.

5) Cf. traducerea scrisorii, la Ioan Bogdan, *Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ungaria în secolul XV şi XVI*, p. 79—81, Nr. LXXXI şi ediţia Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 247—249, Nr. 259.

6) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XXVI.

7) Un rezumat al actului însă cuprinzând numai martorii, a dat N. Iorga în *Socotelile Sibiului*, din *Analele Academiei Române*, Memoriile Secţiunii Istorice, Seria II, Tom. XXI (1898—1899), apendice, I, p. 289 Nr. a. Insă Ghiorma nu e ban simplu — cum e în lectura Iorga — ci „mare ban al Craiovei".

In rezumatul Sîrcu este greşit atributul de Viteazul pentru Matei Basarab, fapt semnalat şi de Iacimirskij).

In lectura Sîrcu rândurile 2, 6 şi 8 e ѡбас iar în rândul 4 ѡтбаг, Iacimirskij încearcă să corecteze citirea de mai sus, crezând că ea poate fi înlocuită prin ѡт част [2]) (=din partea), de fapt însă în original este, fără nici o discuţie, conjuncţia ѡбаче (= însă).

Tot aşa ѡт на din rândurile 6 şi 9 sunt citite, ѡтна, Sîrcu crezând că e vorba de ѡтна = ѡтчина = ѡтнина, în realitate însă e românizmul *dela*. In rândul 13 e apoi пис жупан Радул вел лог în loc de ис (= исправник) Радул вел логофет, iar în notele dela pagina 33, în semnătura domnului citeşte Iѡ нашего воевода în loc de Iѡ Матею воевода.

Documentul II (paginele 33—35). Ultimul dintre documentele publicate de Sîrcu e hrisovul (златопечатник) lui Antonie Vodă din Popeşti, scris în Aprilie anul 1670 — anul dela creare e urmat şi de cel dela Hristos — prin care dărueşte mitropoliei din Bălgrad (Alba Iulia) 6000 de bani în fiece an, arătând că a văzut şi hrisoavele, cu acelaşi cuprins, ale lui Matei Basarab şi Constantin Şerban.

Hrisovul e publicat, arată Sîrcu, de Ion cavaler de Puşcariu „cu totul inexact şi cu multe greşeli cari nu rareori întunecă cu desăvârşire sensul cuvintelor)".

După o fotografie a originalului slav, ce ne-a adus-o d-l I. Ionaşcu spre a-i face o traducere pentru teza d-sale de doctorat, putem semnala următoarele omisiuni în lectura lui Sîrcu.

Pagina 33: s'a omis глаголюще dintre блажьни şi милостивїи; lui ѡчищает îi lipseşte т final; сьтворшим nu сьтворим; пьстровѣрныҳ еретик nu пьсовѣрныҳ еретик; вьсуду nu всуду; s'a omis: вам богатьтва или убо вишереченнаго dintre богоданнаго şi число, după care urmează imediat или вѧщшаго еликом iar nu или будщаго еликос; tot aşa богом nu бого; спатарю ı u спатари şi nota 1 dela pagina 34 că папа din text e „probabil în loc de пана" este neavenită căci e vorba de marele vistier Papa Brâncoveanu. Apoi în lectura Puşcariu, după care

1) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XXVI.

2) *Ibidem*, p. XXVII.

3) Polihron Sîrcu, *op. cit.*, p. 35. E vorba de lucrarea lui Ioan cavaler de Puşcariu, *Oarele libere*, Sibiu, 1867, textul slav al documentului e dat la p. 28—32.

care ia şi Sîrcu, e вл лг крецꙋлескꙋл pe când în original e : аз Радоуль вел лωг Крецꙋлескꙋл, iar mai jos e şi Радоуль Нѣстоурел втори лωгофет, ce nu există nici la Puşcariu şi nici la Sîrcu.

Dar Iacimirskij se îndoieşte de autenticitatea hrisovului lui Antonie Vodă căci „după limbă, ortografie şi expresii deosebite, el ridică puternice îndoieli în privinţa autenticităţii dacă nu a actului apoi a originalului [1]" şi „e posibil să fie o copie făcută mai târziu de un scrib sârb, aceasta cu atât mai mult cu cât caracterele externe ale documentului... sunt cu totul necaracteristice pentru documentele muntene cunoscute nouă. Vezi documentul domnului Radul, dat mânăstirii Mileşovo în anul 1665, scris de acelaş mare logofăt Radul Creţulescu ca şi documentul din anul 1670. (P. Šafarik, *Pamiatky drěvniho pisemnictvi jihoslovanův*, ediţia 2, Praga, 1873, paginele 116 — 118). E interesantă coincidenţa—abia dacă poate fi întâmplătoare,— a scrisului, în amândouă documentele, al lui папа (în loc de пана) вели комис (p. 118) şi папа (în loc de пана) великїи кнс". [2] E just că hrisovul de mai sus al lui Antonie Vodă din Popeşti nu seamănă cu celelalte acte muntene contimporane, cari în acest timp numai în mod excepţional apar scrise în slavoneşte, însă fotografia ce am avut-o în mână ne confirmă că autenticitatea originalului e în afară de orice bănuială, iar argumentarea lui Iacimirskij cu папа în loc de пана nu e valabilă, fiind vorba de numele proprii Papă şi Pană, ce le purtau doi dregători domneşti.

Acestea sunt documentele pe care Sîrcu le-a publicat în anul 1899.

Concluzii. Prin editarea lor, Sîrcu a adus unele noui contribuţiuni, mai ales de lectură — faţă de ediţiile Nicolaescu şi Tocilescu, contribuţiuni cari, în nici un caz nu pot fi neglijate, mai ales pentru un cercetător al limbii textelor slavo-române.

Natural că lucrarea lui Sîrcu nu e desăvârşită — am văzut mai sus omisiunile ei, apoi îi lipseşte descrierea materialului de scris a documentelor şi a peceţilor, cari însă probabil că Sîrcu avea de gând să le dea în introducerea ce n'a mai putut-o termina. Aşa cum se prezintă ediţia Sîrcu, ea însă în nici un caz nu poate fi apreciată ca fiind „departe de a fi desăvârşită" cum o afirmă Iacimirskij, ci este o completare utilă la ediţiile româneşti, menţionate mai sus.

Damian P. Bogdan.

1) Cf. prefaţa lui Iacimirskij, p. XXVII.
2) *Ibidem*, p. XXVII, nota 1.

FENOMENE PREMEDIEVALE ÎN CIRCULAŢIA MONETARĂ ROMANĂ DIN REGIUNEA DUNĂREANĂ

Circulaţia monetară constitue unul din aspectele cele mai interesante din viaţa economică a acelei mari regiuni, denumită Illyricum, care cuprindea la un moment dat tot spaţiul balcano-danubian. Monetele sunt dovada cea mai sigură şi cea mai veche a unora dintre legăturile economice pe care le-a avut Illyricul cu restul lumii greco-romane. Nu odată ele formează chiar singura dovadă a unor raporturi, pe care nu le cunoaşteam din alte izvoare de informaţie — scrise sau arheologice — dar care totuşi trebue să fi fost destul de intense spre a lăsa atâtea urme. Mă refer, în special, la acele tezaure de monete africane găsite în regiunea occidentală a Illyricului — monete carthagineze, numide şi egiptene în tezaurul de la Vrankamen [1]) (sec. III—II a. Chr.), carthagineze şi numide în tezaurele din Kruinowa [2]), Kula [3]), din Marpurgo [4]) şi din Mazin [5]). Aceste două din urmă sunt din sec. I (89 şi 81 a. Chr.). Pornind din oraşe de pe coasta mării Adriatice, Egee şi Negre, drumurile comerciale din interiorul Illyricului sunt presărate cu monete greceşti şi romane sau cu imitaţii barbare de ale acestora.

In spre sfârşitul lumii romane însă, circulaţia monetară reflectă atât nesiguranţa care domnea în toate domeniile vieţii de stat cât şi pauperizarea, care a însoţit ultimele frământări politice şi economice ale Imperiului. Intr'o regiune, care a avut de suferit atât de mult de pe urma acestor evenimente, semnele

---

1) C. Truhelka în *Wiss. Mitth. aus Bosnien und der Herceg.* I, (1893), p. 184—8.

2) *Blätter für Münzfreunde*, 69, (1934) p. 17—32.

3) *Berliner Münzblätter*, XXI (1900) p. 386.

4) *Rass. Num.*, 1932, p. 91.

5) J. Brunšmid, în *Vjestnik Hrv.*, II, 1896—97, p. 1—42; A. Blanchet, *Rev. Num.* 1901, p. 290—93; *Num. Chron.*, 1900, p. 374.

care apar în circulaţia monetară locală prezintă un interes deosebit. Stăpânirea romană la Dunăre poate fi urmărită, în vicisitudinile ei, prin monete şi circulaţia lor. O primejdie atât de mare ca aceea a invaziei Goţilor din anii 250—251, terminată cu moartea împăratului Decius pe câmpul de luptă dela Abrittus, a produs îngroparea a nenumărate tezaure monetare, pe care le găsim semănate pe drumul, pe care l'a urmat invazia [1]. Reluarea ofensivei la nordul Dunărei de către Constantin cel Mare şi fiii săi, explică înmulţirea tezaurelor monetare din sec. IV, pe malul stâng al Dunării. Şi tot aceleaşi motive de ordin politic şi economic sunt la baza unor fenomene în circulaţia monetară din Illyricum, fenomene pe care, în raport cu ceeace va urma mai târziu, le putem numi medievale sau, spre a fi mai exact, pre-medievale.

E mai întâi un fenomen, care e frecvent în circulaţia monetară a provinciilor periferice. In special din sec. IV înainte au circulat o serie de monete imperiale sau mai curând pseudo-imperiale, fiindcă ele nu pot fi exemplare provenind din atelierele oficiale ale Imperiului [2]. Iconografia barbarizată a aversului şi reversului şi inscripţia iligibilă — ı neori caracterele latine nu fac altceva decât să imite, fără nici un sens, inscripţia monetelor imperiale — dovedesc că avem de a face fie cu monete de ale şefilor barbari dela hotarele Imperiului, fie cu monete bătute de şefii militari romani din provinciile dela graniţă. Intr'o vreme când nesiguranţa politică făcea dificilă aprovizionarea cu bani, fie din capitala provinciei, fie dela atelierul monetar cel mai apropiat, plata trupelor şi a barbarilor angajaţi pentru paza *limes*-ului roman, se făcea cu ajutorul acestor monete bătute probabil din ordinul şi sub supravegherea acestor şefi militari. Mai des par a fi fost imitate monetele lui Constantin cel Mare, care se bucurau probabil de mai multă încredere. Fie că acest fapt avea loc din cauza dificultăţilor de aprovizionare cu cantitatea de bani necesară, fie că pornea din iniţiativa proprie a şefilor militari dela Dunăre, el nu prezintă mai puţin caracterul unei încălcări a suveranităţii imperiale în materie monetară, ale cărei consecinţe se vor vedea, tot mai evidente şi mai generalizate, în secolele următoare. Prezenţa în Egipt în sec. V a unor monete similare e în legătură cu slăbirea continuă a autorităţii centrale.

1) Cf. G. Seure în *Rev. Num.*, 1923, p. 129.
2) Cf. W. Knechtel în *Bul. Soc. Num. Rom.*, X, Bucureşti, 1913, p. 15.

Regiuni mari din valea Nilului începeau să fie organizate în mod virtual ca fiefuri feudale, ai căror seniori adunau singuri veniturile, împărţeau dreptatea şi controlau ordinea prin trupele lor proprii [1]).

In legătură cu un alt aspect pe care îl prezintă circulaţia monetară dunăreană din sec. IV înainte, amintim un fapt care nu ar prezenta nimic extraordinar, dacă el nu ar apărea tot în viaţa economică a provinciilor periferice. Unele tezaure monetare din sec. III prezintă un amestec neobişnuit de monete de bronz bătute în cele mai depărtate ateliere din tot cuprinsul Imperiului. La Pleven, în Bulgaria actuală, un mare tezaur de monete de bronz, din epoca lui Gallienus până la Probus, e compus din exemplare bătute în atelierele din Roma, Antiochia, Cyzicus, Londinium, Serdica, Siscia şi Tarragona [2]). Un alt tezaur, găsit la Vranik, în Jugoslavia, din epoca lui Constantius II — Magnentius, cuprinde monete bătute în atelierele din Constantinopol, Thessalonic, Aquileia, Nicomedia, Illyric, Kos, Heraclea, Antiochia, şi Treveri [3]). E evident că amândouă aceste tezaure sunt în legătură cu trupele imperiale din aceste provincii.

Alte tezaure dovedesc însă un amestec de piese de bronz, bătute în diferite oraşe greceşti şi în diferite epoci, care nu se mai poate explica prin prezenţa trupelor. Avem de a face cu un fenomen de circulaţie monetară care apare în forme precise în special în Egiptul ultimelor secole ale Imperiului roman. Aceste monete coloniale greceşti, circulând într'o epocă, în care autonomia monetară a oraşelor nu mai exista de mult, dovedesc că nu mai aveau valoarea precisă, pe care o avuseseră în momentul în care fuseseră bătute. E acel fenomen de „*feudal currency*", pe care îl întâlnim în sec. V şi în cele următoare în Egipt, unde aceste piese demonetizate circulau, ca şi în regiunea noastră, doar ca simple piese de schimb, simpli „*counters*" cum le denumeşte Milne [4]). Astfel numai ne putem explica prezenţa diferitelor monete imperiale şi coloniale de bronz, care nu pot fi numai de cât dovada unor legături comerciale între oraşele lor de origină

1) G. Milne, *Feudal currency in Roman Egypt*, în *Ancient Egypt*, March, 1926, p. 8.

2) N. A. Mušmof, în *Izvestja. Bull. de l'Inst. arch. bulgare*, I, 1921—22, p. 239.

3) J. Brunšmid, *op. cit.*

4) G. Milne, *The currency of Egypt in the fifth century*, în *Num. Chron.*, 1926, p. 62—63.

şi Illyricum, deoarece pe de o parte în această epocă oraşele greceşti nu mai băteau monetă, iar pe de altă parte reformele monetare din sec. IV făcuseră inutilizabilă o bună parte din monetele secolelor anterioare, cărora le lipsea încrederea necesară unei bune circulaţii.

Un asemenea amestec de monete de bronz din sec. I—IV, imperiale şi coloniale, îl prezintă tezaurul din Kostenet—Bania din Bulgaria actuală [1]). Monete de bronz din Nicea (sec. III) amestecate cu altele, tot de bronz, dela Constans, s'au găsit şi pe teritoriul Daciei Romane, în judeţul Hunedoara [2]). Dacă nu ar plana oarecari îndoieli asupra provenienţei monetelor care compun acest tezaur, piesele din Nicea ar confirma lipsa de valoare precisă pe care o aveau ele în circulaţia monetară a sec. IV.

Monete de bronz din sec. III—V p. Chr., (piese de la Diocletian la Leon), găsite în Dalmaţia împreună cu piese autonome din Asia Mică, (sec. IV a. Chr.), Ceos (sec. IV a. Chr.), Chios şi Erythrea (sec. III—II a. Chr. [3]), ca şi acelea din sec. III—V p. Chr. găsite amestecate în tezaurul din Madara, astăzi conservate în muzeul din Şuma [4]) (Bulgaria) şi mai ales cele care compun tezaurul din Orechovo [5]) din aceeaşi regiune, o dovedesc însă pe deplin. Acest din urmă tezaur, din care o parte se află la Muzeul Naţional din Sofia, cuprinde monete autonome din Amphipolis, monete dela Caracalla (Pautalia), dela Iulia Domna, Gallienus, Claudius II Gothicul, Aurelian, Severina, Probus, Diocletian şi Justinian. E incontestabil că în această din urmă epocă, căreia îi aparţine acest tezaur, monetele de bronz din epoca autonomă a oraşelor greceşti sau cele imperiale şi coloniale din sec. I p. Chr. nu mai puteau avea un curs precis.

Cel mai instructiv din punctul nostru de vedere e însă marele tezaur găsit la Viminacium, care a avut norocul să poată fi studiat pe deplin, fără să se fi irosit ca cele mai multe din celelalte tezaure. Având peste 100.000 monete, acest tezaur

---

1) N. A. Mušmof, în *Izvestja. Bull. de l'Inst. arch. bulgare*, 1926—27, p. 321.

2) Gohl Ö. în *Numizmatikai Közlöny*, IV, 1905, p. 46 şi V, 1906, p. 139; C. Moisil în *Bul. Soc. Num. Rom.*, XV, 35—36, 1920 p. 79, Nr. 70. Cf. şi M. Macrea *Monetele şi părăsirea Daciei*, în *An. Inst. St. Cl. din Cluj*, III, 1936—1940, p. 285 şi 303.

3) J. W. E. Pierce şi M. E. Wood, în *Num. Chron.*, 1934, p. 269—283.

4) N. A. Mušmof, în *Izvestja. Bull. de la Soc. arch. bulgare*, 1914, p. 272, Nr. 32.

5) Th. Gherasimov, în *Izvestja. Bull. de l'Inst. arch. bulgare*, VIII, 1934, p. 471.

reprezintă cea mai fidelă oglindă a situaţiei monetare a imperiului la mijlocul sec. V [1]). Din cele peste 20.000 de monete identificate, cele mai vechi sunt din epoca lui Caligula, cele mai recente din aceea a lui Flavius Victor şi Eugenius. Atelierele monetare în care au fost bătute aceste monete sunt foarte numeroase : Antiochia, Alexandria, Nicomedia, Herakleia, Cyzic, Constantinopol, Thessalonic, Roma, Aquilea, Carthagina, Siscia, Sirmium, Augusta Trevirorum, Lugdunum, Arelate. Două fapte dovedesc că avem de a face cu piese demonetizate, a căror valoare intrinsecă nu mai însemna nimic în circulaţia monetară a sec. V, ele constituind simple instrumente de schimb :

1. Printre aceste monete se găseşte şi un mare număr de „*minimi*", asemănător celor din Egipt, de o execuţie atât de barbară încât nu puteau fi identificaţi, nici în epoca în care au fost puşi în circulaţie;

2. O bună parte din aceste piese au fost tăiate în două, în trei sau în patru, fapt care a putut avea loc într'un moment de criză a monetei mărunte. Spre deosebire de fenomenul similar care a avut loc în sec. I p. Chr. în Gallia sau de acela, care a avut loc mai târziu, în Franţa regelui Philippe de Valois, unde monetele tăiate îşi păstrau valoarea lor legală, monetele tăiate dela sfârşitul Imperiului roman jucau acelaş rol ca şi „*minimi*", adică reprezentau tot un simplu instrument de schimb. Am avut ocazia în cursul unui alt articol — *Monnaies byzantines coupées* — în care prezentam unele monete tăiate din epoca bizantină, găsite în România, să insist asupra deosebirilor între monetele tăiate din ultimele secole ale Imperiului roman şi numeroasele monete tăiate, bizantine şi altele, care au circulat în mare număr în toată Europa medievală [2]). Ceeace ne interesează pentru moment e rolul pe care l'au avut aceste monete în circulaţia monetară din Illyricum în aceste vremuri şi aspectul cu totul „neimperial" pe care îl prezentau aceste instrumente de schimb, cu mult mai depărtate ca formă şi valoare de monetele secolului anterior decât de acelea din timpul Evului Mediu, care au circulat în special în Europa răsăriteană.

Cât priveşte epoca căreia îi aparţine acest tezaur, ea poate

1) E. Gren, *Der Munzfund von Viminacium*, in *Skrifter Utgivna av k. Humanistiska Vetenskaps — Samfundet i Uppsala*, 29 : 2, 1934.

2) *Cronica Numismatică şi Arheologică*, 117—118, Bucureşti, 1940, p. 227 sq.

fi stabilită cu oarecare aproximaţie în jurul anului 440. Ştim că în 441—442 Viminacium a fost cucerit şi distrus de Attila. Tezaurul aparţine acestor vremuri deosebit de turburi şi constitue după toate probabilităţile „cassa" ori a oraşului ori a staţiunii vamale.

Valul nesfârşit al invaziilor, care s'au abătut asupra acestei regiuni mai ales dela sfârşitul sec. IV înainte, au făcut să dispară aproape orice urmă concretă despre viaţa culturală şi economică, care a putut să mai existe aici în această epocă. Cadrul vieţii economice s'a restrâns din ce în ce mai mult. In orice caz, de abia cu mult mai târziu, în epoca bizantină, reapar primele semne ale reluării de contact cu economia bizantină. Acest lucru e dovedit în special pentru epoca lui Justinian. [1]) Interesant să amintim că un tezaur găsit la Rahovo în actuala Bulgarie [2]), cuprinde câteva sute de monete de bronz, începând cu piese de ale lui Vespasian, continuând cu cele ale lui Justinian şi mergând până la Ioan Tzimiskes, a cărui politică dunăreană a constituit începutul unui nou aflux de monete imperiale în această regiune, aflux care ajunge în forma sa cea mai intensă şi la nordul Dunării în epoca Comnenilor. Ceeace ne interesează însă în acest caz e continuarea aceluiaş fenomen economic, ale cărui prime semne le-am arătat la începutul acestui articol: monetele de bronz continuau să circule ca simple instrumente de schimb până târziu în sec. X, fiindcă e greu de crezut că monetele de bronz ale lui Justinian şi cu atât mai mult cele ale lui Vespasian puteau să mai fie apreciate la justa lor valoare de contemporanii lui Ioan Tzimiskes.

Apariţia acestui fenomen monetar în regiunea balcano-dunăreană în ultimele secole ale Imperiului roman dovedeşte astfel că semne evidente de desagregare economică începuseră în regiunile periferice ale Imperiului încă din sec. IV, în timpurile imediat de după Constantin cel Mare. Ele vor continua accentuându-se, cu cât ne apropiem de secolul VI, în timpul căruia anumite aspecte ale vieţii economice, cel puţin la marginea Imperiului, căpătaseră un caracter pe care cu drept cuvânt îl putem numi medieval.

Em. Condurachi.

---

1) Cf. C. Moisil, *Sur les monnaies byzantines trouvées en Roumanie*, în *Bull. de la Sect. Hist. de l'Ac. Roum.*, XI, 1924, p. 207 sq.

2) B. Filow în *Izvestja. Bull. de la Soc. arch. bulgare*, II, 1911, p. 274—75.

LISTE DE ȘEFI BARBARI ÎN EVUL MEDIU

I. **Ostrogoții** (Goții din Est).

Neam germanic.

Familia Amala.

Hermenaric : 350 (?) — † 374 (75)[1].
Withimer : 374 (375).
Ostrogoții se împart în două : o parte rămân supuși Hunilor iar o parte conduși de Alatheus și Safrac trec în Imperiu la 376.
Radagais : 405—406[2].
Walamir : 450 (453)).
Widimer I : (?) — † 473[4].
Widimer II : 473[4].
Theodemir : 470 (?) — † 471[5].
Theodoric I cel Mare : 471—526[6].
Athalaric : 526—534 (Amalasunta, regentă).
Theodat : 534 — 536[7].
Vitiges : 536—540.
Matasunda (sora lui Athalaric) : 540.
Ildiobald : 540—541.
Eraric : 541.
Totila : 541—552[8].
Theias : 552—553.
Acesta din urmă este învins și ucis de Narses în bătălia dela Monte Lattaro. Italia trece în stăpânirea Imperiului.

1) In Rusia, la Răsăritul Mării Negre.; se sinucide fiind învins de Huni
2) Invadează Italia.
3) In Panonia.
4) Această grupă invadează Italia, însă plătiți de Glycerius trec în Galia.
5) Intră în imepriul de Răsărit (Moesia inferior).
6) Dela 493 cu capitala la Ravenna.
7) Ucide (535) pe Amalasunta, rămânând singur rege.
8) Ucis în bătălia dela Tagina (Gualdo Tadino).

II. Vizigoţii (Goţii din Vest).

Neam germanic.

Athanaric : 367 (?) — † 381 11 Ianuarie.
Frithigern[1]) : 376 (?) — 393.
Alaric : 396 — 410.
Athaulf : 410 — † 415 (asasinat).
Sigeric : 415 (o lună).
Wallia : 415 — 418[2]).
Theodoric I : 418 — 451.
Thorismund : 451 — 453.
Theodoric II : 453 — 466.
Euric : 466 — 484.
Alaric II : 484 — 507[3]).
Theodoric cel Mare, regele Ostrogoţilor : 507 — 511.
Amalric : 511 — 531.
Theudis : 531 — 548.
Theudisel : 548 — 550[4]).
Agila : 550 — 554[5]).
Athanagild : 554 — 567[6]).
Liuba : 567 — 572[7]).
Leuvigild : 572 — 586.
Recared : I 586 — 601.
Liuba II : 601 — 603.
Witteric : 603 — 610.
Gondemar : 610 — 612.
Sisebut : 612 — 620.
Recared II : 620 — 621.
Suintila : 621 — 631.
Sisenaud : 631 — 636.
Chintila : 636 — 640.
Tulca : 640 — 642.
Chindaswind : 642 — 653.
Receswind : 653 — 672.

1) Trece la 376 în Imperiul Roman cu o parte din Vizigoţi.
2) In Aquitania.
3) Goniţi definitiv în Spania (Bătălia dela Vouillé).
4) La Barcelona.
5) La Merida.
6) La Toledo.
7) La Narbona.

Wamba : 672 — 680.
Erwingius : 680 — 687.
Egica : 687 — 701.
Wittiza : 701 — 711.
Roderic : 711. (Invins şi ucis de Arabi în bătălia dela Xeres (711), în urma căreia aceştia cuceresc statul vizigotic).

III. Hunii.

Ramura turcă, descendenţi din triburile Hiong-Nu.

Balamir (Balamber) : 374 — 400 [1]).
Uldes : 400 — 412.
Caraton : 412. —
Ruas (Rugilas, Rona) [2]), Mundzuk şi Oktar : 427 — 433 (434).
Atila şi Bleda : 433 (434) — 447.
Atila singur : 447 — 453.
Elac : 453 — 454 [3]).
Hunii se împart în mai multe triburi sub diferiţii fii ai lui Atila :
Ernac : 453, în Dobrogea.
Emnedzar şi Uzindur, în Moesia.
Denghizich, în Rusia, ucis 468.
Alte triburi s'au stabilit la Marea Neagră, împărţite în două hoarde : 1. Cutriguri şi 2. Utriguri, care se luptă între ele.
Sandilkh : 545, la Utriguri.
Zabergan : 558, la Cutriguri.

IV. Vandalii.

Neam germanic.

In secolul I p. Chr. fixaţi la Baltica. In secolul II se împart în două ramuri : Silingi şi Asdingi.
Vandalii Silingi pătrund în Bavaria, Franconia, Rhetia.
Vandalii Asdingi se instalează în Panonia (sec. II — sec. IV).
Iată şefii lor :

1) Trece Volga, la 374 ; la 375 intră în Dacia.
2) La 325 ameninţă Constantinopolul.
3) Invins de Gepizi la Netao în 454.

Geodigesl : 406.
Gonderic : 406 — 428 [1]).
Genseric : 428 — 477 [2]).
Huneric : 477 — 484.
Gunthamand : 484 — 496.
Tarasmond : 496 — 523.
Hilderic : 523 — 530.
Gelimer : 530 — 534.

Belizarie cucereşte Africa. Dispariţia Vandalilor din istorie.

V. **Suevii.**

(In N.-Vestul Spaniei).

Hermanric : 409.
Rechila : 439 — 448.
Reciarius : 448 — 457.
Moldras : 457 — 460.
(Frontan pretendent).
Remismund : 460 — 463.
(Frumarius pretendent).
Remismund, singur : 463 — 464.
Cariaric : 550 — 559.
Mir (Theodemir) : 559 — 569.
Mir : 569 (570) — 582.
Ebaric : 582 — 583.
Andica : 583 — 585.

Invins şi prins de Leuvigild, regele Vizigoţilor. Sfârşitul monarhiei Sueve.

VI. **Burgunzii.**

Neam germanic. Trec Rinul la 413.

Gondicar : 411 — 436 [3]).
Gondiac : 436 — 476.
Gondemar I : 476 — 491.
Chilperic : 491 — 507.
Godegisel : 507 — 516.

---

1) In Decemvrie 409 trece în Spania.
2) In 429, trece în Africa.
3) Acelaş cu Gunther din Nibelungenlied (la Worms şi Spira).

Gondebaud : 516 — 524.
Sigismund : 524 — 534.
Gondemar II : 534.

Acesta din urmă este obligat să plătească tribut Francilor. Fii lui Clovis îl gonesc şi anexează regatul la statul Franc.

VII. **Francii.**

(*Francii Salieni*) [1].

Apar la Rinul de sus la jumătatea secolului III. La 350 trec Rinul.

Faramond (?) : 420 — 428 (?).
Clodion cel pletos : 428 (?) — 448.
Meroveu : 448 — 458.
Childeric I : 458 — 481. [2]).
Clovis I : 481 — 511.

Clovis reuneşte sub sceptrul lui majoritatea triburilor france. De aci înainte nu se mai poate vorbi de Franci ca barbari, mai ales după creştinarea lor,

VIII. **Anglo Saxonii.**

(*Heptarhia Anglo-Saxonă*).

In urma invaziei Anglilor (449) şi Saxonilor (477) s'au format, în dauna Britanicilor, 7 state care însă n'au existat toate deodată. In cea mai mare parte a existenţei acestor state regii recunoşteau dintre ei un singur conducător, intitulat „Rex gentis Anglorum" sau „octarh". Sunt 4 state saxone : Kent, Sussex, Wessex, Essex, şi 3 state Angle : Northumbria, Est-Anglia, Mercia.

I. *Kent.*

Henghist : 455 — 488 [3]).
Escus : 488 — 512.
Octa : 512 — 534.
Hermenrick : 534 — 560.
Ethelbert : 560 — 616 [3]).

---

1) La nord de Somme.
2) Capitala la Tournais.
3) Octarh.

Ebald : 616 — 640.
Erconbert : 640 — 664.
Egbert : 664 — 673.
Lothaire : 673—684.
Edrick : 684 — 686.
Oswine : 688—690.
Swefheard 689—694.
Widred : 690(4) — 725.
Ethelbert şi Edbert : 725 — 748.
Ethelbert singur : 748 — 762.
Sigered 762—764.
Egbert : 764—779.
Heabert : 764—?.
Ethelbert : 781—?.
Ealhmund : 784 (?)—?
Offa : ?—796.
Edbert : 796 — 798.
Cudred : 798 — 807.
Coenwulf : 807—
Ceolwulf şi Beornwulf :—
Baldred : cca 825.
Aethelwulf :—839.
Aethelstan : 839—851.
Aethelbert : 855—860.
. . . .

II. *Sussex.*

Ella : 491 — 514 [1]).
Cissa : 514 — 590.
. . . .
Ethelwach : 648 — 686 († 688).
Authun şi Berthun : cca. 690.
Alduin : 725.
Aldwulf :
Aelfwald,
Oslac.
Osmund : 765—770.
Offa regele Merciei anexează regatul 772.
. . . .

Reunit la Anglia de Egbert. la 825

1) Octarh.

III. *Essex.*

Erkwin : 526 — 587.
Sleda : 587 — 597.
Sebert : 597 — 614.
Sextred şi Seward : 614 — 623.
Sigebert cel mic : 623 — 655.
Sigebert cel bun : 655 — 661.
Swithelm : 661 — 663.
Sigheri : 663 — 689.
Sebbe : 664—694.
Sigeheard : 694 — 700.
Swefred : 693—94 şi 704.
Swebriht : + 738.
Offa : 700 — 709.
Selred : 738 — 746.
Suithred : 746. —
Sigeric. — 798
Sigered. cca. 823
Egbert face contopirea statului cu Anglia.

IV. *Wessex.*

Cerdick I : 519 — 534 [1]).
Chenric : 535 — 560 [1]).
Ceawlin : 560 — 590 [1]).
Cuichelme şi Cuthwin : 590 — 593 şi 590 — 591.
Cealric : 593.
Ceobald : 593 — 611.
Kynegils : 611 — 642.
Kenwalch : 642 — 672.
Saxelburga, soţia precedentului : 672 — 673.
Escwin : 673 — 675.
Kentwin : 675 — 684.
Cedwala, 684 — 689.
Ina : 689—726
Adelard : 726—740 (741).
Cudred : 740 (741)—756.
Sigebert : 756—757.
Cynulf : 756 — 786.
Buthric : 786 — 802.
Egbert : 802 — 827 [1]).

1) Octarh

Numit 827 „Bretwalda" (conducătorul suprem al Anglilor), reuneşte sub stăpânirea lui aproape toate statele heptarhii şi domneşte ca rege al Angliei : 827 — 839.
Aethelwulf : 839—
Aethelstan : 839—
Aethelbald : — † 858.
Aethelberth : — 865.
Aethelred : — 871.
Alfred : 871 —.

De aici istoria Wessexului se confundă cu istoria Angliei

V. *Northumbria.*

Ida : 547 — 559.

la moartea lui regatul se împarte în două :

1. *Bernicia* :

Glappa : 559 — 560.
Adda : 560 — 568.
Aethelric 568—572.
Theodoric : 572 — 579.
Frithuwald : 579—585 (6).
Husa 586—592 (3).

2. *Deiria.*

Ella : 559 — 588 (89).
Edwin : 588 (589) — 590.
Aedelfrid, în Deiria şi Bernicia : 590 — 616.
Eadwein „ „ „ „ 616—633 [1]).
Eanfrid, în Bernicia : 633—634.
Osrick : 633 — 634.
Oswald, în toată Northumbria : 634 — 642 [1]).
Oswio, în Bernicia : 642 — 651 ; în ambele ţări : 651 — 671 [1]).
Oswin, în Deiria : 642 — 651.
Egfrid, reuneşte definitiv Bernicia şi Deiria : 671 — 685.
Alfrid : 685 — 704.
Osred : 704 — 716.
Coenred : 716 — 719.
Osrick : 719 — 730.
Cealulf : 730 — 738.

1) Octarh.

Edbert : 737 — 758.
Oswolf : 758 — 759.
Mollo-Adel-wal : 759 — 765.
Alchred : 765 — 774.
Ethelred : 774 — 779.
Celwald : 779 — 789.
Osred : 789 — 790.
Ethelred : 790 — 796.
Osbald : 796.
Ardulf : 796 — 808.
Alfuad II : 808 — 810.
Andred : 810 841.
Aethelred : 841—850.
Osberth : 850—863.
Ella : 863—
Egberth : (?) —872.
Ricsig : 872—876.
Egbert II : 876—878.
Eadulf
(Alfred cel Mare 886.).
Gutherd : 883—894.
....

VI. *Est-Anglia.*

Uffa : 571 — 578.
Titil : 578 — 599.
Redwald : 599 — 624 [1]).
Earpwald : 624 — 627.
Sigebert 627 — 632.
Egrick : 632 — 635.
Annas : 635 — 654.
Ethelhere : 654 — 655.
Ethelwald : 655 — 664.
Aldulf : 664 — 713.
Elwald : 713 — 749.
Beorne şi Ethelred : 749 — 758.

Ethelbert † 792, asasinat de Offa, regele Mercii, care cucereşte ţara. La 825 statul se răscoală şi recunoaşte ca rege pe Egbert din Wessex. In 870 Edmund ,rege în Est-Anglia, e ucis de Danezi.

VII. *Mercia.*

Crida : 584 — 597.
Wibba : 597 — 615.
Ceorl : 615 — 624 (625).
Penda : 624 (625) — 655.
Oswri : 655 — 659.
Wulfhere : 659 — 675 [1]).
Ethelred : 675 — 704 [1]).
Cenred : 704 — 709 [1]).
Ceolred : 709 — 716 [1]).
Ethelbald : 716 (719) — 757 [1]).
(Beornred : 757).
Offa II : 758 — 796 [1]).
Egferth : 796, 5 luni [1]).
Kenulf : 796 — 821 [1]).
Cenelin : 821 [1]).
Cealulf : 821 — 823.
Beornulf : 823 — 825
Ludican : 825 — 827.
Wiglaff : 827 — 839 ? [1])
Berthwulf 839.—852
Burgred 852—
....

1 Octarh.

2) Ucis de Qundrada.

IX. Longobarzii.

Stabiliţi la jumătatea secolului VI în Panonia, unde au o serie de 9 regi. La 568 pătrund în Italia.

Alboin: 568 — 572.
Clef: 572 — 574.
Interregn: 574 — 584 [1]).
Autari: 584 — 590.
Agilulf: 590 — 615 [2]).
Adaloald: 615 — 624.
Arioald: 624 — 636.
Rotari: 636 — 652.
Rodoald: 652.—
Aribert I: 653 — 661.
Pertarit şi Godepert: 661 — 662.
Grimoald: 662 — 671.
Pertarit (fiul lui Aribert): 672 — 688.
Cunibert (fiul lui Pertarit): 688 — 700.
Liutpert şi Regimbert): 700 — 701.
Aribert II (fiul lui Regimbert): 701 — 712.
Ansprand: 712.
Liutprand: 712 — 744.
Hildebrand (nepotul lui Liutprand): 735 — 744.
Rachis: 744 — 749.
Astolf (fratele lui Rachis): 749 — 756.
Desideriu: 757 — 774.
(Adalgis asociat dela 767).

La 774 Carol cel Mare asediază pe Desideriu la Pavia, îl detronează şi se încoronează rege al Longobarzilor.

X. Principatele Longobarde din Italia.

1. *Beneventul.*

Zoton: 571 — 590.
Arigisiu: 600 — 641.
Ajon I: 641 — 642.
Rodoald: 642 — 647.

---

1) In acest timp Longobarzii sunt conduşi de Duci.
2) Capitala Pavia.

Grimoald I : 647 — 662 [1]).
Romoald I : 662 — 687.
Grimoald II :. 687 — 689.
Gisulf I : 689 — 706.
Romoald : 706 — 731.
Andelau : 731 — 732.
Gregorie : 732 — 739.
Godescalc : 739 — 742.
Liutprand : 742 [2]).
Gisulf II : 742 — 751.
Liutrpand (şi o regenţă) : 751 — 755.
Liutprand, duce : 755 — 758.
Archi II : 758 — 788).
Grimoald III : 788 — 806.
Grimoald IV : 806 — 817.
Sicon : 817 — 832.
Siccard : 832 — 839.
Radelchi I : 839 — 851.
Radelgar : 851 — 853.
Adelchi : 853 — 878.
Gaider : 878 — 881.
Radelchi II : 881 — 884.
Aion : 884 — 890.
Orso : 890 — 891.
Dominaţie greacă (byzantină) : 891 — 895.
Guido, duce de Spoleto : 895 — 897.
Interregn — Petru episcop de Benevent, regent : 897.
Radelchi II (a doua oară) : 897 — 900.
Atenolf : 900 — 910.
Landolf : 910—943.
Atenolf .
Landolf II.
Pandolf.
Landolf III :—981.
Landolf IV.
Pandolf II.

---

1) Apoi rege al Longobarzilor : 662—671.

2) Regele Longobarzilor.

3) Principe dela 774.

Landolf V : 1013.
Pandolf III :—1059.
Landolf VI :—1077.
Beneventul devine vasal al Sf. Scaun.

2. *Salerno.*

Sichenulf : 839 — 849.
Petru şi Ademar : 853 — 856.
Ademar (singur) : 856 — 861.
Guaiafer : 861 — 880.
Guaiamar I : 880 — 901.
Guaiamar II : 901 — 946.
Gisulf I : 946 — 977.
Pandolf, Cap de fer şi Pandolf II : 977 — 981.
Mansone III, duce de Amalfi şi principe de Salerno : 891 — 983.
Mansone IV, duce de Amalfi : 1042 — 1052.
Ioan II, cu fiul său Guy : 983 — 988.
Ioan II, cu fiul său Guaiamar IV : 988 — 999.
Guaiamar IV, cu fii săi Ioan III şi Guaiamar V : 1018 — 1027.
Guaiamar V, cu mama sa Gaitelgrima, apoi cu fii săi, Ioan († 1042) şi Gisulf II : 1027 — 1052.
Principatul e cucerit de Normanzii lui Robert Gusciard.

3. *Friul.*

Grasolf : 568 — 590.
Gisulf : 590 — 611.
Grasolf II : 611 — 621.
Tascon şi Cacon : 621 — 635.
Grasolf II : 635 — 651.
Agon : 651 — 663.
Lupo : 663 — 666 .
Vettari : 666 — 678.
Landar : 678.—
Radoald.: 694.—
Ferdolf : 694 — 706.
Carvalo şi Pemon : 706 — 737.
Rochis : 737 — 749 [1]).
Astolf : 749 [1]).
Anselm : 749 — 751.
Petru : 751.
Radagus : (?) — 776.
Marcario : 776.
Enric : (?) — 779.
Candaloac : 799 — 819.
Bodric : 819 — 846.
Everard : 846 — 868.
Enric II : 868 — 874 [2]).

1) Regi ai Longobarzilor.
2) La 874 Enric II e numit rege al Italiei.

4. *Spoleto.*

Ducat înfiinţat de Alboin regele Longobarzilor.

Faroald : 570 — 601.
Ariulf : 601 — 602.
Theodolp : 602 — 650.
Aton : 650 — 665.
Trasimund I : 665 — 703.
Faroald II : 703 — 724.
Trasimund II : 724 — 740.
Ilderic : 740 — 741.
Amprand : 741 — 746.
Lupo : 746 — 757.
Alboin : 757 — 759.
Gisulf : 759 — 763.
Theodoric : 763 — 773.
Hildebrand : 773 — 789.
Vinigis : 789 — 822.
Suppon : I 822 — 824.
Andolard I :
Mauring :
Berengaria : } 824 — 838.
Guido I : 838 — 866.
Lambert I : 866 — 876.
Suppon II : 876 — 879.
Guido II : 879 — 880.
Guido III : 880 — 891.
Lambert II : 891 — 898.
Guido IV : 898.
Agiltruda :
Anonim :
Alberic : } 898 — 927.
Theodabald : 927 — 935.
Anscariu : 935 — 940.
Sarilon : 940 — 943.
Umbert : 943 — 946.
Bonifaciu şi Theodabald : 946 —959.
Trasimund III : 959 — 967.
Pandolf : 967 — 982.
Trasimund IV : 982 — 989.
Ugo I cel Mare : 989 — 1001.
Bonifaciu II : 1001 — 1012.
Ioan : 1012.
Ugo II : (?) — 1030.

Incetul cu încetul ducatul cade în vasalitatea Sf. Scaun.

5. *Neapoli.*

(ducat).

Basilius : 661 — 666.
Teofilact : 666 — 670.
Cosma : 670 — 672.
Andreas : 672 — 677.
Cezar : 677 — 684.
Ştefan I : 684 — 687.
Bonnello : 687 — 696.
Teodosiu : 696 — 706.
Cezar II : 706 — 711.
Ioan I : 711 — 719.
Teodor : 719 — 720.
Georgiu : 720 — 739.
Grigore I : 740 — 755.
Ştefan II : 755 — 800.
Teofilact : 800 — 818.
Ştefan III : 831 — 832.
Sergiu I : 840 — 864.
. . . .

MONGOLII.

(*Tătarii*).

I. Imperiul Gengishanid.

Gengis-Han. 1206 — 1227.

In viaţă fiind încă îşi împarte imperiul între cei patru fii ai săi: Djötchi, Djagatai, Ogödäï şi Tului.

I. *Hanatul Djötchi* (Quipciac, sau Hoarda de Aur).

Djötchi: (?) † 1227 Februar (6 luni înainte de moartea tatălui său).
Batu: 1227 — 1255 [1]).
Ulactci, regentă Boragtcin: 1255 — 1257.
Berke: 1257 — 1266 (fratele lui Batu).
Mangu-Timur: 1266 — 1280.
Tuda-Mangu: 1280 — 1287.
Tula-Buca: 1287 — 1290 [2]).
Toctai: 1290 — 1312 August.
Özbeg: 1312 — 1340.
Djanibeg: 1340 — 1357.
Berdibeg: 1357 — 1359.
Anarhie, Mamaï şef războinic stăpân: 1361 — 1380.
Toctamiş, hanul Hoardei Albe: 1380 — 1399 [3]); gonit 1396 de Timur, revine în acelaş an.
Timur-Cutlugh: 1399 — 1400.
Şadi-Beg: 1400 — 1407.
Pulad: 1407 — 1412.
Timur: 1412 — 1415.
Kuciuc-Mahomed: 1423 — 1459.
Ahmed: 1460 — 1481.
Seikh'-Ali: 1481 — 1502.

Ivan III cel Mare al Rusiei (1462—1505), aliat cu Mengli-Ghirai hanul Crimeei, distrug Hoarda de Aur.

Locul ei fu luat de cele trei hanate cari se despărţiseră din ea: 1. Hanatul Crimeii, 2. hanatul Cazan şi 3. hanatul Astrahan.

1) Orda, fratele, său înfiinţează Hoarda Albă. Batu şi Subotai conduc marea invazie în Europa.
2) Nogai stăpân real.
3) Reuneşte sub el Hoarda Albă şi Hoarda de Aur.

1. *Hanatul Crimeii* (1430).

Hadjdji-Ghiraï: 1430 — 1466.
Nur-Daulet: 1466 — 1469 şi 1475 — 1477.
Mengli Ghiraï: 1469 — 1475 şi 1478 — 1515.
Mahomed Ghiraï: 1515 — 1523.
Ghazi Ghiraï 1523.—
Gevdet Ghiraï: abdică 1532.
Sahib Ghiraï: 1532 — 1551.
Dewlet Ghiraï: 1551 — 1577.
Mahomed Ghiraï: 1577 — 1584.
Islam Ghiraï II: 1584 — 1588.
Ghazi Ghiraï II: 1588.—
Selamet Ghiraï: — 1610.
Djanibeck, 1610 — 1623.
Mohamed Ghiraï: 1623 — 1627.
Djanibeck Ghiraï (a doua oară:)1627 — 1637.
Behardir Ghiraï: 1637 — 1641.
Mahomed Ghiraï: 1641 — 1644.
Islam Ghiraï III: 1644 — 1654.
Mahomed Ghiraï (a doua oară): 1654 — depus 1665 († 1674).

Hanatul e cucerit de Ruşi la 1771 (Caterina II cea Mare) şi anexat definitiv la 1783.

2. *Hanatul Astrakhan* (*1466*).

Quasim: 1466.—
....
Derviş: 1554 — 1556.

Hanatul e anexat (1556) de Ivan IV cel Groaznic la Rusia.

3. *Hanatul Cazan* (*1445*).

Ulu Mahomed: 1445 — 1446.
Mahmudeck: 1446 — 1464.
Ibrahim: 1464—.

Certuri între fii lui: Ilham şi Mohamed Amîn: învinge Ilham. — 1487 —.

Mahomed Amîn: 1487 — 1518.

Dinastii diferite.

Şah-Ali : 1518 — 1521.
Sahib Ghiraï[1]) : 1521 — 1524.
Safa Ghiraï : 1524 — 1530.
Djan Ali : 1530 — 1535.
Safa Ghiraï (a doua oară) : 1535 — 1546.
Şah Ali (a doua oară) : 1546.
Safa Ghiraï (a treia oasă) : 1546 — 1549.
Otemeş : 1549.
Şah Ali (a treia oară) : 1549.—
Yâdiyâr : ? — 1552.

Hanatul e cucerit (1552) de Ivan IV cel Groaznic.

II. *Hanatul Djagataï.*

Djagataï : 1227 — † 1242.
Cara — Hulägu : 1242 — 1246 (tutela Ebuscu-ei).
Yissu-Mangu : 1246 — 1252.
Cara-Hulägu : Aug. 1252.
Orghana, văduva precedentului : 1252 — 1261.
Alugu (Algu), fiul lui Baidar : 1261 — 1266.
Mobarek-şah ; Martie 1266 — Septembrie 1266.
Barac : 1266 — 9 August 1271.
Nikpaï. Ogul : 1271 — 1272.
Tucka — Timur : 1272 — 1274 (?).
Duwa : 1274 — 1306.
Kundjuc : 1306 — 1307.
Talicu : 1307 — 1309.
Kebec : 1309.
Essen — buca : 1309 — 1320.
Kebec : 1320 — 1326.
Eldjigidaï : 1326.
Duwa Timur : 1326.
Tarmachirin : 1326 — 1333 (?).
Djenkchi : 1334 — 1338 în valea Iliului.

Sciziune : Hanatul lui Djagataï se împarte în 2. 1. Transoxiana şi 2. Mogolistanul.

1) fratele lui Ghirai.

1. *Transoxiana.*

Kâzân : 1343 — 1346.
Dâņichmendiya : 1346 — 1347 [1]).
Buyan -Kuli : 1348 — 1358.
Certuri între emirii Bayan Selduz şi Hadji Barlas : 1358 — 1360.
Tugluc Timur în Mongolistan şi Transoxiana : 1360 — 1363.
(Ilias-Kodja fiul lui, vice rege ajutat de Tamerlan).
Anarhie. Ilias Khodja e gonit de Tamerlan (Timur-Lenk).
Kâbul-Şah : 1363 — 1370 [2]).
Soyourghatmich : 1370 — 1388.[2]).
Mahmud-Khan : 1388 — 1402 [2]).

2. *Mogolistan.*

Djenick : 1334 — 1338.
Buladji : către 1345 — 1347.
Tugluc-Timur : 1347 — 1363.
Ilias-Kodja : 1363 — 1365.
Qamar-ed-Din, urzupator : 1366 — 1392 [3]).
Khizr Khodja : 1392 — 1399 [4]).
Cham-i Djahan : 1399 — 1408.
Nach-i Djahan.
Mohamed-Khan : † 1428.

III. *Hanatul Ögödäi.*

Ögödäi, mare han : 1229 — † 1241 Decemvrie 11.
Törägänä, regentă : 1242 — 1246.
Güyük, mare han : 1246 — 1248.
Ogul-Qaïmiş, regentă : 1248 — 1251.
Mongka, mare han : 1251 — 1259.
Aric-boga : 4 Iunie 1260 — 1264 mare han.
Qaïdu : 1275 (în Torbagataï) — 1301.
Tchäpär : 1301 — 1309 (în Torbagatai).
La 1309 Tchäpär învins de Duwa prinţ Djagataid, se refugiază în China la marele han mongol.

---

1) Hanul e numai titular. Qazghan emirul, e adevăratul stăpân al Transoxianei : 1347—1357.
2) Timur Lenk stăpân adevărat.
3) Gonit de Timur Lenk.
4) Sub suzeranitatea lui Timur.

IV. *Hanatul Tului.*

Tului, regent : 1227 — 1229 ; han : 1227 — 1232.
Sorgactani : 1232 — 1251 (soţia precedentului). Fiul ei Monka e ales mare han la 1251, reunind hanatul Tului şi Ögödäi.

II. **Hanatul mongol în China.**

Kubilaï : 1256 — 18 Febr. 1294.
Temur Oldjaïtu : 1295 — 1307 mare han.
Ananda : 1307 10 Februar — 1307 21 Iunie.
Khaichan : 21 Iunie 1307 — Ianuarie 1311.
Buyantu : Ianuarie 1311 — 1 Mart 1320.
Suddhipala : 1320 — 4 Sept. 1323.
Yesun-Temur : 11 Septemvrie 1323 — 31 August 1328.
Togh-Temur : 16 Noemvrie 1328 (câteva săpătămâni)[1].
Kusala : 1328 — 1329 27 Februarie.
Togh-Temur : 1329 — 2 Octombrie 1332.
Rinchenpal : 23 Octombrie 1332 — 14 Decembrie 1332.
Toghan-Temur : 19 Iulie 1333 — 1368 10 Septembrie † 1370.
Mongolii din China sunt goniţi de dinastia Ming.

III. **Imperiul Timurid.**

Timur-Lenck : 1369 — 1404.
Certuri pentru domnie 1404-1405.
Khalil : 18 Mart 1405 — 1407.
Şah Rokh : 1407 — 2 Mart 1447.
Ulugh-Beg : 1447—27 Octomvrie 1449.
Abd el-Latif : 27 Oct. 1449 — 9 Mai 1450.
Abd-Allah : 1450 — 1451 [1]).
Babur-mirza : 1452 — 1457 [2]).
Abou-Sa'id : 1452 — 1469.
Ahmed-sultan) : 1469 — 1494.
Mahmud : 1494 — 1495.
Mas'ud : 1495 — 1499.
Baysonqor : 1495 — 1499 frate.
Anarhie.
Hossein-i Baiqara : 1469 — 1506 [4]).
Badi'ez-Zeman : 1506 —1507 [4]).

La 1507 Mahomed Şeibani stăpân încă din 1499 al Transoxianei, cucereşte Heratul, care căzu astfel în mâinile hanilor usbegi, şi pune capăt dinastiei timuride.

Radu Greceanu.

1) In Samarcand şi Transoxiana.
2) La Herat şi în Korassan.
3) Numai în Transoxiana.
4) La Herat.

CE ESTE FORMATUL DE CARTE

Problemele de biblioteconomie şi în deosebi cele bibliografice au început să preocupe, şi la noi, în ultima vreme, pe unii cercetători.

După cum era şi natural, exceptând chestiunile legate de viaţa spirituală românească, celelalte domenii biblioteconomice ori bibliografice sunt fie compilaţii, fie popularizări ale rezultatelor la care s'a ajuns aiurea, unde asemenea probleme au fost desbătute cu decenii în urmă.

In domeniul compilaţiilor, se prenumeră mai ales scrierile D-lor: N. Georgescu-Tistu [1]), Ioachim Crăciun [2]) şi Barbu

---

1) **N. Georgescu-Tistu**: *Les Bibliothèques et la Bibliographie roumaine.* Paris, 1927; (Extrait de la „Revue des Bibliothèques"... 37e anneé Nos. 1—3).

idem: *Organizarea bibliografiei filologice...* Cernăuţi, 1928; (Extras din „Revista filologică" An. I).

idem: *Studiul şi organizarea cărţii.* Lecţie de deschidere... Bucureşti, 1929.

idem: *Publicazioni storiche rumene della guerra in poi.* Firenze, 1930. (Estratto dall „Archivio Storico Italiano" Serie VIII vol. XIII, 1).

Idem: *Bibliografia literară română.* Bucureşti, 1932.

idem: *Pregătirea bibliotecarului şi a bibliografului.* Bucureşti, 1937; (Extras din „Revista Arhivelor" III, I).

idem: *Zăbava cărţilor.* Bucureşti, 1937; (Extras din „Călăuza Studentului...).

idem: *Orientări bibliologice...* Bucureşti, 1938.

idem: *Cataloagele de bibliotecă. O problemă tehnică şi culturală.* Bucureşti, 1936; (Extras din „Omagiu Profesorului D. Gusti").

2) **Ioachim Crăciun**; *Contributions roumaines à l'historiographie generale.* Etude et bibliographie. I—II. Cluj, 1927—1938 (Extrait des „Mélanges d'histoire générale" I—II).

idem: *Bibliografia la Români.* O încercare de bibliografie a bibliografilor româneşti. Avec un résumé en français. Bucureşti, 1938; (Extras din „Anuarul Institutului de Istorie Naţională" IV Cluj).

idem: *O ştiinţă nouă, bibliologia în învăţământul universitar din România.* Lecţie de deschidere... Une science nouvelle ....Cluj, 1933; (Biblioteca Bibliologică).

idem: *Bibliografii româneşti apărute între 1930 şi 1935.* Note şi recenzii Cluj, 1936. (Extras din „Anuarul Institutului de Istorie Naţională" VI).

Teodorescu), Al. Tzigara-Samurcaş [2]), iar în acel al popularizării, articolele din revistele : „Boabe de grâu" şi „Buletinul Bibliotecii" etc.

Dar atât în primul cât şi în al doilea caz, au fost înfăţişate cetitorilor noştri mai ales generalităţi, evitându-se desbaterea chestiunilor de amănunt[3]), care oricât ar fi de aride îşi au şi ele importanţa lor, pentru acei pe care îi interesează asemenea probleme, într'o ţară ca a noastră, unde, aşa cum am spus-o la început, biblioteconomia face primii paşi,

Pentru împlinirea, cel puţin în parte, a acestui gol, m'am hotărît să prezint sub o formă mai desvoltată, originea, sensul şi evoluţia acelor termeni biblioteconomici, a căror circulaţie a devenit şi la noi mai frecventă.

Inceputul îl fac cu noţiunea de *format.*

M'am decis să încep cu acest termen atât pentru faptul că este unul dintre cei mai des întâlniţi în publicistica noastră bibliografică, cât şi pentru motivul că întrebuinţarea formatului este destul de variată.

---

idem : *Doi bibliologi români : Ioan Bianu 1856—1935 şi Al. Sadi-Ionescu 1873—1926.* Deux bibliologues roumains. Cluj, 1937. (Bibliotheca bibliologică)

idem : *Le livre roumain au cours des siècles...* Bucarest, 1938 (Extrait de la Revue de Transylvanie. Tome IV No. 3—4).

idem : *Biblioteci şi cititori români în trecut şi azi.* Sibiu, 1940. (Extras din : Omagiu Inalt Prea Sfinţiei Sale Dr. Nicolae Bălan...).

idem : *Les bibliothèques roumaines dans le passé et de nos temps.* Bucarest, 1940 ; (Extrait de la „Revue de Transylvanie T. VI No. 2).

idem : *Tiparul la Românii din Transilvania.* Lecţie de deschidere... Sibiu 1941 ; (Extras din „Revista Teologică" Nr. 3—4 din Martie 1941).

1) **Barbu Theodorescu** : *Manualul bibliotecarului.* Bucureşti, 1939.

2) **Al. Tzigara - Samurcaş** : *Fundaţiunea Universitară Carol I. 1891 — 1931...* Bucureşti, 1933.

3) **Dr. Eugen Paunel** : *Biblioteca modernă. Sistemul catalogului bibliografic.* Bucureşti, 1932.

G. Adamescu : *Bibliografia şi organizarea unei bibliografii la noi.* Buc. 1928 (In „Omagiu lui Mihail Dragomirescu").

G. I. Lăzărescu : *Clasificaţia zecimală în documentaţie.* Bucureşti, 1931 (In „Primul Congres al Ass. Ing. Dipl.").

I. Lupu : *Problema cataloagelor pentru bibliotecile noastre ştiinţifice.* Bucureşti, 1939 ; (Extras din „Convorbiri Literare" Nov.-Dec.).

Ing. D. Drăgulănescu : *Documentaţie şi clasificaţie.* Bucureşti, 1937 ; (Extras din „Buletinul I.R.E". Anul V No. 4).

idem : *Clasificaţia zecimală universală.* Ediţie abreviată română, Buc. 1938.

Em. Bucuţa. *Biblioteci şi publicaţii muncitoreşti,* Buc. 1926 ;

idem : *Politica bibliotecii şi a cărţii.* Bucureşti, 1931 ; (In „Politica Culturii").

idem : *Biblioteca satului...* Bucureşti, 1936 ;

Pentru fixarea cadrului discuţiei, e bine de precizat mai întâi, ce se înţelege astăzi în biblioteconomie, prin acest termen.

Formatul reprezintă înfăţişarea centimetrică, după unii milimetrică, a dimensiunilor (lungimea şi lăţimea) unei publicaţii.

Aceasta ar fi definiţia cea mai apropiată de realitate căci, teoretic formatul reprezintă numărul de îndoituri pe care le-a suferit hârtia tipografică, pentru alcătuirea „colilor" ori „caetelor" unei cărţi.

Astfel, dacă o coală de hârtie a fost îndoită în două, am obţinut formatul *in folio*, dacă a fost împărţită în patru, formatul *in quarto*, dacă a fost împărţită în opt, formatul *in octavo*, etc.

Această reprezentare a formatului reda dimensiunile exacte ale unei cărţi, în vremurile când hârtia se fabrica pretutindeni de aceeaşi dimensiune, ori se diferenţia foarte puţin, dela o fabrică la alta. In vremurile noastre însă, când dimensiunea hârtiei tipografice este atât de variată, indicarea formatului unei cărţi, prin numărul de îndoituri suferite de coala tipografică, nu mai coincide cu dimensiunile centimetrice iniţiale.

Astfel se poate întâmpla ca o coală tipografică de dimensiuni mai mici, deşi îndoită doar în patru, să ne dea o carte al cărei format să fie mai mic decât o alta *in octavo*, ori un *in folio* de dimensiuni mai mici decât un *in quarto*, sau un 12^{0} egal în dimensiuni cu un 16^{0}, etc.

Aşa prezentându-se lucrurile, ar rezulta să avem atâtea formate *in folio*, *quarto*, *octavo*, etc., câte feluri de hârtie se fabrică şi pentru a obţine noţiunea exactă a dimensiunilor cărţii, să se specifice pe lângă format şi felul hârtiei, fapt care ar da naştere la complicaţii.

Pentru a uşura expunerea ce urmează, înainte de a începe să urmărim evoluţia în timp a formatului, se impune să lămurim înţelesul câtorva termeni, pe care îi vom întâlni mai des.

Se înţelege prin *filigrană*, urmele pe care le imprimă unei hârtii, firele de sârmă de aramă, fixate pe forma de fabricare a hârtiei şi conturate cu felurite figuri, şi care constituesc „marca hârtiei" [1]).

---

1) **Ed.. Rouyer** *Connaissances...* Tome II, p. 20.

Prin *signatură*, înţelegem cifra, litera ori semnul ce se imprimă pe prima pagină a unei coli tipărite, pentru a-i uşura îndoirea, cât şi pentru potrivirea în volum a colilor tipărite.

Pointuseau, termenul francez consacrat pentru urmele pe care le lasă pe hârtie vergile de metal care susţin firele de sârmă de alamă peste care era întinsă pasta hârtiei. Aceste urme taie în linie dreaptă altele lăsate de sita firelor de sârmă, cu mult mai dese, şi care poartă denumirea de *vergeures*.

Recto, este pagina din dreapta unei cărţi, pagina cu care se deschide orice carte. *Verso* este pagina din stânga, sau dosul foii.

Prin *reclamă*, în sens bibliologic, înţelegem cuvântul sau o parte din cuvântul cu care începe pagina următoare, dar care e tipărit sub ultimul rând al paginei anterioare. La început, *reclama* se tipărea doar la sfârşitul colii, cu timpul însă se repetă la fiecare pagină.

Aceste noţiuni fixate, să păşim la descrierea evoluţiei formatului.

Pentru cărţile vechi, succesiunea signaturii urmează, în genere, următoarea ordine :

La *in folio*, coala fiind împărţită în două, are deci patru pagini. Prima signatură se găseşte pe pagina 1, a doua pe pagina 5, cele următoare, din patru în patru pagini.

La *in quarto*, coala e împărţită în patru, având opt pagini. Intâia signatură e pe prima pagină, cea de a doua pe pagina 9, cea de a treia e pe pagina 17, cele următoare, din 8 în 8 pagini.

La *in octovo*, coala e împărţită în opt, are şasesprezece pagini. Cea dintâi signatură o găsim pe prima pagină, a doua pe pagina 17, ş.a.m.d.

La *in 12⁰*, coala e împărţită în douăsprezece, are douăzeci şi patru de pagini. Prima signatură e pe pagina întâia, a doua pe pagina 25, celelalte la distanţă de 24 pagini.

La *in 16⁰*, coala se împarte în şasesprezece, având treizeci şi două de pagini. Cea de a doua signatură se găseşte la pagina 33, cea de a treia la 65, ş.a.m.d [1]).

Pentru a se uşura legatul „*caetelor*" la cărţile sub formatul *in 12⁰*, s'a recurs la un sistem de împărţire în foi, la alcătuirea

1) **Marquis Daruty de Grandpre** : *Vade mecum*. Tab. A. p. 58—59.

a două sau trei caete din aceeaş coală, numărul foilor nefiind întotdeauna egal la toate colile.

In felul acesta şi signatura cărţii se abate dela regula generală, căci fiecărui caet i se dă o signatură separată.

Astfel, la o carte *in 18⁰*, coala va avea o signatură la pagina, 1, a doua la pagina 25, coala următoare va avea prima signatură (a treia din carte) la pagina 37, iar a patra la pag. 61. Această succesiune a signaturilor, o întâlnim în cazul când din coală s'au alcătuit două caete, unul cu 24 pagini iar al doilea cu 12.

Se poate însă, ca din coală să se fi alcătuit trei caete a 12 pagini fiecare. In acest caz *signaturile*, se succed la pag. 13, 25, 49, etc.

Pentru a nu insista prea mult asupra acestor variaţii, dăm la sfârşitul studiului un tablou amănunţit al succesiunii signaturii pentru diferite formate.

In aparenţă foarte simpul de recunoscut, această identificare a signaturilor ridică, în realitate numeroase dificultăţi pe care nu le ploate învinge decât un specialist cu experienţă îndelungată.

O menţiune specială trebue să fac pentru incunabule şi cărţile tipărite în sec. XVI, deoarece acestea având numerotate doar foile, nu şi paginile, indicaţiile de mai sus, trebuesc reduse la jumătate, adecă la *in folio*, signatura se află la fila 3, la *in 4⁰* pe fila 5, la *in 8⁰* pe fila 9 şi a.m.d [1]).

Sunt cazuri în care textul unei cărţi nu începe dela prima pagină ci e precedat de o prefaţă, foae de titlu sau foi albe nepaginate ori cu o paginaţie diferită de text. Se mai întâmplă ca paginaţia volumului să nu înceapă cu primul *recto* al celei dintâi file iar signatura a doua şi cele următoare nu mai coincid cu succesiunea arătată mai sus.

Pentru aflarea formatului, în asemenea cazuri, se impune să comparăm la volumele *in folio*, *in 4⁰*, *in 8⁰*, şi *in 12⁰*, signatura a doua cu a treia, iar la volumele *in 16⁰*, şi *in 18⁰*, signatura a treia cu a cincea şi socotind numărul paginilor care le separă, deducem astfel formatul căruia îi aparţine volumul [2]).

1) **Ch. Mortet**; *Le format des livres...* p. 18—19; Ed. Rouveyre; *op cit.* p. 38—40.

2) **Gh. Mortet**: *op. cit.* p. 20.

Pentru stabilirea formatului la cărţile tipărite până la jumătatea veacului trecut, poate sluji şi urmărirea poziţiei *pontuseau*-urilor şi *vergeures*-lor.

O coală *in folio*, va avea întotdeauna *pontuseau*-urile verticale, *in 4⁰* orizontale, *in 8⁰* verticale, ş.a.m.d.

Locul pe care îl ocupă într'o coală *filigrana*, „marca hârtiei" este deasemenea un mijloc de a preciza formatul.

Aşa de pildă, la *in folio*, filigrana va fi în mijlocul foii; la *in 4⁰*, la baza foii; la *in 8⁰*, în partea de sus a foii; la *in 12⁰*, mai sus de bază; la *in 16⁰*, către marginea din afară a foii.

Astăzi, în practica tipografică, se obţine caetul unui volum prin îndoirea colii în 2, 4, 8, 16, etc. In trecut şi mai ales în vremea întrebuinţării papirusului, foaia era îndoită în două, obţinându-se o *diplomata*, *plicatura* sau *arcus*, care avea două foi cu patru feţe. Aceste *diplomata*, se prindeau una în alta, formând un caet care purta denumirea de *ternus*, *ternio*, *terniones*, când avea trei foi; *quaternus*, *quaternio*, *quaterniones* când cuprindea patru foi; *quinternus*, *quinterio*, *quinteriones*, când era alcătuit din cinci foi; *sexternus*, *sextenio*, *sexteriones*, când era format din şase foi, ş.a.m.d.

Unirea mai multor caete, forma un *liber* sau *codex* [1]).

Intre dimensiunile *codexului* şi numărul foilor, nu era nici un fel de raport. Pentru a se indica formatul unui *codex*, erau întrebuinţaţi termenii: *majori*, *mediocri*, *minori - forma*, fiecare în parte putând fi *parvo*, *longo*, *maximo*, sau *minusculo volumine.* [2])

Intre *codexuri* şi volumele tipărite pe hârtie, până la sfârşitul sec. XV, fiind o perfectă asemănare în ceeace priveşte alcătuirea lor, indicaţiile de mai sus sunt valabile şi pentru acele cărţi [3]).

Cu timpul, hârtia luând locul papirusului, fabricarea hârtiei se făcea în trei formate şi anume: 0,61×0,44, corespunzând formatului *majori* 0,51×0,34, corespunzând formatului *mediocri*; 0,45×0,31, — *minori*.

Când necesităţile cereau întocmirea unui volum de format mai mic, coala era tăiată în două, şi apoi îndoită fiecare jumătate; coala putea fi tăiată şi în patru, apoi îndoită şi supusă operaţiunilor arătate pentru *codex*-uri.

---

1) idem, idem, p. 33; **C. Andreescu**: *Manual de paleografie...* p. 14.
2) **Ch. Mortet**: *op. cit.* p. 33.
3) idem, idem, p. 35.

Cel mai vechi format în care s'au tipărit cărţi, este *in folio.*

Formatul *in 4⁰*, apare în anul 1467, cu cartea *Vocabularium ex quo*, tipărită de Henry şi Nicolas Bechtermütze.

Trei ani mai târziu se pun în circulaţie cărţi de formatu- *in 8⁰*, şi *in 12⁰* de către Alde Manuce din Veneţia.

Formatele *in 16⁰*, şi *in 24⁰*, au apărut în secolul XVII, dal torită fraţilor Bonaventura şi Abraham Elzevier din Leyda.

Cel mai vechi *in 32⁰*, este *Officium B. Mariae Virginis*, tipărit în 1473, de Nicolas Jenson [1]).

Spre deosebire de Rouveyre, Gh. Mortet, dă alte date asupra apariţiei primelor formate. El afirmă că formatul *in 12⁰* e dat la iveală în 1567, de tipografia lui Cristophe Plantini din Anvers, şi că tot cam atunci a apărut şi formatul în 24⁰.

Cel dintâi *in 16⁰*, datează din 148 tipărit de Gérard Lecu din Anvers. In 1505, Alde Manuce lansează primul *in 32⁰*, iar pentru formatul 24⁰, dă anul 1627 cu cartea *e jure regni* a lui Alexandru Irvinus, tipărită de fraţii Elzevire din Leyda [2]).

Pentru prima oară, denumirea de formate *in folio, in* 4⁰, *in 8⁰*, *in 16⁰*, a fost întrebuinţată de Alde Manuce, în catalogul său tipărit la 1541, apoi aceste distincţii fiind adoptate şi de ceilalţi tipografi, iar cel dintâi bibliograf care utilizează în descrierea cărţilor indicarea formatelor prin formulele lui Alde Manuce, a fost Condrat Gesner, în a sa *Bibliotheca universalis*, apărută la Zürich, în anul 1545).

Raportându-ne la tipăriturile româneşti din veacurile XVI—XVIII, constatăm că ele se încadrează, aproape în totul, celor expuse în paginile anterioare.

Până la a doua jumătate a veacului al XVII, predomină formatele *in folio* şi *in 4⁰*, pentru ca apoi să întâlnim o bogată variaţie a formatelr tipografice.

Dată fiind proasta conservare a multora din cărţile noastre vechi nu întotdeauna putem distinge la ele toate elementele cu ajutorul cărora se pot stabili formatele tipografice. Astfel de pildă, din cauza deteriorării legăturii, adesea nu se poate stabili numărul foilor din care s'au alcătuit caetele, după cum nu întotdeauna se poate distinge filigrana, sau poate că hârtia nici

1) **Ed. Rouveyre**: *op. cit.* Tom. II p. 47—48.
2) **Ch. Mortet**: *op. cit.* p. 36 59.
3) idem, idem, p. 50.

nu a avut acest element decorativ. Totuşi, cu ajutorul fie chiar a numai o parte din indicaţiunile vizibile, putem fixa formatul tipografic al oricărui volum din tipăriturile vechi.

Pentru a ilustra în mod practic cele relatate până acum, dau câteva exemplificări, având la bază tipăriturile româneşti :

Liturghierul Slavonesc, tipărit de Macarie la Târgovişte, în anul 1508, este de formatul *in* 4^0, (20.5 × 15), caetele sunt alcătuite din câte 8 şi 4 foi, filigrana se găseşte la mijloc, în partea stângă a foii, direcţia pontuseaux-urilor este verticală, signatura, din litere cirilice, se află pe prima şi ultima foaie a fiecărui caet, (f : 8, 9, 24, 25, 40, 41, 56, 57, 72, 73, etc.).

Evangheliarul românesc, tipărit de Coressi la Braşov, în anul 1561, este de formatul *in folio*, (29 × 19), caetele au o compunere foarte neregulată 8, 7, 5 şi 4 foi, predomină însă, caetele cu câte 8 foi, filigrana lipseşte, pontuseaux-urile sunt orizontale, signatura în josul paginei, la prima şi ultima foaie a caetului.

Carte românească de învăţătură, tipărită la Iaşi, în anul 1643, este de formatul *in folio*, (30 × 19), caetele sunt alcătuite din câte 3 foi, filigrana se găseşte în mijlocul foii, iar pontuseaux-urile sunt orizontale, signatura din litere şi cifre cirilice, la fiecare foaie din prima jumătate a caetului.

Evanghelie învăţătoare duminecelor preste tot anul şi la praznice domneşti, tipărită la M-rea Deal, în anul 1644, este de formatul *in folio*, (28.5 × 17.5), caetele cuprind câte 4 foi, filigrana se află la mijlocul foii, pontuseaux-urile sunt verticale, signatura pe prima foaie a caetului, următoarele două au pe lângă litera cirilică şi o cifră cirilică.

Cartea care se cheamă răspunsulŭ împotriva catihismului calvinesc, tipărită la Iaşi, în anul 1645, este de formatul in 8^0, (15.5 × 10.5), caetele sunt alcătuite din câte 8 foi, filigrana lipseşte, pontuseaux-urile au direcţia verticală, signatura pe foile 1, 9, 17, etc., foile 2, 3 şi 4, etc., din fiecare caet au pe lângă literă şi o cifră cirilică.

Psaltirea Sfântului Prooroc David. Pre limbă rumânească... de Smeritul Dosothei, Mitropolitul de Ţara Moldovei, tipărită la Uniev în anul 1673 ; este de formatul *in* 4^0, (19.5 × 15), caetele au câte 6 foi, filigrana nu se distinge, direcţia pontuseaux-urilor este orizontală, signatura în colţul din dreapta al foii prime şi ultime a caetului.

Apostolul cu Dumnezău Svântul... tocmit de pre orânduiala grecescului Apostol... tipărit la Bucureşti, în anul 1683, este de formatul *in folio* (26.5 × 18), are caetele alcătuite din câte 5 foi, filigrana în mijlocul foii, direcţia pontuseaux-urilor este verticală, signatura din litere cirilice, din patru în patru foi. (1, 5, 9, 13).

[*Gramatica slavonească, tipărită de Antim Ivireanul la, Snagov*], în anul 1697, este de formatul *in 8⁰*, (16 × 11) caetele cuprind câte 8 foi, filigrana nu se distinge, direcţia pontuseaux-urilor este verticală, signatura pe primele 4 foi ale caetului. Foile 2, 3, 4, etc. au pe lângă literă şi o cifră slavă.

Gheorghe Maiota: *Cuvânt la Mântuitoarea patimă a Domnului Nostru Isus Hristos*, tipărită la Râmnic, în anul 1707, este de formatul *in 8⁰*, (14.5 × 10), caetele sunt alcătuite din câte 8 foi, filigrana se găseşte în partea de sus a foii, direcţia pontuseaux-urilor este verticală, signatura din litere cirilice, pe foaia 1—4, foile 2, 3, 4, au pe lângă literă şi o cifră cirilică.

Pilde filosofeşti de pe limba grecească tălmăcite rumâneşte..., tipărită la Târgovişte, în anul 1713, este de formatul *in 8⁰*, (14.5 × 10.5), caetele au câte 8 foi, filigrana în partea de sus a foii, direcţia pontuseaux-urilor e verticală, signatura din litere cirilice pe primele patru foi ale caetului, foile 2, 3, 4, au pe lângă literă şi cifra cirilică.

Evhologion, adecă Molitvenic... tipărit la Bucureşti, în anul 1729, este de formatul in 4⁰, (21 × 15), caetele sunt alcătuite din câte 8 foi, are filigrana jos, direcţia pontuseaux-urilor este orizontală, signatura aceiaş ca la *Pilde filosofeşti.*

Catavasier, apărut la Râmnic, în anul 1734, este de formatul *in 32⁰*, (9 × 7), caetele au câte 8 foi, filigrana sus în dreapta, signatura din litere şi cifre slave, pe foile 1, 5, 9, 13, etc.

Adunare de rugăciuni... tipărită la Iaşi, în anul 1751, este de formatul *in 8⁰*, (16 × 11.5), caetele sunt alcătuite din câte 8 foi, filigrana se află în partea de sus a foii, direcţia pontuseaux-urilor este verticală, signatura din litere cirilice mari pe foile 2, 10, 18, 26, iar din litere mici pe foile 6, 14, 22, etc.

Psaltirea fericitului prooroc şi împărat David... tipărită la Iaşi, în anul 1766, este de formatul *in 4⁰*, (21 × 15.5), caetele au câte 4 foi, filigrana nu se distinge, direcţia pontuseaux-urilor este orizontală, signatura din litere cirilice, din patru în patru foi (1, 5, 9, 13).

Penticostarion... a doua oară tipărit..... la Râmnic, în anul 1784, este de formatul *in 8⁰* (16.5 × 10.5), caetele sunt formate din câte 8 foi, filigrana în partea de sus a foii, direcţia pontuseaux-urilor verticală, signatura pe prima foaie a fiecărui caet, (1, 9, 17) următoarele trei foi ale caetelor au pe lângă litera cirilică şi o cifră.

Ianache Văcărescul : *Observaţii sau băgări de seamă asupra regulelor şi orânduielilor gramaticei româneşti*, tipărită la Râmnic, în anul 1787, este de formatul *in 4⁰*, (21 × 15.5) primul caet are 3 foi, următoarele câte 4, filigrana se află în partea din stânga, la jumătatea foii, direcţia pontuseaux-urilor este orizontală, signatura la începutul fiecărui caet, (1, 4, 9, 13), foaia a doua a caetului are pe lângă literă şi o cifră slavă.

Catavasieriu... tipărit la Bucureşti, în anul 1783, este de formatul *in 8⁰*, (16 × 10.5), caetele au câte 8 foi, are filigrana în partea de sus a foii, direcţia pontuseaux-urilor este verticală, signatura pe prima foaie a caetului ; următoarele trei foi au pe lângă literă şi o cifră slavă.

Pe lângă aceste exemplificări, mai adaog care sunt şi când s'au tipărit primele cărţi româneşti vechi din fiecare format :

In anul 1508, a apărut întâia carte de format *in 4⁰ mic* (*Liturghierul slavonesc*), în 1512, întâiul format in 4⁰, (*Evangheliarul lui Macarie*).

Cel dintâi *in folio*, apare la 1561 (*Evanghelierul românesc al lui Coressi*).

Primul *in 8⁰*, datează din anul 1647, (*Imitaţia lui Christos*). In 1687 apare întâiul *in 8⁰ mic*, (*Ciasloveţ-ul dela Bălgrad*).

Intâia carte *in 12⁰*, este *Catehismul creştinesc al lui Pilutio*, apărut la Roma, iar în 1703, apare întâiul *in 12⁰* pe teritoriul românesc. (*Catehismul tradus de Buitul*, la Cluj).

La 1707, se tipăreşte la Râmnic, (*G. Maiota* : *Cuvânt la patima Domnului*), prima carte de formatul in 16⁰, iar şapte ani mai târziu apare la Târgovişte, *Capete de poruncă*, ale lui Antim, în formatul *in, 16⁰ mic*.

Cea dintâi carte de formatul *in 32⁰*, este *Catavasierul dela Râmnic* apărut în anul 1734.

Pentru prima oară s'au tipărit *foi volante* în anul 1714, (*Chrisovul lui Ştefan Cantacuzino pentru abrogarea văcăritului*, apărut la Târgovişte) având dimensiunile 60 × 45, iar pentru a doua oară ne întâlnim cu altă foaie volantă la 1 Mai 1777, când apare

„Formular pentru scutirea de dăjdii a slujitorilor, sub Alexandru Mavrocordat.

Epoca modernă aducând numeroase progrese în tehnica tipografică ca şi în fabricarea hârtiei, a produs o răsturnare aproape totală a formatelor fixe, care au dăinuit până la jumătatea sec. al XIX lea.

Din cea de a doua jumătate a veacului trecut, am putea afirma că s'a instaurat un adevărat haos printre formatele cărţilor şi aceasta mai ales datorită faptului că fabricarea hârtiei nefiind reglementată, fiecare fabricant a pus în circulaţie hârtie de tipar de dimensiuni diferite.

Pe de altă parte, tipografii, din considerente economice, alcătuesc *colile* (caetele) după bunul lor plac, încât s'a ajuns ca formatul rezultat din îndoirea colii de hârtie, să nu mai corespundă dimensiunilor iniţiale, fixate pentru fiecare format în parte.

Astăzi sunt în circulaţie trei categorii de formate : *real*, corespunzător îndoiturilor foii ; *aparent*, rezultat din compararea cu unul din tipurile clasice, şi *convenţional*, după cum cartea se încadrează în anumite dimensiuni fixate pentru înălţimea şi lăţimea fiecărui format, şi care variază nu numai dela ţară la ţară, ci şi dela bibliotecă la bibliotecă, înlăuntrul hotarelor aceluiaş stat.

In faţa acestei situaţii, o cercetare mai amănunţită a problemei formatului mi s'a părut că nu este lipsită de interes, a fi adusă şi la cunoştinţa cercetătorilor români.

In practica bibliotecărească, spre deosebire de cerinţele bibliografice, determinarea formatelor se poate face mai uşor, deoarece în biblioteci raţiunea care domină în alcătuirea formatelor este principiul economiei de spaţiu. Deacea, în acest caz, se ţine seama doar de formatul convenţional, fixându-se un anumit număr de formate (3—6) care se încadrează înlăuntrul unor dimensiuni în centimetri.

Iată câteva exemple de cum şi-au stabilit formatele, diferite biblioteci :

Biblioteca Naţională din Florenţa :

In folio, cărţile a căror înălţime			depăşesc 38 cm.			
In 4^0	„	„	„	variază	dela	28—38 cm.
In 8^0	„	„	„	„	„	20—28 cm.
In 16^0	„	„	„	„	„	15—20 cm.

In 24⁰ cărţilor a căror înălţime variază dela 10—15 cm.
In 32⁰ „ „ „ e sub 10 cm.

Bibliotecile de stat şi cele universitare *din Franţa*, au adoptat trei formate şi anume :

I	cărţile cu înălţimea	sub	25 cm.
II	„ „ „	între	25—35 cm.
III	„ „ „	„	35—50 cm.

In Germania, unele biblioteci au adoptat formatele :

In 8⁰	înălţimea	maximă	25 cm.
In 4⁰	„	„	35 cm.
In folio	„	peste	35 cm. [1]).

In legătură cu reglementarea formatelor în Germania, e de amintit şi paragraful 9 din *Instruction für die Herstellung der Zettel des alphabetischen Kataloges*, care prevede :

Cărţile	până la	25 cm.	aparţin formatului	8⁰.
„	între	25—35 cm.	„ „	4⁰.
„	„	35—45 cm.	„ „	in folio,
„	peste	45 cm.	„ „	in folio mare [2])

Numărul formatelor întrebuinţate de bibliotecile engleze şi americane, este mult mai mare, fapt pe care îl considerăm nepractic pentru o bună organizare bibliotecărească.

La noi, Biblioteca Academiei Române, [3]) ca cea mai veche şi mai bine organizată bibliotecă din ţară, uzează de cinci formate :

I	cărţile până la	20 cm.
II	„ „ „	28 cm.
III	„ „ „	38 cm.
IV	„ „ „	46 cm.
V	peste „ „	46 cm.

Sistemul practicat de Biblioteca Academiei Române, se apropie mult de recomandările pe care le fac instrucţiunile generale din 4 Mai 1870, bibliotecilor universitare franceze unde se prevede înlocuirea indicaţiunilor, în *folio, in 4⁰, in 8⁰*, etc., prin termenii : *format mare, format mijlociu, format mic*. Sunt biblio-

1) **Graesel** : *Manuel...* p. 197.
2) idem, idem, p. 473.
3) *Biblioteca Academiei Române* : *Instrucţiuni provizorii pentru funcţionarea serviciilor*. Buc. 1940, p. 16.

teci în Franţa care pentru indicarea formatelor au ales litere, de ex. A.B.C. fiecare reprezentând un anumit format.

Dacă pentru determinarea formatelor în biblioteci operaţiunea este mai uşoară, cu toate că variaţia dela bibliotecă la bibliotecă îngreuiază foarte mult lucrările şi mai ales schimburile de informaţii, problema se prezintă mult mai complicată în specificările bibliografice, unde indicaţiunile se cer a fi cât mai complete şi precise.

Aici nepotrivirile sunt mult mai mari căci unii bibliografi, cum sunt de pildă englezii, practică încă formatul real al cărţii, arătând în acelaş timp şi formatul hârtiei care a fost utilizată pentru tipărire.

Iată de ,pildă câte pot fi menţiunile asupra unui singur format : *impe(riel)* 8-vo ; *roy(al)* 8-vo ; *thick roy(al)* 8-vo ; *superroy-(al)* 8-vo ; *globe* 8-vo ; *cr(own)* 8-vo ; *extra cr(own)* 8-*vo* ; *sq (uare) cr(own)* 8-vo ; *smallcr(own)* 8-vo ; *ob(long)* 8-vo ; *large* 8-vo ; *foolscap (fcp sau fcap)* 8-vo ; *extra foolscap* 8-vo ; large *foolscap* 8-vo ; *medium* 8-vo ; *post* 8-vo ; *large post* 8-vo ; *demy* 8-vo ;

Acelaş fel de notare este utilizat pentru oricare alt format.

Alţi bibliografi recurg la indicarea formatelor prin termenii : *in fol. in 4⁰* ; *in 8⁰*, ; etc. indicaţiuni cu totul neprecise, dacă ţinem seamă de variaţia formatului hârtiei.

Germanii obişnuesc să uzeze de acest fel de notare, căreia însă îi adaogă precizarea : mare, mic, mijlociu, etc. ca în exemplul următor : *imp(erial) fol* ; *g(ross) fol* ; *imp(erial)* 4⁰ ; *hoch 4⁰* ; *gr(oss)* 4⁰ ; şi 4⁰ ; *lex(icon)* 8⁰ ; *gr(os)* 8⁰ ; *qu(adrat)* 8⁰ şi 8⁰. Acest ultim format corespunde în indicaţiile franceze cu *8⁰ mic-vechi* sau cu *12⁰ actual.*

Sunt bibliografi care adaogă termenilor *in fol* ; *in 4⁰* ; etc. marca fabricei hârtiei : *Couronne, Raisin, Jésus,* etc [1]). In sfârşit, alţii recurg la indicarea formatului prin centimetri, arătând înălţimea şi lăţimea cărţii, unite între ele prin × (semnul înmulţirei) ca de pildă : 25×16.

Faţă de o atât de variată notaţie, se impune, mai mult ca oricând, adoptarea unui sistem uniform de indicare a formatului bibliografic.

In ce mă priveşte socot că sistemul cel mai practic, este acela al dimensiunilor în centimetri, căci el ne arată exact for-

1) **Ch. Mortet** : *op. cit.* p. 18 şi nota.

matul sub care se înfăţişează o carte. Dar şi aici se ridică o dificultate. Cărţile sunt puse în circulaţie, ori păstrate în biblioteci, sub o îndoită formă, broşate sau legate. Ori se ştie că în timpul legării (cartonării) unei cărţi i se reduce din dimensiuni, prin tăierea marginilor. Până în prezent nu e specificat nicăeri care poate fi suprafaţa îngăduită a fi tăiată, iar legătorii — adesea fără iubire de carte — taie mai mult ori mai puţin, după cum spaţiul alb ce înconjoară scrisul este mai mare sau mai mic. Prin acest procedeu, indicarea formatului aceleiaşi cărţi, una broşată iar alta legată, va diferi. De aceea socot că trebuiesc reglementate şi condiţiunile de legare a cărţilor, prin indicarea suprafeţii îngăduite a fi tăiate, iar scoarţele în care aceasta va fi legată să depăşească formatul cărţii tăiate, cu numărul de centimetri pe care aceasta i-a pierdut prin tăiere. In felul acesta orice carte, îşi va păstra formatul iniţial, iar măsurarea ei se va face, avându-se ca bază, cartonajul-(scoarţele).

Cât priveşte formatul de bibliotecă, unde trebuie făcută o cât mai mare economie de spaţiu, în depozite, adaptarea a patru formate, care să varieze dela 20—50 cm., le socot suficiente, iar specificarea lor să se facă prin cifre latine, cărora să le urmeze numărul de ordine, prin care se indică locul ce-l ocupă cartea în depozit.

Aranjamentul cărţilor în depozite, după format şi cotă, constituie deasemenea o problemă foarte importantă, dar întru cât ea nu se încadrează în această prezentare a formatului, rămâne să o înfăţişez cu alt prilej.

Când o operă, cuprinzând mai multe tomuri, este tipărită în volume de format diferit, se specifică în notiţa bibliografică, formatul fiecărui volum în parte.

In cazul când lăţimea unei cărţi este mai mare decât înălţimea — rezultată din prima îndoire a hârtiei în sensul dimensiunei mai mari — se atribuie volumului, formatul aparent pe care l-ar fi avut redresat, adăogându-se cuvântul *oblog* (exp. *in fol. oblong*).

Pentru o mai exactă înţelegere a celor relatate, dau în anexă câteva tablouri.

Iată stadiul în care se găseşte astăzi, problema formatului cărţii, şi socot că prin această prezentare, am contribuit la o mai largă cunoaştere a ei, în rândurile cercetătorilor şi bibliofililor români.

I. — TABLOU

arătând direcția pontuseaux-urilor și dimensiunea paginei în raport cu foaia.

Formatul	No. pag. rezultate dintr'o coală	Direcția pontu-sourilor în pag.	Dimensiunea pag. în funcție de foae (coală) — Inălț.	Lăț.
In plano (text)	2	—	L	I
In folio .	4	I	I	L/2
In 4^0 . .	8	—	L/2	I/2
In 4^0 obl.	8	I	L/2	I/2
In 6^0 . .	12	—	L 3	I/2
In 8^0 . .	16	I	I/2	L/4
In 8^0 obl.	16	—	L/4	I/2
In 12^0 . .	24	—	L/3	I/4
In 12 obl.	24	I	I/3	L/4
In 16^0 . .	32	—	L 4	I/4
In 16^0 obl.	32	I	I/4	L/4
In 18^0 . .	36	I	I/3	L/6
In 20^0 . .	40	—	L 5	I 4
In 24^0 . .	48	—	L/4	I/6
In 24^0 l .	48	I	I/3	L/8
In 24^0 obl.	48	—	L/6	I/4
In 30^0 . .	60	—	L/5	I/6
In 32^0 . .	64	I	I/4	L/8

Formatul	No. pag. rezultate dintr'o coală.	Direcția pontu-sourilor în pag.	Dimensiunea în pag. în rap. cu foaea. — Inalt.	Lat.
In 32^0 obl.	64	—	L/8	I/4
In 36^0	72	—	L/6	I/6
40	80	I	I/5	L/8
48	96	—	L/6	I/8
64	128	—	L/8	I/8
72	144	I	I/6	L/12
96	192	I	I/6	L/16
128	256	I	I/8	L/16

Cfr. Le Marquis Daruty de Grandpré : *op. cit.* p. 60—61.

II. — TABLOU. Determinarea formatelor după locul signaturelor şi direcţiei pontureaux-urilor

Formatele	Diferite îndoituri ale colii	Numărul foilor fiecărui caiet	Numărul paginelor fiecărui caiet	Locul signaturilor 1	2	3	4	5	6	Direcţia pontuseaux-urilor.
In fo	O coală simplă	2	4	1	5	9	12	17	21	|
	O coală simplă	2	8	1	9	17	25	33	41	|
In 4^0	,, ,, simplă	4	8	1	9	17	25	33	41	—
	,, ,, dublă	8	16	1	17	33	49	65	81	—
	Două ½ de coală.	2+2	4+4	1+ 5, 9+13, 17+ 21						—
In 8^0	O coală simplă	8	16	1	17	33	49	65	81	|
	,, ,, dublă	16	32	1	33	65	97	129	161	|
	Două ½ de coală	4+4	8+8	1+ 9, 17+25, 33+ 41						|
In 12^0	O coală întreagă	12	24	1	25	49	73	97	121	—
	2/3 şi 1/3 de coală	8+4	16+8	1+17 25+41, 49+ 65						—
	Trei 1/3 de coală	4+4+4	8+8+8	1+ 9+17, 25+33+ 41						—
	Două ½ ,, ,, ...	6+6	12+12	4+13, 25+37, 49+ 61						—
In 16^0	Două ½,, , ...	8+8	16+16	1+17, 33+49, 65+ 81						—
	Patru ¼,, ,, ...	4+4+4+4	8+8+8+8	1+ 9+17+25, 33+ 41						—
In 18^0	2/3 şi 1/3,, ,, ...	12+6	24+12	1+25, 37+61, 73+ 97						|
	Trei 1/3 ,, ,, ...	6+6+6	12+12+12	1+13+25, 37+49+ 61						|
In 24^0	Două ½,, ,, ...	12+12	24+24	1+25, 49+73, 97+121						|
	Două împ. în 2/3 şi 1/3 . . .	8+4+8+4	16+8+16+8	1+17+25+41, 49+ 65						|
	Două împ. în trei 1/3	4+4+4+4+4+4	8+8+8+8+8+8	1+ 9+17+25+33+ 41						|
In 32	Patru ½ de coală	8+8+8+8	16+16+16+16	1+17+33+49, 65+ 81						|
In 36	Două ½ împ. în 2/3 şi 1/3 . . .	12+6+12+6	24+12+24+12	1+25+37+61, 73+ 97						—
	Două ½ imp. în trei 1/3 . . .	6+6+6+6+6+6	12+12+12+12+12+12	1+13+25+37+49+ 61						—

III. — TABLOU.

rezumând indicațiile cu ajutorul cărora se pot stabili formatele cărților vechi.

Formatul	Cum este îndoită foaia sau ½ de foaie	Câte pag are foaia sau ½ de foaie	Paginile unde se găsesc reclamele c)	Pagina unde se găsește cea de a doua signatură d)	Direcția pontuseauxurlor	Locul unde se găsește marea (filigramonia)
In folio . .	2	4	4 și mult.	5	I	In mijl. foii
In 4⁰ . . .	4	8	8 ,,	9	—	La cotor
In 8⁰ (½f) .	4	8	8 ,,	9	I	In partea de sus a foii
In 8⁰ . . .	8	16	16 ,,	17	I	,,
In 12⁰ (½f)	6	12	12 ,,	13	—	In partea d. sus a cotor.
In 12⁰ . . .	12	24	24 ,,	25	—	Către marg. din afară a foii
In 16⁰ . . .	16	32	16, 32, 48	17 b)	—	
In 18⁰ . . .	18	36	12, 24, 36 a)	13 a)	I	,,
In 24⁰ . . .	24	48	24, 48, 72	25	I	,,
In 32⁰ . . .	32	64	16, 32, 48,64	17 b)	I	In partea de sus a cotor.

a) Foaia este tăiată în trei, așa încât ea va avea trei reclame și 3 signaturi.

b) Signaturile ca la formatul in 8⁰.

c) In afară de formatele mici, unde foaia este adesea împărțită în caete, e observă că întâia reclamă se găsește pe pagina al cărei număr reprezintă numărul paginelor pe care le are foaia. Celelalte reclame se găsesc pe paginele a căror număr este multiplul celei dintâi.

d) Prima signatură este întotdeauna pe pagina I-a, celelalte signatur o pagină mai departe decât aceea care poartă reclama. De aici se deduce, o regulă foarte simplă pentru determinarea formatelor.

· (apud: Eduard Rouveyre: Connaissance... Tome II, p. 24).

IV. — TABLOU.

Dimensiunile volumelor moderne, după formatul comercial al hârtiei.

Formatul volumului	Colombier	Soleil	Grand Jésus	Jésus	Grand Raisin	Raisin	Cavalier	Carré	Ecu	Couronne
Coală întreagă	63×90	60×80	56×76	56×72	51×66	49 64	46 60	· 45×56	40×52	36×46
In folio . . .	63×45	60×40	56×38	56×36	51×33	49×32	46 30	45×28	40×26	36×23
In 4⁰ . . .	45×31.5	40×30	38×28	36×28	33×25.5	32×24.5	30×23	28×22.5	26×20	23×18
In 8⁰ . . .	31.5×22.5	30×20	28×19	28×18	25.5×16.5	24.5×16	23×15	22.5 14	20×13	18×11.5
In 12⁰ . .	30×15.75	26.67×15	25.33×14	24×14	22 12.75	21.33×12.25	20×11.5	18,67×11,25	17.33×10	15.33×9
In 16⁰ . .	22.5×15.75	20×15	19×14	18×14	16.5×12.75	16×12.25	15×11.5	14×11.25	13×10	11.5×9
In 18⁰. . .	21×15	20×13	18.67×12.67	18.33×12	17×11	16.33×10.67	15.33×10	51×9.33	13.5×8.67	12×7.67
In 32⁰ . . .	15,75×11,25	15×10	14×9	14 9	12.75×8.25	12.25×8	11.5×7.5	11.25×7	10×6.5	9×5.75

(Calculul este făcut pe foile volumelor broşate, în care hârtia şi-a păstrat întreaga înălţime şi lăţime).

cfr. Ch. Mortel, p. 26.

V. — TABLOU

de formatele „aparente" întrebuințate pentru indicarea cărților moderne.

Formatele aparente	Felul hârtiei	Indoirile colii (formatul real)	Dimensiunile volumului
Atlas peste 50 cm.	Colombier	Indoită în 2 (in folio)	63×45
	Soleil	,, ,,	60×40
	Grand Jésus	,, ,,	56×38
	Jésus	,, ,,	56 36
	Grand raisin	,, ,,	51×33
In folio mare 46—50 cm.	Raisin	,, ,,	49×32
	Cavalier	,, ,,	46×30
In folio 40—45 cm.	Carré	,, ,,	45×28
	Ecu	,, ,,	40 26
In folio mic sub 40 cm.	Couronne	,, ,,	36×23
		,,	
In 4⁰ mare 36—40 cm.	Colombier	Indoită în 4	45×31
	Soleil	,, ,,	40×30
	Grand Jésus	,, ,,	38×28
	Jésus	,, ,,	36×28
In 4⁰ 28—33 cm.	Grand raisin	,, 4	33×25
	Raisin	,, ,,	32×24.5
	Cavalier	,, ,,	30×23
	Carré	,, ,,	28 22.5
In 40 mic sub 28 cm.	Ecu	,, ,,	26 20
	Couronne	,, ,,	23 18
In 8⁰ mare 25—32 cm.	Colombier	,, 8	31.5 22.5
	Soleil	,, ,,	30×20
	Grand Jésus	,, ,,	28 19
	Jésus	,, ,,	28 18
	Grand raisin	,, ,,	25.5×16.5
In 8⁰ 22—24 cm.	Raisin	,, 8	24×14
	Cavalier	,, ,,	23×15
	Carré	,, ,,	22.5 14
	Colombier	,, 16	22.5 15.75
In 8⁰ mic 18—20 cm.	Soleil	,, 16	20 15
	Ecu	,, 8	20×13
	Grand Jésus	,, 16	19 14
	Jésus	,, 16	18 14
	Couronne	,, 8	18×11.5
In 12⁰ mare 20—30 cm.	Colombier	,, 12	30×15.75
	Soleil	,, ,,	26.67×15
	Grand Jésus	,, ,,	25.33×14
	Jésus	,, ,,	24×14
	Raisin	,, ,,	22×12.75
	Cavalier	,, ,,	20×11.5

Formatele aparente	Felul hârtiei	Indoirile colii (formatul real)	Dimensiunile volumului
In 12⁰ sau 16⁰ 16—18 cm.	Carré	Indoită în 12	18.67×11.25
	Ecu		17.33×10
	Grand raisin	16	16.5×12.75
	Raisin	,,	16×12.25
In 12⁰ sau 16⁰ *mic* 12.5—15 cm.	Couronne	12	15.33×9
	Colambier	32	15.75×11.25
	Cavalier	16	15×11.5
	Soleil	32	15×10
	Carré	16	14×11.25
	Grand Jésus	32	14×9.5
	Jésus	32	14×9
	Ecu	16	13×10
	Grand raisin	32	12.75×8.25
In 18⁰ *mare* 19—21 cm.	Colombier	18	21×15
	Soleil	,,	20×13
In 18⁰ 16—18 cm.	Grand Jésus	18	18.67×12.67
	Jésus	,,	18.67×12
	Grand raisin	,,	17×11
	Raisin	,,	16.33×10.67
In 18⁰ *mic* 12—15 cm.	Cavalier	18	15.33×10
	Carré	,,	15×9.33
	Ecu	,,	13.33×8.67
	Couronne	,,	12×7.67
In 32⁰ 9—12 cm.	Raisin	32	12×8
	Couronne	16	115.×9
	Cavalier	32	11.5×7.5
	Carré	32	11.25×7
	Ecu	32	10×6.5
	Couronne	32	9×5.75

Cfr. Ch. Mortet, p. 28.

ANEXĂ BIBLIOGRAFICĂ

1. — **Allgemeines Bücher-Lexikon** oder vollständiges Alphabetisches Verzeichniss der von 1700 bis zu Ende 1827 erschinenen Bücher, welche in Deutschland und in den durch Sprache und Literatur damit verwandten Länder gedruckt worden sind. Nebst Ausgabe der Druckarte, der Verleger und der Preise. Von Wilhelm Heinsius, Bd. I—IV, Leipzig 1812—1813. Bd. V—VII, Herausgegeben von Christ. Gottlob Kayser, Leipzig, 1817—1829.

2. — **Associaton de bibliothécaires français.** *Régles et usages observés dans les principales bibliothèques de Paris, pour la redaction et le classement des catalogues d'auteurs et d'anonymes.* Paris, H. Champion, 1913, 8⁰, (Extrait de la Revue des Bibliothèques, Nr. 4—6 April—Juin, 1913).

3. — **Beaulieux, (Ch.)** : *Catalogue des ouvrages de la réserve, XVI-e siècle (1501—1540) de la Bibliothèque de l'Université de Paris.* Paris.

4. — **Berghman (G.)** : *Catalogue raisanné des impressiones elzéviriennes de la Bibliothèque royale de Stockholm*; Stockholm, 1911.

5. — **Bosquet, (Em.)** : *Traité théorique et pratique de l'art du relieur.* Paris; 1890;

6. — **Bosquet (E.)** : *Les Barèmes ou devis de travaux de reliure.* Paris, 1893.

7. — **Briquet (C. M.)** : *Le papier et ses filigranes,* [în] ,,Revue des Bibliotheques; Paris, IV (1894) p. 209—231.

8. — **Briquet, (C. M.)** : *Les Filigranes*: *dictionnaire historique des marques du papier...* Paris. Genève, 1907.

9. — **Cim (A.)** : *Le Livre,* t. III Paris (1906).

10. — **Claudiu (A.)** : *The first Paris press, 1470—72,* London, 1898.

11. — **Claye, (Jules)** : *Typographie. Manuel de l'apprenti compositeur,* Ed. IV, Paris, 1883.

12. — **Cole, (George Wasson)** : *Aquicker method of measuring books,* în (Library Journal, XII) p. 345—349.

13. — **Compte rendu** *de la I-e session de la Conférence du Livre*; Anvers, 1891, (cfr.) ,,Revue des Bibliothèques T. I., p. 501.

14. — **Congrès international des éditeurs** — Paris, 15—18 juin 1896 — Documents, Rapports, Procès-verbaux, Paris, 1896.

15. — **Constantin, (L. A)** : *Bibliothéconomie, ou nouveau manuel complet pour l'arrangement, la conservation et l'administration des bibliothèques.* Nouvelle édition, revue augmentée et ornée de figures, Paris, 1841.

16. — **Cousin, (J.)** : *De l'organisation et de l'administration des bibliothèques publiques et privées,* Paris (1882).

17. — **Crozet, (L.)** : *Manuel pratique du bibliothécaire...* Préface de M. M. Pol Neveaux et Charles Schmidt, Paris, 1932;

18. — **Delalain**; *Documents relatifs aux bibliothèques universitaires.* Paris, 1870.

19. — **Delisle (L.)** : *Le Cabinet des manuscirts de la Bibliothèque nationale,* T. II, Paris, 1874.

20. — **Delisle, (L.)** : *Instructions élémentaires et techniques pour la mise et le maintien en ordre des livres d'une bibliothèque,* Paris, 1890.

21. — **Delisle, (Leopold)** : *Instructions élémentaires et technique pour la mise et le maintien en ordre des livres d'une bibliotheque,* IV-ème édition revue. Paris s.a.

22. — **Delisle, (Leopold)** : *Instructions pour la rédaction d'un catalogue de manuscrits et pour la rédaction d'un inventaire des incunables.* Paris, s. a.

23. — **Dewey, (Melvil)** : *Library school Rules. Card Catalog rules, Accession book rules, Shelf list rules.* Boston, 1894.

24. — **Dudin** : *l'Art du relieur, cfr. Arts et Métiers,* T. XXXI, Paris, 1872

25. — **Evans** : *The sizes of printed books,* [în] ,,Library Journal", I (1877) p. 58—61.

26. — **Fertel** : *La Science pratique de l'imprimerie,* Paris, 1723.

27. — **Franklin, (A.)** : *Les Anciennes bibliothèques de Paris,* T. I., Paris, 1867.

28. — **Graesel, (Dr. Arnim)** : *Manuel de bibliothéconomie...* Edition française revue par l'auteur et considerablement augmentée. Traduction de Jules Laude. Paris, 1897.

29. — **Grandpre, (Le Marquis Daruty de)** : *Vade-mecum du bibliothécaire ou règles pratiques pour la rédaction des catalogues et le classement des volumes suivies d'une instruction raisonnée sur le format des livres.* Paris, 1897.

30. — **Hidalgo, (Dionisio)** : *Diccionario general de bibliografia espanola.* Madrid, 1862.

31. — **Huling, (J. B.)** : *The sizes of printed books,* [în] „Library Journal", I (1877) p. 168—169.

32. — **Hutton, (Artur W.)** : *A new size notation for modern books,* [în] „The Library", II (1890) p. 182—187.

33. — **Instruktionen** *für die Alphabetischen Kataloge der Preuszischen Bibliotheken vom 10 Mai 1899,* Zweite Ausgabe in der Fassung vom 10 August 1908. Berlin, 1909.

34. — **Ledos, (E. G.)** : *Usages suivis dans la redaction du Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale,* Paris, 1923.

35. — **Lefevre, (Théotiste)** : *Guide pratique des compositeurs d'imprimerie,* Paris, 1855.

36. — **Lenormand (Seb.)** : *Manuel du fabricant de papier*; Paris, 1860.

37. — **Lenormand, (Seb.)** : *Nouveau manuel complet du relieur en tous genres,* Nouvelle édition refondue par M. Maigre, Paris, 1890.

38. — **Maire, (Albert)** : *Manuel pratique du bibliothécaire,* Paris, 1896.

39. — **Maittaire, (Mich.)** : *Annales typographici, ab artis inventae origine ad annum MDLVII,* Tom. I—III, Hagae 1719—1726. 3 vol.

40. — **Marolles** : *Recherches sur l'origine et le premier usage des registres, des signatures, des reclames et des chiffres de pasages dans les premiers livres imprimés,* Paris, 1783.

41. — **Midoux (E.) et A. Matton** : *Étude sur les filigranes de papier,* Paris, 1868.

42. — **Mohr, L.** : *Des Impriessons microscopiques,* Paris, 1897.

43. — **Mortet, (V.)** : *Le papier,* [în] „Revue des Bibliotheques", Paris, I (1891) p. 195—207.

44. — **Mortet, (Ch.)** : *Le format des livres. Notions pratiques suivies de recherches historiques.* Avec quatre planches hors. texte. Paris, 1925.

45. — **Normalpapier.** *Sammlung der Vorschriften für antliche Papier und Tintenprüfung in Preussen,* Berlin, 1892.

46. — **Ottino, (H.)** : *Manuale di bibliografia.* Roma, 1885.

47. — **Peignot.** *Manuel du bibliophile.* Paris, 1823.

48. — **Pelechet, (A.)** : *Catalogue général des incounables des France,* continué par L. Polain, T. I—III, Paris, 1897.

49. — **Petzholdt (Dr. Julius)** : *Katechismus der Bibliothekenlehre.* Anleitung zur Einrichtung und Verwaltung von Bibliotheken, Leipzig, 1856.

50. — **Reference-catalogue** *of curent literature,* (Rap. Conférence du livre, tenue à Anvers, en aout, 1850) [în] „Revue des Bibliothèques I (1891) p. 501—505.

51. — **Richard, (Jules)** : *L'art de former une bibliotheque,* Paris, 1883.

52. — **Rouveyre, (Edouard)** : *Connaissances Nécessaire à un Bibliophile, accompagnées de notes critiques et de documents bibliographiques..* V-ème ed. Tome II-éme, Paris, 1899.

53. — **Soboltsichikoff** : *Principes pour l'organisation des grandes bibliothèques,* Paris (1899).

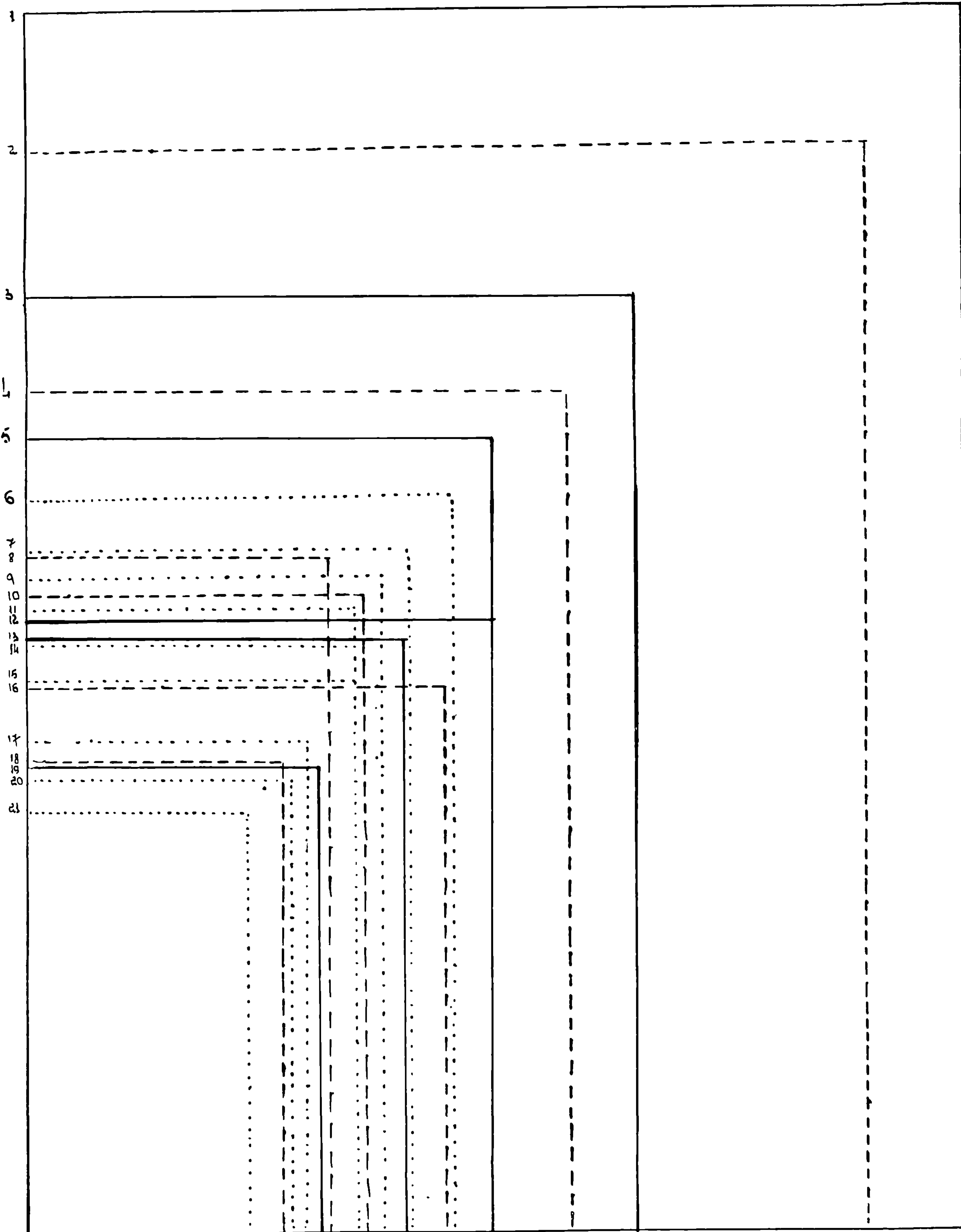
54. — **Swan ,(R. S.)** : *Paper and ink,* [în] „Library Journal", XX (1895) p. 163—167.

55. — **Willems, (A.)** : *Les Elzevier,* Paris, 1880.

56. — **Winkler, (O.)** : *Unsere Druckpapier,* [în] „Nachrichten aus dem Buchhandel", Berlin II (1895) p. 1132—1134, 1170—1172, 1205—1207, 1231—1234; 1274—1276.

Al. Iordan

Tablou
de mărimea formatelor întrebuințate în sec. XVI-XVIII

——— Formatele întrebuințate la sfârșitul sec. XVIII

– – – – Formatele întrebuințate la sfârșitul sec. XVI-Couronne

. . . . Formatele Elzevir

1. Format în 4°: 26 x 20
2. " " " = 23 x 18
3. " " 8° : 20 x 13
4. " " " : 18 x 11.5
5. " " 12° = 17 x 10
6. " " 8° : 15.7 x 9
7. " " 12° mare : 14.5 x 8
8. " " 12° al : 14.5 x 6.5
9. " " 12° mare : 14 x 7.5
10. " " 12° = 13.7 x 7.2
11. Format în 12° mare = 13.2 x 7.5
12. " " 16° : 13 x 10
13. " " 18° : 12.7 x 8
14. " " 12° mic : 12.5 x 7
15. " " 16° : 11.7 x 7
16. " " 16° - 11.7 x 9
17. " " 24° : 0.5 x 6
18. " " 32° : 10 x 5.5
19. " " " = 10 x 6.2
20. " " 18° : 3.8 x 5.6
21. Format în 24° : 9 x 4.8

BIBLIOGRAFIE—BIBLIOLOGIE—BIBLIOTECONOMIE.

LĂMURIRI ŞI PRECIZĂRI.

1. Necesitatea lămuririi înţelesului termenilor prezentaţi.
2. Analiza termenilor. A) Starea de fapt. B) Explicările dicţionarelor şi enciclopediilor curente.
3. Denumiri corecte, acord între termeni şi conţinutul lor: A) desemnarea grupărilor distincte; B) denumirea lor.
4. Insemnări finale: *a*) precizare privitoare la „bibliografie". *b*) despre „tehnica muncii ştiinţifice". *c*) aprecieri asupra studiului de faţă.

1. Cartea, tăcută şi cuprinzătoare de înţelepciune, este scoasă din liniştea bibliotecii, fiind atrasă în vremea din urmă tot mai mult — prin corespondentul ei grecesc, „biblion", creator de termeni —, în câmpul de lucru al unor specialităţi pe cale de constituire, în frământările începutului lor de viaţă sau în grijile delimitărilor care să le aducă deosebirea de alte specialităţi şi, odată cu aceasta, recunoaşterea existenţii. „Bibliografie", „bibliologie", „biblioteconomie", iată câteva din numele care circulă, ori încep să circule mai insistent, denumind preocupări privitoare la carte.

Orice început are perioade de încercări, de nepreciziuni, de oscilări. Până când, — asemenea unui pârâiaş care îşi găseşte un vad propriu, pierzând apele ce-l năvăliseră din şivoaiele furtunii şi rămânând firul de apă distinct, cu drept la viaţă —, se defineşte cu o fiinţă proprie; dacă nu se pierde, când este simplă deviaţie a unei aceleiaşi ape, în vadul dela care purcede.

De aceea, e necesar pentru preocupările pe cale de constituire într'o specialitate şi folositor pentru cei care se interesează de denumirile sub care acestea încep să fie cunoscute, să se procedeze la o lămurire a înţelesului termenilor. „Ce va mai fi şi aceasta?" se poate întreba, pe bună dreptate, cel care află de numiri nouă, care se alătură, se interferează sau se înlocuiesc

subit unele pe altele. „Ce este drept să existe?" se întreabă omul de ştiinţă, când se găseşte în faţa unor specialităţi cu conţinuturi care alunecă dela una la alta, se suprapun şi nu au delimitări distincte.

„Bibliografie", „bibliologie", „biblioteconomie" sunt trei termeni care, potrivit celor spuse mai sus, reţin atenţia noastră.

2. Starea de fapt — consultând pentru aceasta materialul ce ni se prezintă sub cele trei denumiri — arată oarecari nepreciziuni şi variaţii de sensuri.

Cea mai vorbitoare este situaţia rezervată studiului celor trei preocupări în învăţământul universitar.

In România sunt două conferinţe corespunzătoare, la Facultăţile de litere din Bucureşti şi Cluj.

Cea mai veche, aceea dela Facultatea de litere din Cluj, era încadrată în *secţiunea istorică* (Cf. Anuarul Universităţii din Cluj, înainte de „legea raţionalizării" din 1938); conferinţa dela Facultatea de litere din Bucureşti, care apare odată cu „legea raţionalizării" din 1938, este ataşată catedrelor de *istoria literaturii române*. (Cf. Anuarul Universităţii din Bucureşti).

Aceasta este o primă „variaţie".

Numele conferinţei, determinat de legea din 1938, este de „bibliografie şi bibliologie". Privitor la cuprinsul ei, notăm un curs de „istoria cărţii", lucrări „bibliografice" şi organizări de biblioteci (adică lucrări „biblioteconomice"). (Cf. Anuarul Universităţii din Cluj, 1938—39). Inţelegem ,deci, că numele „bibliografie şi bibliologie" acoperă şi cuprinsul termenului „biblioteconomie".

Acesta este un al doilea fapt demn de notat.

Legea învăţământului superior din 1942 acordă autonomie celor două conferinţe — ele nu mai sunt legate de anume catedre — şi le transformă numele în conferinţe de „bibliologie". Se pare că legea socoteşte termenul „bibliologie" ca acoperind şi cuprinsul termenilor „bibliografie" şi „biblioteconomie".

Iată o a treia nepreciziune.

Trebuie să notăm însă — ca un al patrulea motiv de nedumerire — că aceeaşi lege prevede la Şcoala superioară de arhivistică, în sarcina căreia este dată pregătirea arhivarilor şi bibliotecarilor, o catedră de „bibliografie, biblioteconomie şi bibliologie". Cei trei termeni sunt socotiţi, deci, acum, cu înţelesuri distincte.

Rezumăm. O aceiaşi preocupare ţine într'un loc de disciplinele istorice şi în altă parte de disciplinele literare, pentruca la un moment dat să fie socotită de sine stătătoare. Denumirea preocupării se lipseşte într'un moment de unul din trei termeni, pentruca, peste patru ani, să mai lase deoparte pe unul; dar în chiar clipa când unul din cei trei termeni îi subordonează, anihilându-i pe ceilalţi doi — în cuprinsul aceluiaşi act — cei trei termeni apar alături, pe acelaşi plan, ba chiar având aliniat la urmă pe cel care, în locul precedent considerat, acoperise pe ceilalţi doi.

Conchizând, privitor la starea de fapt analizată, constatăm nepreciziuni şi variaţii care ne obligă să căutăm o lămurire şi în alte direcţii.

* * *

Vom cerceta acum înţelesul celor trei termeni, consultând dicţionarele şi enciclopediile.

Lăsând deoparte alţi termeni din aceeaşi familie, termenul cu cea mai mare circulaţie, cel mai vechiu şi căruia i se acordă cea mai mare atenţie, este *„bibliografie"*.

Şi la acest termen, trecând cu vederea înţelesul prim, de „scriere de cărţi" („bibliograful" era persoana care copia cărţile — termenul există dinaintea tiparului—), constatăm că el are o dublă accepţiune.

„Bibliografie" înseamnă, în înţeles larg, „ştiinţa cărţilor". Aceasta este explicarea curentă. Căutând preciziuni, ajungem însă la unele lămuriri care, privite bine, aduc *determinări deosebite* pentru termen, în înţelesul considerat acum.

In cea mai largă determinare, bibliografia este „ştiinţa cărţilor, din punct de vedere al descrierii lor şi al clasificării lor materiale sau intelectuale", fiind de considerat trei lucuri principale: „clasificarea cărţilor (sisteme bibliografice)", „descrierea

cărţilor (regule bibliografice)" şi întrebuinţarea „repertoriilor bibliografice", adică, respectiv, marile diviziuni de clasarea cărţilor, regulele pentru redactarea fişelor cărţilor (notiţelor bibliografice) şi cataloagele publicaţiunilor (pe genuri, pe ţări şi cataloagele de cataloage — bibliografiile bibliografiilor) (Cf. *„La Grande Encyclopédie"*).

O determinare aduce şi putinţa introducerii unei perspective istorice, specificând şi unele elemente (hârtie, caractere) care scot înainte studiul cărţilor, ca parte din *istoria culturii* : bibliografia este „cunoştinţa cărţilor, cu privire la ediţii, hârtie, caractere, putându-se face astfel descrierea lor" (Littré, *Dictionnaire de la langue française*, 1875). Şi alte dicţionare pun, asemenea, în evidenţă, elementele pe care le legăm de istoria culturii : bibliografia este „descrierea cărţilor şi manuscriptelor, ţinând seama de materialele cu care au fost compuse, ca şi de gradul lor de raritate, de valoarea lor reală sau presupusă, de subiectele discutate de autori şi de rangul ce trebuie să aibă în clasificarea unei biblioteci" (Trousset, *Nouveau dictionnaire encyclopédique illustré*) ; bibliografia vorbeşte şi despre metodele de producţie şi decoraţiile cărţilor (*„The Encyclopaedia Britannica"*, 1929).

O a treia determinare circumscrie preocupările bibliografice la „ştiinţa cărţilor, în principal din punct de vedere al rarităţii, al vechimei şi corectitudinii ediţiilor" (*Dictionnaire Encyclopédique Quillet*, 1935).

*

Bibliografia mai are şi un înţeles restrâns, de „ansamblu al publicaţiunilor asupra unui subiect determinat", înţeles pentru care se întrebuinţează, asemănător germanului „Literatur", şi termenul „literatură" („literatura problemei"). (Cf. „Larousse du XX-e siècle"; Littré; Quillet; etc.).

*

Rămânând la înţelesul larg al termenului „bibliografie", am lăsat la urmă prezentarea definiţiei dată de dicţionarul care îl consideră mai amplu, în legătură cu termenii „bibliologie" şi „biblioteconomie" : „în semnificarea sa cea mai proprie, când se separă de bibliologie şi de ştiinţa bibliotecilor, cuprinde tot ceea ce se referă la indicaţiunea, descrierea şi catalogarea cărţii, lă-

sând celorlalte două ramuri istoria cărţii şi folosirea sa, ca şi aranjarea ei în bibliotecă" (*Enciclopedia Italiana*, 1930). Această definiţie ne ajută să distingem în determinările „bibliografiei", mai sus expuse, cele trei direcţiuni semnalate şi denumite cu trei termeni deosebiţi; de altfel, chiar introducerea celorlalţi doi termeni — de o circulaţie mai recentă şi mai restrânsă, de a căror existenţă chiar dicţionare ulterioare Enciclopediei italiene nu iau act — ajută distingerea.

Trebue să notăm deci, la această încheiere a analizei înţelesului „bibliografiei", că acest termen, care şi-a mai schimbat odată vechiul său înţeles de „copiere de cărţi", şi care, din secolul XVIII, denumeşte o ştiinţă specială (Cf. „*La Grande Encyclopédie*") este pe cale să-şi precizeze din nou conţinutul, repartizat pe direcţiuni ce se definesc cu tendinţă de despărţire în grupări nouă, cu alte denumiri. Aşadar, termenul bibliografie se află în pragul schimbării conţinutului său (al simplificării conţinutului); circulaţia restrânsă şi, cum se va vedea, declarată ca necomplet delimitată, a celorlalţi doi termeni, nu ne permite să anunţăm chiar schimbarea; aceasta ne determină, doar, să înlesnim, printr'o amănunţită analiză, precizarea în curs de realizare.

Termenul *bibliologie* este de curând pus în circulaţie mai susţinută (deşi, ca atâţia alţi termeni din aceieaşi familie, există de mult); unele dicţionare şi enciclopedii nici nu iau act de existenţa sa, cuprinzându-l în inventarul limbilor. Iar cele două mai însemnate (*Larousse du XX-e siècle* şi *Enciclopedia Italiana*), care-l consideră, îi dau semnificaţii de grad deosebit.

Intr'un loc, bibliologia este definită ca „*partea teoretică a bibliografiei*, aceea care tratează despre regulele, despre termenii acestei ştiinţe şi care îi serveşte de preliminar" (*Larousse du XX-e siècle*).

In altă parte, e definită „în înţeles amplu, disciplina care tratează despre carte, sub multiplele sale aspecte; dar marginile sale nu au fost bine delimitate, fiind deseori folosit în acelaş înţeles termenul bibliografie" (Cf. *Enciclopedia Italiana*) .Şi, de fapt, în studiul consacrat „bibliologiei", acest termen este folosit paralel cu termenul „bibliografie", unul în locul altuia. Iar cele patru diviziuni ale „bibliologiei" şi anume: 1. „bibliologia propriu zisă, care studiază cartea, formarea sa, istoria, aspectele ce

a luat"; 2. „bibliologia care descrie şi cataloghează cărţile şi le pune în raport între ele, după conţinut, în special"; 3. „biblioteconomia, care studiază cum trebuie să funcţioneze şi să fie organizată o bibliotecă pentru a răspunde scopului său"; şi 4. „bibliotecografia, care descrie în partea lor externă bibliotecile şi strânge însemnări istorice şi actuale despre ele (Cf. *Enciclopedia Italiana*) — dovedesc şi mai bine, comparând cu definiţiile de mai sus, asemănarea de conţinut dintre „bibliologie" şi „bibliografie".

Aşa dar, privitor la termenul „bibliologie", trebue să notăm, întâiu, că chiar acolo unde i se dă cea mai mare importanţă, se declară că nu este perfect definit („marginile nu au fost bine delimitate"); apoi, că este privit odată ca parte a „bibliografiei" şi altădată quasi-sinonim acesteia; şi că, dacă termenul „bibliografie" este în pragul schimbării conţinutului său, termenul „bibliologie" este la începutul vieţii sale, acum îşi face un loc în lumea vorbelor, dacă îşi va găsi şi un cuprins determinat (evident, „moştenirea" termenului „bibliografie" este aşteptată pentru repartizare).

Termenul „*biblioteconomie*" caută să se încetăţenească paralel cu „bibliologie". El vrea să însemne „arta de a aranja, de a conserva şi de a administra o bibliotecă" (*Larousse du XX-e siècle*; o definiţie asemănătoare a fost dată mai sus, la diviziunile bibliologiei, după Enciclopedia Italiana).

Intr'un loc este prezentat autonom. In altă parte, ca o diviziune a bibliologiei. Şi, ne amintim, preocupările biblioteconomice erau cuprinse şi în definiţia „bibliografiei"; ba chiar, şi aceasta este semnificativ pentru starea de nepreciziune ce zugrăvim, dicţionarul care pare să facă cel mai mult ordine, considerând situaţia în raport cu cei trei termeni analizaţi, cu toată delimitarea stabilită, mai lasă termenului „bibliografie" note ţinând de termenul „biblioteconomie" („...când se separă de...... şi de ştiinţa bibliotecilor, cuprinde...... catalogarea cărţii. Cf. *Enciclopedia Italiana*).

Deci şi acest termen (pe româneşte, „bibliotecărie"), care putea fi tot atât de bine „bibliotecologie", pe cât este „biblioteconomie", nu are o poziţie prea hotărîtă; şi era firesc să fie aşa, când oscilează între bătrânul „bibliografie" şi acaparantul

„bibliologie", având în coastă termenul — propus şi el, am văzut, ca o diviziune a „bibliologiei" — de „bibliotecografie".

Am anunţat că vom lăsa deoparte alţi termeni din familia bogată a lui „biblion"; totuşi, pentru o mai bună evidenţiere a nedeterminării semnalate până acum în domeniul preocupărilor ce studiem, trebue să mai acordăm atenţie la cel puţin doi termeni, rude bune cu termenii care ne preocupă îndeosebi.

Unul este termenul „*bibliotecografie*", definit mai sus, ca o diviziune a bibliologiei, distinctă de „biblioteconomie" deşi ocupându-se tot de biblioteci —, dar fără o delimitare convingătoare („descrie bibliotecile în partea lor externă", „strânge însemnări istorice şi actuale despre ele", aceasta este de interes şi pentru „biblioteconomie"); e o subdiviziune care apare prea devreme înainte ca să se fi delimitat chiar cele prezentate ca mai importante.

Altul este termenul „*bibliotehnie*", definit ca „ştiinţa cărţii, îmbrăţişând imprimarea, legarea, alegerea cărţilor, etc." (*Larousse du XX-e siècle*). Trebue să mărturisim că şi cuprinsul său l-am mai întâlnit repartizat termenilor cercetaţi mai sus. Dar nu trebue să ne mirăm dacă mai apar şi alţi „termeni", pentru „cuprinsurile" analizate.

Aceste „*cuprinsuri*" nu şi-au aflat „*termenii*" potriviţi, adică „*numele*" convenabile. Aşa cum un om încearcă mai multe haine, ca să aleagă pe aceea care îi convine, sau foloseşte pe croitor, ca să-i adapteze una, tot astfel şi „cuprinsurile" noastre „încearcă" termenii; şi, până una alta, sunt „fotografiaţi" în diverse dicţionare cu hainele de căpătat sau încă neajustate.

3. Ne propunem, acum, după ce am constatat nepreciziunile şi variaţiunile de sensuri ale termenilor de care ne ocupăm, să încercăm a stabili un *acord* mai potrivit *între conţinut şi denumirea lui*.

Inainte de aceasta, însă, este necesară o *determinare precisă a conţinuturilor*.

In fond, *câte categorii distincte de preocupări* putem deosebi în domeniul ce studiem? Lăsând deoparte termenii, *în câte grupe distincte putem organiza conţinuturile* lor, pe care le-am recunoscut, de mai multe ori, aceleaşi, sub firme deosebite?

O primă grupă distinctă de preocupări este aceea privitoare la *carte și istoria ei*; adică, îmbrățișând pedeoparte, descrierea materială a cărții și formării ei (hârtie, caractere, tipărit, legat, decorații, formate, etc.), iar pedealtăparte, evoluția mijloacelor de consemnare și răspândire a gândului (dela cele mai vechi însemnări păstrate — sau, chiar, ipoteze asupra însemnărilor posibile — până la cartea actuală).

Acest studiu asupra cărții și istoricului ei nu este numai o preocupare distinctă; el are, desigur, și un caracter independent. Este un studiu util pentru școalele tehnice legate de artele grafice; iar cu interes general, se încadrează, în proporțiile cuvenite, ca o problemă, în istoria culturii.

O a doua grupă distinctă ce putem constitui din elementele aflate la analiza conținuturilor termenilor prezentați este aceea referitoare la *biblioteci*, privite din punct de vedere al *organizării și funcționării*, dar și al *istoriei* instituției. Studiul bibliotecilor urmează să cuprindă nu numai considerațiuni tehnice limitate la aspectul „carte" (redactarea notițelor ce se scriu pe fișele cataloagelor, cataloage, cărți și periodice, ș.a.), dar să îmbrățișeze și problemele anexe, însă esențiale, ale organizării și funcționării (local, mobilier, ș. a.), precum trebue să privească totul în raport cu variatele scopuri ale bibliotecilor (particulare, publice, pentru o anume categorie de cititori; de împrumut, pentru lectură în sala proprie; cu caracter enciclopedic, de specialitate ș. a.). Istoria bibliotecilor va prezenta, evolutiv, ideea de bibliotecă, în paralel cu evoluția culturală a omenirii, aducând și descrierile bibliotecilor de seamă.

Și acest studiu asupra bibliotecilor are un caracter independent. El este util în pregătirea profesională a bibliotecarului, și, mai ales — cu extinderi potrivite, limitată la câteva prelegeri — în pregătirea generală a corpului didactic; spunem „mai ales", fiindcă bibliotecarul, dacă-și face din bibliotecă o profesie — când nu este întâmplător bibliotecar — și are însușiri corespunzătoare, găsește ușor mijloacele pentru pregătirea sa (așa cum este cazul cu atâtea profesiuni pentru care nu se face o pregătire cu caracter școlar), pe când membrii corpului didactic, cu alte preocupări principale, e bine să cunoască una din instituțiile auxiliare școalei (și chiar cuprinsă în școală).

Trecem, acum, la prezentarea a două noui grupe de preocupări, ce se deosebesc principial de preocupările privitoare la carte şi bibliotecă, prin aceea că ele nu au nota de independenţă semnalată la cele două grupe studiate mai sus. Anume, dacă pot exista preocupări de sine stătătoare — desigur, cu gradul lor de importanţă în ansamblul cunoştinţelor omeneşti — privitoare la „carte" şi „bibliotecă" (aşa cum le-am definit), dacă, adică, pot exista cercetători, studioşi sau prezentatori numai ai acestor probleme, văzute direct, numai pentru interesul şi însemnătatea lor, cele două grupe următoare nu trăiesc decât ca *preocupări secundare*, ca „note", în cadrul unor specialităţi principale.

Una din grupe este aceea privind *„ştiinţa cărţilor"*, adică, în general, *cunoştinţa* ediţiilor, corectitudinii lor, a rarităţii, vechimei, valorii cărţilor, ş.a.m.d.

Este evident că, dată fiind înspăimântătoarea cantitate de hârtie tipărită, „ştiinţa" semnalată aci nu poate avea temei decât pe compartimente de specialităţi; priceperea omului nu mai este universală, ci limitată la unele domenii, în care, printre altele, se poate specializa şi în cunoaşterea ediţiilor, corectitudinii, ş.c. *din acele domenii*. Este greu ca un acelaş om să se priceapă în textele originale ale Sfintei Scripturi, ediţiile „Descrierii Moldovei", ale Iliadei; să cunoască date asupra unor opere variate şi din diverse timpuri, dela erorile ediţiilor succesive ale „Almagestului" lui Ptolemeu, trecând prin „Philosophiae naturalis principia mathematica" a lui Newton, la ultima lucrare de logistică şi dela „Novum Organum" a lui Bacon, la o lucrare de statistică psihologică sau la ultima ediţie critică din „Les fleurs du mal" a lui Baudelaire; ar fi prea mult, şi ca întindere în spaţiu şi timp şi ca pricepere.

Această „ştiinţă a cărţilor" este de interes mai ales pentru specialităţile ce au cartea ca obiect esenţial de studiu, pentru specialităţile literare şi filosofice.

Cealaltă grupă, de aproape înrudită cu precedenta, priveşte ansamblul publicaţiunilor asupra unui subiect determinat, sau al publicaţiunilor dintr'o anume perioadă, sau dintr'o anume regiune; adică, întocmirea de *liste complete de publicaţiuni, dintr'un anume punct de vedere* (subiect, perioadă, regiune).

Când lista trebue să cuprindă toate publicaţiunile (ca să nu spunem toată hârtia tipărită), fără nici o apreciere asupra valorii scrierilor, nu se poate vorbi de vreo specialitate a alcătuitorului listei; în toate ţările civilizate sunt instituţii care strâng tipăriturile (predate obligatoriu de tipografii) şi le întocmesc „fişe", pe care le copiază alcătuitorii listelor. Când lista trebue să cuprindă numai operele însemnate (dintr'o regiune sau dintr'o epocă), sau pe cele care se leagă mai strâns de un subiect, când, adică, e vorba şi de o apreciere asupra valorii operei, întocmirea de liste de cărţi nu mai poate fi considerată ca o preocupare în ea însăşi, ci este necesar ca întocmitorul listei să fie specialist în domeniu (sau să se adune mai mulţi specialişti, pentru cazul listelor de publicaţiuni regionale sau pe epoci, când se îmbrăţişează mai multe specialităţi).

Nu se poate susţine existenţa unor „specializaţi" în ştiinţa întocmirii listelor de cărţi, care se aibă ei priceperea de a alcătui asemenea liste, pentru şi în locul oamenilor de ştiinţă, literaţilor sau filosofilor, cu toate că aceştia sunt în intimă legătură cu specialitatea proprie, cu tot ce se leagă de ea, deci şi cu publicaţiunile.

Se înţelege însă că printre mulţii şi feluriţii specialişti sunt unii cu preocupări mai accentuate pentru informaţie; dintre aceştia sunt cei care se pot îndeletnici, pe drept cuvânt şi temeinic, cu întocmirea listelor de publicaţiuni, în domeniul specialităţii lor.

* * *

După această regrupare pe categorii distincte a elementelor aflate la analiza precedentă a termenilor prezentaţi, *denumirea grupelor* se poate face într'un mod mai hotărît şi mai limpede.

Pentru *studiul cărţii şi istoriei ei*, termenul *bibliologie* este potrivit. In înţelesul precizat mai sus, bibliologia nu este subordonată bibliografiei, nici nu acaparează preocupări deosebite.

Păstrăm termenul *biblioteconomie* (putea fi, am spus, şi „bibliotecologie") pentru *studiul istoriei, organizării şi funcţionării bibliotecilor*, studiu deosebit de bibliologie şi bibliografie (cum sunt deosebite una de alta, anatomia şi fiziologia, deşi sunt studii cu privire la acelaş om; sau chimia şi fizica, deşi studiază tot materia).

Pentru *cunoştinţa cărţilor* folosim termenul *bibliografie*, scuturat, la o răscruce a vieţii sale, de notele ce s'au precizat şi desfăcut cu vremea. „Bibliograful" nu este un specialist independent, ci, printre feluriţii specialişti (unde specialitatea o cere sau o permite) sunt .unii cu pricepere bibliografică.

Dacă repartizăm astfel termenul „bibliografie" (situaţia este însă mai simplă dacă introducem, pentru „cuprinsul" mai sus arătat, un alt termen, dintre cei mai puţin cunoscuţi ai familiei lui „biblion" şi folosim termenul „bibliografie" cu înţelesul arătat mai jos), este mai grea alegerea unui termen care să desemneze ultima grupă, privitoare la *listele de publicaţiuni*. Ne-am putea fixa, dintre termenii curent întrebuinţaţi la cel de *bibliografie* (pentru listă ; bibliograf, pentru întocmitorul ei). S'ar mai putea propune, dacă lăsăm deoparte termenul „listă de cărţi" (lipsit de rezonanţă ştiinţifică), denumirea ansamblului publicaţiunilor cu termenul *literatură* („literatura unei teme" ; „literatura pedagogică românească din anul 1941") ; pentru întocmitorul listei am folosi indicaţia specialităţii sale adevărate (pedagog, pentru literatura pedagogică ; medic, pentru întocmitorul literaturii medicale privitoare la o boală).

4. Câteva însemnări de încheiere.

„Liste de cărţi" întâlnim şi în „bibliografie" (lista ediţiilor unei opere ; lista operelor de o anume vechime aflate la un anticar ; ş. a.), dar liste de cărţi sunt şi cele denumite „literatură" (lista cărţilor privitoare la o temă). De aci folosirea aceluiaş termen, bibliografie, pentru ambele categorii distincte de liste ; folosire nepotrivită şi neomogenă, fiindcă „bibliografie" înseamnă odată „cunoaştere" (adică, o însuşire psihică), iar altădată o „listă de cărţi" (adică un fapt material).

Am văzut că întocmirea literaturei unei teme este o operă de specialitate, în sarcina specialistului domeniului respectiv.

Susţinătorii „bibliografiei" (în înţelesul de „literatură") ca disciplină independentă ne fac să căutăm — dat fiind că latura arătată ţine de specialitatea fiecărui cercetător — elementele cu adevărat autonome care ar justifica susţinerea. Ajungem, astfel, la unele principii de lucru, care se aplică în general, pentru orice domeniu ; sunt unele norme generale pentru alegerea şi folosirea operelor care să prezinte interes pentru problemă.

Aceste norme nu mai au însă legătură cu preocupările schiţate, ci ţin de o disciplină deosebită, de *tehnica muncii ştiinţifice* (*a creaţiei ştiinţifice*) ; această disciplină este legată de *psihotehnică*, şi numai unul din capitolele ei, cel referitor la *documentaţie*, deschide ,o „fereastră" — prin aceea că se ocupă şi de „carte" — spre preocupările, evident de alt gen, privitoare la „carte", ca obiect de studiu al bibliologiei şi bibliografiei.

* * *

Cu aceasta am ajuns la capătul studiului ce ne-am propus pentru lămurirea termenilor *bibliografie, bibliologie, biblioteconomie.*

Nu susţinem că am dat definiţii nouă ; e o greşală să se creadă că progresul vine dintr'o înnoire cu orice preţ şi completă. Am ales, însă, din ce am găsit cu diverse accepţiuni şi în felurite variante, ce s'a putut impune mai temeinic.

Nu susţinem că am dat lucruri definitive, definirile ultime ; limba este vie, se mai pot ivi prefaceri, mai ales că stările arătate sunt în schimbare chiar. Pentru acest moment însă, am adus precizări care să permită stabiliri de sensuri şi raporturi exacte.

Recunoaştem că, pentru a nu complica — în acest studiu preliminar — starea încurcată ce am aflat, nu am considerat unii termeni care, adoptaţi, ar aduce precizări mai puternice. Din acelaş motiv, nu am trecut — acum — nici la studiul, deosebit de instructiv şi lămuritor, al evoluţiei înţelesului termenilor noştri, pe care să-i urmărim continuu şi în explicare cauzală, nu — cum am făcut pentru termenul „bibliografie" — să constatăm numai modificarea înţelesului.

Credem că situaţia oficială destul de importantă creată recent preocupărilor privitoare la carte prin legea învăţământului superior (o catedră la Şcoala superioară de arhivistică şi două conferinţe autonome la Facultăţile de litere din Bucureşti şi Cluj) va determina o limpezire, în direcţia arătată. Fiindcă numai pe noţiuni clare este cu putinţă să se clădească temeinic.

In aşteptarea unor încheieri care, prin colaborarea specialiştilor şi studioşilor (ce se strâng de obiceiu în seminariile universitare), vor însemna un progres, contribuţia noastră, zugrăvind starea de nepreciziune, îndeamnă spre lămurire ; iar, pe de altă parte, analizând termeni şi înţelesuri, este o treaptă pe drumul lămuririi.

Dumitru H. Muster

CÂTEVA NOTE CU PRIVIRE LA CERCETĂRILE GENEALOGICE ROMÂNEŞTI.

De câtăva vreme se discută şi la noi problema cercetărilor genealogice româneşti. In mare măsură discuţia apare în rândul specialiştilor cu preocupări constante în acest domeniu. Are deci toate elementele care să impună şi soluţionarea, dacă nu integral cel puţin în parte; în tot cazul cu mai mulţi sorţi de izbândă de cât a fost acum treizeci de ani când genealogistul Sever Zotta a pus-o cu competenţă şi râvnă, dar a rămas neajutat.

Cu toate acestea avem impresia că problema nu se pune aşa cum cere disciplina genealogiei, ci numai ca un imperativ al vremii. Câţiva văd elementul naţional sau rasial elucidat prin concursul ei; mai mulţi nădăjduesc în sprijinul ei să ridice un monument al strămoşilor care au activat în trecutul tagmei, deasupra căruia să apară descendenţii înhorbotaţi cu toată strălucirea cuvenită; alţii văd în ea un reazim preţios pentru studiul istoriei; în sfârşit fiecare vede câte ceva. Cred că privind astfel nobila genealogie nu izbutim să facem din ea aceea ce este: adică o disciplină auxiliară a istoriei care nu urmăreşte decât *succesiunea naşterilor,* oricare ar fi ele, cu toate elementele ce decurg de aici. Prin cunoaşterea exactă a acestora comunitatea naţională poate să rezolve orice problemă atingătoare.

In fond genealogistului trebue să-i fie cu totul străin faptul că opera sa poate fi de folos unei probleme naţionale, familiare sau istorice. Ea trebue să fie completă, sigură şi permanentă în aşa măsură încât oricând şi oricine, indiferent de ce problemă e dominată societatea, să poată răspunde la toate elementele pe care cineva nu le poate afla decât aici. Dacă supunem genealogia capriciilor modei sau nevoilor de actualitate, înseamnă că ea îşi face datoria de moment şi nimic mai mult. După aceea poate cădea în somnolenţă până când altă modă o trezeşte din

nou la viaţă. Ori nu e acesta rostul unei discipline de importanţa genealogei. Şi el trebue evidenţiat neîntrerupt.

Aceea ce vrem să prezentăm aici nu pleacă dela un genealogist; sunt numai părerile unui nespecialist care încearcă să arate că genealogia e mai mult decât se crede de obiceiu.

Istoria nu caută în cercetările geneologice decât lămuriri de amănunt care îi pot uşura înţelegerea vieţii sociale şi culturale din trecut; în schimb societatea actuală poate să rezolve sau măcar să îndrumeze pe calea cea bună, probleme de mare importanţă în legătură cu biologia, ereditatea (mai ales patologia ereditară), psihologia şi altele, în strânsă legătură cu individul şi rolul său în mediul înconjurător. Istoria cu ajutorul genealogiei poate cunoaşte succesiunile (limpezeşte deci şi cronologia), dar poate afla şi explicaţii sau realiza portrete prin cunoaşterea ascendenţii unei figuri oarecare. Nu mai amintim şi faptul că se pot crea chiar sisteme de gândire istorică bazate pe succesiunea generaţiilor (Ranke).

Conducerea statului sau politica de guvernare îşi găseşte în ea un bun element călăuzitor. Un adevărat spirit creator într'un domeniu oarecare nu se naşte, nu se crează. El este rezulatul unor generaţii succesive care au avut aceleaşi preocupări, indiferent întinderea domeniului în care au activat.

Dreptul public şi privat poate găsi în genealogie explicaţiile formelor juridice de proprietate şi succesiune, care n'au fost cristalizate în texte concrete, fie că nu se simţia nevoia, fie că împrejurările nu au permis o atare codificare.

Ştiinţele naturale pot folosi datele genealogiei pentru îmbunătăţirea speciei sau a rasei. De aici şi economia generală are de tras profit. Ar fi inutil ca un individ care are o ascendenţă de sedentari, să fie pus în situaţia de a câştiga curse de viteză. Spiritul acestuia în faţa realităţii care cere măsuri prompte, nu poate reacţiona decât meditativ. Ori acesta e spiritul care trebue îndrumat spre laborator, spre bibliotecă, spre cercetări minuţioase. Ascendenţa indică astfel drumul aptitudinilor viitoare; neluându-se aceasta în seamă societatea îşi crează indivizi nestatornici în funcţia destinată.

Fisiologia, psihiatria şi patologia cu toate concluziile lor pot folosi cu certitudine datele genealogiei. Pe plan biologic sau al patologiei ereditare nimic nu poate fi de mai mult preţ de cât

aceea ce poate furniza genealogistul. Este ştiut că în fiecare ins domină tarele sau calităţile unei întregi ascendenţe [1]).

Statistica, în lipsă de alte surse de informaţie, se poate folosi de genealogie pentru a determina anumite situaţii de număr şi procentaj. Dacă am avea spiţele neamurilor dintr'un sat întreg am putea şti precis în fiecare vreme ce număr de locuitori avea.

Amintim numai aceste câteva elemente spre a pune în lumină la câte probleme poate aduce un aport însemnat şi genealogia. Nu mai adăugăm însă că la fiecare problemă, fie rasială, etnică sau naţională, ea este în măsură să contribuie simţitor la sporirea cunoştinţelor necesare [2]).

In adevăr numai genealogia poate da elementele esenţiale pentru cunoaşterea locului pe care îl ocupă omul în societate din punct de vedere istoric, juridic, etnic şi biologic. Pentru aceasta este neîndoios lucru că trebue să-şi asocieze şi metodele de cercetare ale acestor discipline. Prin aceasta deplină cunoaştere a lui i se poate fixa şi rostul său funcţional în mediul în care trăieşte. Deaceea credem şi noi că în adevăr genealogia este un imperativ, dar un imperativ care să fixeze însuşi gradul nostru de civilizaţie.

* * *

Imperativul nostru genealogic nu se poate săvârşi însă oricum. Nu ne gândim să fixăm legi neapărat necesare făuririi de genealogii. Ele pot fi aflate în orice manual. Vrem numai să arătăm ce se poate face la noi şi mai ales ce trebue să ne preocupe pentru aflarea materialului informativ naţional şi poate pentru viitor, să determine o mai atentă grijă pentru protecţia lui.

Pentru a-şi împlini chemarea sa genealogistul trebue să aibă anumite date sigure. In esenţă acestea se reduc la elementele principale ale vieţii individuale. Schematic ele se prezintă astfel :

---

1) *Codica civilă a Principatului Moldovei*, ed. II. Iaşi 1851, cap. 72, prevede ea însăşi : „Cii cu totul nebuni, cii fără minte, cii zăluşi şi în deobştie acii smintiţi la minte şi nevrâsnici, nu pot să facă puternică alcătuirea căsătoriei".

2) O problemă generală în acest sens o constituie originea nobilimei din Transilvania şi dispariţia clasei conducătoare româneşti de acolo. Credem că sunt motive destule care să ne oblige la aceasta.

1. Inceputul sau originea insului; din ce părinţi se trage.
2. Timpul şi locul naşterii.
3. Situaţia, funcţia şi demnitatea avută în viaţă.
4. Timpul, locul şi felul morţii.
5. Căsătoria, cu aceleaşi indicaţii despre origine, naştere, situaţie, funcţie şi moarte ale soţului sau soţiei.
6. Copii, deopotrivă de pe ramura femeiască şi bărbătească (cu excluderea urmaşilor din partea feminină care, din punct de vedere genealogic, sunt urmăriţi în ramura lor bărbătească).

Pentru a ne procura aceste date avem nevoie de informaţii precise. Aiurea există multe posibilităţi de cunoaştere a ascendenţei oricărui individ. Un element preţios îl dau registrele parohiale (naştere, botez, cununie şi moarte) introduse în uz încă de veacuri în urmă, pe lângă izvoarele diplomatice şi narative, care şi ele sunt destul de bogate. Acestea provin, în majoritatea cazurilor, din iniţiative oficiale. Dacă mai adăugăm şi interesul categoric pe care l-au avut indivizii înşişi să-i însemne existenţa sau să caute determinarea ascendenţei din motive în legătură cu aşezămintele sociale sau din simpla dorinţă de a şti, ne dăm seama că o alcătuire genealogică este relativ uşor de făcut.

Cu totul altfel se prezintă situaţia la noi. Până în veacul trecut ne-au lipsit registrele parohiale. Rar câte cineva din familie sau din apropiaţi însemna pe câte un ceaslov data naşterii sau a morţii cuiva. Abia *Regulamentele organice* (1831—1832) impun în mod oficial registrul de stare civilă, însă care corespunde registrelor parohiale de aiurea. Şi acestea mai întâi au fost puse sub controlul Ministerului de Interne, dar imediat au trecut la acela al Trebilor Bisericeşti [1]).

Acestea erau alcătuite în două exemplare: unul se păstra la biserica preotului oficiant iar al doilea la tribunal. Dar şi acestea prezintă inconveniente. Fiind confesionale n'au ajuns toate la destinaţie din nerespectarea prevederilor legale. Azi în Arhivele Statului nu se păstrează decât o parte din registrele bisericilor ortodoxe câte au mai fost găsite pe la unele tribunale. Nu există nici un registru al celorlalte confesiuni care aveau totuşi destui credincioşi în ţară. E de presupus că vor fi fiind încă la comunităţile respective.

1) Vezi anexa I şi II.

In afară de aceste neajunsuri se mai adaugă un altul. Nu erau toţi născuţii înscrişi la biserica locală. O parte a poporenilor nu făceau declaraţia respectivă în niciun fel. Alţii, mai ales boierii de seamă, nu făceau botezul în satul sau la biserica satului sau mahalalei de naştere, ci aşteptau o ocazie să fie săvârşită taina de vreun arhiereu, episcop sau vlădică. Deci se pierdea uşor urma înscrierii sau nu se mai punea data exactă ştiut fiind că era vorba de îndeplinit o formalitate, din neînţelegerea gândului legiuitorului.

Condicile civile de după *Regulamentele Organice* au căutat să îndrepte neajunsurile observate. Dar şi acum se văd destule abateri, cum rezultă din practica timpului pentru dovedirea naşterii cu martori [1]).

In sfârşit în vremea lui Cuza Vodă se statorniceşte un serviciu serios de stare civilă [2]). Lămuririle legale merg până în amănuntul instrucţiunilor. Dealtfel acum intervine şi controlul poliţiei). Dela 1865 înainte putem spune că suntem în bună formă legală rămasă până azi. Pe lângă înscrierea obligatorie la oficiul stării civile se păstrează însă şi înscrierea săvârşirii oficiului religios la parohii. Dar în ce ordine se ţin acestea nu putem controla. Vedem numai că unii preoţi aruncă registrele la pod sau le distrug [4]).

Cu toate acestea nici acum nu suntem în măsură să spubnem că ne putem cerceta ascendenţa măcar până la 1865 [5]).

Paralel cu organizarea merge însă şi distrugerea arhivelor pe cale frauduloasă sau pe cale „legală". In cea dintâi intră distrugerea arhivelor *prescrise*, deşi nu pot pricepe cum se poate prescrie o arhivă. In cea de a doua intră cele vândute în beneficiul unora sau altora din societăţile de binefacere sau altfel [6]). Batjocura a mers mai departe. Printr'un act necugetat ele s'au

---

1) Dăm în anexa III, prevederile *Condicei civile a Moldovei*, mai ales pentru terminologia rudeniilor.

2) Cf. decretul domnesc Nr. 783 din 13 August 1863.

3) V. pe larg I. Brezoianu, *Reformele Românilor sau colecţiune de toate legile şi regulamentele....* Bucureşti 1864, p. 132—148.

4) In Basarabia sunt de mare preţ, căci sunt şi mai vechi, registrele spovediţilor care sunt an de an oglinda fidelă a tuturor familiilor enoriaşilor. Acestea trebue numai decât adunate.

5) Nu mai e nevoie să arătăm motivele. Se înţeleg dela sine.

6) Mă refer la diversele Jurnale ale Consiliului de Miniştri înainte de anul 1938.

vândut pentru a aduce câştiguri Ministerului Sănătăţii [1]). Acum s'a socotit că e bine să facă un venit pentru Stat [2]).

Intr'o vreme un ordin circular primit dela fostele rezidenţe dispunea ca toate arhivele dela primării, parohii, administraţii etc., să fie trimise la prefecturi spre a fi vândute. Impotrivirea mea la un astfel de act a oprit numai în parte dezastrul [3]). Norocul a venit mai mult din partea celor care n'au respectat ordinul. Profesorul Iorga a făcut să-mi ajungă un protest anonim, probabil dela un preot, în care se arăta că atât cât va trăi el nu va tolera ca arhiva bisericii să-i fie vândută la chilogram. Ce bine ar fi fost dacă astfel de proteste ar fi fost cât mai dese. De obiceiu grija de căpetenie a arhivarilor de registraturi este să scape cât mai repede de arhiva pe care o ţin într'o admirabilă dezordine.

Pe cât ne-a fost cu putinţă am cerut şi noi cu insistenţă să se păzească arhivele. Intr'o întâmpinare adresată Ministerului Educaţiei Naţionale la 18 Ianuarie 1941, spuneam cu privire la vânzarea arhivelor : „Goana după bani era mai mare decât interesul naţional. In această situaţie am văzut dispărând arhive de cea mai mare importanţă. E destul să amintim un singur exemplu : aproape toată starea civilă dela 1831 la 1900, câtă n'a fost depusă la noi mai înainte, este acum distrusă pentru totdeauna. Şi când ne gândim că pentru un ţăran german se poate face azi genealogia în ascendenţă până dincolo de anul 1600, iar pentru unul danez încă şi mai departe, cu durere ne vedem siliţi să mărturisim că la noi mulţi dintre *cei vii încă* nu-şi mai pot face dovada naşterii lor în ţara aceasta [4])".

Ca să se vadă care e situaţia actuală a stării civile e destul să răsfoiască cineva inventarele arhivelor noastre. Se va mira de ce poate afla [5]), dar mai mare îi va fi mirarea de ce nu mai poate afla cu toate că a existat cândva. Ori tot acest material trebue adunat cât mai este vreme. Materialul cirilic, ori cât ar

---

1) Jurnalele Consiliului de Miniştri Nr. 2.746 (*Mon. Ofic.* din 8 Nov. 1938) şi Nr. 1.614 (*bid.*, din 16 Iunie 1939), reproduse în *Revista Arhivelor*, III, 2 (1939), p. 436—437 şi 439—440.

2) Aceasta rezultă din circulara Nr. 5998 din 28 Februarie 1941, a Ministerului Afacerilor Interne, reprodusă în *Revista Arhivelor*, IV, 2 (1941), p. 463—464.

3) V. *Revista Arhivelor*, III, 2 (1939), p. 445.

4) *Revista Arhivelor*, IV, 2 (1941), p. 452.

5) Vezi anexa IV.

fi, trebue strâns. El este azi lipsit de interes pentru cine îl posedă şi uşor expus distrugerii, în schimb este deosebit de preţios pentru istorie.

Cu toată această stare de lucruri turburi nu putem spune că genealogistul nu poate lucra. Ii mai rămân o seamă de elemente pe care le poate folosi cu încredere.

Pentru datele de până la 1831 trebue să cunoască mai întâiu toate *spiţele de neam* câte există în arhivele publice şi private. Forma lor rudimentară nu le face improprii studiului nostru.

Mai mult temeiu trebue pus pe *hotărniciile* vechi, care sunt iarăşi foarte bune chiar dacă sunt de după *Regulamentele Organice*. Pentru fixarea lor s'au adus mai totdeauna acte de încredere care azi nu ne mai sunt cunoscute.

Foile de zestre şi *dieţile*, mai târziu *testamentele*, sunt de cel mai preţios ajutor. Ele determină precis filiaţia şi starea materială a testatorului.

Insemnările marginale de pe cărţi şi manuscrise care privesc neamul posesorului, trebue adunate şi grupate cu mare grijă. Ele pot folosi mai mult decât orice act public pentru documentare. Cel care le-a însemnat ştia mai bine faptul decât oricare altul.

Corespondenţa de tot felul ne poate da legături care au scăpat analiştilor sau actelor publice. In special pentru naşterile naturale adeseori numai de aici putem afla vreo menţiune probatorie sigură.

Cronicele, mai ales cele mai noi, pot aduce elemente demne de ţinut în seamă. Folosirea lor trebue făcută însă cu prudenţă, mai ales când nu sunt contemporane.

Nu trebue să uităm nici *actele fundaţionale* cu *inscripţiile* şi *portretele murale de fundatori*, care sunt o mărturisire bună, dacă le constatăm contemporaneitatea şi sinceritatea. Atragem atenţia că aici, în monumentele publice, omul e mai înclinat să se laude şi cu ceeace are şi cu ce tinde sau vrea să dovedească mulţimii că posedă.

In sfârşit, nu trebue să lăsăm la o parte nici *tradiţia*. Un sâmbure de adevăr se poate găsi şi în aceste elemente pe care le încrustează aducerea aminte din generaţie în generaţie. Spiritul divinator al criticei nu trebue să lipsească însă nici de aici.

Paralel cu aceste cercetări se impun însă şi alte două probleme, la noi încă nerezolvate. Ordinea succesorală în *transmiterea proprietăţii* şi *prescripţia pravilnicească* cu privire la înrudiri. Aici trebue urmărit în amănunt procesul de stăpânire a proprietăţii funciare şi să ne determine gradul de înrudire al copărtaşilor. Este cazul să arătăm că la noi nu s'a limpezit încă nici măcar terminologia acestui domeniu. Şi fără a cunoaşte noţiunea nu putem să-i ştim valoarea probatorie.

Dată fiind diversitatea materialului şi răspândirea lui în colecţiile noastre de documente şi în studiile de istorie, trebue mai întâi să fie alcătuită bibliografia specială a acestui material. Este în el o muncă serioasă care nu aşteaptă decât coordonarea şi verificarea. Fără aceasta înseamnă că fiecare va relua dela cap un lucru făcut pe jumătate cel puţin şi nu are nici siguranţa că poate merge mai departe. Este dela sine înţeles că cel ce se urcă mai sus trebue să vadă mai departe.

Am ţinut să prezint numai aceste câteva sugestii care pot fi oricând adăugite. Ele nu au alt scop decât să fie punctele de plecare pentru marea operă pe care o aşteptăm dela genealogiştii români, fie că vor lucra în cadrul unui institut genealogic — şi acum eu nu cred în necesitatea lui —, fie că vor vroi să se alăture institutelor de cercetări istorice existente — şi acestea prea numeroase spre a-şi mai putea coordona lucrările. Noi, în cadrul Şcoalei de Arhivistică, vom urmări chestiunea şi credem că vom putea aduce un folos cercetării generale.

ANEXE

I.

Ţara Românească.

1. *Regulamentul organic* din 1831, cap. IV, secţia III, art. 151 prevede:

„Secţia a treia se va îndeletnici...

a) Pentru statistica ţării.

b) Pentru perilipsisul condicilor coprinzătoare de acturile statului civil, adecă naşteri şi morţi care să vor face prin mij-

locirea Mitropolitului şi celor în lucrare Episcopi după coprinderea anecsului ce priveşte la această pricină subt No. 3".

Ed. 1832, p. 99; în ed. 1847 s'a scos paragraful *b* „fiindcă s'au rădicat dela Vornicia din lăuntru prin Legiuirea din anul 1831 asupra nuoălor îndatoriri a Logofeţii trebilor Bisericeşti", p. 152. Cf. şi *Analele parlamentare*, I, r (1890) p. 249.

2. No. 1. — *Proect de noăle îndatoriri ale Logofătului Trebilor Bisericeşti.*

Art. 5-lea. — Logofătul trebilor Bisericeşti va privighea ca condicile din sineturile civile să se ţie, cât va sta cu putinţă, întru cea mai bună orânduială. Pentru care pururea să va înţelege cu Mitropolitul şi Episcopii, carii vor îngriji a-i da toate ştiinţele ce-i vor fi de trebuinţă asupra statornicirii şi înaintărilor acestui folositor aşezământ, potrivit cu glăsuirea anecsului al 3-lea.

5. Ian. 1832. (Semnat de Kiselev).

Anexă la *Reg. Org.* ed. 1832, p. 2; ed. 1847, p. 335—336.
Urmare a raportului Nr. 27 din 30 Dec. 1831, al prezidentului şi secretarului Obicinuitei obşteşti adunări.

3. — Cap. VIII. Anecsul No. 3.

Pentru înscrierile stării sivile.

Art. 1. Inscrisurile stării sivile slujesc spre dovada celor trei mai de frunte întâmplări ale vieţii omului, adică a naşterii, însurării şi morţii sale.

Curata ştiinţă a acestor întâmplări este neapărat de trebuinţă ca să se cunoască starea sivilă a fiecăruia om, adică locul şi rangul ce ţine el între ceilalţi cetăţeni şi în familia sa, şi prin urmare să se hotărască dreptăţile şi îndatoririle ce avea el pă vremea cutăria sau cutăria întâmplări, căci şi de are omul dreptăţi şi datorii care să nasc şi să sfârşesc dinpreună cu dânsul, dar are şi altele care să desvoltesc dinpreună cu vârsta sa şi pentru care să îndatorează la cutare ori la cutare minut al vieţii sale; acest fel sânt să zicem dreptăţile şi datoriile care izvorăsc din venirea lui în legiuita vârstă, din însurarea sa de când să face părinte şi alte asemenea întâmplări, a cărora leatul de multe ori nu să ştie şi totdeauna este cu bănuială dacă nu să va adeveri prin înscrisuri într'adins legiuite pentru acest sfârşit.

Deci de acum înainte să va ţinea în tot cuprinsul Valahiii condici pentru starea sivilă.

Art. 2. Ingrijirea aceştii părţi este a Mitropolitului şi a Episcopilor eparhioţi, carii vor priveghea straşnic ca protopopii şi preoţii să o săvârşească cu toată scumpătatea cea cerută de pravilă.

Fiece preot va fi îndatorat să alcătuiască înscrisurile naşterii, însurării şi a morţii celor din enoria sa. Aceste înscrisuri vor cuprinde anul, luna şi zioa întru care să vor alcătui, numele, porecla, lăcaşul, vârsta şi meseria tutulor celor ce să vor numi întrânsele, în urmă să vor iscăli de preot şi de părţile interesate, iar de nu vor şti aceştia să iscălească, să va coprinde întrânsele această întâmplare şi vor fi îndatoraţi să însemneze o cruce, care va ţinea locul iscăliturii.

Ştersăturile şi însemnările din josul coprinderi înscrisului sau pă restav, să vor inscăli şi să vor adeveri tot cu acel chip ca şi coprinderea înscrisului.

Nimic nu va scrie printre rânduri nici cu prescurtare de cuvânt, nici leatul să va însemna în ambac, nici un inscris al stării sivile nu va putea să să treacă pe coală de hârtie necusută, nici într'altă condică, afară de cele rânduite pentru această treabă.

Art. 3. Aceste condici să vor găsi pentru fiece judeţ la canţelaria Mitropolii sau a Episcopiilor, după isvodul ce li să va da dela marea Logofeţie. Vor fi pecetluite cu pecetea Mitropolii sau a Episcopii şi şahul tras pe fiece foae.

Cu o lună mai nainte de începutul anului să vor trimite prin protopopi la preotul fiecăruia sat, iar pentru oraşul Bucureşti şi celelalte oraşe la preotul fiecăria enorii, trei condici deosebite şi îndoite la număr, întocmite fiind fiecare de zece sau douăzeci foi, după mărimea sau micşorarea numărului lăcuitorilor, şi fiece preot va da protopopului răvaş de priimire. Să vor însemna într'una dintr'aceste condici naşterile, în ceilalte însurările şi în cea de al treilea morţile, urmând întocmai pentru fiecare dintr'aceste înscrisuri după alcătuirea ce să va da de marele Logofăt şi care să va trimite din preună cu condicile prin Mitropolitul şi Episcopii fiecăria eparhii.

Art. 4. Părţile interesate vor îngriji despre partea lor ca trecerea în condici a acestor înscrisuri să se facă fără întârziere şi după formele cele cerute, căci într'alt chip li să vor pricinui

prigoniri pentru dreptăţile ce dobândesc ei de când să ştie cura+ şi este dovedit pravilniceşte strea lor cea sivilă.

Preotul enorii precum şi judecătoria judeţului sânt îndatoraţi să dea fiecăruia, când li să va cere, prescurtare după înscrisul naşterii, însurării şi a morţii.

Art. 5. Preoţii sânt îndatoraţi la sfârşitul anului să trimiţă protopopului acele îndoite condici ale înscrisurilor stării sivile, care va da răvaş de priimire. Acesta să va încredinţa de s'au păzit formele la trecerea înscrisurilor într'aceste condici şi să va purta cu străşnicie, de să va întâmpla, în potriva celor ce nu vor fi păzit întocmai regulile cele orânduite.

Protopopul va duce îndată condicile la judecătoria judeţului său şi va lua răvaş de priimire.

Art. 6. Prezidentul judecătorii după ce va cerceta starea condicilor va scrie la fârşitul fiecăruia şi cât va fi cu putinţă mai aproape de cel din urmă înscris care s'a trecut in acea condică „că condicile cutăruia sat sau cutăruia enorii, pentru cutare an, s'au sfârşit şi s'au încheiat". Această mărturie să va iscăli de prezidentul pecetluindu-să cu pecetea sa şi să va adeveri cu iscălitura grafierului.

Una din două condici să va da protopopului, care o va trimite îndată la preotul enorii a căria era, ca să se păstreze ca un depozit sfânt la judecătoria de împăciuire, unde şi preotul se află pravilnic mădular. Protopopul va da judecătorii adeverinţă de priimire, cum şi preotul protopopului.

Când va muri sau se va lepăda un preot de enoria sa atunci cel ce va intra în locul său va fi îndatorat să priimească toate condicile înscrisurilor stării sivile, care să vor da faţă fiind trimisul protopopului şi să va alcătui tacrir pentru starea întru carea să afla când i s'au dat.

Cât pentru ceilaltă din două condici, să va păstra la judecătorie şi prezidentul va aduna pentru tot judeţu înscrisurile naşteri, însurări şi a morţii, în trei deosebite tomuri după rândul satelor şi a plăşilor, va pune numărul foilor dela început şi până la sfârşit şi fiecare dintr'aceste trei condici să vor încheia de dânsul după chipul ce s'au arătat în paragraful de mai sus. După aceasta va alcătui la sfârşitul fiecăruia tom o scară după buchi coprinzătoare de numele şi porecla fiecăruia om şi a părinţilor lui, cu însemnarea numărului foi unde să află trecut înscrisul ce priveşte către dânsul.

Cel orânduit cu trecerea în condici a zălojirilor şi a foilor de zestre să va însărcina asemenea şi cu trecerea în condici a înscrisurilor stării sivile.

Art. 7. De să va dovedi că din lenevire mare condicile nu să află în starea ce trebuia să fie, sau că alcătuirea înscrisurilor stării sivile este în potriva regulilor, atunci prezidentul este îndatorat să înştiinţeze pentru aceasta pe marele Logofăt care adresându-să către Mitropolitul sau Episcopul judeţului aceluia unde protopopul nu şi-au păzit datoria sa, să ceară a să pedepsi după cuviinţă.

Art. 8. Fiece preot va face prescurtare pe fiece doă luni de naşterile, însurările şi morţile enorii sale şi o va trimite protopopului, care o va trimite-o îndată Mitropolitului sau Episcopului eparhiot. Acesta după ce va împreuna prescurtările a tututor enoriilor din eparhia sa, le va trimite pe fiece doă luni la marele Vornic, ministrul trebilor din Lăuntru, care va face raportul său către Domn.

Ed. 1847, p. 361—364. *Anal. parlam.* I, 1 (1890), p. 505—509 (socotit anexul 5). A fost omis din ed. 1832.

4. *Lucrările Obşteştei obicinuite adunări. Şedinţa din 9 Februarie 1832.*

După aceasta D. Marele Logofăt al Dreptăţii, au dat în cunoştinţa Adunărei, că după cele întocmite prin Anexul al 3-lea din Organicul Regulament, pentru ştiinţele sivile, asupra botezului, a celor ce se vor naşte, i a însoţirilor prin cununii şi a morţilor, Prea-o-sfinţia sa Părintele Otcârmuitorul Sfintei Mitropolii, râvnitor întru lucrarea acestei legiuite regule, au făcut toată cuviincioasa punere la cale, trimiţând pe la toate bisericile din ţară câte trei condici înduoite, spre a se trece întrânsele ştiinţele cerute, cum şi o cătăţime de bileturi a se da drept încredinţare celor ce se vor boteza şi se vor cununa, cuvântând Dumnealui în sfârşit, că aceasta este de cuviinţă a se publicarisi şi prin gazetă spre ştiinţa obştească.

Analele Parlamentare, II, 1 (1892), p. 31.

II.

Moldova.

1. *Regulamentul organic* din 1832 Cap. IV. Sfatul administrativ, art. 139, Departamentul Ministrului trebilor din lăuntru, secţia a III-a, cuprinde : „A. Statistica ţării şi operaţiile înscrierii după secţia IV. cap. III''. „B. Adunarea de piste an a mitricilor prin mijlocirea Mitropolitului şi Episcopilor eparhioţi, cuprinzătoare de toţi acei născuţi, căsătoriţi şi morţi, după alăturata anecsă''. (Ed. 1846, p. 152).

2. Anexa litera Q. In cap. *Despre acturile mitrice pentru cei ce să nasc, căsătoresc şi mor*, se spune :

Acturile mitricii slujăsc spre dovedirea celor trii din tăi epohe a vieţii omului : adică a naşterii, căsătoriei şi a mutării din viaţă.

Dreapta cunoştinţă acestor epohe este neapărată pentru a să şti starea ţivilă a fieştecăriea persoane, adecă treapta şi rangul ce are în oraş şi în familia sa şi cu aceasta a să aşăza drepturile şi îndatoririle ce ave în cutare sau în cutare epohe, căci dacă omul are drepturi şi datorii, ce să nasc şi nu să sfârşesc decât dimpreună cu dânsul, mai are şi altele care nu să dizvălesc decât cu vârsta şi care îl întâmpină la cutare sau cutare period a vieţii sale, după cum de pildă acele ce vin din legiuita vârstă, din căsătorie, din părintime şi din alte de asemene împregiurări, a cărora dată cele mai de multe ori este neştiută şi purure cu îndoire, de vreme ce nu este dovedit prin acturi înadins orânduite spre acest sfârşit.

Deci de acum înainte pretutindene în ţara Moldovii să vor ţine condice de mitrice. Ingrijăre aceştii părţi să cuvine a o ave Mitropolitul şi eparhioţii Episcopi, care vor privighie neîncetat întru a să înplini de protoierei şi ierei cu toată scumpătatea cele hotărîte prin aceste puneri la cale.

Spre aceasta să vor găti pentru fieştecare ţânut în canţeleria mitropoliei şi a episcopiilor condice după modelul ce li să va da de ministrul din lăuntru, carile vor fi şnuruite piste toată fila şi pecetluite cu pecetea mitropoliei sau a episcopiei.

La începutul fieştecăruia an cu o lună înainte, să vor triimite prin protoiereu preotului fieştecăruia sat, precum şi iereilor cu popor din capitalie şi din celelante oraşă, câte trii din aceste

condice, carele vor fi îndoite, adecă în număr de şasă, şi alcătuite fieştecare de zăce până la douăzăci coale hârtie după numărul popărănilor. Fieştecare preot va da protoiereului ţădulă de priimire. Intru una din aceste condice să vor înscrie cei ce să nasc, în ceialantă cei ce să căsătoresc şi în al triile cei ce mor, aseminea prescriindu-să şi în celelante condice copii depe aceste, povăţuindu-să la fieştecare din aceste acturi de modelul ce să va da de către ministrul din lăuntru, şi care să va triimite din preună cu condicile de către mitropolitul sau episcopii.

Protoiereii de prin ţânuturi vor privighiia cu dinadinsul întru a să face de ierei acturile pentru naştire, căsătorie şi răposarea popoгănilor lor.

Aceşti protoierei sânt însărcinaţi şi cu privighierea asupra păzirii formilor următoare întru ţânerea acelor condice, unde să vor trece anul, luna şi ziua înscrierii, numile, poreclile, lăcuinţa, vârsta şi meşteşugul a tuturoŗ celor înscrişi, care pe urmă să vor iscăli de către iereu.

Răzăturile şi sămnile de întocmire sânt cu totul oprite, însă la întâmplare de greşală, rândurile scrisă să vor şterge cu totul şi actul să va urma iarăş, fără a să lăsa cât de puţân loc între linii. Nici un velet nu să va pune ca număr, nici un act a stării ţivile nu să va putea a să înscrie pe o foae răzleţită, nici pe altă hârtie, decât numai în condicile date spre această întrebuinţare.

Iereii sânt datori la sfârşitul anului să trimată aceste condice a acturilor mitrice către protoiereul, care va da adeverinţă de priimire.

Protoiereul va duce îndată condicile la isprăvnicia ţinutului său şi va lua adeverinţă de teslimarisire.

Ispravnicul după cercetarea stării condicilor va arăta la sfârşitul fieştecăriia, şi cât se poate mai aproape de actul cel mai depe urmă, că condicile cutăruia sat sau a cutăriia parohii, pe cutarile an sânt închiete şi săvârşite; această arătare să va adeveri cu pecetea şi iscălitura ispravnicului.

Una din amândoâ condicile să va încredinţa protoiereului, carile o va triimite îndată iereului parohiei de unde s'au luat, pentru ca să să păstreză ca un depozit sfânt în biserica parohială, iară ispravnicului să va da ţădulă de priimire de către protoiereu, asăminea şi acestuia de către iereu.

La întâmplare de moarte sau de schimbare a vreunui iereu, următoriul lui va fi datoriu a priimi toate condicile acturilor mi-

trice, care să vor încredinţa lui de către triimisul din partea protoiereului şi să va încheie jurnalul de stare în care acele condice i s'au încredinţat.

Iară celelante al doile condice să vor păstra la isprăvnicie, ispravnicul va aduna din tot ţânutul în trii tomuri osăbit acturile celor născuţi, căsătoriţi şi morţi după rândul parohiilor şi a ocoalelor, el va însămna filile de la ce întăi până la ce depe urmă şi fieştecare din aceste trii condice să va închie şi să va încredinţa de către dânsul întocmai după de sus, după aceasta va face la sfârşitul fieştecăruia tom o tablă alfavitică cu cuprinderea numelor şi a poreclilor fieştecăria persoane, precum şi a părintelui şi a mumii lui cu arătare de numărul filii în care să află trecut actul său. Copii întocmai depe aceste tomuri adeverite că sânt potrivite cu originalurile, să vor trimete pe tot anul de către ispravnicul fieştecăruia ţânut ministrului din lăuntru, pentru a să aşăza în Arhivă.

La întâmplare de vederată neîngrijire întru ţânerea condicilor, seau neorânduială urmată întru alcătuirea acturilor mitrice, ispravnicul este datori ca să o facă cunoscută ministrului din lăuntru, pentruca el să se adresuiască către mitropolitul sau către episcopul eparhiot şi să cee asupra protoiereului ţănutului pedeapsa ce i s'ar căde.

Tot iereul va face la fieştecare doâ luni izvod de numărul celor născuţi, căsătoriţi şi răposaţi în parohia lui şi îl va încredinţa protoiereului, carele îl va trimete îndată mitropolitului sau eparhiotului episcop.

Iereul parohiei precum şi ispravnicul ţânutului, sânt datori a da fără nicio plată fieştecăria persoane ecstract de naştere, căsătorie şi săvârşire, ori şi când i să va cere.

Ed. Iaşi 1846, p. 157—160. *Analele parlamentare*, I. 2 (1893), p. 156—158.

III.

Condica civilă a Moldovei.

J. *Din legăturile familiei. Familiea, rudeniea şi cuscriea.*

48. Subt numele familiei se cuprind părinţii şi toţi pogorătorii lor. Legătura între aceste persoane se numeşte rudenie; ear legătura ce se face între unul din cii însoţiţi şi între rudeniile celuealalt însoţit să numeşte curscrie, care se face din două sau din trei neamuri.

Rudenia duhovnicească. §. 49. Rudenia ce se face prin sfăntul botez să zice duhovnicească; pentru aceasta nu are înriurire la alte fapte politiceşti, ce numai duhovniceşte să socoteşte întru însoţire (§. 94).

Infiealǎ. § 50. Legătura prin care primeşte cineva vreun copil, dându-i drituri ca unui legiuit al său fiiu, se numeşte înfieală (§. 235).

Spiţa şi linia. §. 51. Fieşte care naştere se numeşte o spiţă. O linie este un şir de persoane care să trag dintr'o trupină şi este sau dreaptă sau lăturalnică. Cea întâi, ce se zice dreaptă, cuprinde pe născători şi pe născuţi, adecă: pe suitori şi pe coborători; ear cea a doua, adecă lăturalnică, cuprinde cele lăturalnice.

§. 52. In liniea cea dreaptă se cuprind numai acele persoane ce una pe alta au născut şi este linia suitoare, sau coborătoare, adecă de la născători coborându-să către cei născuţi şi dela născuţi suindu-să către născători.

§. 53. Spiţile rudeniei între două persoane se hotăresc după numărul naşterii lor, prin care la liniea cea dreaptă, una din naşteri se trage din ceealaltă, ear la liniea lăturalnică se trag amândouă de la cea mai de aproape a lor trupină.

Spiţe. §. 54. Din suitoarea dreaptă linie sănt:

1. Tatăl, Mama.
2. Bunul, Buna.
3. Străbunul, Străbuna.
4. Răstrăbunul, Răstrăbuna.
5. Prerăstrăbunul, Prerăstrăbuna.
6. Doiprerăstrăbunul, Doiprerăstrăbuna.
7. Triiprerăstrăbunul, Triiprerăstrăbuna.
8. Patruprerăstrăbunul, Patruprerăstrăbuna.

§ 55. Din coborătoarea dreaptă linie sănt:

1. Fiiul, Fiica.
2. Nepotul, Nepoata.
3. Strănepotul, Strănepoata.
4. Răstrănepotul, Răstrănepoata.
5. Prerăstrănepotul, Prerăstrănepoata.
6. Doiprerăstrănepotul, Doiprerăstrănepoata.
7. Triiprerăstrănepotul, Triiprerăstrănepoata.
8. Patruprerăstrănepotul, Patruprerăstrenepoata.

§ 56. Din lăturalnica linie sănt:

2. Fratele, Sora.

3. Nepotul, nepoata de frate şi de soră, adecă : fiiul şi fiica fratelui şi a surorii.

Unchiul şi mătuşa despre tată şi mamă adecă : fratele şi sora tatălui şi a mamei.

4. Nepotul mare şi nepoata mare, adecă nepotul şi nepoata fratelui şi a surorei.

Unchiul mare şi mătuşa mare, adecă fratele şi sora bunului şi a bunei.

Vărul primare şi vara primare, adecă fiul şi fiica a unchiului şi a mătuşei.

5. Strănepotul şi strănepoata a fratelui şf a surorii.

Unchiul mai mare şi mătuşa mai mare, adecă fratele şi sora străbunului şi a străbunei.

Nepotul mic şi nepoata mică, adecă fiiul şi iica a bunului primare şi a verii primare.

Unchiul mic şi mătuşa mică, adecă vărul primare şi vara primare a tatălui şi a mamei.

6. Răstrănepotul şi răstrănepoata fratelui şi a surorii.

Unchiul premare şi mătuşa premare, adecă fratele şi sora a răstrăbunului şi a răstrăbunei.

Al unchiului şi a mătuşii strănepot şi strănepoată.

Al unchiului mai mare şi a mătuşii mai mare fiiu şi fiică, adecă bunul primare şi vara primare a bunului şi a bunei.

Al doilea văr şi a doua vară, adecă a unchiului mare şi a mătuşii mare nepot şi nepoată de fiiu şi de fiică.

7. Prerăstrănepotul şi prerăstrănepoata a fratelui şi a surorii.

Fratele şi sora prerăstrăbunului şi a prerăstrăbunei.

Răstrănepotul şi răstrănepoata a unchiului şi a mătuşii,

Al unchiului primare şi a mătuşii premare fiiu şi fiică, adecă vărul primare şi vara primare a străbunului şi a străbunei.

Al unchiului mare şi a mătuşei mare strănepotul şi strănepoata, adecă fiiul şi fiica a vărului al doilea şi a verei a doua.

Al unchiului mai mare şi a mătuşei mai mare nepot şi nepoată, adecă al doilea văr şi a doua vară a tatălui şi a mumei.

8. Al fratelui şi a surorei doiprerăstrănepotul şi douăprerăstrănepoată.

Al doiprerăstrăbunului şi a douăprerăstrăbunei fratele şi sora.

Al unchiului și a mătușei prerăstrănepotul și prerăstrănepoata.

Al fratelui și a surorei prerăstrăbunului și a prerăstrăbunei fiiul și fiica, adecă vărul și vara primare a răstrăbunului și a răstrăbunei.

Al unchiului mare și a mătușei mare răstrănepotul și răstrănepoata, adecă nepotul și nepoata a bunului al doile și a verei a doua.

Al unchiului premare și a mătușei premare nepotul și nepoata, adecă vărul al doilea și vara a doua a bunului și a bunei.

Al unchiului mai mare și a mătușei mai mare strănepotul și strănepoata, adecă vărul al triilea și vara a triia.

Chipul aflării spiților în liniea cea dreaptă. §. 57. Aflarea spițelor este lesne în liniea cea dreaptă pentrucă, câte nașteri să fac atâtea și spiță se numără (§§ 53 până 55); deci fiiul și fiica către tată și mumă sănt spița întăi; nepotul și nepoata către bunul și buna, spița a doua; strănepotul și strănepoata către străbunul și străbuna, spița a tria, și a. Asemenea să numără din înprotivă și tatăl și muma către fiiul și fiica, spița întăi; bunul și buna către nepotul și nepoata, spița a doua; străbunul și străbuna către strănepotul și strănepoata, spița a tria și a.

In cea lăturalnică. §. 58. Ear în liniea cea lăturalnică (§. 56), aflarea spițelor nu este atâta de lesnicioasă, pentrucă voind cineva să afle spița între două lăturalnice rudenii, trebue să înceapă dela una din ele și să se sue, numărând nașterile, până să găsască trupina, adecă : persoana ce este începutul nașterii și după urmare să găsască pricina înrudirii lor; de unde și lăsând persoana aceea nenumarată, urmează a să coboră, numărând asemenea nașterile, până să ajungă la ceealaltă spiță a rudeniei. Așa dar numărând găsește că fratele și sora sănt a doua spiță; nepotul și nepoata, unchiul și mătușa, a triea spiță; nepotul cel mare și nepoata cea mare, unchiul cel mare și mătușa cea mare, vărul primar și vara primare, a patra spiță, și m. d.

Spița cuscriei. § 59. Cuscriea după regulă nu are spiță, pentrucă spițele izvorăsc din naștere, ear la rudeniile cele din cuscrie nu să face legătura prin naștere ci prin legiuita însoțire (63), însă pentru ca să se păzască cinstea și buna cuviință pentru nunți s'au potrivit, afară de regulă, învățătura spițelor și la cuscrie, așezându-să următoriul Canon :

Canonul ei la liniea cea dreaptă. § 60. Ori la ce spiţă din liniea cea dreaptă, este cineva rudenie din sânge cu unul din doi însoţiţi tot într'aceeaş spiţă este rudit din cuscrie cu celalant însoţit, deci dar ginerile şi nora cătră socrul şi soacra să socotesc spiţa întăi; cătră taţii şi mumile lor, a doua; cătră bunii şi bunile lor, a tria şi m. d. Vitrigul şi vitriga către fiastrul şi fiastra să socotesc spiţa întăi, cătră fiii şi fiicele acestora, a doua; cătră nepoţii şi nepoatele acestora a tria spiţă, şi m. d.

La cea lăturalnică cu deosebire. §. 61. In liniea cea lăturalnică cumnatul cătră cumnata sa să socoteşte a doua spiţă, precum şi cătră însuşi al său frate; eară cătră sora cumnatei lui, a patra; cătră mătuşa şi cătră nepoata ei, a cincea; cătră vara primare a şesa şi m.d. Unchiul cătră femeea nepotului de frate să socoteşte a tria spiţă, precum şi cătră însuşi al său nepot; eară cătră sora ei, a cincea; cătră mătuşa ei, a şasea; cătră vara primare, a şaptea, şi c. l.

Supt nume de părinţi şi fii cine să înţălege? §. 62. Supt nume de părinţi să înţăleg după regulă toate rudeniile din liniea suitoare fără nicio deosebire a spiţei, şi supt nume de fii seau de copii să înţăleg aseminea toate rudenile cele din liniea coborătoare.

Condică civilă a Principatului Moldovei. Ediţia a doua. Iaşi. In tipografia Franţezo-română, 1851, p. 12—18.

IV.

Starea civilă.

Condici, registre, dosare de naşteri, botezuri, căsătorii şi decese care se află depuse în Arhivele Statului.

Bacău: *Iaşi*—1845—1858; Bucureşti—1860—1865.
Botoşani: *Buc.*—1847—1865.
Brăila: *Buc.*—1833—1864.
Covurlui: *Iaşi* — 1845—1857.
Dolj: *Buc.* — 1832—1865; *Craiova* — 1832—1865 (21 de comune).
Fălciu: *Iaşi* — 1845—1857.
Ialomiţa: *Buc.* — 1832 — 1865.

Iaşi : *Iaşi* — 1845—1857, 1865—1908.
Ilfov (şi Bucureşti) : *Buc.* — 1832 — 1905.
Mehedinţi : *Buc.* — 1832—1864.
Neamţ : *Iaşi* — 1842 — 1855.
Putna : *Iaşi* — 1845 — 1859.
Râmnicul Sărat : *Buc.*—1846—1865.
Roman : *Iaşi*— 1845—1857.
Suceava (azi Fălticeni) : *Iaşi* — 1852—1857 ; *Buc.* 1860—1865.
Tecuci : *Iaşi* — 1847—1858.
Teleorman : *Buc.* — 1832—1865.
Tutova : *Iaşi* — 1842—1857.
Vaslui : *Iaşi* —1848—1851.
Consulatele : 1873—1905.

Aurelian Sacerdoţeanu.

HAŞMETLU

PE MARGINEA TITULATURII DOMNILOR ROMÂNI ÎN CANCELARIA OTOMANĂ

I. **Introducere.** — Unul din domeniile rămase nelămurite ale trecutului românesc este acela al legăturilor Ţărilor române cu Imperiul otoman. Raporturile de aproape şase ori seculare între Principate şi puterea Sultanilor de atunci meritau o examinare mai amănunţită decât s'a făcut până astăzi. Această ignoranţă a noastră se datoreşte în primul rând folosirii insuficiente a izvoarelor, mai cu seamă a celor turceşti, unele din ele fiind necunoscute şi până acum, altele nefiind utilizate decât în mod indirect, în măsura în care fuseseră cercetate de streini, spre a fi reproduse apoi în literatura istorică românească, de multe ori într'o formă cu totul schimbată sau alterată.

Norocul ce mi s'a dat de a avea la îndemână, spre catalogare, fondul documentelor turceşti din Arhivele Statului şi cercetările pe care le-am făcut cu diferite prilejuri în textele turceşti ale cronicarilor sau istoricilor, mi-au dat posibilitatea să constat că sunt încă multe lucruri nelămurite în ce priveşte legăturile între Imperiul otoman şi Ţările române. Cu prilejul unei lucrări despre ceremonialele cu care erau primiţi Domnii români la curtea Sultanilor, am dat recent la iveală una din fazele principale ale raporturilor între ţările române şi imperiul suzeran,— aceea a numirei şi a instalării Domnilor [1]. Interesul pe care l-au deşteptat adnotările însoţitoare, despre unele puncte nelămurite până astăzi în raporturile ţărilor române cu Poarta, mă îndeamnă azi să iau în cercetare o altă fază din aceste raporturi, asupra locului Domnilor români în administraţia Imperiului otoman şi situaţia ţărilor române ca parte a acestui imperiu.

---

1) H. D. Siruni, *Domnii români la Poarta otomană*, Bucureşti 1941.

In felul acesta lucrarea de față vine ca o completare la notele pe care le-am cules cu prilejul descrierei ceremonialelor pomenite, și alcătuește, la rândul său, un modest material pentru o clarificare mai amplă a legăturilor între Turcia Sultanilor și Principatele române.

* * *

S'a crezut și s'a repetat mereu, de exemplu, că Principatele erau niște simple provincii otomane în decursul câtorva secole, sau că Domnii români făceau parte dintre demnitarii imperiului, ocupând un loc în ierarhia funcționarilor Porții. Această eroare chiar s'a consacrat. Lucrarea de față are ca scop, mai întâi, să arunce o privire generală asupra locului ce dețineau Domnii în legătura lor cu Poarta, și apoi, care era gradul de dependență a Principatelor.

Lucrarea aceasta nu este însă un studiu istoric; ea n'are decât modestul scop de a scoate la iveală unele lucruri rămase necunoscute sau nerelevate în relațiunile țărilor române cu Poarta. Și aceasta spre a dovedi că Principatele nu erau privite ca simple provincii ale califului otoman, cum s'a crezut, ci „țări libere" guvernate de domnitori cu oarecare suveranitate, în ciuda umilințelor aparente impuse de cel puternic. De aceea am adoptat ca itlu al acestei lucrări chiar numele celei mai caracteristice dintre „calitățile" date Domnilor români, *Hașmetlù*, titlu care, după cum vom vedea, indică prestigiul de care se bucurau Domnii în ochii oficialității turcești și demnitatea lor de conducător suveran, ce s'a păstrat în tradițiile demnitarilor turci chiar în acele secole când Domnii români se considerau ca vasalii Porții și țările române ca făcând parte din Imperiul otoman.

II. **Cancelaria împărătească.** — Genul epistolar era unul dintre cele mai desvoltate în literatura turcească. El a provocat o întreagă organizație de cancelarie, cu ierarhie bine definită.

Nișangi-ul era acel demnitar care era însărcinat cu înfățișarea în capul actelor, ordonanțelor și scrisorilor patente emanate din partea tronului, a semnului Sultanului, ce se numea *nișan*, *tevkì* și *tughra*; deaceia demnitarul mai era numit *tevkiġì* sau *tughrakeș* [1]).

1) d'Ohsson, *l'Etat présent de l'empire othoman*, vol. VII, p. 192.

N'a existat niciodată vreun formular pentru titlul Sultanului ; redactarea lui era încredinţată secretarilor cancelariei, cari se îngrijeau a o face armonioasă prin cadenţe şi consonanţe [1].

Poruncile emanate dela Sultanii otomani erau de multe categorii.

a) *hatt-î-şerif* sau *hatt-î-hümayun* (proclamaţie, rescript).
b) *ferman* (ordonanţă, ordin, decret).
c) *iradè* (decizie împărătească).
d) *berat* (scrisoare patentă).

Scrisorile Sultanului către un suveran strein erau scrise în caractere mari, pe o mare foaie de hârtie, închisă într'o pungă de postav cu fire de aur. Ele erau totdeauna însoţite de o scrisoare a Marelui Vezir [2]. Ordinele adresate autorităţilor din capitală erau numite *Buyuruldù* (s'a poruncit), învestite numai cu parafa Marelui Vizir [3]. *Buiuruldù*-ul se scria cu o caligrafie specială numită *divan-yazîsî* şi purta sigiliul cel mare al Porţii. Această denumire de *buiuruldù* mai era rezervată ordinelor deschise emanate de la guvernatori şi alţi demnitari şi date în mâna solicitanţilor.

Bismillah însemnează „în numele lui Dumnezeu", cuvinte pe cari Musulmanii le pronunţau când începeau un lucru, când trăgeau cu arcul sau puşca, când începeau să mănânce, când invitau pe cineva să intre, când strangulau un animal, etc. Exprimarea literară a cuvântului era : *bismillahirrahmaner-rahim* (în numele lui Dumnezeu milostiv şi iertător) ; formula care se scria la începutul cărţilor, scrisorilor, etc., şi care cu timpul s'a prescurtat, luând forma unui mic semn pus în fruntea actelor (*invocatio symbolica*). In graiul popular cuvântul este transformat în *besmèle*.

Unvanul [4]) era titlul unei lucrări, în general ornată, în manuscrisele îngrijite, cu o încadrare de arabescuri, pe care editorii au căutat să le imite printr'o fericită dispoziţie de vignete şi de alte elemente tipografice.

In ce priveşte „calităţile" rezervate demnitarilor de diferite ranguri, ele erau consacrate prin uzajul lor secular.

---

1) d'Ohsson, *op. cit.*, p. 163.
2) d'Ohsson, *op. cit.*, p. 484.
3 d'Ohsson, *op. cit.*, p. 162.
4) Cl. Huart, în *Encyclopédie de l'Islam*, IV, p. 1079.

Către Sultanul otoman: *Şevketlù, muhabbetlù, azametlù Sultan* .... *Khan efendì hazretlerì* (plin de putenicie, plin de iubire, plin de mărinimie Sultan .... Khan).

Către împăraţi şi regi: *Haşmetlù* .... *imperator* (sau *kral*) *hazretlerì* (plin de magnificienţă împăratul (sau regele)....)

Către Şahul Persiei: *Şehametlu*.......... *Khan hazretlerì* (plin de ingeniozitate Şahul)........

Către prinţii imperiali: *Devletlù neğabetlù*..... *efendì hazretlerì* (plin de putere, plin de nobleţă).

Către Khedivul din Egipt şi către Marii Viziri: *Devletlù fekhametlù*.......... *paşà hazretlerì* (plin de putere, plin de măreţie).

Către foştii mari Viziri: *Ebahetlù devletlù*..... *paşà hazretlerì* (plin de mărire, plin de putere).

Către Emirul din Mecca: *Devletlù siadetlù* (plin de putere, plin de stăpânire).

Către Agaua din Constantinopol: *Devletlù, inayetlù* (plin de putere, plin de graţie).

Către Serasker Paşà: *Devletlù, atufetlù* (plin de putere, plin de afecţiune).

Către Serdar-î-ekrem: *Devletlù, refetlù* (plin de putere, plin de înălţare).

Către müşirii (mareşali) şi vezirii: *Devletlù* (plin de putere).

Către cei cu cel mai înalt grad civil (balea): *Atufetlù* (plin de afecţiune).

Către ferikii (generali de divizie), miriliva-lele (generali de brigadă) şi cei cu primul grad civil (*ula-evvelì*): *Seadetlù* (plin de fericire).

Către miralayi (colonei), caimacami (locotenent colonei), şi cei cu al doilea grad civil (ulà-sanisì): *Izzetlù* (plin de onorabilitate).

Către maiorii şi cei cu al treilea grad civil (salisè): *Rifatlù* (plin de notorietate).

Către cei cu al patrulea grad civil (rabià): *Futuvvetlù* (plin de generozitate).

Către Şeikh-ül-islami (pontiful musulman): *Devletlù, semahetlù* (plin de putere, plin de mărinimie).

Către foştii Şeikh-ül-islami: *Devletlù, faziletlù* (plin de putere, plin de virtuţi).

Către judecătorii cei mari din Rumelia şi Anatolia: *Semahetlù* (plin de mărinimie).

Către Celebì efendì: *Reşadeltù* (plin de dreptate).

Către marele judecător din Constantinopol: *Faziletlù* (plin de virtuţi).

Către învăţătorii religioşi (müderris): *Mekremetlù* (plin de onoare).

Către Kadi-i (judecători): *Meveddetlù* (plin de dragoste).

Către patriarhii creştini: *Rütbetlù* (plin de demnitate).

Către episcopi: *Menzeletlù* (plin de rang).

Către arhimandriţi: *Faziletlù* (plin de virtuţi).

Către ambasadorii şi miniştrii streini: *Esaletlù* (de origină nobilă).

Aceste titluri aproape în întregime le găsim indicate într'o carte de culegere epistolară [1]), care spune că acestea erau consfinţite prin firmane împărăteşti. Ele s'au folosit cu sfinţenie până la ultimii Sultani. Pe urmă, după revoluţia Junilor Turci, rangurile civile au fost desfiinţate şi întrebuinţarea lor a încetat cu desăvârşire.

III. **Titulatura Sultanilor.** — In acte publice titlurile cele mai pompoase erau rezervate Sultanului [2]). Lui i se adresau o nesfârşită serie de calificative: cuceritorul universului, atletul globului, eroul secolului, asistentul lui Dumnezeu, monarhul Mahometanilor, califul universal, cel mai puternic dintre suveranii pământului, dominatorul Persiei şi al Chinei, al Turkestanului şi al Taberistanului, Iranului şi Turanului, Khacanul Khacanilor, suzeranul Cezarilor, sultanul celor două continente, suveranul celor şapte climate, stăpânul Universului, distribuitorul tronurilor şi al coroanelor, adăpostul potentaţilor cei mai mari ai lumii, posesorul augustei verighete a lui Soliman, Alexandru al secolului, Marele Rege, căruia Darius ar fi fost aprodul, dotat de echitate, înconjurat de glorie şi de magnificenţă, servitorul celor două oraşe sfinte ale Arabiei, dărâmătorul ereziei şi al infidelităţii, imamul suprem al musulmanilor, umbra lui Dumnezeu pe lume, etc.

Iată *ünvanul* dintr'o scrisoare a Sultanului Suleiman al II-lea (1520—1566) către Ferdinand, împăratul german [3]):

1) *Menşa'at-ĭ-aziziyè fi asar-ĭ-osmanıyè*, I, 1284, p. 153; II, 1286, p. 206.

2) d'Ohsson, *op. cit.*, p. 162—163.

3) Dr. Andrei Antalffi, *Cîteva însemnări scurte*, in *Revısta Istorică*, 1934, p. 207.

„Eu, care sunt Sultanul Sultanilor Răsăritului şi Apusului, stăpânul fericit al ţărilor din Rum şi Persia şi Arabia, eroul universului, Neriman [1]) al pământului întreg şi al timpurilor, padişahul şi Sultanul Mării Albe şi Mării Negre, al Kaabei prea venerate şi al Mekkei strălucite şi al Ierusalimului sfânt şi al tronului Egipetului — [care este] o raritate a veacurilor — şi al vilaetelor Iemen şi Aden şi Sana'a şi Bagdad — [care este] sediul dreptăţii — şi Basra şi Lahsa şi Medain-i-Anuşin ravan [2]) şi al ţinuturilor din Gezeir şi al Azerbeigianului şi al şesului Chipceac şi al ţinuturilor Tatarilor şi al Kurdistanului şi al Loristanului şi al totalităţii provinciilor Rumelia şi Anatolia şi Caraman şi Ţara-Românească şi Moldova şi Ungaria, şi afară de acestea mai sunt padişahul şi sultanul încă al mai multor ţări şi ţinuturi cu mare renume, (eu), Sultan Şuleiman, fiul sultanului Selim-Han, etc".

Următorul *ünvan* este întrebuinţat într'o scrisoare adresată tot de Suleiman al II-lea, cu data de prima decadă a lunei Rebi-ül--aher din anul 932 (1526), către Francisc I, regele Franţei:

„El (Dumnezeu) este cel ridicat, bogat, generos.

„Eu, care sunt prin graţia Celuia a căruia putere este glorificată şi al căruia cuvânt este exaltat, prin miracolele sacre ale lui Muhamed (ca asupra sa să fie binecuvântarea lui Dumnezeu şi mântuirea), soarele cerului profeţiei, steaua constelaţiei apostolatului, şeful trupei profeţilor, ghidul cohortei aleşilor, prin cooperaţia a sufletelor sfinte ale celor patru prieteni Abubekr, Omar, Osman şi Ali, (ca mulţumirea lui Dumnezeu cel de sus să fie asupra lor tuturora), şi ale tuturor favoriţilor lui Dumnezeu; eu, care sunt Sultanul Sultanilor, suveranul suveranilor, distribuitor de coroane la monarhii de pe glob, umbra lui Dumnezeu pe pământ, sultanul şi padişahul Mării Albe, al Mării Negre, al Rumeliei, al Anatoliei, al Caramaniei, al ţării din Rum, al Zulcadriei, al Diarbekirului, al Kurdistanului, al Azerbegianului, al Persiei, al Damascului, al Alepului, al lui Cairo, al Mecchei, al Medinei, al Ierusalimului, al întregei Arabie, al Yemenului, şi al altor mai multor ţări pe care nobilii mei înaintaşi şi iluştrii mei strămoşi (ca Dumnezeu să lumineze mormântul lor) au cucerit prin puterea armelor lor, şi pe care augusta mea majestate a cucerit de asemenea prin spada mea strălucitoare şi prin sabia

1) Eroul legendar din Şahnamè, bunicul lui Rustem.
2) Supranumele lui Chosroes, regele Persiei.

mea victorioasă, Sultanul Suleiman Khan, fiul Sultanului Selim Khan, fiul Sultanului Baiazid Khan“ [1]).

Tratatul de pace încheiat în 1016 (1607) între Turcia şi Polonia începe cu următorul *ünvan* [2]) :

„Eu, sultan Mehmed Khan, fiul Sultanului Mahmud Khan, care sunt mereu victorios prin favoarea şi voinţa eternă a lu, Dumnezeu Atot-puternic, prin miracolele fericite ale Sultanuluii ale Profetului, scopul creaţiunii lumii, despre care este zis : „dacă nu era din cauza ta, cerul nu s'ar fi creat", prin ultima verigă a lanţului profeţilor şi al trimişilor lui Dumnezeu, şeful trupei curaţilor întru Dumnezeu, Mohammed, — ca Dumnezeu să-l umple cu graţiile sale, — şi prin asistenţa tuturor marilor sfinţi şi spirite ale cerului, — Eu, Sultan al Sultanilor în Orient şi în Apus, stăpânul Arabiei şi al Persiei, distribuitorul tronurilor Khosroesilor ai lumii, umbra lui Dumnezeu a cărei bunătate sprijină lumea, servitorul celor două oraşe sfinte, cari servesc ca refugiul tuturor creaturilor ; al doilea Alexandru cu două cornuri, eu, padişahul, sultan şi Khacan al Mekkei cea venerată, al Medinei cea strălucită şi al Ierusalimului, al Mării Albe şi celei Negre, regatului din Egipt, cu care nimeni altul nu se compară, al Yemenului, al Adenului şi al Safei, al Bagdadului casa de mântuire, al Basrei şi al Lahsei, al insulelor Arhipeleagului, al Azerbegeanului, al stepelor din Kipceak şi din Tataria, al Alepului, al Tripolisului şi al Damascului din Siria, al Vanului, Erzerumului, Cildirului şi Şirvanului, al Anatoliei şi al Karamaniei, al Eflacului (Valahia) şi al Bughdanului (Moldova), al ţărilor de Turci şi de Dilemi, al nobilei Capitale bine păstrată din Istambul, la care râvnesc regii, al Belgradului, casa luptei cea sfântă, al Algerului, casa de luptă, al Tripolisului şi al Tunisului din Africa, al Ciprului şi Rodosului, al întregei Rumelii, al Timişcarei, al Bosniei, al Ofenului, al Erlau-ului, al Szighetului, al Caffei şi al Trabizondei, şi al multor alte ţări şi cetăţi invincibile, eu înfine Sultan Ahmed Khan, fiul Sultanului Mehmed Khan, fiul Sultanului Murad Khan, fiul Sultanului Selim Khan, fiul Sultanului Süleiman Khan".

Pentru Sultanul Mustafa s'a întrebuinţat următorul *ünvan* :

„Cel ale căruia ordine imperative şi prohibitive sunt în momentul de faţă în putere şi în vigoare în climatele Orientului şi

1) Charrière, *Négociations de la France dans le Levant,*, t. I, p. 116—118.
2) Hammer, VIII, p. 407.

Occidentului şi în regiunile din Sud şi din Nord, Sultan al Sultanilor Islamismului, suzeranul regilor de popoare, cel care distribue coroane între Kosroesii secolului, care nimiceşte după placul său temeliile păcii şi ale războiului, umbra lui Dumnezeu, regele binefăcător, împăratul adăpost al justiţiei şi monarhul cu armate numeroase ca stelele, rege al regilor sprijinit asupra demnităţii califatului, servitorul celor două vestite oraşe sacre (Mecca şi Medina), posesorul celor două continente şi celor două mări, celui mai puternic, mai mare, mai însemnat, mai graţios, mai teribil, mai glorios stăpânul meu, suveranul meu Măria sa împăratul Mustafa Khan, căruia servitorii să fie ajutaţi de Dumnezeu şi ai căruia ani şi zile să se prelungească" !

Iată şi una din *ünvanele* întrebuinţate de Sultanul Selim al III-lea (1789—1807) [1]:

„Cel mai mare dintre Sultanii timpului, cel mai ilustru dintre suveranii secolului, sultanul celor două continente şi celor două mări, suveranul celor două Oriente şi celor două Occidente, servitorul celor două renumite oraşe sfinte al Mekkei şi al Medinei, ochiul genului uman şi porumbrea ochilor, autorul securităţii şi al liniştei muritorilor, cauza eficientă a liniştei inimilor umane, învingătorul prin ajutorul de rege milostiv, ajutat prin asistenţa Atotputernicului, a Binefăcătorului cel mai mare, cel mai viteaz, cel mai formidabil, cel mai puternic, Măria sa Sultanul Selim, ca lanţul califatului său să nu se sfârşească până la sfârşitul timpurilor".

Intr'un alt *ünvan* întrebuinţat de Sultanul Selim III suveranul otoman este pomenit ca stăpânul celor trei oraşe sfinte: a Mecchei, al Medinei şi al Ierusalimului; al celor trei oraşe mari al Stambulului, al Adrianopolului şi al Brusei; al Damascului, al Egiptului, al Arabiei, al Africei, al Kairuanului, al Alepului, al Iracului arab şi al celui persan, al Lehsei, al Dilemului, al Racchei, al Mosulului, al Şehir-i-zorului, al Diarbekirului, al Zülcadriei; al provinciilor Erzerum, Sivas, Adrianopol, Caraman şi Van, al Naghrubului (Maroc), al Abisiniei, al Tunisului, al Tripolisului din Damasc, al Ciprului, al Rodosului, al Cretei, al Moreei, al Mărei Albe, al Mărei Negre, al insulelor, al Anatoliei şi al Rumeliei cu întregul lor ţărm, şi în special al Bagdadului — casa de mântuire, — al întregului Kurdistan, şi Rum şi Turc, al

1) Bianchi-Kieffer, *Dictionnaire*, I, p. 297.

Taratistanului, al Kabartianului, al Georgiei, al stepelor din Kipceak şi al triburilor tatare, al întregei Bosnii, al cetăţii Belgradului, al ţării sârbe şi al cetăţilor şi al oraşelor ei, al oraşelor Albaniei, al Valahiei şi al Moldovei şi al cetăţilor şi oraşelor din împrejur [1]).

Pentru Sultanul Mahmud al II-lea (1808—1839) s'a întrebuinţat *ünvanul* următor:

„Monarhul ale căruia toate acţiunile se disting prin etichitate, suveranul care are puterea pentru steag, Sultan, fiu de Sultan, Khacan fiu de Khacan, Sultanul Gazi Mahmud Khan, fiul Sultanului Gazi Ahmed Khan".

IV. **Titulatura marilor viziri.** — Titulatura marilor viziri era tot atât de pompoasă cât şi cea rezervată unui suveran. Prin cuvântul *vizir*, sau mai bine zis *vezir*, — după cum îl pronunţă Turcii, — se înţelegea în ultimile timpuri demnitarul cel mai înalt din imperiu, care reprezenta chiar pe Suveran.

Afară de Marele Vezir, care se numea de obiceiu *Sasdrazam*, erau altădată şi alţi 4 veziri, numiţi *cubbè-veziri* (vizirii din boltă) din cauza bolţii care acoperea sala unde se ţinea marele divan. Apoi acest post a fost suprimat sub domnia Sultanului Ahmed III (1705—1730) şi de atunci denumirea de vezir a fost păstrată ca denumire a unui rang ierarhic sub raportul unei funcţii determinate. Mai erau *coltuc-vezirleri* (vizirii de subţiori). Aşa se numeau pentru că numai aceştia aveau prilejul de a atinge braţul Sultanului sau de a-l ţinea de subţiori când mergea în plimbare sau voia să încalece pe cal.

Una din titulaturile marilor viziri era:

„Mult onorat vizir, sfat infailibil pentru menţinerea ordinei lumii, director al afacerilor publice, ale căruia gânduri ţâşnesc ca fulgerul, care descurcă afacerile importante ale statului printr'o sagacitate pătrunzătoare, care întăreşte edificiul dominaţiunei şi fericirei imperiului, sprijin coloanelor dominaţiunei şi ale fericirei, înconjurat cu favorurile multiple ale celui mai mare rege, el, primul dintre viziri, ca Dumnezeu să prelungească durata fericirii sale!" [2])

O altă titulatură suna astfel:

---

1) A. N. Kurat und K. V. Zetterstéen, *Türkische Urkunden*, Uppsala 1938, p. 24.

2) Hammer, XVII, p. 72.

„Generalismul victorios oştirei mele învingătoare, primul dintre miniştri, sfetnic prea glorios, ordonator al lumii, regulator al instituţiunilor popoarelor, cel care dirijează afacerile publice prin gânduri pline de pătrundere, cel care aduce la bun sfârşit afacerile importante ale naţiunilor printr'o judecată dreaptă, cel care întăreşte fundaţiunile imperiului şi ale fericirii şi consolidează coloanele prosperităţii şi ale magnificenţei, cel care este încărcat de favorurile regelui prea înalt (Dumnezeu), marele meu vezir, ilustrul meu generalism............... Paşa, ca Cel-de-sus să prelungească gloria sa şi să mărească puterea sa" [1]).

Titulatura celorlalţi viziri era desigur mai modestă.

„Şeful şefilor iluştri, mare printre marii glorioşi, îmbrăcat cu demnitate şi cu onoruri, posesor al gloriei şi al magnificenţei distins prin favoare specială de regele prea-sus, ... Paşa, ca să dureze întotdeauna mărirea sa" [2]).

Dăm mai jos şi titulatura marilor demnitari din părţile dunărene ale imperiului otoman, începând dela cei mari cu gradul de vizir până la simplii ofiţeri :

„Onoraţilor viziri, consilierilor glorioşi, ordonatorilor lumii, diriguitorilor de afaceri populare printr'o minte pătrunzătoare, aducătorilor în bun sfârşit de lucruri importante ale omenirei, printr'o judecată dreaptă, susţinătorilor ai fundaţiilor de prosperitate şi de înflorire, consolidatorilor ai coloanelor de fericire şi magnificenţă, celor încărcaţi de toate binefacerile Celui de Sus, tuturor vizirilor glorioşi aflători pe malul Dunării dela Vidin până la Brăila; cadî-ilor şi naib-ilor, glorii de calităţi şi de ordine, mine de virtuţi şi de cuvinte — ca să fie sporită virtutea lor;

„Ofiţerilor de ieniceri, glorii printre iluştri şi vestiţi — ca să fie sporită gloria lor;

„Notabililor, voevozilor şi oamenilor de treabă, glorii printre semeni şi egali, — ca să fie sporită consideraţia lor;

„şi model printre fruntaşii ai naţiunei creştine, voevodul din Valahia, Alexandru Vodă, — ca sfârşitul zilelor lui să fie terminat cu bine;

„la sfârşitul acestei auguste porunci să fie cunoscut că..." [3])

V. **Titulatura suveranilor streini.** — Inaintea căderii Bizanţului suveranii otomani nu dădeau împăraţilor greci, prinţilor

1) Bianchi-Kieffer, I, p. 836.
2) Bianchi-Kieffer, I, p. 309.
3) Arh. St. Doc. turc. No. 167.

din Nicea, Trebisonda, Bosnia, Bulgaria, etc., decât titlul de *tekiur* sau *tekfur*, provenit din acela de *takavor*, care era titlul regilor armeni [1]; apoi pe prinţii creştini i-au numit *câral*, titlul vechilor prinţi ai Serbiei (*cral*). Abia în anul 1606 Poarta a dat împăraţilor germani *Roma-tchasar* (cesar roman), la care era adăugat epitetul *ba-vecar* (majestuos), după gustul oriental pentru consonanţe. Se dădea deasemenea titlul de *tchar* (ţar) suveranilor ruşi adăugat la acelaş epitet. Dar în 1739 Turcii l-au înlocuit prin *imperator*, iar în 1774 prin tratatul din Kainardji s'a convenit că Sultanii vor da suveranilor ruşi titlul de *padişah*, unul dintre cei mai eminenţi prin care se decorau prinţii mahometani şi care indica un mare monarh. Acest titlu s'a mai dat regelui Francisc I de către Süleyman I.

Poarta dădea suveranilor europeni următoarele titluri: „Celui mai glorios printre prinţii doctrinei lui Iisus, celui mai eminent printre potentaţii legei lui Mesie, regulatorul intereselor politice ale naţiunilor creştine, posesorul insignelor de măreţie şi de magnificenţă, înconjurat prin onoare şi de glorie, atot-magnific, atot-înalt şi atot-eminent..." [2]).

După Hammer titulatura rezervată împăraţilor şi regilor streini era: „Glorie prinţilor cei mai auguşti ai religiei lui Iisus, columnă celor mari cari recunosc pe Mesie, arbitrul afacerilor publice ale poporului creştin, tu care târăşti după tine coada de autoritate şi de putere, şi care reuneşti în persoana ta dovezile gloriei şi splendoarei" [3]).

Iată şi titulatură întrebuinţată într'o scrisoare către Louis Philippe, regele Franţei: „Acela care este onoarea marilor prinţi ai religiei lui Iisus, elita suveranilor puternici ai naţiei lui Mesie, arbitrul afacerilor naţiunilor din comunitatea nazareană, acela care târăşte după sine în mod majestuos roba de magnificenţă şi de greutate, posesorul insignelor de glorie şi de ilustraţiune, actualul împărat şi padişah al Franţei Luis Filipos, ca sfârşitul său să fie încoronat cu bine şi în adevărată direcţie, ca drumul adevărului şi al dreptăţii să-i fie deschis şi gratificat" [4]).

In actul adiţional prin care Marele Vezir ratifică convenţiunea din Giurgiu din 30 Mai 1772, este întrebuinţat titlul „Im-

1) d'Ohsson, *L'état présent...*, VII, p. 481.
2) d'Ohsson, *op. cit.*, p. 481.
3) Hammer, XVII, 78.
4) Bianchi-Kieffer, I, p. 143.

părăteasa Rusiei, cea mai celebră dintre marii potentaţi cari cred în Iisus, cea mai excelentă între cei mai integri ai poporului lui Mesie, arbitră afacerilor publice cari ajung printre popoarele de Nazaret, cea care posedă splendoare şi majestate, cea care domneşte cu probitate şi cu onoare, cea mai glorioasă, cea mai ilustră, cea mai graţioasă împărătească, ca sfârşitul ei să fie fericit şi ca să fie condusă prin calea cerului......" [1]).

Intr'o scrisoare către Ion Cazimir, Regele Poloniei, adresată de Sultanul Mehmed IV, este întrebuinţată forma: „Fala marilor prinţi creştini, alesul dintre notabilii iluştri ai naţiei lui Mesie, arbitrul afacerilor statelor creştine, cel care târăşte după sine coada de majestate şi de greutate, posesor insignelor de glorie şi de onoare, regele actual al Poloniei, ca sfârşitul său să se termine cu bine" [2]).

In scrisoarea sa către Carol al XII-lea regele Suediei, Marele Vezir Mehmed Paşa întrebuinţează: „Fala marilor prinţi creştini, alesul dintre notabilii iluştri ai naţiei lui Mesie, arbitrul afacerilor statelor creştine, cel care târăşte după sine coada de majestate şi de greutate, posesorul insignelor de glorie şi de onoare, prietenul nostru demn de respect şi plin de iubire, Carlos, regele Suediei, ca sfârşitul său să se termine cu bine şi într'o direcţie dreaptă, pe calea adevărului şi a dreptăţii......" [3]).

Regii Franţei şi Angliei primeau acelaş titlu, numai că se vorbea cu dânşii la a doua persoană a pluralului, *voi*, şi scrisorile adresate lor erau închise într'un săculeţ de aur.

Scrisorile adresate regilor Ungariei, Poloniei şi Portugaliei erau închise într'un săculeţ de catifea şi într'o cutie de aur [4]).

In scrisorile către Ţar se adăugau la început aceste cuvinte: „*tewkii refii*", adică „la sosirea acestui mesaj", şi la sfârşit cuvântul „*alamet*", care însemnează „acest semn este demn de încredere". Scrisorile către regii Franţei n'aveau decât „*tewkii refii*" fără cuvântul „*alamet*" [5]).

Dar sunt mai ciudate calificaţiunile fastuoase date suveranilor mahometani. In ratificarea tratatului de pace semnat la

1) Martens, *Recueil*, II, p. 87.
2) A. N. Kurat und K. V. Zetterstéen, *Türkische Urkunden*, Uppsala, 1938, p. 7.
3) A. N. Kurat und K. V. Zetterstéen, op. *cit.*, p. 14.
4) Hammer, XVII, p. 78.
5) Hammer, XVII, p. 78.

Constantinopol în 29 Mai 1555, între Sultanul Süleiman I şi Tahmasb I, Şahul Persiei, acest din urmă era numit „Soarele Persiei, suveranul necomparabil, Gemşidul (unul dintre vechii regi ale Persiei) secolului, stăpânul insignelor de fericire şi de glorie, restauratorul columnelor de măreţie şi de majestate, etc."

Din partea sa Şahul îl numea pe Sultan „regele regilor, refugiul prinţilor, ornamentul Cesarilor, arbitrul potentaţilor din lume, binefăcătorul genului uman, biciul necredincioşilor, gloriosul apărător al islamismului, egalul Solomonului în înţelepciune şi lui Darius în splendoare, a cărui sabie a fost teroarea celor răi, a cărui voinţă era legea secolului, a cărui clemenţă făcea deliciile lumii, etc." [1]).

Istoricul turc Ahmed Refik, care a cercetat arhivele imperiului turcesc spre a aduna toate ordinele Divanului împărătesc scrise dela Kanuni Sultan Süleiman până la Tanzimat (Hiğret 973—1255) şi privind Bulgaria, spune că în documentele turceşti cuvântul „Bulgar" este întrebuinţat prima dată la 1209 (1794) cu prilejul unei adrese către Mihail [Şuţu] Vodă, Domnul Moldovei, dela care se cerea înapoierea câtorva Bulgari cari trecuseră în Moldova din cauza unei rebeliuni. Autorul turc spune că până atunci în documentele turceşti nu sunt pomeniţi decât *Doghangi-i* şi *Voynuk-i*, acei din locuitorii cari aveau legături cu autorităţile otomane pentru serviciile lor [2]).

Marele Vezir Reşid Paşa [3]) în adresa sa către prinţul Alexandru al Serbiei datată cu II Gemaz-ül-evvel 1269, îi dă ca titlu: *Halà Sârb beyì rütbetlù, esaletlù, dirayetlù mir-i-vefasemir genablerì* (= Beyul actual al Serbiei, de origină nobilă şi plin de înţelepciune, bey credincios).

Fiecare dată când se făcea menţiune, într'un act public, de un ambasador european, numele său era precedat de titlul: „cel mai excelent dintre notabilii religiei creştine" [4]).

VI. **Denumirea ţărilor române.** — Mai întâi câteva cuvinte despre denumirea ţărilor române în textele turceşti. De obiceiu, Ţara Românească era numită *Eflac* (Valahia) iar Moldova *Bugh-*

---

1) d'Ohsson, *op. cit.*, p. 482 3.
2) Ahmed Refik, *Turc ıdaresınde Bulgarıstan* (Bulgaria sub administraţia turcească), 1933, prefaţa.
3) Mehmed Selaheddin, *Bir Türk diplomatînîn evrak-î-sıyasıyesì* (Scrierile politice ale unui diplomat turc), 1306, p. 312.
4) d'Ohsson, VII, p. 483.

dan (Bogdania = Ţara lui Bogdan), după cum cuvântul *Ulah* (valah) era dat de obiceiu pentru locuitorii amânduror principatelor.

Dicţionarul Academiei Române (I, 597) transcrie cuvântul *Bughdan* în forma *Bogdan* şi la explicaţia : „numele Domnului moldovean generalizându-se pentru întreg poporul de supt stăpânirea sa, în gura Turcilor"; în sprijin citează pe Miron Costin, după care „Turcii ,Bogdani ne zic, de pre numele Domnului carele au închinat ţara". Se crede deci că denumirea *Bughdan* pe care o dădeau Turcii Moldovei vine dela un Bogdan Vodă. Totuşi alţii mai cred că Bughdan este transformarea turcească a cuvântului *bogdan*, care în limba slavă înseamnă „tecdat", *dat de Dumnezeu*, şi pe care Moldovenii îl dădeau ca adjectiv primilor lor Domni [1]. In general însă, cuvântul *Bughdan* era urmat de adjectivul *kara* (negru), Moldova numindu-se astfel *Kara-Bughdan* (Bogdania Neagră). Deasemeni se mai întrebuinţa pentru Moldova şi denumirea de *Kara-Eflac* (Valahia Neagră) [2].

Istoricul turc Aşîk Paşa Zade descriind expediţiile Sultanilor Mehmed II (1451—1481) şi Baiazid II (1481—1512) în ţările române, întrebuinţează denumirea de *Kara-Bughdan* pentru Moldova [3]. In ce priveşte adjectivul „neagră" pe care îl dădeau Turcii Moldovei (*Kara-Bughdan* = Moldova Neagră), Ingigian crede că Turcii l-au luat dela Greci, deoarece Gotinos o numea *Mavrovlahia* (Valahia Neagră) iar Chalcocondiles *Mavrobogdania* (Moldova Neagră), astfel încât etimologia arbitrară a unora cari cred că *Kara-Bughdan* este transformarea cuvântului *Karabughdai* (grâu negru), numită astfel din cauza grâului negru pe care îl produce, e considerată de Ingigian ca neîntemeiată [4].

Alt istoric turc, Hairullah, enumerând ţările europene ale Imperiului otoman citează : *Mağar* (Ungaria), *Sârb* (Serbia), *Bosna* (Bosnia), *Kârâm* (Crimeia) *Erdel* (Ardeal), *Eflac* (Valahia) *Bughdan* (Moldova), *Arnabud* (Albania), *Khârvat* (Croaţia), *Rum* (Grecia), *Bulghar* (Bulgaria), Valahia o împarte în *Böyük-Eflac* (Va-

1) Ingigian, *Geografia*, p. 164.
2) Arhivele Stat., Bucureşti, *Doc. turc.* Nr. 168 : adresa lui Elhağ Salih, judecătorul Hârşovei, din 24 Sept. 1763 (publicat în *Revista Arhivelor*, IV, 1 (1940) p. 32—33) şi Nr. 146 : adresa lui Ahmed, judecătorul Vidinului, din 1179 Rebi-ül-evvel 4.
3) Aşîk Paşa Zade, *Tarihi*, 1322, p. 185, 186, 187, 227, 250.
4) Ingigian, *Geografia*, p. 164.

lahia Mare) şi *Kücük-Eflac* (Valahia Mică), iar Moldova în *Kara Bughdan* (Moldova Neagră) şi *Ak-Bughdan* (Moldova Albă) [1].

Mai mulţi autori turci întrebuinţează pentru ţările române : *Eflac-diarî* [2]) sau *Diar-î-Eflac* [3]) (Ţara valahă), *Bughdan diarî* sau *Diar-î-Bughdan* [4]) (Ţara Moldovă) ; *Eflac-ulkesi* [5]) (ţara, provincia, posesiunea valahă). Principatele, împreună erau numite *Memleketein* (două ţări).

In graiul popular turcesc în loc de ,,Eflac" sau ,,Eflaclù", este întrebuinţat ,,Ulah" sau ,,Ulahlù", formă pe care au adoptat-o şi unii istorici [6]). Sau în forma de ,,Ulakh [7])". Tot aşa şi cuvântul ,,Bughdanlù)" care însemnează Moldovean. *Dicţionarul Academiei Române* (I, 597), transcrie cuvântul sub forma *Bogdanliu* (Moldovean) şi citează explicaţia lui Cantemir după care ,,Turcii au zis Moldovenilor *Bogdanli*, adică oamenii lui Bogdan".

In ceeace priveşte capitala ţărilor române, Bucureştii erau numiţi : *Taht-ghiah-î-Eflac* [9]) (locul tronului Valahiei) şi *Eflac voivodasînîn dar-ül-imaresi* [10]) (residenţa voevodului valah), iar Iaşii : *Bughdanîn tahtghiahî olan Iaş şehri* [1]) (Iaşi, locul tronului Moldovei).

Istoricul turc Mehmed-bin-Mehmed vorbind despre Suceava o numeşte *dar-ül-mülk* (reşedinţa ţării) sau *taht* (tron) al Moldovei [12]).

VII. **Ţările române ca parte a Imperiului otoman.** — Şi acum câteva cuvinte despre legătura ţărilor române cu Imperiul otoman în ce priveşte locul lor în organizaţia administrativă a imperiului.

Se ştie că Imperiul otoman era împărţit în două regiuni : cea din Europa era numită *Rumelia* şi cea din Asia *Anadolù*, fiecare din ele stând sub jurisdicţiunea unui guvernator general, *Beilerbeyì* (Beyiul Beyilor). Amândouă din aceste *Beilerbeilic-*

---

1) Hairullah, *Istoria*, XII, p. 211.
2) Evlia, V, p. 338, 344 ; Sami-Aziz-Şevki, *Istoria*, p. 79.
3) Hairullah, *Istoria*, IX, p. 133 ; Feraizizadé Mehmed, *Istor a*, I, p. 512.
4) Evlia, V, p. 338.
5) Hairullah, *o. c.*, p. 73.
6) Ebulfaruk, *Istoria*, I, p. 226 ; II, p. 75 ; IV, p. 97. Ahmet Rifat, *Istoria*, p. 526, Sami-Aziz-Şevki, *Istoric*, p. 44.
7) Ahmed Vefik Paşa, *Lehgè-i-Osmani*, p. 209.
8) Evlia, V, p. 337. Sami, Aziz, Şevki, *o. c.*, p. 317.
9) Evlia, V, p. 340.
10) Kiatib Celibi, *Fezlekè-i-tarih*, 5, p. 41, 42, etc.
11) Evlia, V, p. 347.
12) Mehmed-bin-Mehmed, *Neghet-üt-tevarih vè ül-ihbar*, p. 72.

uri se împărţeau la rândul lor în *eyalete*, guvernate de paşi cu trei tuiuri.

Eyaletele erau împărţite în *Liva*, — cuvânt arab care însemnează „drapel", — şi pe turceşte *Şanğac*, de obiceiu guvernat de paşi cu două tuiuri. *Şanğacul* era împărţit în *cadîlîc*-uri (judeţe), numite şi *caza*. *Cadîlîc*-urile erau împărţite în *nahiè* (comună). *Nahiè*-ul era împărţit în *cariè* (sat).

Istoricul turc Ahmed Vefik Paşa [1]) spune că pe la începutul secolului al XI-lea al Hiğretului, Imperiul otoman era compus din următoarele 32 eyalete: Rumelia, *Eflac* (Valahia), *Bughdan* (Moldova), Timişoara, Buda, Bosnia, Arhipelag, Anatolia, Caraman, Cipru, Maraş, Rum, Erzerum, Cildir, Derbend, Erivan, Tavris, Van, Şehirnuz, Bagdad, Basra, Lahsa, Diarbekir, Rakka, Alep, Tripoli, Damasc, Abisinia şi Yemen. Istoricul turc desemnând şi sanğac-urile de care depindeau fiecare din aceste eyalete, menţionează ca atare Giurgiu pentru Eflac (Ţara Românească) şi Brăila pentru Bughdan (Moldova).

La începutul secolului trecut Beylerbeylicul din Rumelia era compus de 7 eyalete: Sofia, Bosna, Ozu, Eflac-Bughdan, Mora, Ghirid (Creta) şi hotarele maritime ale lui Capudan Paşa.

După cum se vede, Principatele erau considerate dintre *eyaletele* Imperiului otoman.

De când datează această legatură? Istoricul turc Solakzadè [2]) spune că după înfrângerea lui Ţepeş Vodă „ţara valahă a intrat în posesia Sultanului", principatul conferindu-se fratelui său, Radul Vodă. Numai că unele din *eyalete* aveau autonomia lor şi chiar o oarecare suveranitate în ce priveşte administraţia lor internă. Principatele erau dintre acestea.

Istoricul turc Abdurrahman Şeref [3]), după ce descrie evenimentele din timpul lui Vlad Ţepeş Vodă, spune că Valahia a intrat în situaţia provinciilor privilegiate (*Eyalet-i-mumtazè*), dându-se fratelui său Radula Vodă scaunul provinciei cu privilegii (*Eyalet ba imtiaz*). Istoricii Sami, Aziz şi Şevki în rândul ţărilor privilegiate (*memalik-i-mumtaze*) din timpul domniei Sultanului Abd-ül-Aziz (1861—1876), citează Serbia, Principatele (*Memleketein* = cele două ţări), Muntenegru şi Susam.

---

1) Ahmed Vefik, *Fezlcke-i-tarikhi-i-Osmanì*, 1285, p. 122—128.
2) Solakzadè, *Istoria*, p. 225.
3) Abdurrahman Şeref, *Istoria*, I, p. 162.
4) Sami, Aziz şi Şevkì, *Istoria*, p. 452.

Din momentul când printr'o nouă organizaţie administrativă denumirea s'a schimbat în *vilayet*, ca cea mai mare împărţire administrativă a imperiului, cuvântul *eyalet* a fost rezervat spre a indica departamentele ţărilor streine şi ţările sub suzeranitatea otomană, aşa încât Principatele, până la eliberarea lor integrală de sub jugul turcesc, se mai numeau *eyalete*.

Dacă istoricii şi geografii turci întrebuinţează cuvântul *eyalet* spre a indica unul din principatele române, în adresele oficiale însă este întrebuinţat de obiceiu *memleket* (ţara) pentru fiecare din Principate [1]), sau *memleketein* (cele două ţări), pentru amândouă principatele [2]).

Un alt titlu dat Principatelor de către Turci era şi „ţări moştenite" (*memalik-ì-mevrusè*). Astfel într'un firman adresat către Grigore Ghica Vodă cu data de prima decadă a lunei Zilcadè din anul 1237, despre numirea boierilor, se spune: „In ţările valahă şi moldavă care fac parte din ţările mele moştenite împărăteşti... (*Memalik-ì-mevruse-ì padişahanemden olan Eflac vè Bughdan memleketlerindè*....) [3]). Intr'o notă adresată reprezentanţilor diplomatici streini din Constantinopol se spune de asemenea: „In ţările valahă şi moldavă făcând parte din ţările moştenite ale statului otoman..." (*Memalik-ì-mevrusè-ì-devlet-ì-alieden olan Eflac vè Bughdan memleketlerindè*...) [4]). Dintr'un alt firman: „...Ţara Moldaviei care este moştenire de la strămoşii mei supt împărătescul meu schiptru..." [5]). Dintr'o scrisoare a Sultanului Suleiman al II-lea (1520—1566) către Ferdinand, împăratul german: „Eu care sunt... Padişahul şi Sultanul... al totalităţii provinciilor Rumelia şi Anatolia şi Caraman şi Ţara Românească şi Moldova şi Ungaria..." [6]).

Principatele mai erau numite *emaret*, care însemnează în limba persană *jurisdicţiunea unui mir* (= *bey*). Istoricul turc Hairullah descriind evenimentele dintre anii 974—982 (1566—

1) Firmanele din 1207 Zilhiğğè III Arh. St. Doc. turc. Nr. 150), 1207 Şaban III (No. 176), 1206 Gemaz-ül-aher II (No. 177, 1237 Zilcadè I (No. 180), 1241 Zilcadè III (No. 191), 1243 Muharrem III (No. 193).

2) Porunci veziriale din 1239 Ramazan 5 (No. 832), 1239 Zilhiğğè 18 (No. 833), 1239 Şevval 23 (No. 834).

3) Arh. St. *Doc. Diplomatice*, Pach. II, No. 127.

4) Arh. St. *Doc. turc*. No. 79 VIII.

5) Firman din 1798 (1212 Sevval II) în *Uricar*, III, 145—150.

6) Dr. Andrei Antalffi, *Câteva însemnări scurte*, în „Revista Istorică" 1934, p. 207.

1574), vorbeşte şi despre Beylicurile Moldovei şi al Valahiei (Bughdan şi Eflac emaretleri), pomenind cu acest prilej şi pe Mircea Vodă, ca un domn care a introdus reforme în ţara sa, şi fu acel care a creat primul în Europa o oştire regulată [1]).

Salih Paşa, Marele Vizir, într'o adresă trimisă către Ion Sandu Sturza Vodă, Domnul Moldovei, cu data de 1238 Sefer 9, spune : ,,La sosirea ta la Iaşi, centrul beilicului tău (*macarr-ì-emaret*'' [2]). Tot aşa Suleiman Paşa, Muhafîzul Brăilei, în adresa sa cu data de 1239 Gemaz-ül-evvel 1 către Domnul Moldovei numeşte această ţară ,,Emaret-ì-Bughdan'' [3]). De asemenea Ibrahim Paşa, Muhafîzul Vidinului, în adresa sa cu data de 1241 Muharrem 18, Bucureştii îi numeşte ,,centrul beylicului al Domnului'' [4]).

Câteodată găsim întrebuinţat şi cuvântul *serhadd* (— serhat) pentru ţările române. Astfel în sigiliul turcesc al lui Vasile Lupu Vodă Moldova este numit ,,*serhadd*''. Tot aşa în sigiliul turcesc al lui Grigore Ghica Vodă, Domnul Ţării Româneşti (1660—1664 şi 1672—1673), se pomeneşte Valahia ca ,,*serhadd*''. Totuşi Principatele nu erau serhaturi propriu zise. Prin cuvântul *serhadd* se înţelege de obiceiu ,,hotar'', ,,fruntarie'', şi ,,prima localitate fortificată la marginea hotarului'' [5]).

Numele de ,,*serhadd*'', sau după cum este transcris în limba română *serhat*, era dat de obiceiu acelor cetăţi de pe malul Dunării şi din hotarele nordice ale Imperiului otoman, care erau guvernate de paşi numiţi *Muhafîz*. (*Muhafîz* este un cuvânt arab care însemnează ,,păzitor''). Titlul era dat paşilor care păzeau securitatea Imperiului otoman în diferite cetăţi ale hotarelor. *Muhafîzul* era totodată şeful trupelor însărcinate cu apărarea fruntariilor. Dintre oraşele de sub jurisdicţia *Muhafîzilor* pomenim : Adacale şi Feth-ül-Islam (Cladovo), Alceaclar (Balcic), Babadag, Bender (Tighina), Brăila, Cetatea Albă, Giurgiu, Hârşova, Isaccea, Măcin, Nicopole, Rusciuc, Silistra, Şiştov, Tulcea, Târnova, Varna, Vidin). Aceste *serhaturi* mai erau numite raiale, după cuvântul arab *reaia* prin care erau desemnaţi supuşii nemusulmani ai imperiului, cari plăteau o capitaţie.

———

1) Hairullah, *Istoria*, XII, p. 12—13.
2) Arh. St. *Doc. turc.*, No. 90 VIII.
3) *Idem*, No. 10 IX.
4) *Idem*, No. 951.
5) Bianchi-Kieffer, I, 1020.

Pământurile şi domeniile imperiului turcesc de odinioară erau împărţite în : *Hücümet* : domeniu pe care îl stăpânea o familie sau un trib, moştenindu-l din tată în fiu ; astfel de domenii se găseau de obiceiu în provinciile kurde, mai cu seamă în *paşalîc*-urile din Diarbekir, Van şi Bagdad.

Derebeilik : domeniu pe care îl moşteneşte o familie sau un trib, fiind condus de un *derè-beyì*.

Khas sau *Has* : sub acest nume se indicau averile doamnelor şi domniţelor împărăteşti, adică ale fetelor, surorilor, tantelor suveranului, — cunoscute şi sub nume de Sultan, — ale lui Validè Sultan, adică mama Suveranului, şi ale Marelui Vizir. La moartea lui Validè Sultan averile sale se vindeau, iar la urcarea pe tron a unui nou Impărat, toate aceste averi se luau din mâna stăpânitorilor fără nicio despăgubire şi se dădeau mamei noului sultan. *Khas*-urile altor sultane, la moartea uneia, se treceau la alta cu încuviinţarea Sultanului. In ce priveşte *Khas*-urile veziriale acestea aparţineau demnităţii, iar nu persoanei Marelui Vizir.

Haremein : Erau domeniile ale căror venituri erau destinate celor două moscheie din Medina şi Mecca.

Oğaclîc : Erau acele domenii ale căror venituri aparţineau oğacului, şi erau destinate oştirii dela hotare.

Fermanlî : Erau satele şi oraşele cari erau scutite de dările ce le plăteau celelalte oraşe şi sate.

Ziamet : Fief militar, ce se dădea capilor cavaleriei turce, ca favoare sau în schimbul unei sume de bani, din domeniile împărăteşti, de obiceiu din averile luate dela biserici, mânăstiri, notabili, etc.

Odată fief-urile erau şi moştenite ; cu timpul însă, s'au transformat într'un fel de arendă pe viaţă. De atunci posesorul unui fief se folosea de uzufructul pământurilor căpătate, fără a-i fi stăpânul definitiv ; de aceia la moartea sa fieful cedat revenea din nou statului.

Zaimul, adică deţinătorul unui *ziamet*, era dator să procure armatei împărăteşti, în timp de războiu, un cavaler pentru fiecare 5000 aspri de venit, ce încasa din *ziametul* său, cu întregul său echipament.

Timar : Era tot un fief militar dat unui militar cu condiţia ca el să procure pentru războiu un călăreţ pentru fiecare 3000 aspri de venit şi că el însuşi se va duce la războiu.

Aşa fiind în ţările române nu exista nici una din aceste obligaţiuni. Ţările de sub guvernarea Domnilor români nu plăteau decât unele dări la care erau supuse de obiceiu ţările învinse şi subjugate, lipsite în mod vremelnic de suveranitatea lor integrală, păstrând totuşi fizionomia lor de stat.

Se vede din tot ce precede că ţările române nu erau nişte provincii făcând parte din sistemul administrativ al imperiului, ci ţări autonome, legate cu imperiul suzeran numai prin unele obligaţiuni determinate.

VIII. **Denumirea Domnilor români.** — In textele turceşti Domnii români sunt numiţi mai întâi *voivodà*. Cuvântul, după Bianchi, însemnează guvernator, comandantul unui district, palatin; titlul dat de Poarta hospodarilor sau prinţilor Valahiei, Moldovei şi Transilvaniei [1]). ,,Mai însemna Comisar de poliţie al unui cartier". Astfel *Galata-voivodasî*, voivodul din Galata, era ofiţerul însărcinat cu poliţia acestui cartier din Istambul.

După istoricul turc Ebulfaruk [2]) cuvântul *voivoda*, de origină slavă, are acelaş sens ce are cuvântul ,,*duce*" în limbele europene, sau ,,*tekfur*" în limba turcă, adică *îndrumător în războiu*, adăogând cu acest prilej că cuvântul ,,*tekfur*" este transformarea lui ,,*nichefor*", care însemnează ,,luptător".

(D'Ohsson [3]) crede însă că cuvântul ,,*tekfur*" Turcii l'au luat dela Armeni, în a căror limbă ,,*tagavor*" însemnează ,,cu coroană", ,,rege". Adăogăm, din partea noastră, că cuvântul ,,*tagavor*" al Armenilor vine la rândul său dela ,,*tağver*" (cu coroană), din limba persană, ,,*tag*" însemnând în această limbă ,,coroană)".

Titlul de voivoda mai era dat demnitarilor cari erau însărcinaţi cu guvernarea unor arende zise *malikianè*, ale căror venituri le cumpărau pentru un timp limitat. (*Malikianè*: cuvânt arab care însemnează ,,posesional"; era unul dintre veniturile principale ale statului provenite din averile imobile).

Astfel *livalele* din *eyaletul* Silistra erau guvernate de demnitari cu diferite ranguri : Semendere şi Belgrad când de un *vezir*, când de un *mirmiran*; Cermen de un *mirmiran*; Vizè şi Brăila de câte un *musselim*; Kîrk-kilisa de un *voivod* [4]).

1) Bianchi-Kieffer, *Dictionnaire*, II, p. 1202.
2) Ebulfaruk, *Istoria*, I, p. 229.
3) d'Ohsson, *Etat présent....*, VII, p. 481.
4) d'Ohsson, *Etat présent...*, VII, p. 301—307.

In toate regiunile dunărene ale imperiului turcesc erau demnitari turci purtând titlul de voivoda. Astfel toate firmanele împărăteşti şi poruncile veziriale adresate demnitarilor turci din aceste regiuni pomeneau şi voevozii amintiţi. De exemplu, un firman al Sultanului Abdülhamid I cu data de 1188 începutul lui Ramazan (1774 Nov. 5—14), este adresat „tuturor Vezirilor glorioşi aflători pe malul Dunării dela Vidin până la Brăila; *cadî*-ilor şi *naib*-ilor, glorii de calităţi şi de ordine, mine de virtuţi şi de cuvinte, — ca să fie sporită virtutea lor; ofiţerilor de ieniceri, glorii printre iluştri şi vestiţi, — ca să fie sporită gloria lor; notabililor, *voevozilor* şi oamenilor de treabă, glorii printre semeni şi egali, — ca să fie sporită consideraţia lor..." [1]). Titlul de voivoda îl întrebuinţau şi Domnii români atât în actele lor în limba română şi greacă sub forma de *voievod*, cât şi în actele redactate în limba turcă, sub forma turcească de *voivoda*.

In Arhivele Statului se păstrează un teanc de permise de trecere semnate în alb de Alexandru Vodă Şuţu, Domnul Ţării Româneşti (1818—1821). Aceste permise, care datează din 1 Şevval 1234, Domnul le iscăleşte „*Aleco voivoda-î-Eflac hala*" (Alexandru Domnul actual al Ţării Româneşti). O copie după o adresă cu data de 1238 Şevval 9, trimisă [2]) de Domnul Moldovei către Poartă, este semnată „*Ioanicea Sturza, voivoda-i-Bughdan*". Iar o altă copie, cu data de 1238 Zilhiğğe 7, este semnată [3]): „*Iuvan Sandul Sturcea, voivoda-i-Bughdan*".

* * *

Domnii români mai erau numiţi de Turci *voivoda-bey* sau *bey*. După Meynard [4]) *bey* înseamnă „mare", „bogat" şi „puternic", şi era întrebuinţat spre a indica: *a*) prinţ, domn, persoană distinsă; *b*) un titlu onorific; *c*) titlu rezervat unor persoane de distincţie, de ex. guvernatorilor de provincie (*Sârb-beyì* = guvernatorul Serbiei; *Karadagh-beyì* = cel al Muntelui Negru). După W. Barthold [5]) diferitele semnificaţii ale cuvântului *bey* pot fi rezumate în trei înţelesuri: *a*) stratul nobil al unei comunităţi; *b*) şeful unui trib sau al mai multor triburi; *c*) autoritatea exer-

1) Arh. St. *Doc. turc.* No. 167; cf. *Revista Arhivelor*, IV, (1940) p. 49—51.
2) Arh. St. *Doc. Turc.* No. 65 IX.
3) *Idem*, No. 65 VIII.
4) Meynard, *Dictionnaire*, I, p. 306.
5) *Encyclopédie de l'Islam*, I, p. 706.

citată asupra unei părţi dintr'o armată sau dintr'o administraţie civilă. *Bey*-ul în ierarhia civilă era situat între *paşa* şi *efendi*. Astfel vezirii erau în grad de *paşa*, ministrul de interne în acel de *bey* (*Kethüdà-bey* sau *Kehià-bey*), iar ministrul de externe era în grad de *efendì* (*reyis efendì*). In ierarhia militară titlul de *bey* îl purtau ofiţerii superiori de rangul IV şi V (*miralai* = *alai-beyì* colonel; *caimacam* = locotenent-colonel), după cum gradele superioare (*muşir* = mareşal, *ferik* = general de divizie, *miriliva* — general de brigadă) purtau titlul de *paşa*, iar cele inferioare titlul de *efendi* (*binbaşî* — maior, *yüzbaşî*— căpitan).

Fiul unui *bey* se chema de obiceiu, după forma persană, *beizadè*. Astfel erau numiţi şi fii Domnilor români. Cuvântul mai însemna om nobil, distins, de neam bun. Fiul *bey-ului* se mai chema *bey-oghlù*, titlu care era dat de obiceiu, în semn de politeţă, personalului misiunilor diplomatice streine; de aceea cartierul unde locuiau aceştia se numea *Beyoghlu* (— Pera) [1]).

Beylerbeyì (Beyul Beyilor) era titlul guvernatorilor generali al Anatoliei şi al Rumeliei; în persană : *mirimiran*, în arabă : *amir-ül-ümerà*. Acest titlu sub ultimii sultani nu era decât ca o distincţie onorifică.

Beylik indica demnitatea *bey*-ului, atât teritoriul de sub jurisdicţiunea sa, cât şi autoritatea sa asupra locuitorilor acestui teritoriu. *Beilic*, după Dicţionarul Academiei Române (Vol. I, p. 536) însemna : 1. Casa în care se găsduiau beii, p. ext. dignitarii turceşti care veneau ca trimeşi ai Porţii în ţările noastre. 2. Cumpărături de oi făcute mai mult cu de-a-sila, cu preţul stabilite din nainte, pe seama Sultanului. 3. Lucru făcut fără plată pentru beiu, pentru boier, pentru stăpânire, p. ext. orice lucru gratuit. Credem că toate aceste înţelesuri pe care le indică Dicţionarul Academiei provin din sensul iniţial al cuvântului *beylic*, guvern, stat. Astfel prin *beylic* se înţelegeau şi cele ce aparţineau statului : fisc, tezaur public, munca prestată pentru stat, etc. Titlul de *bey* îl întâlnim atât în titulatura firmanelor adresate Domnilor români, cât şi în poruncile veziriale şi adresele trimise de demnitari.

Titlul era dat Domnilor şi de particulari în adresele lor. Zece negustori turci într'o suplică a lor trimisă lui Ion Caragea

1) Bianchi-Kieffer, *Dictionnaire*, I, p. 378; *Encyclopédie de l'Islam*, I p. 706.

Vodă, Domnul Ţării Româneşti, îl numesc: *Hala Eflac voivodasî haşmetlù sadakatlù Caragea Ianco bey genablerì* [1]).

In alte adrese găsim întrebuinţat: *Êflac voivodasî haşmetlu bey* [2]); *Haşmetlù Bukreş beyi* [3]).

* * *

Domnului i se mai dădea şi titlul de *Mir*, cuvânt persan, care corespunde cu cuvântul turcesc *bey*; este prescurtat dela *cuvântul* arab *amir* sau *emir* care înseamnă „şef", „prinţ", „comandant". Intr'o adresă cu data 1 Gemaz-ül-evvel 1183 a trei Turci către Domnul Ţării Româneşti, Domnul este numit: *Haşmetlù mir-i-Eflac* [4]). Iar într'o adresă către Domnul Moldovei a unor negustori turci, ţara este numită: *Zir-i-hükümet-i-miraneleri olan memleket-i-Bughdan* [5]) (Ţara Moldovei de sub jurisdicţiunea de mir a Dvs.).

Istoricul turc Subhì Mehmed vorbind despre numirea în 1154 (1741) a lui Mihail (Racoviţă) ca Domn al Ţării Româneşti îi dă titlu de *mir*: *nasb-î-mir-i-Eflac* [6]) (numirea Domnului Valah).

* * *

Cronicarii şi istoricii turci au mai numit pe Domn *hakim* (judecător). Astfel vorbind despre expediţia din anul 881 în Moldova, istoricul Solak-zadè spune: „*Karà Bughdan hakimì Istefan voivodà*" [7]).

Hakim după Şemseddin Sami [8]) înseamnează: *a*) cel care judecă, care comandă, care învinge, *b*) guvernator, demnitar însărcinat cu administraţiunea unei ţări, *c*) suveran, emir, khan: *Hakimii* din Bukhara, Khiva, Afganistan.

După Bianchi-Kieffer [9]) *hakim*-ul este judecător, comandant, guvernator, domnitor însărcinat cu administraţia civilă şi judiciară a unei ţări (*hakim-ul-vakît*: domnitorul timpului).

1) Arh. St. *Doc. turc.*, No. 8.
2) *Idem*, No. 23 şi 24.
3) *Idem*, No. 48.
4) *Idem*, No. 112.
5) *Idem*, No. VIII—94.
6) Subhi Mehmed, *Istoria*, p. 203.
7) Solak-zadè, *Istoria*, p. 254.
8) Şemseddin Sami, *Kamus-ù-turki*, p. 537.
9) Bianchi-*Kieffer*, *Dictionnaire*, I, p. 678.

Istoricii Sami, Aziz, Şevki întrebuinţează deseori titlul de *hakim* pentru Domnii români: Mircea (1386—1418) [1]), Vladislav (1447—1456) [2]). Aceşti istorici prin titlul menţionat desemnează şi domnitorii din Bagdad, Khorasan, Tunis, Fes în timpul Sultanului Osman (1300—1326) [3]), cei al Islamului şi al Turanului [4]) în timpul lui Mehmed celibi Sultan (1413—1421). Cuvântul *hakim* îl întrebuinţează şi istoricul Mehmed-bin-Mehmed [5]). Tot aşa îl întrebuinţează Abdürrahman Şeref pentru Vlad Ţepeş [6]), Ahmed Rifat pentru primii Domni [7]).

Dela cuvântul *hakim* provine *hakimiet*: suveranitate (*Hakimiet-i-milliye*: suveranitate naţională).

* * *

La vestitul istoric turc Aşîk Paşa Zadè găsim întrebuinţat şi cuvântul „*ban*" [8]): *Eflac-banî* (Banul Valahiei). Totuşi acest istoric mai întrebuinţează şi *bey* [9]): *Eflac-beyì* (Beyul Valahiei).

S'a mai dat câtorva Domni români titlul măgulitor de *celebì*. Vorbind despre numirea ca Domn a lui Mihnea, Evlia îl numeşte „Mihnea Celebì", adăugând că el era un personagiu distins, ştind limba persană, şi fiind bun caligraf, poet, elenist [10]).

Sunt şi istorici turci cari întrebuinţează „*prens*" (prince) în loc de *bey* sau de *voivoda*: Prens Mircea, Prens Dan [11]), etc. Il întrebuinţează şi Ahmed Rifat vorbind despre Domnii români [12]).

In graiul vulgar Domnii români mai erau numiţi de Turci *ghiavur-efendi* [13]),— domn necredincios = nemusulman = creştin. Istoricul turc Selanikli Mustafa [14]) vorbind despre evenimentele din timpul domniei Sultanului Murad III (1574—1595), spune că *voivodalîkul* Moldovei „după lege" s'a conferit în mijlocul lunei Muharrem din anul 1001 (1592 August) *Kiafir*-ului (ghiaur) numit

1) Sami, Aziz, Şevki, *Istoria*, p. 44 şi 62.
2) *Idem*, p. 87.
3) *Idem*, p. 140.
4) *Idem*, p. 55.
5) *Mehmed-bin-Mehmed*, p. 72.
6) Abdurrahman Şeref, *Istoria*, I, p. 177.
7) Ahmed Rifat, *Istoria*, p. 383.
8) Aşîk Paşa Zadè, *Tarih*, 1322, p. 134.
9) *Idem*, p. 161.
10) Evlia, *Seyahatnamè*, V, p. 342.
11) Ebulfaruk, *Istoria*, I, p. 230.
12) Ahmed Rifat, *Istoria*, p. 586.
13) Raicevich, *Voyage en Valachie et en Moldavie*, Paris, 1822, p. 95.
14) Selanikli Mustafa, *Tarih*, 1281, p. 339.

Petre (Cazacu), care din cauza actelor sale de nesupunere, a fost spânzurat în cartierul Balîk-pazar din Istambul.

Este un lucru ştiut că Turcii au alt vocabular pentru creştini. Astfel istoricii şi cronicarii turci fiecare dată când pomenesc de luptele duse de ţările române, nu întrebuinţează oştire sau luptători, ci cuvântul *usat* (rebeli) [1]. Acest despreţ pentru creştini, îl găsim şi în alte expresiuni. Chiar istoricii turci dintre cei mai serioşi, pe unii din Domnii români îi numesc *serseri* (vagabonzi) : „un vagabond cu nume Iancul" (Sasul), „un vagabond cu nume Cercel", „Ivan Potcova dintre vagabonzii cazaci" [2], etc. Istoricul turc Mehmed-bin-Mehmed vorbind despre Vlad Ţepeş Vodă îl numeşte *mel'un, la'in* (mizerabil) [3]. Vorbind despre acelaşi Domn istoricul turc Abdurrahman Şeref îl porecleşte *khun* (perfid) [4].

Chiar pentru moartea creştinilor nu se întrebuinţa decât cuvântul *mürd*, care înseamnează „a crăpa". Tot aşa vorbind despre Domnii decedaţi, unele din actele turceşti pomenesc de ei prin cuvântul *„halik"*, care mai mult înseamnează „crăpat" decât decedat. Astfel vorbind despre Scarlat Calimachi Vodă actele turceşti îl pomenesc ca *„halik"* [5].

IX. **Semnele onorifice ale Domnilor Români.** — După d'Ohsson semnele de învestitură ale Domnilor români erau : *a*) o cabaniţă de postav roşu, blănită cu zibelină ; *b*) un steag ; *c*) două tuiuri ; *d*) o cuşcă brodată cu aur (*üsküf* sau *cuca*), asămănătoare cu cea a ofiţerilor generali ai Ienicerilor, destincţie pe care Baiazid II a acordat-o, în 1497, Domnului Moldovei, spre a răsplăti serviciile acestuia în războiul cu Leşii.

Domnii actuali, — adăogă d'Ohsson, — deşi nişte guvernatori simpli, sub titlul de *voivoda* sau de *bey*, tot se bucură de aceleaşi prerogative [6].

Istoricul turc Ahmed Mazhar Fevzi vorbind despre expediţia Sultanului Kanoni Süleiman (1520—1566) în Moldova, spune că Sultanul a conferit lui Ştefan voivodatul Moldovei şi „după

---

1) Sami, Aziz, Şevki, *Istoria*, p. 212, 217.
2) Ebulfaruk, *Istoria*, IV, 97.
3) Mehmed-bin-Mehmed, *Negbet-üt-tevarih ve ülilbar*, p. 30, 31.
4) Abdurrahman Seref, *Istoria*, I, 162.
5) Arh. St. *Doc. turc.* No. 110/VIII, 111/VIII.
6) d'Ohsson, *Etat présent...*, VII, p. 444—5.

tradiţiile vechi" i-a acordat ca destincţie un mantou (*bürk*) roşu şi o cuşmă (*üsküf*) [1]).

Istoricul armean Ingigian, [2]) enumerând destincţiile pe care le primeau Domnii de la Poartă la urcarea lor în scaunul domnesc, citează : a) *Cuca*, pălărie de pâslă, învelită cu catifea roşie şi împodobită cu pene de ştruţ ; b) *Čabaniţa*, în forma de blană,— deosebindu-se de aceia a Khanului [tatar], — pe care o îmbracă şi Sultanul în zilele de sărbători, la plecarea sa la moschee ; c) *Cal*, pe care îl dă Sultanul din grajdul său personal, ornându-l ; d) *Buzdugan*, pe care îl primeşte tot de la Sultan ; e) *Tuiurile*, cari, la întoarcere, preced alaiul domnesc.

După istoricul turc Hairullah [3]) Sultanul Baiazid II a dat în 916 (1510) Domnului valah, ca semne onorifice : *a*) usküf cu aur. *b*) sabie, *c*) tobă şi *d*) steag.

Adăogăm că Principii din Transilvania primeau un caftan de brocard, o coroană de aur, o sabie ornată de pietre preţioase, un steag, un tui şi un cal cu un harnaşament bogat. Principii din Georgia şi din Daghistan primeau un caftan bogat, un buzdugan de aur, un steag şi un tui.

Aceleaşi destincţii erau conferite şi hatmanilor de Cazaci, însoţite de o cuşmă de catifea brodată de zibelină şi câteodată şi o sabie sau de o egretă, ornate cu pietre [4]).

* * *

Caftanul (= halat) era roba de onoare cu care erau cinstiţi demnitarii imperiului otoman cu prilejul numirii lor într'o funcţiune.

După d'Ohsson caftanul avea patru ranguri : *has-ül-has* (rangul cel mai înalt), *cuşaklîk* (cu centură), *alà* (în calitate bună), *sadè* (simplu) [5]). Ahmed Gevad destinge 6 ranguri de halat = *has-ül-has, has, cuşluc, alà, balà, elvan, sevb* [6]). Cronicarul turc Esad [7]) pomeneşte 4 ranguri de halat = *has-ül-has, alà, cuşaklîk, has-sadè*. După Cantemir [8]) halatul avea trei clase : *chilati fa-*

1) Mehmed Mazhar Fevzì, *Khaber-i-Sahih*, vol. V, 1291, p. 136.
2) Ingigian, *Geografia*, Partea II, Vol. VI, 1804, p. 195.
3) Hairullah, *Istoria*, vol. IX, p. 135.
4) d'Ohsson, l'*Etat présent...*, vol. VII, p. 445.
5) d'Ohsson, *Etat présent...*, VII, p. 199.
6) Ahmed Gevad, *Tarih-i-ascherì-i-osmanì*, p. 115.
7) Esad, *Teşrifat-ì-cadimè*, p. 10.
8) Cantemir, *Istoria Imperiului otoman*, 1876, p. 229.

chire, care se dădea numai Vizirilor şi Paşilor cu trei tuiuri şi care s'a conferit şi lui Cantemir cu prilejul numirii sale, *alà*, care de obiceiu se dădea paşilor, principilor mahomedani şi creştini şi ambasadorilor extraordinari ai puterilor creştine, *evsat* sau *edna*, rezervat persoanelor de rang mai inferior.

*
* *

Blana (*Kürk*) se dădea demnitarilor imperiului otoman, ca un semn de distincţie. Această distincţie avea mai multe ranguri: *a*) blană de samur; *b*) blană de hermină; *c*) blană de râs; *d*) blană de vulpe; *e*) blană de jder, etc. [1]).

După Hammer [2]) blănurile erau următoarele: 1. *cabaniţa*, blană de Stat a Sultanului şi a hanului tătar, împodobită la spate cu samur; 2. *üst kürk*, blană de Stat ordinară, cu manşete înguste; 3. *erkian kürki*, blană cu manşete largi, purtată odată de miniştrii turci şi de ambasadorii streini cu prilejul audienţei lor la Sultan; 4. *konskoş kürki*, blană de hermină cu manşete înguste; 5. *feragè kürkì*, blană cu manşete largi, servind ca haină de desupt; 6. *seraser kürki*, blană de ceremonie şi cu manşete largi purtată de viziri, de müftì-ul şi de voievozii Moldovei şi Valahiei; 7. *muvahidì kürki*, blană cu patru manşete, purtată odată de marii duhovnici (*ülemà*) cu prilejul Bairamului.

Cuvântul *Cabaniţa* este uneori confundat cu *caftan*. Cabaniţă era mantia Sultanului cusută în fir de aur şi de argint, împodobită cu copce în briliante şi blănită cu samur sau vulpe neagră, cu poala dindărăt lungă ca de 3 palme din aceeaşi blană, cu mâinile scoase prin găuri dinspre umere ca la caftan, dar mânecile aruncate îndărăt până la pământ şi cu marginele iarăşi blănite [3]). O mantie analoagă era dată de Sultan în semn de suveranitate unor înalţi demnitari ai Porţii, Marelui Vezir (de culoare roşu), Caimạcamului (verde) şi lui Ienicer aga (stacojie), precum şi Hanilor din Crimeea şi Domnilor români.

Recordon vorbind despre îmbrăcarea Domnilor Valahi cu cabaniţa, spune că aceasta era un semn de distincţiune, acordat numai Marelui Vizir, Paşilor de Badgad şi Cairo şi Domnilor Valahiei şi Moldovei [4]).

---

1) d'Ohsson, *Etat présent...*, VII, p. 199.
2) Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, XVII, p. 230.
3) Dionisie Fotino, *Istoria Generală a Daciei*, Bucureşti, 1859.
4) Recordon, *Lettres sur la Valachie*, Paris, 1821, p. 119.

Cuca era un fel de căciulă, împodobită cu pene de struţ, pe care o purtau Domnii români. După Cantemir ea nu se dădea decât numai la *Bölüc agalarî* (colonei), la *Şegban-başî* (şeful segbanilor), care în rang urmează imediat după Aga de ieniceri; apoi se mai dădea Domnilor Moldovei şi Valahiei [1]).

Tui-ul era o coadă de cal atârnată de o lance cu o semilună la vârf, care mergea înaintea guvernatorilor în timpul călătoriilor lor sau la pornirea lor în războiu. După Mahmud Şevket Paşa demnitarii cu gradul de *mir-liva* (sanğacbeyì) aveau un tuiu, cei cu gradul de *mir-miran* (*beyler beyì*) două tuiuri, marele vizir cinci, iar în timpul războaielor mergeau înaintea Sultanului 7 tuiuri [2]). Domnii români aveau două tuiuri. Un singur Domn a fost asimilat paşă cu trei tuiuri: Ducă Vodă în 1682, când i s'a încredinţat şi hătmănia Ucrainei [3]). După Cantemir distincţiunea aceasta înceta de a se mai practica din timpul când această ţară a fost dată lui Duca Vodă, Domnului Moldovei; căci vezirul precum zicea el însuşi, nu voia să mai onoreze pe niciun infidel cu tuiu; cu toate acestea Ieremia-Vodă Movilă, Domnul Moldovei se bucurase mai înainte de această onoare [4]).

Steagul (*sanğac*, *bairac*, *alem*) era una din distincţiunile cu care erau onoraţi guvernatorii şi prinţii vasali ai Imperiului otoman, ca semn al autorităţii lor militare. Domnii români îl primeau şi ei dela Sultan, odată cu cabaniţă, tuiurile şi buzduganul [5]). Steagul Domnului numit *steagul yürüc* sau *steagul domniei*, era aproape totdeauna de culoare roşie, cu broderii în fir sau picturi în aur, făcut din ştofă preţioasă. Astfel roşii erau steagurile lui Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul, Eremia Vodă, Radu Şerban Vodă, Mihnea Vodă, Antonie Vodă Ruset, etc. [6]). Domnii mai aveau un steag alb, care se numea *yürüc-bairac* şi se purta la paradă, spre a arăta direcţiunea mersului [7]). Evlia-celebi, călătorul turc, spune că pe steagul Ţării-Româneşti figura un vultur [8]).

---

1) D. Cantemir, *Ist. Imp. ot.*, p. 275.
2) Mahmud Şevket, *Tarih-i-askerì-î-osmanì*, vol. I, p. 407.
3) N. Iorga, *Ucraina Moldovenească*, An. Ac. Rom., 1910.
4) D. Cantemir, *Ist. Imp. Ot.*, p. 404.
5) L. Şăineanu, *Influenţa...*, II, p. 5.
6) Gen. R. Rosetti, *Organizarea militară la Români dela* 1504 *la* 1654, 1931, p. 266.
7) Teofil Löbel, *Contribuţiuni*, p. 26.
8) Evlia Celebi, *Seyakutnamè*, vol. VI, p. 321.

Calpacul, de obiceiu împodobit de blană, era coaful preferat la Circasieni şi la Tătari, după cum era altă dată întrebuinţat şi la Bulgari şi la Armeni [1]). Calpacul Domnului asemenea celui al Hanului tătar; era de postav galben îmblănit cu jder în partea-i de jos. Boierii purtau şi ei calpace mari în forma de balon cu fondul roşu, pe când fondul la calpacul Domnului şi al beizadelelor era alb, — o diferenţă de etichetă strict observată [2]).

Coroană. — In timp ce Ţările române au stat sub suzeranitatea Turcilor, Domnii români n'au purtat coroană. Istoricul turc Abdürrahman Şeref [3]) vorbind despre ţările române spune că scaunul Principatelor (Memleketein), adică al *emareţilor* Valahiei şi Moldovei, revenea notabililor locali, după cum era şi pentru principii din Ardeal. Dar după expediţiunea din 1015 în Austria din 1606 demnitatea de voevod s'a rezervat fruntaşilor greci distinşi în funcţiunea de dragoman al Divanului împărătesc, punându-se la dispoziţia sa un *divan-efendi*, un ofiţer de ieniceri şi un număr de 700—800 soldaţi.

[De atunci] Bey-ii nu mai purtau coroană, ci o cuşmă numită *Kalensuvè*, rezervată demnitarului numit *Kul-Kethüdasî*. (*Kul-Kethüdasî*, numit şi *Kul-Kehaia*, era intendentul corpului ieniceresc, însărcinat cu tot ce priveşte economatul său, poliţia sa şi păstrarea regulamentelor sale).

Deşi în Principate nu sunt locuitori musulmani, adaogă istoricul turc, totuşi în timpurile recente s'a pus oştire de gardă la diferite puncte importante de pe malul Dunării, în unele locuri chiar şi judecători (*Kadî*).

Suita Domnului.—Cu prilejul primirii Domnilor români la Divanul împărătesc se trimiteau 39 cai pentru suita lor. Atâta s'a trimis de exemplu la primirea lui Alexandru Ipsilanti în 1774, a lui Nicolae Caragea în 1782, a lui Alexandru Mavrocordat tot în acest an.

Este demn de amintit şi numărul cailor trimişi la primirea altor reprezentanţi străini: pentru suita ambasadorului neamţ 130 cai în 1719 şi 109 cai în 1720; pentru suita ambasadorului rus 49 cai în anii 1721 şi 1720; pentru suita ambasadorului persan 50 cai în 1722; pentru acea a ambasadorului polon 29 cai

1) Meynard, *Dictionnaire*, II, p. 259.
2) L. Şăineanu, *Influenţa...*, p. CC.
3) Abdürrahman Şeref, *Tarich-i-Dövlet-i-osmaniyè*, I, 352.

în 1722 şi 39 cai în 1777; pentru suita trimisului Veneţiei 39 cai în 1781; pentru suita ambasadorului suedez 29 cai în 1772; pentru suita unui trimis din Uzbekistan 9 cai în 1721 [1]). Ministrul Olandei n'a avut în 1825 decât 8 cai [2]).

In ceea ce priveşte numărul celor cari însoţeau pe Domn în ziua primirii sale în audienţă, sunt date alte cifre în alte izvoare. Astfel Recordon spune că Domnul era însoţit de 25—30 notabili greci [3]). După Cantemir însoţitorii erau în număr de 28 [4]). Mai este pomenită cifra de 24 [5]), chiar aceia de 50—60 [6]).

Calul era una din distincţiunile onorifice ale Domnilor români. In primul rând Domnii primeau acest cal dela împăratul turc cu prilejul numirii lor.

La sosirea sa în capitala ţării, Domnul mai primea ca dar cai dela diferiţii demnitari turci ai ţinuturilor vecine.

Astfel Grigore Ghica Vodă, Domnul Ţării Româneşti, primeşte ca dar cai dela diferiţi demnitari turci ca: Ibrahim Paşa, Muhafîzul Brăilei [7]); Mehmed Reşid Paşa, Muhafîzul Vidinului [8]); Mehmed Bey, voivodul Şiştovului [9]); Sulyeman Paşa, Muhafîzul Brăilei [10]); Eyub Paşa, Muhafîzul Isaccei [11]); Mehmed Memiş Paşa, Muhafîzul Hârşovei [12]); Ahmed Paşa, Muhafîzul Silistrei [13]); Osman Paşa, Muhafîzul Isaccei [14]); Mehmed Emin Paşa, Muhafîzul Hârşovei [15]); Mehmed Salih Paşa, Muhafîzul Giurgiului [16]); Mehmed Said Bey, chethüdaua Marelui Vizir [17]); Ali, Silihdarul Sultanului [18]).

In ce priveşte solemnităţile şi ceremonialele în care se dădeau Domnilor români aceste destincţii vezi lucrarea noastră: *Domnii români la Poarta otomană*.

1) H. Dj. Siruni, *Domnii Români la Poarta otomană*, p. 79.
2) *Fehrest-i-vekai'i-letaif-i-enderun*, p. 358.
3) Recordon, *Lettres sur la Valachie*, p. 119.
4) D. Cantemir, *Ist. Imp. Ot.*, p. 278.
5) N. Iorga, *Callimachi*, XCII.
6) Hurmuzaki, VII, p. 18—19.
7) Arh. St. *Doc. turc.* No. 769.
8) *Idem*, No. 790.
9) *Idem*, No. No. 406.
10) *Idem*, No. 664.
11) *Idem*, No. 806.
12) *Idem*, No. 843.
13) *Idem*, No. 659 şi 968.
14) *Idem*, No. 733.
15) *Idem*, No. 1091.
16) *Idem*, No. 511 şi 496.
17) *Idem*, No. 1125.
18) *Idem*, No. 410.

X. **Gradul Domnului.** — Ce grad aveau Domnii români în ierarhia administrativă a Imperiului otoman? S'au scris multe despre aceasta. Onorurile ce erau rezervate Domnilor români cu prilejul instalării lor [1]) sau semnele onorifice ce se dădeau Domnilor cu acest prilej, după cum am văzut, sunt într'adevăr indicaţiuni spre a fixa rangul Domnului, nu ca simplu demnitar al Porţii, ci, mai mult, ca un prinţ strein cu oarecare dependenţă de Poartă.

D'Ohsson spunând că Valahia, despuiată succesiv de vechile sale privilegii, s'a guvernat, în decurs de două secole, de notabili greci din Constantinopol, cari altădată erau numiţi pentru trei ani, dar printr'o orânduire recentă pentru şapte ani, adaogă că ei nu primesc decât titlul de *voivod*, sau acel de *mirmiran*, adică paşa cu două tuiuri [2]).

Istoricul turc Ebulfaruk spune că în Moldova s'a lăsat stăpânilor săi vechi, în forma unui *sanğac beyliyì*, şi nu s'a amestecat în administraţiunea sa internă sau în alegerea şefilor [ţării], urmând numai ca ţara să plătească un dar anual de 4000 galbeni şi 400 cai, şi în cazul unei expediţiuni spre această regiune Domnul să se alăture la armata otomană aducând ajutor cu el [3]).

Dacă numărul tuiurilor fixa gradul marilor demnitari ai imperiului el nu arată decât onorurile oficiale în ce priveşte Domnii români, mai mult o formalitate de cancelarie decât o distincţie rezervată unui grad administrativ.

XI. **Ca informatori.** — Turcii consideră pe cei doi Domni, al Ţării Româneşti şi al Moldovei, ca doi paşi cu două şi trei tuiuri; Domnii se bucură de acele onoruri exterioare care sunt rezervate Khanului tatar; ei erau consideraţi totodată ca ambasadorii Porţii pe lângă guvernele creştine, şi în deosebi cu cele vecine. Prin ei Poarta culegea ştirile necesare despre acele ţări unde nu avea reprezentanţi; de aceia Domnii urmăreau situaţia ţărilor europene, raportând-o Porţii [4]). In fondul turcesc din Arhivele Statului se păstrează un mare număr de documente, — adrese veziriale, scrisori de la Muhafîzi, etc., — prin care Poarta

---

1) H. Dj. Siruni, *Domnii români la Poarta otomană*, v. la adnotări.
2) d'Ohsson, VII, p. 298.
3) Ebulfaruk, *Istoria*, III, p. 157.
4) Păr. Hugas Ingigian, *Geografia celor patru părţi ale lumii*, Partea II, vol. VI, 1804, p. 194.

sau guvernatorii, cer necontenit ştiri despre situaţia diferitelor ţări europene.

Astfel Silihdar Ali Paşa, Marele Vizir, printr'o adresă cu data de 1238 Gemaz-ül-aher 5, către Grigore Ghica Vodă, Domnul Ţării Româneşti, îi mulţumeşte pentru ştirile trimise, pe care le-a prezentat şi Sultanului [Mahmud II] spre marea mulţumire împărătească, şi recomandă ca şi de acum înainte să fie arătată râvnă pentru a comunica Inaltei Porţi toate relaţiunile culese [1]). Silihdar Ali Paşa aduce Domnului mulţumirile sale tot în acest sens prin cele două adrese ale sale din 1239 Muharrem 13 [2]) şi din 1239 Sefer 23 [3]).

Un alt mare Vizir, Mehmed Said Galib Paşa, printr'o adresă cu data de 1239 Rebi-ül-aher 27, către Grigore Ghica Vodă, Domnul Ţării Româneşti, îi comunică primirea raportului trimis de Domn şi mulţumirea împărătească pentru ştirile comunicate cu acest prilej, observând numai că în timpurile din urmă intervalele rapoartelor trimise se lungesc prea mult, ceeace trebue evitat în viitor [4]). Mehmed Salim Paşa, Muhafîzul Silistrei, printr'o adresă cu data de 1239 Şaban 7, către Grigore Ghica Vodă, Domnul Ţării Româneşti, îi mulţumeşte pentru ştirile culese din Viena şi trimise printr'o adresă a Domnului [5]).

Un alt Muhafîz al Silistrei, Mehmed Ahmed Paşa, printr'o adresă cu data de 1240 Regeb 14, confirmă primirea, prin capuchehaiaua Domnului din Silistra, a unei scrisori şi a raportului pomenit în ea, despre recentele evenimente din Europa, şi îi mulţumeşte pentru grija Domnului de a-l ţine în curent cu întâmplările importante ale Apusului [6]). Intr'o adresă cu data de 1238 Rebì-ül-aher 7, adresată către Ion Sandu Sturza Vodă, Domnul Moldovei, Mehmed Selim Paşa, Muhafîzul Silistrei, cere informaţiuni despre cele auzite de Domn [7]). Tot acest Muhafîz printr'o adresă din 1240 Regeb 20 către Domnul Ţării Româneşti, Grigore Ghica Vodă, îi face cunoscut că se contrazic ştirile trimise de Domn şi cele primite de Muhafîz în privinţa evenimentelor din Serbia şi îl sfătueşte să-i trimită totuşi tot ce se

1) Arh. St. *Doc. turc.* No. 258.
2) Arh. St. *Doc. turc.* No. 257.
3) Arh. St. *Doc. turc.* No. 259.
4) Arh. St. *Doc. turc.*, No. 255.
5) Arh. St. *Doc. turc.* No. 469.
6) Arh. St. *Doc. turc.* No. 555.
7) Arh. St. *Doc. turc.* No. 9, VIII.

află [1]). Ibrahim Paşa, Muhafîzul Brăilei, prin adresa sa din 1240 Sefer II, mulţumeşte Domnului pentru înştiinţarea acestuia despre moartea regelui Franţei şi urcarea la tron a fratelui său [2]). Tot pentru această înştiinţare Domnul a primit o scrisoare de mulţumire din partea lui Mehmed Reşid Paşa, Muhafîzul Vidinului cu data de 1240 Sefer 13 [3]).

Mai găsim o adresă a lui Hasan Paşa, cu data de 1241 Gemaz-ül-aher 25, confirmând o comunicare a Domnului despre moartea împăratului rus Alexandru şi urcarea în tron a fratelui său Constantin [4]).

Această însărcinare a Domnilor arată pe de o parte organizaţia insuficientă a marelui imperiu în ce priveşte legăturile sale cu mijloacele proprii cu ţările streine, iar pe de altă parte încrederea de care se bucurau Domnii români spre a îndruma dispoziţiunile Inaltei Porţi.

XII. **Titulatura Domnilor români.** — Dăm mai întâi titulatura Domnilor români în forma sa întrebuinţată în literatura românească în deosebite traduceri. :

,,Alesul dintre Domni din neamul Mesii, Domnul Ţării Româneşti, Mihnea Voevod [5]).

,,A l'élu parmi les hommes de la religion du Messie, à l'honorable parmi les Seigneurs de Jesus, au Hospodar de Moldavie le voivode Bernowski, dont puissent les affaires'' [6]).

,,Lauda prinţipilor de neamu lui Iesus, Domnule al Moldovii Skerlet Zaidea Grigorie Voevoda, sfârşitul cu bine să se încheie'' [7]).

,,Lauda Domnilor celor din neamul lui Messie, alesule între stăpânitorii neamului lui Iisus, astăzi Domn Moldovei Scărlat Zade Konstantin Voda, a căruea sfârşituri să se mărginească cu fericire [8])''.

,,Alesule între Ighemonii neamului mesiacesc Alecsandre fiiule a lui Constantin vvod, să se facă sfârşitul tău cu bine'' [9]).

,,Lauda Domnilor celor din neamul lui Mesia, alesule dintre

1) Arh. St. *Doc. turc.* No. 552.
2) *Idem,* No. 881.
3) *Idem,* No. 905.
4) *Idem,* No. 996.
5) *Studii şi Documente,* V., 475; din anul 1578, Mai 8.
6) Hurmuzaki, II, 2, p. 538; din anul 1627.
7) Hatti-Şeriful din 4 Noemvrie 1774, în *Uricar,* VI, p. 433—446.
8) Hatt-i-Hümayunul din 1780, în *Uricar,* III, p. 113—125.
9) Firman din anul 1792 în *Uricar,* III, 131—144.

stăpânitorii neamului lui Iisus, astăzi Domnule al Moldovei Alexandre Calimah, să se încheie săvârşirile tale cu fericire" [1]).

„Intâiule a Ighemonilor neamului Mesiei, alesule a celor mai mari a neamului creştinesc Alexandre Vvd al Moldaviei, să se încheie sfârşitul tău cu bine [2])".

„Lauda stăpânitorilor neamului Mesiei, alesule între cei mai mari a neamului creştinesc cel mai înainte Domn a Ţării Româneşti, iar astăzi Domnule al Moldaviei Constantin Zade Alexandre Vvd, săvârşirile tale să se închee cu bine" [3]).

„Alesule între Domnii neamului Mesiei Hale Bogdan Vvd [4]) Alexandre, săvârşirile tale să se închee cu pace" [5]).

„Mai întâiu a Ighemonilor neamului creştinesc Domn al Moldovei Constantin Zade Alecsandre Vvda, sfârşitul tău să se închee cu bine" [6]).

„Alesule întru cei întâi ai neamului lui Mesie, orânduit Domn al Moldovei Ioane Sandul Sturza a căruia sfârşit să se încheie cu norocire !" [7]).

„Alesule între neamul lui Iisus, şi lauda între Eghimonii neamului Mesiei, Ioan Sandul Sturza, a căruia să fie norocit sfârşitul " [8]).

„Alesule între Domnii neamului creştinesc Grigore Ghica Vvd fie-ţi bune sfârşiturile tale" [9]).

„Către Domnul Moldovei Grigorie Alexandru Ghica Vv., a căruia rang fie în veci" [10]).

„Lauda meghistanelor a neamului lui Mesie, alesule dintre cei însemnaţi, a naţiei lui Iisus, tu din cei cu bună opinie boeri, şi acum, după capitulele din actul cuprins în deosebitul meu

---

1) Firman din anul 1798, (1212 Şevval II), în *Uricar*, III, 145—150.

2) Firman din 1799 (1213 Muharrem 7) în *Uricar*, III, 156—162.

3) Firmanul de domnie al lui Alexandru Constantin Moruz Vodă din 1802 (1217 Regeb I), în *Uricar*, III, 168—172.

4) Traducere cu totul greşită. Cuvintele „Hale Bogdan vvd" trebue să fie traducerea expresiunei „Bughdan Voivodasî hala" care însemnează „Domnul actual al Moldovei".

5) Firman din 1802 (1217 Regeb III) în *Uricar*, III, p. 173—176.

6) Hatt-î-Serif din 1804 Iunie I (1217 Sefer I) în *Uricar*, III, 176—186.

7) Sturdza-Vartic, *Acte şi Documente*, I, p. 304; din anul 1822.

8) *Idem*, p. 307; din anul 1822, Julie 1.

9) Iorga, *Studii şi Documente*, XXI, p. 36; din anul 1826.

10) „Albina Românească" din 26 Iunie 1849; firman cuprinzând convenţiunea dela Balta-Liman din 1849.

împărătesc firman, fiind orânduit Domn Moldovei Hatmane Grigorie Ghica, fie rangul tău în veci" [1]).

„Lauda Prinților nației lui Mesia, sprijinul căpeteniilor creștinătății, Voevodul Moldovei, Domnul Grigore Ghika, vrednicia ta prelungească-se în veci" [2]).

„Lauda mai marilor din neamul Mesiei, alesule dintre cei mai osebiți ai neamului lui Iisus, tu cel ce ești dintre cei cu reputație boieri, și care te-ai orânduit Domn al Țării Românești" [3]).

Hammer spune că titlul dat Domnilor români era : „Modèle des princes du peuple chrétien, colonne des grands de la communauté du Messie" [4]).

In ce privește formulele întrebuințate în adresele către Domni, acestea erau prevăzute în registrele de ceremoniale. Astfel, într'o colecție de scrisori împărătești [5]), găsim titlul oficial (*ünvan*) al Domnilor români întrebuințate în firmanele respective : „*Kâdvet-ül-ümerà-ül-millet-ül-mesihiè, umdet-ül-küberà-üt-tayifet-ül-nusraniè, mukhaleset nișan, musadakat ünvan Bughdan ve Eflac voivodalarî-khutimet avakibehumà bil-khair-kablinè peyam-î-musadakat enğam ve kelam-î-musalemet iktisam iblaghălà*". „Făcând să sosească mesajul [nostru] săvârșit cu prietenie și cuvântul [nostru] plin de salutări către voievozii moldav și valah — ca sfârșitul zilelor lor să fie terminat cu bine — exemple printre notabilii națiunii lui Mesie și susținători ai celor mari ai nației lui Christos, arătători de sinceritate, renumiți prin fidelitatea lor".

Cu timpul această formulă destinată Domnilor români s'a prescurtat. Astfel, în firmanele adresate către Domni găsim următorul epitet : „*Kâdvet-ì-umerà-ì-ül-millet-ül-mesihiè, umdet-ì-kuberà-üt-tayifet-ül-iseviyè, hala* [*Eflac*] *Voivodasî* (*Lighori Ghica*) *Voivoda, khutimet avakibehumà-bil-khair kablinè...*" (Făcând să sosească mesajul nostru... către voivodul [Grigore Ghica] voivod al [Țării Românești] — ca sfârșitul zilelor sale să fie terminat cu bine — exemplu printre notabilii națiunii lui Mesie, susținător al celor mari ai nației lui Christos).

---

1) „Albina Românească" din 23 Iunie 1849.

2) *Acte politice*, 1851, Iași, p. 4, în firmanul către Grigore Alexandru Ghica, Domnul Moldovei, cu data de 1267 Gemaz-ül-aher III.

3) „*Buletin Oficial*", 1849 Iunie 21, firmanul numirei al lui Barbu Știrbei Vodă.

4) Hammer, XVII, p. 78.

5) Feridun, *Meğmua-i-münșaat-üs-Selatin*, Vol. I, p. 13.

Aşa sunt de, exemplu, unele din epitete adresate către Grigore Ghica Vodă, Domnul Ţării Româneşti [1]).

Intâlnim apoi următorul epitet mai scurt : „Kâdvet-ì-ümerà-ül-mellet-ül-mesihiyè [Eflac] voivodasî [Lighori Ghica] voivoda, khutimet avakibihumà bil-khair" („către voivodul [Grigore Ghica], voivod al [Ţării Româneşti], — ca sfârşitul zilelor sale să fie terminat cu bine, — exemplu printre notabilii naţiunii lui Mesie)".

Are o mică deosebire cel adresat către Mihail Şuţu Vodă, Domnul Moldovei (1819—1821) : „*Iftikhar-î-ümerà-ül-millet-ül-mesihiyè, mukhtar-î-kuberà-ül-tayifet-ül-iseviyè*", etc. (Fala printre notabilii naţiunei lui Mesie, alesul dintre celor mari ai naţiei lui Christos...).

Sunt astfel concepute cele adresate către Grigore Ghica Vodă [3]), Domnul Ţării Româneşti (1822—1828), Mihail Şuţu Vodă [4]), Domnul Moldovei (1819—1821), Constantin Mavrocordat Vodă [5]), Domnul Ţării Româneşti (1761—1763) şi Alexandru Moruzi Vodă [6]), Domnul Ţării Româneşti (1793—1796).

In unele firmane adresate demnitarilor turci din ţinuturile dunărene, sunt pomeniţi şi Domnii români cu următoarea titulatură [7]). „...vè kâdvet-ì-ümerà-ül-millet-ül-mesihiyè", etc... (...şi exemplu printre notabilii naţiunei lui Mesie...).

Cel adresat către Mihnea Vodă Domnul Ţării Româneşti, cu data de 8 Mai 1578, sună astfel [8]) : „*Kâdvet-ül-ümerà-ül-millet-ül-mesihiyè Eflac voivodasî Mihne voivoda*... (Exemplu printre notabilii naţiunei lui Mesie, Mihnea Vodă, Domnul Ţării Româneşti).

In mai multe documente întâlnim însă unele expresiuni intime în locul celor oficiale. Astfel în ordinul lui Selim al II-lea către Alexandru Vodă al Ţării Româneşti (1572) despre zdrobirea flotei otomane în lupta dela Lepanto contra flotei spaniole şi pontificale Domnul este numit „fiul meu" [9]).

---

1) Arh. St. *Doc. turc.* No. 26, 124, 178, 181, 190, 300.

2) Arh. St. *Doc. turc.* No. 177.

3) Arh. St. *Doc. turc.* No. 180, 182—189, 192, 193, 1905, 301—303.

4) *Idem*, No. 176.

5) *Idem*, No. 98.

6) *Idem*, No. 150.

7) Arh. St. *Doc. turc.* No. 49 şi 100 către Mihail Şuţu Vodă (1801—1802), No. 191 către Grigore Ghica Vodă (1822—8), No. 167, către Alexandru Ipsilanti Vodă (1774—1782), Domnii Ţării Româneşti.

8) Arh. St. *Doc. turc.* No. 173 E.

9) „Revista Istorică", 1925, p. 153.

Afară de aceste expresiuni intime mai sunt întrebuinţate unele complimente : „Fiindcă eşti slugă dreaptă împărăţiei mele"[1]). „şi pentru că arătatul Domn [Alexandru] este slugă dreaptă şi credincioasă şi emectar a înaltei mele împărăţii [2])".

In legătura lor cu Poarta Domnii Români au întrebuinţat, în pecetele lor turceşti sau asupra semnăturilor lor, unele expresiuni spre a arăta devotamentul lor către imperiul suzeran.

Vestitul călător turc Evlià Celebì în trecerea sa prin Iaşi se face ecoul unei ştiri după care Vasile Lupu Vodă ar fi scris o adresă către Sultan declarându-se gata să treacă la islamism, dar în drum spre Constantinopol a auzit de moartea Sultanului Murad şi s'a întors. Adresa sa către Sultan era sigilată printr'un sigiliu cu următoarea inscripţie : „*Muhibb-i-Khanedan-î-al Osman Lupul Voivoday-î-Serhadd-î-Bughdan*, ("Prietenul dinastiei lui Osman, Lupu, voivodul serhatului Moldovei" [3]).

Tot aşa Grigore Ghica Vodă, Domnul Ţării Româneşti (1660—1664), întrebuinţează o pecetă în limba turcă, unde spune : „*Sluga suveranului dinastiei lui Osman, Grigore Ghica, Domnul Ţării Româneşti*".

XIII. **In poruncile viziriale.** — Scrisorile emanate dela Marii Viziri şi adresate Domnilor români sunt sau porunci veziriale (*buiuruldù*) sau simple adrese oficiale. Titulatura dată la începutul poruncilor viziriale adresate Domnilor români era de obiceiu : „Exemplu printre notabilii naţiunei creştine, susţinător al celor mari ai naţiei lui Christos,............... .... vodă, voivodul al ...., ca sfârşitul zilelor sale să fie terminat cu bine".

Astfel sunt concepute, de exemplu, adresele viziriale către Mihail Şuţu Vodă, Domnul Moldovei [4]), Mihail Şuţu Vodă, Domnul Ţării Româneşti [5]), Alexandru Şuţu Vodă, Domnul Ţării Româneşti [6]), Grigore Ghica Vodă, Domnul Ţării Româneşti [7]), Ion Sandu Sturza Vodă, Domnul Moldovei [8]).

Titulatura dată de Marele vizir foştilor Domni avea o mică deosebire : „Exemplu printre notabilii naţiunei creştine fostului

1) Hatti-Humayun din 1780 în *Uricar*, III, p. 113.
2) Firman din 1802 (1217 Regeb III) în *Uricar*, III, p. 173—175.
3) Evlia : *Seyahattnamè*, V, p. 351.
4) Arh. St. *Doc. turc.* No. 198—215.
5) *Idem*, No. 218—220.
6) *Idem*, No. 223—228.
7) *Idem*, No. 229—251.
8) *Idem*, No. 68 VIII, 1—20 X, 22—29 X.

Domn..............., ca sfârşitul zilelor sale să fie terminat cu bine". Aşa sunt concepute, de exemplu, poruncile veziriale către Mihail Şuţu, fostul Domn al Moldovei [1]), Mihail Şuţu, fostul Domn al Moldovei [2]), Mihail Şuţu, fostul Domn al Ţării Româneşti [3]), Alexandru Ipsilante, fostul Domn al Moldovei [4]), etc.

In majoritatea cazurilor însă, adresele viziriale către Domni, nu încep decât cu următorul simplu epitet : *Sadakatmendim* ! (Credinciosul meu !) [5]).

Câteodată în poruncile sau adresele viziriale sunt întrebuinţate şi unele expresiuni intime.

Astfel într'o poruncă vizirială, Mehmed Selim Paşa, Marele Vizir, cu data de 1240 Sefer 25, adresată către Ion Sandu Sturza Vodă, Domnul Moldovei, spune : „Ştiind prin încercările din trecut că dumneata eşti un servitor harnic şi credincios al veşnicului Imperiu otoman" [6]).

Spre a da o idee şi despre titlurile pe care le întrebuinţau Domnii români în adresele lor către Marii Viziri, dăm titulatura pe care a întrebuinţat-o Mihail Şuţu Vodă, Domnul Moldovei, către Melec Mehmed Paşa, Marele Vizir, între 1793—1794 : „*Seadetlù faziletlù semahetlù mürvetlù veli-ün-niam kesir-ül- lutuf vel kerem efendim sultanîm hazretleri*" [7]) (plin de fericire, plin de virtuţi, plin de mărinimie, plin de generositate, făcător de bunătăţi, generos în favoare şi în graţii, Domnul meu Sultan...).

Muhafîzul Silistrei Mehmed Selim Paşa, care după ce a guvernat între 1820—1824 această importantă provincie, în 1824 a fost chemat la conducerea imperiului ca Mare Vizir, adresează, cu data de 7 Zilhiggè 1239, un *buiuruldù* [8]) către Ion Sandu Sturza Vodă şi către boierii ţării, în privinţa numirii *baş-beşliilor* din Moldova. Acest *buiuruldù* începe astfel : „*Kâdvet-ül-umerà-ül-millet-ül-mesihie hala Bughdan voivodasî haşmetlù Ioanicea Sandul*

1) Arh. St. *Doc. turc.* No. 216, adresa Marelui Vizir Mehmed Izzet Paşa.

2) *Idem*, No. 217, adresa aceluiaş vezir.

3) *Idem*, No. 221, adresa lui Mustafa Paşa, caimacamul Marelui vezir.

4) *Idem*, No. 124, adresa Marelui Vezir Şerif Hasan Paşa cu data de 1205 Rebì-ül-aher 22.

5) Arh. St. *Doc. turc.* No. 252—266, 304, 359, 360, 507, 648, 754, 832, 919, 1113, 72 VIII, 73 VIII, 110 VIII, 114 VIII, 117 VIII, 108 XII, 109 XII.

6) Arh. St. *Doc. turc.*, No. 14 VIII.

7) Arh. St. *Doc. turc.*, No. 212.

8) Arh. St. *Doc. turc.* No. 21 X.

Sturza voivoda genabî khutimet avakibihu bilkhair ve boiaran-î-sayirè-zeidi itibarihum". (Exemplul printre notabilii naţiunei lui Mesie voivodul actual al Moldovei *plin de magnificenţă* Ion Sandu Sturza Vodă, — ca sfârşitul zilelor sale să termine cu bine — şi către ceilalţi boieri, — ca să fie sporită consideraţia lor).

După cum se vede, imediat după formula protocolară, şi înainte de a fi pomenit numele Domnului, este întrebuinţat epitetul *haşmetlù* (plin de magnificenţă), titlu, după cum vom vedea, este rezervat suveranilor. Este interesant că acest epitet este întrebuinţat şi în corpul *buiuruldù*-ului cu prilejul pomenirii Domnului: „După obiceiul vechi demnitatea de voivod al Moldovei s'a încredinţat unuia dintre cei mai capabili şi cei mai respectaţi boieri pământeni, plin de magnificenţă (*haşmetlù*), demn de încredere, Ioanicea Sandul Sturza...".

Este de observat că atât Marele Vizir cât şi Reis-efendi (ministrul de externe) se feresc de a da Domnului acest titlu de *haşmetlù*, chiar acei din Marii Viziri cari îl întrebuinţau în adresele lor scrise înainte de a fi chemaţi în această demnitate.

XIV. **Titulatura boierilor români.** — Titulatura dată boierilor şi înalţilor prelaţi ai Ţării Româneşti era şi ea după uzanţele protocolare: „Pilda printre cei mari ai naţiunei lui Mesie (boierul . . . . sau părintele. . . . .) din Ţara Românească, ca sfârşitul zilelor sale să fie terminat cu bine" [1]).

Caimacam-ilor amândurora principatelor se scria: „Pilda printre cei mari ai naţiunei lui Mesie . . . . caimacamul Ţării Româneşti" [2]); sau „Glorie printre cei mari ai naţiunei lui Mesie, dintre boierii Ţării Româneşti. . . . . caimacam de voievod, ca să fie sporită credinţa sa" [3]).

Intr'un firman adresat vestitului bogătaş şi om politic armean Manuc Bey, este întrebuinţată ca titulatură: „Pilda printre cei mari ai naţiunei lui Mesie boierul Manuc, ca sfârşitul zilelor sale să fie terminat cu bine...".

* * *

In ce priveşte epitetele din adrese către boierii Ţărilor române găsim întrebuinţate mai multe calităţi, fără nici o restricţiune protocolară; ele se întrebuinţau după gustul demnitarului

1) Feridun, *op. cit.*, p. 13.
2) Arh. St. *Doc. turc.* No. 299.
3) Arh. St. *Doc. turc.* No. 152.

care le semna. Astfel găsim în epitetele întrebuinţate: *rütbetlù* (plin de demnitate), *raghbetlù* (demn de stimă), *hürmetlù* (demn de respect), *riayetlù* (demn de consideraţie), *sadacatlù* (plin de credinţă), *fetanetlù* (plin de inteligenţă), *zekiavetlù* (plin de devotament), *kiasetlù* (plin de sagacitate), *dirayetlù* (plin de înţelepciune), *menzeletlù* (plin de rang), *zeynetlù* (plin de podoabe), *miknetlù* (plin de autoritate).

In adresele către cămăraşul Filip Lenş, găsim, de exemplu: *Menzeletlù, rütbetlù, kiyasetlù* [1].... *Menzeletlù, hürmetlù, rütbetlù, kiyasetlù*... [2]). *Raghbetlù, riayetlù, hürmetlù*... [3]). Către capuchehaialele: *Fetanetlù, kiyasetlù, hürmetlù* [4])... *Fetanetlù, raghbetlù, miknetlù* [5])... *Fetanetlù, zekiavetlù, raghbetlù* [6])... Către portar-başi: *Raghbetlù, kiyasetlù, riayetlù*... [7]). Către ispravnic: *Riayetlù, rütbetlù, hürmetlù* [8])... Către camaraş: *Raghbetlù, riayetlù, sadakaltù* [9])... Către postelnic: *Rütbetlù, riayetlù, zeynetlù, sadakatlu* [10])... Către diferiţi boieri: *Riayetlù, kiasetlù, dirayetlù* [11])... *Rütbetlù, fetanetlù, hürmetlù* [12])... *Kiyasetlù, hürmetlù, dirayetlù* [13])... *Raghbetlù, riayetlù, hürmetlù* [14]).... *Raghbetlù, sadakatlù, fetanetlù, menzeletlù* [15])... *Sadakatlù, raghbetlù, dirayetlù* [16])...

XV. „**Ţara liberă**". — Până în zilele noastre, spre a indica legăturile de dependenţă între ţările române şi Imperiul otoman, erau semnalate unele tratate care s'ar fi încheiat cu Poarta şi prin care se recunoştea, pentru ţările române, o suveranitate oarecare.

Astfel, tratatul din 1391 între Mircea, Domnul Ţării Româneşti şi Sultanul Yîldîrîm Baiazid spune: „...ca Principatul României... să se cârmuiască după propriile sale legi şi ca voe-

1) Arh. St. *Doc. turc.* No. 688.
2) *Idem,* No. 692.
3) *Idem,* No. 819.
4) *Idem,* No. 278.
5) *Idem,* No. 276.
6) *Idem,* No. 291.
7) *Idem,* No. 653.
8) *Idem,* No. 28.
9) *Idem,* No. 53.
10) *Idem,* No. 531.
11) *Idem,* No. 502.
12) *Idem,* No. 482.
13) *Idem,* No. 412.
14) *Idem,* No. 520.
15) *Idem,* No. 526.
16) *Idem.* No. 611.

vodul României... să se aibă deplină putere de a face resbel cu vecinii săi şi de a încheia legături de amiciţie cu dînşii, ori şi când va voi, şi prin urmare să fie stăpân peste viaţa şi moartea supuşilor săi" (Art. 1).

La rândul său, tratatul din 1460 între Vlad, Domnul Ţării Româneşti şi Sultanul Mehmed II, prevede că „Turcii nici de cum să nu se amestece în trebile ţării, nici să stăpânească, nici să vie în ţară, ci numai un singur trimis imperial să vină însă şi acesta numai cu învoirea domnească".... (Art. 1), şi că „Ţara Românească să se guverneze după legile ei, să aibă deplină putere de face resbel cu vecinii săi şi ori şi când va voi şi să încheie legături de amiciţie cu dînşii, şi Domnul să fie stăpân peste viaţa şi moartea supuşilor săi" (Art. 2).

Tratatul din 1511 între Bogdan, Domnul Moldovei şi Sultanul Baiazid II, dispunea: „Poarta recunoaşte pe Moldova de pământ liber şi nesupus" (Art. 1), că „Moldova va fi stăpânită şi cărmuită după legile şi aşezămintele sale, fără să se amestece Poarta cât de puţin" (Art. 4) şi că „Domnii vor fi stăpânitori ai tot pământului Moldovei şi vor putea avea oaste cu plata de la sine, pământenii săi şi oameni străini" (Art. 6).

Prin tratatul din 1634 între Vasile Lupu, Domnul Moldovei, şi Sultanul Mehmed IV „Poarta recunoaşte pe Moldova de ţară liberă şi nesupusă" (Art. 1); „Poporul Moldovei se va bucura ca şi în trecut, de toate libertăţile sale, fără nici o supărare şi fără ca Poarta otomană să poată pune vreo pedică. Legile, obiceiurile, drepturile şi prerogativele ţării acesteia vor fi pururea neviolabile" (Art. 2); „Principii vor domni în ţară cu toată libertatea ca şi mai înainte, fără ca Poarta să se poată amesteca în vreun mod direct sau indirect" (Art. 3); „Moldova va păstra titlul de ţară independentă. Titlul acesta se va reproduce în toate scrisorile ce Poarta otomană va adresa Principelui" (Art. 9).

Bazându-se pe aceste tratate marii îndrumători ai naţionalismului românesc şi acei cari au susţinut cauza românească cu prilejul tratatului din Paris, au afirmat suveranitatea seculară a ţărilor române. Iată ce scrie Bataillard în acest sens: „cette capitulation de 1460 est l'unique fondement de la suzeraineté de la Porte. Ses clauses se réduisent à celles-ci : d'un côté, tribut et hommage; de l'autre protection contre les ennemis et investiture obligée" [1]).

1) Paul Bataillard, *Premier point de la question d'Orient*, Paris, 1856.

Adăugăm şi pe Constantin Hurmuzachi cu Ion Maiorescu : „Ele cuprind între sine toate atributele suveranităţii, şi acestea nu sunt acordate de Inalta Poartă, ci recunoscute, confirmate şi garantate Principatelor, precum le-au avut ele mai nainte ; Principatele n'au fost nici odată posesiune turcească, nici o dată pământ turcesc... Sultanii n'au fost nici odată stăpâni nici ai pământului, nici ai drepturilor acestor ţări... Impăraţii Turcilor nu sunt suzeranii Principatelor, şi suveranii statelor române nu sunt vasalii Sultanilor'' [1])...

Şi în sfârşit, părerea unui om politic, Ion C. Brătianu : „La Moldavie et la Valachie ont conclu leurs traités avec la Porte à une époque où la puissance des Turcs était à son apogée, c'est-à-dire lorsqu'elle pouvait dicter les conditions les plus dures. Cependant ces traités constatent, malgré le langage emphatique des sultans de cette époque, que les Principautés ne se sont nullement dépossédées, en faveur de la Porte, de leurs droits d'Etats indépendants et souverains. Les sultans eux mêmes déclarent formellement dans les traités, surtout en ce qui touche la Moldavie, que ce sont des pays „libres et indépendants'' [2]).

Până acum însă nu s'a confirmat autenticitatea acestor tratate [3]). Ceva mai mult. Ele au fost declarate false. In acest sens scrie N. Iorga : „Aşa-zisul tratat al lui Mircea-cel-Bătrân cu Sultanul Baiazid, e o născocire târzie făcută după 1770 pentru a dovedi, cu prilejul încheierii unei păci între Ruşi şi Turci, care să prevadă drepturi pentru Români, că Ţara-Românească s'a supus prin învoială'' [4]).

Din cauza necunoaşterii acestor tratate de închinare se crede că adevărata lămurire a legăturilor între Principate şi Poartă începe chiar dela tratatul de Kainardji, din 1774, al cărui articol XVI (paragraf 9), e redactat astfel : „La Porte s'engage encore de permettre aux souverains des deux Principautés de Moldavie et de Valachie d'avoir, chacun pour son compte, auprès de la Sublime Porte, des chargés d'affaires chrétions de la religion grecque, qui feront leurs affaires, et ces chargés d'affaires

1) Constantin Hurmuzaki şi Ioan Maiorescu, *Desvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Române în urma tractatului de Paris din 30 Martie 1856*. Bruxelles, 1857.

2) I. C. Brătianu, *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le Traité de Paris*, Paris, 1857.

3) Cunoscute totuşi vechilor noştri cronicari.

4) N. Iorga, *Istoria Românilor*, Ed. X-a, 1937, p. 132.

auront soin des intérêts de dites Principautés; et ils seront favorablement traités par la Sublime Porte, qui les regardera, même dans leurs faiblesses (anche nelle loro debolezze) comme des hommes jouissant du droit des gens et par conséquant exempts de toute vexation".

Observăm aici că textul original al tratatului de Kainargi nu e cel frances, ci cel italian, precum se vede din cel din urmă articol (XXVII) al acestui tratat, unde se zice expres că s'a scris acest tratat pentru Ruşi în limba rusească şi italiană, iar pentru Turci în cea turcească şi italiană. Textul francez în loc de cuvintele originalului „*Sovrani de due Principate*" (Suveranii celor două Principate) spune „Les Princes des deux Etats" (Principii celor două state"). Nuanţa trebue reţinută.

In convenţiunea explicativă dela Constantinopole din 10 Martie 1779, se spunea: „Que chaque principauté entretiendra à Constantinople un chargé d'affaires chrétien de la communion grecque, lequel la Sublime-Porte accuillera avec bonté et considérera comme pouissant du droit des gens, c'est-à-dire, à l'abri de toute violence et avanie" [1]).

Suveranitatea ţărilor române dacă nu era fixată prin tratate, ea era păstrată însă prin tradiţiuni, chiar înainte de data acestui tratat. Am găsit în mai multe documente turceşti o expresiune foarte semnificativă dată Principatelor :„*ţara liberă*". Astfel printr'o adresă cu data de 1759 Dec. 8 (1173 Reb. Ah. 17), Ahmed, Cadiul Hârşovei, scrie: „Ţara Valahiei nu numai că era dela început o ţară liberă în toate privinţele (*öteden berù min cüllil viğuh serbest*), dar, fiind-şi considerată ca grânarul (*chilar*) capitalei otomane (*Asitanè-i-aliè*), populaţia sa va fi păzită de felurile de opresiuni şi violenţe, şi protejată şi asigurată sub umbra împărătească" [2]).

Un alt cadiu din Hârşova, Elhağ Salih, scrie către Poartă cu data de 1763 Sept. 24: „Ţara valahă dedemult fiind o ţară liberă, iar rudele şi locuitorii ei fiind stăpâni asupra averilor şi pământurilor lor într'o securitate şi linişte deplină, până acum nu era permis nimănuia să treacă prin hotarele Valahiei şi ale Moldovei şi se facă excese" [3]).

---

1) Martens: *Recueil*, II, 653.
2) Arh. St. *Doc. turc.* 162.
3) Arh. St. *Doc. turc.* 168.

Acelaşi termen îl întrebuinţează Mustafa Salim judecătorul Rusciucului care printr'o adresă din 1763 Sept. 26 (1177 Reb. Ev. 17) scrie Porţii : „Ţara Valahă fiind liberă de demult şi raialele ei fiind stăpâne asupra averilor şi pământurilor lor într'o securitate şi linişte deplină" [1]).

Această expresiune de „ţara liberă" (*serbest*) dacă nu era bazată pe un text de tratat sau pe vreo convenţiune, era totuşi consacrată prin tradiţie şi ne procură o dovadă concludentă în ce priveşte libertatea deplină de care se bucurau ţările române, în ciuda formalităţilor oficiale, prin care ele erau indicate ca nişte provincii vasale.

Tot aşa expresiunea turcească „*öteden beri*" (dedemult, dela început, *ab antiquo*) care este întrebuinţată spre a desemna vechimea acestei libertăţi, însemnează că această libertate nu era o perioadă trecătoare, ci succesiunea unor stări de lucruri cari durau în permanenţă.

Tunusli într'o transcriere cu totul alterată pomeneşte titlul ce se dădea ţării de către Poarta : „*Menkiuli vussul serbestiet uzre ve isticlar birle, one firz calum ve, amahtuli cadem*", adecă : „în tot chipul cu toată libertatea obiceiurilor lor fie aceste locuri, şi deplina lor autonomie, despărţite cu totul de celelalte ţeri ale împărăţiei" [2]).

* * *

Mai trebue adăogat că Turcii au întrebuinţat deseori pentru Domnii români, — atât pentru cei din secolele trecute cât şi pentru acei cari au domnit în perioada aşa zisă fanariotă, — titlul de *hükümdar* (suveran). Şi acest termen e dat de persoane autorizate.

Astfel istoricul turc Hairullah descriind expediţia Sultanului Baiazid II din 1505 în Moldova, spune : „*Istefan Leh ve Mağarlunun iyanesile yine Bughdan hükümdarî oldù*" (Ştefan cu ajutorul Polonezilor şi al Ungurilor, a devenit suveranul Moldovei [3]).

Istoricii turci Sami, Aziz şi Şevki în istoria lor, după fiecare capitol rezervat domniei unuia din Sultani, dau lista suveranilor contimporani, iar în rândul celor din timpul lui Ahmed I pomenesc pe Şerban şi Radu deveniţi bey-i în Valahia şi Mol-

1) Arh. St. *Doc. turc.* 147.
2) Tunusli, p. 70.
3) Hairullah, *Istoria*, vol. IX, p. 93.

dova, după moartea lui Mihai. Mai sunt citaţi astfel şi Bey-ul Ardealului, împăratul Germaniei, suveranul (*hükümdar*) polon, regele (*kâral*) Franţei, acel al Sardiniei şi al Spaniei, regina Angliei, împăratul Chinei, şahul Persiei, şahul Indiei [1]).

Pe plicul unei adrese a lui Ömer Paşa, Muhafîzul din Nicopole, cu data de 23 Regeb 1240 [2]), către Grigore Ghica Vodă, Domnul Moldovei, este dat următorul titlu: *Eflac hükümdarî haşmetlù, raghbetlù bülendmenzeletlù, muhibb-i-khuluskiar mir-i-gelil-ül-itibar genableri* (Plin de magnificenţă, demn de stimă, plin de înalt rang, prietenul sincer, bey demn de mare consideraţie, Suveranul Ţării Româneşti). Tot acest Ömer Paşa într'o altă adresă [3]) către Grigore Ghica Vodă, cu data de 7 Rebì-ül-aher 1240, pe Domnul îl numeşte: *Eflac hükümdarî* (Suveranul Ţării Româneşti).

Porecla de *hükümdar* o găsim întrebuinţată şi în titlul dat Domnului Moldovei, Ion Sandu Sturza Vodă, de către Ali, serdarul din Galaţi: *Hala Bughdan hükümdarî* [4]) *haşmetlù dirayetlù fetanetlù i*)... (Suveranul actual al Moldovei plin de magnificenţă, plin de înţelepciune, plin de inteligenţă...) [4]).

Pe plicul altei scrisori trimisă Domnului Moldovei, cu data de 1241 Şaban 8, de Elhağ Abdül Kerim paşa, Muhafîzul din Ada-Kalè se citeşte: „*Hala Bughdan hükümdarî haşmetlù menzeleltu rütbetlù meveddetlu muhib-i-velaşuarîm mir-i-gelil-ül-ünvan*"... (Suveranul actual al Moldovei plin de magnificenţă, plin de rang, plin de demnitate, plin de dragoste, prietenul meu sincer, Bey [ornat] cu un frontispiciu ridicat...) [5]).

Pe plicul unei petiţii colective a uuor locuitori din Brăila adresată către Domnul Moldovei, se ceteşte: „*Hala memleket-i-Bughdan hükümdarî haşmetlù menzeletlù esaletlù dirayetlù mürevvetlù*"... (Suveranul actual al ţării Moldovei plin de magnificenţă, plin de rang, de origină nobilă, plin de înţelepciune, plin de generozitate) [2]).

Istoricul turc Aşîk Paşa Zadè [7]) cu prilejul expediţiei Sultanului Fatih Sultan Mehmed în Moldova, din anul 881 (=1475)

1) Sami, Aziz şi Şevki; *Mer-et-i-tarih-i-osmani*, 1293, p. 236.
2) Arhivele Statului, *Doc. turc.*, No. 293.
3) *Idem*, No. 854.
4) *Idem* No. 51 IX din 1241 Şaban 25.
5) *Idem* No. 99/VIII.
6) *Idem*, No. 94/VIII.
7) Aşîk Paşa Zadè, *Istoria*, p. 185.

vorbind despre Ştefan cel Mare, îl numeşte *tekfur*. Şi acest cuvânt, după cum am văzut înseamnează suveran.

Istoricul turc Abdürrahman Şeref [1]) vorbind despre evenimentele din anul 819 în Ţara Românească, spune că se născuseră ambiţii în rândul membrilor familiei domnitoare (*Khanedan* = cuvânt care se întrebuinţa pentru dinastiile suverane).

Ingigian, eruditul Mechitarist observă şi el că „Valahia şi Muntenia, deşi ţări tributare, sunt guvernate de prinţi creştini, şi nu sunt supuse cum sunt celelalte provincii ale imperiului, şi de aceea cancelaria împărătească nu le pune în rândul celorlalte provincii" [2]).Tot el adaugă că, „din punct de vedere al administraţiei interne, Domnii români se deosebesc de ceilalţi paşi ai imperiului prin funcţionarii lor, prin legile şi ceremoniile executate cari sunt rămăşiţele vechei stăpânirei a Valahilor şi a Moldovenilor, şi se înfăţişează printr'o grandoare regească" [3]).

XVI. „**Chilarul Imperiului otoman**". — Spre a micşora importanţa, pe care o ocupau ţările române în rândul celorlalte ţări care păstrau o oarecare legătură cu Imperiul otoman s'a spus că Principatele, până la emanciparea lor totală, erau considerate ca simple grânare ale imperiului. Este adevărat că interesul pe care îl prezentau Ţările Române pentru Imperiul otoman consta înainte de toate în valoarea lor economică. De aceea Principatele erau considerate cu un fel de grânar pentru Imperiul otoman.

Acest sens reese din chiar actele timpului.

„Fiind că memlechetul (ţara) Moldovei şi al ţării Româneşti, este bun cheler al împărăţiei mele, acoperirea, apărarea şi buna lor tocmală le va fi încredinţată, ca cei întru dânsăle lăcuitori, să pitreacă întru toată odihna şi negrija"... [4])

Firmanul Sultanului Abdülhamed I cu data de 1774 Nov. 5—14 (1188 Ramazan prima decadă) adresat tuturor vizirilor de pe malul Dunării dela Vidin până la Brăila, cadî-ilor şi naibilor, ofiţerilor de ieniceri, notabililor şi Domnului Alexandru Vodă Ipsilanti, prin care ordonă proteguirea populaţiei Ţării Româneşti şi a Moldovei, împiedecând pe răufăcători din afară de a intra în aceste ţări spre a asupri pe localnici, pomeneşte : „Valahia,

---

1) Abdürrahman Şeref, *Istoria*, p. 126.
2) Ingigian, *Geografia*, Partea II, Vol. V, 1804, p. 102.
3) Ingigian, *op. cit.*, p. 194—195.
4) Hatt-i-Şeriful din 4 Noemvrie 1774, în *Uricar*, VI, p. 433—446.

ţara considerată ca grânar (chilar) al Pragului nostru de fericire''.

Ca urmare a acestui firman un ordin al Marelui Vizir Mehmed Izzet către toţi vizirii depe malul Dunării începând dela Vidin şi până la Brăila, anunţă promulgarea decretului împărătesc care împiedică trecerea răufăcătorilor în Ţara Românească şi în Moldova, şi spune: „această ţară considerată ca grânarul Capitalei Imperiului otoman" [2]).

Tot aşa şi în alte firmane, care au urmat: „ca un chelariu împărăţiei mele''. [3]) „Fiindcă Moldova se socoteşte ca o magazie a înaltului meu scaun şi adunarea zeherelelor trebuincioase se îngrădeşte numai din Moldova şi Valahia'' [4]).

Un firman împărătesc, cu data de 1207 Zilhiğğè III, către Alexandru Moruzi, Domnul Ţării Româneşti, spune că „ţara valahă'' este considerată ca grânarul capitalei mele împărăteşti'' (*Asitanè-ì-aliemin kilarî...*) [5]).

Alt firman împărătesc, cu data de 1207 Şaban III, spune: „In noua lege elaborată recent pentru ţările valahă şi moldovă... aceste ţări fiind considerate ca grânarele imperiului otoman (*Kilar-î-saltanat-î-seniè mesa besindè...*) [6]) „şi că pământul Moldovei fiind socotit în locul cheleriului împărăteştei mele măriri, drept aceea şi cererea de a se aduce multă zaherea din amândouă aceste ţări, a Valahiei şi a Moldovei, este mai cu osebire nestrămutată şi neapărată...'' [7]). Hatt-ul din 1826 (1242 Ramazan), adresat către Ţara Românească, are următoarea frază: „...Ca raialele celor două ţări, Româneşti şi a Moldovei, care cuprind loc de cheler a preaputernicei Impărăţii Mele...'' [8]).

Această expresiune o mai întâlnim în adresele diferiţilor demnitari. Ahmed, judecătorul din Vidin într'o adresă a sa din 1179 Rebì-ül-evvel 4 [9]), spune: *Eflac Kara Eflac memleketlerì devlet-i-alienin Kilarî... olub...* (Ţările Valahiei şi a Moldovei fiind grânarele imperiului otoman...).

1) Arh. St. *Doc. turc.* No. 167.
2) Arh. St. *Doc. turc.* No. 141.
3) Hatti-Humayun din 1780, în *Uricar*, III, 113.
4) Firman din anul 1792, în *Uricar*, III, 131—144.
5) Arh. St. *Doc. turc.*, No. 150.
6) Arh. St. *Doc. turc.* No. 176.
7) Firmanul din 1802 (1217 Gemaz-ül-aher 4), în *Uricar*, III, p. 181—205.
8) N. Iorga, *Studii şi documente*, XXI, p. 36.
9) Arh. St. *Doc. turc.* No. 146.

Tot aşa în rapoartele către Poartă ale judecătorilor Ebubekir din Rusciuc [1]), Ebubekir din Şiştov [2]), Mustafa din Nicopole [3]), Hasan din Lom [4]), Ahmed din Rahova [5]) se pomeneşte: *Diar-î-Eflac Asitanè-i-Devlet-i-aşianenin kilarî mesabesindè olmakla...* (Ţara Valahă fiind considerată ca un grânar al capitalei otomane...).

* * *

Cu toate acestea mai este un fapt demn de relevat. Ţările române nu erau ca nişte grânare de care dispunea Imperiul otoman ca un stăpân; procurarea produselor ţării era supusă unor norme, prevăzute chiar prin firmane. Astfel:

„Zaherelele ce se vor trimite din locul acesta, să se trimeată aşa în cât să nu se pricinuiască locuitorilor acestei eparhii vreo strâmtorire, şi când se va cumpăra din partea miriei, să se plătească preţul zaherelei în numărătoare, şi să nu se încarce asupra locuitorilor, iar cumpărându-se de către neguţători, li se va plăti în numărătoare după preţul locului" [6]). Şi: „...când va fi trebuinţă a se cere chereste şi alte de nevoe dela aceste două locuri, mai întâiu se va da de ştire beilor cât sumă trebueşte, şi în urmă se va pogorî la hotarele amânduror pomenitelor eparhii, iar plata pentru tăiat şi cărat se va da în numărătoare de către mumbaşirii orânduiţi înadins pentru aceasta, precum va da mâna raelilor; şi să nu fie siliţi a o duce în locuri peste hotare. Şi când se vor cere salaori şi cară de la locuitorii acestor două eparhii, să nu li-se tae nici un ban măcar din preţul obicinuit, nici să se prelungească plata" [7]).

Altădată: „...de trebuinţă fiind a se cumpăra oi... atât pentru locuitorii Ţarigradului cât şi pentru tăinaturi, vor vinde raelile acestor două locuri sub privigherea ighemonului lor oile cele de vânzare la neguţători şi celebi cu preţul curgător, fără a trece cu vederea cât de puţin" [8]). „...Afară de fermanlii neguţători nimeni altul nici din megieşi, nici din emaci să nu intre în aceste

1) Arh. St. *Doc. turc.*, No. 137 (1774 Dec. 7).
2) *Idem*, No. 171 (1774 Dec. 13)
3) *Idem*, No. 149 (1774 Dec. 14).
4) *Idem*, No. 157 (1774 Dec. 22).
5) *Idem*, No. 144 (1774 Dec. 15—24).
6) Firman din anul 1792 (1206 Ramazan II) în *Uricar*, III, 131—144.
7) Firman din anul 1792 în *Uricar*, III, 131—134.
8) Firman din anul 1792, în *Uricar*, III, 131—144.

două locuri, şi umblând din loc în loc să păgubească pe raele aducând în locurile acestea dobitoace spre hrană, sau semănând şi secerând pământurile şi ogoarele locuitorilor acestor eparhii, sau să le stăpânească ; şi ori-care va cuteza a se purta în protiva acestei orânduele se va pedepsi straşnic" [1]).

Şi altfel : „comme la Valachie est aussi le grenier de Constantinople et que la traite de tous les graines nécessaires à cette capitale doit s'opérer exclusivemnnt dans les deux provinces de Valachie et de Moldavie, quoique leur redevance en semblables denrées ait été antérieurement suprimée pour adoucir la situation des raïas de Valachie, cependant ces derniers ne restent pas moins tenus à transporter, partie partie, aux Echelles tous les grains et autres denrées qu'ils auront recoltés ; à les vendre an prix courant aux capitaines des bâtiments du Kapan (greniers publics), et à ne point les donner ailleurs" [2]).

„Des firmans règleront la quantité de provisions, telles que bais, grains, beurre, moutons et en général toute production de Valachie que cette province devra fournir à ma Sublime-Porte. Ces firmans adressées aux boïards, seront ouverts et lus publiquement dans le divan de Valachie. L'on discutera conjoinctement avec les susdits boïards, s'il est possible ou non à la province de satisfaire en totalité ou en partie aux fournitures demandées. La requête qu'ils présenteront à ce sujet, par l'entremise de leur hospodar, sera écoutée. Le prix de provisions susdites sera payé par le trésor public argent comptant, sans différer et aux prix courant ; aucun achat n'aura lieu autrement. Le prix des grains que l'on achètera sera payé au taux fixé chaque année a l'échelle d'Ibrail. Afin que le transport des fournitures ne devienne pas une charge pour les raïas auxquels on en ferait une corvée, les hospodars mettront la plus grande exactitude à faire fixer pour le transport de ces fournitures un taux proportionné à celui qui aura été fixé dans l'échelle susdite pour les fournitures elles-mêmes" [3]).

„La Sublime-Porte, animée du désir sincere de procurer aux deux principautés tout le bien-être dont elles peuvent jouir, et informée des abus et des vexations qui s'y commettent à l'occa-

1) Firman din anul 1792, în *Uricar*, III, 131—134.
2) Firman împărătesc cu data de 1802 adresat Domnului Ţării Româneşti, Constantin Ipsilanti Vodă, în Wilkinson, p. 361.
3) Firman din 1802 Gemaz-ül-aher III), în Wilkinson, p. 361.

sion des diverses fournitures exigées pour la consommations de Constantinople, l'approvisionnement des forteresses situées sur le Danube et les besoins de l'arsenal, leur fait un abandon plein et entier de son droit à cet égard. En conséquence, la Valachie et la Moldavie seront pour toujours dispensées de fournir les grains et autre denrées, les moutons et les bais de construction qu'elles étaient tenues de livrer précédemment" [1]).

* * *

In fondul documentelor turceşti din Arihvele Statului sunt păstrate sute de acte turceşti, — firmane împărăteşti, porunci viziriale, adresele diferiţilor intendenţi (miniştri), — prin care nu numai se fixează modalităţile procurării şi trimiterei la Stambul a produselor ţării, ci şi preţul cuvenit, şi aceasta pentru fiecare an, după piaţa zilei.

Da, ţările române erau grânarele capitalei otomane; procurarea produselor nu se făcea însă din obligaţiuni tributare, ci numai ca marfă de vânzare [2]).

XVII. **Urarea finală.** — Toate titulaturile date în firmanele împărăteşti sau în cele viziriale, sunt urmate de o expresiune deosebită pe care noi o numim urarea finală. Termenii ei sunt însă cu totul semnificativi. Iată această formulă în actele rezervate personalităţilor streine: „ca sfârşitul zilelor sale să fie sfârşit cu bine".

Aceasta este atestată de toţi cercetătorii documentelor turcesti. Astfel, după d'Ohsson: „lorsqu'il est question d'un ambassadeur ou même d'un prince chrétien, son nom est suivi de ce souhait: *que sa fin soit heureux*, c'est-à-dire qu'il ait le bonheur d'ouvrir les yeux aux lumières du Courann" [3]). Tot aşa confirmă şi Hammer: „Les tittres que les Sultans adressaient aux doges de Venise se terminaient par cette formule: *que sa fin soit heureuse, et que Dieu ameliore sa position*" [4]).

Trebue să adăugăm şi diferenţierea observată de d'Ohsson: „A l'égard des princes vassaux, on se sert de cette formule:

1) Act separat de la Adrianopole din 14 Septemvrie 1829, în Martens: *Nouveanu Recueil*, VIII, p. 152.

2) In ce priveşte tributul pe care ţările române erau datoare să-l plătească Porţii, îl vom studia într'o lucrare a parte.

3) d'Ohsson, VII, p. 164.

4) Hammer, XVII, p. 78.

Dont la soumission soit permanente, et souvent on y joint ce voeu : *Dont l'esprit soit éclairé par la connaissance de la meilleure* des religions"[1]).

Intr'adevăr expresiunea „ca sfârşitul zilelor sale să fie terminat cu bine" pe care o întâlnim precedată de titlurile persolanităţilor creştine însemna pur şi simplu „ca înainte de a muri să fie convertit la islamism".

XVIII. „**Haşmetlu**". — Cercetând documentele turceşti de la Arhivele Statului, mai cu seamă cele adresate Domnilor români de către marii demnitari ai Porţii, întâlnim în ele un interesant şi bogat mozaic de epitete date Domnului. Astfel Mehmed Sadî., ministru de externe (*reis-ül-kitab*), întrebuinţează într'o adresă a sa : „*Rütbetlù, dirayetlù, hürmetlù velaki arîmîz genabî*"[2]), (Plin de demnitate, plin de înţelepciune, demn de respect intimul meu Domn), sau : *Rütbetlù, kiyasetlù, dirayetlù*"[3])... (Plin de demnitate, plin de sagacitate, plin de înţelepciune) ; sau : „*Rütbetlù, menzeletlù, dirayetlù*"[4])... (Plin de demnitate, plin de rang, plin de înţelepciune) ; sau :„*Rütbetlù, riayetlù, menzeletlù*"[5])... (Plin de demnitate, demn de consideraţie, plin de rang) ; sau : „*Rütbetlù, menzeletlù, riayetlù*"[6])... (Plin de demnitate, plin de rang, demn de consideraţie) ; sau : „*Riayetlù, dirayetlù, hürmetlù*[7])... (Demn de consideraţie, plin de înţelepciune, demn de respect) ; sau : „*Rütbetlù, kiyasetlù, hürmetlù*[8])", (Plin de demnitate, plin de sagacitate, demn de respect).

In adresele sosite dela ministrul de interne (*Kethüda-î-sadr-î-ali*) găsim următoarele epitete : „*Rütbetlù, menzeletlù, haşmetlù mir-i-sadakat semir genabi*"[9]), (Plin de demnitate, plin de rang, plin de magnificenţă, Bey cu credinţă ridicată) ; „*Rütbetlù, menzeletlù, haşmetlù mir-i-vedayet semir genabî*"[10]), (Plin de demin-

1) d'Ohsson, VII, p. 164.

2) No. 73, VIII (1238 Sefer 9) către Ion Sandu Sturza Vodă, Domnul Moldovei.

3) No. 505 (1238 Zilcadè 24) către Grigore Ghica Vodă, Domnul Ţării Româneşti ; No. 18iVIII (1238 Muharrem 3) către Ion Sandu, Sturza Vodă ;

4) No. 270 (1238 Şaban 28).

5) No. 282 (1238 Şaban 12) ;

6) No. 391 (1238 Zilcadè 15).

7) No. 45 IX (1238 Zilhiğğè 25) ;

8) No. 1/VIII (1238 Sefer 9) ;

9) Süleiman, ministru de interne, către Grigore Ghica Vodă, la 1239 Sefer 10, Arh. St. Doc. turc. No. 508.

10) *Idem*, la 1238 Şevval 26, No. 372 ; *idem* către Ion Sandu Sturza Vodă, Domnul Moldovei, la 1238 Zilcadè 25 (No. 80 IX).

tate, plin de rang, plin de magnificenţă, Bey cu blândeţă ridicată). *„Dirayetlù, menzeletlù, haşmetlù mir-i-sadakat semir genabî"* [1]), (Plin de înţelepciune, plin de rang, plin de magnificenţă, Bey cu credinţă ridicată); *„Haşmetlù, kiyasetlù, rütbetlù mir-i-dirayet şuar genablerì"* [2]), (Plin de magnificenţă, plin de sagacitate, plin de demnitate, Bey cu semne de înţelepciune).

In adresele sosite dela intendentul (ministru) monetăriei statului (*darbhanè-i-amirè nazîrî*): *„Haşmetlù, dirayetlù, miknetlù dostumuz mir-i-haşmetsemir ğanib-i-velağalibine"* [3]), (Plin de magnificenţă, plin de înţelepciune, plin de autoritate, amicului meu Bey cu magnificenţă ridicată); *„Rütbetlù, menzeletlù, haşmetlù velakiarîm mir-i-sedakat-semir genablerì"* [4]), (Plin de demnitate, plin de rang, plin de magnificenţă intimul meu Bey cu credinţă ridicată); *„Haşmetlù, menzeletlù, dirayetlù, zeynetlù"* [5])... (Plin de magnificenţă, plin de rang, plin de înţelepciune, plin de podoabe); *„Haşmetlù, raghbetlù, dirayetlù, zeynetlù"* [6])... (Plin de magnificenţă, demn de stimă, plin de înţelepciune, plin de podoabe).

In adresele sosite dela intendentul (ministru) arsenalului maritim (*emin-ì-tersanè-ì-amirè*): *„Haşmetlù, menzeletlù, zeynetlù dostum mir-ì-mühtesem genableri"* [7]), (Plin de magnificenţă, plin de rang, plin de podoabe, amicul meu Bey majestuos); *„Rütbetlù, haşmetlù, kiasetlù, dost-î-vefaşuarîmîz mir-i-bülend-itibar genableri"* [8]), (Plin de demnitate, plin de magnificenţă, plin de sagacitate, amicul meu sincer, Bey demn de înalt respect); *„Haşmetlù, dirayetlù, menzeletlù, dost-ì-vefaşuarîmîz mir-i-bülend-itibar genablerì"* [9]), (Plin de magnificenţă, plin de înţelepciune, plin

1) Mehmed Seyda, ministru de interne, către Grigore Ghica Vodă, la 1235 Ramazan 17, No. 316.

2) Khalil, ministrul de interne, către Grigore Ghica Vodă, la 1241 Rebi-ül-evvel 27, No. 984.

3) Hüsein Hüsnì către Grigore Ghica Vodă la 1238 Zilhiggè 5, Arh. St. Doc. turc. No. 392, 398, 399, 403; idem la 1238 Ramazan 23, No. 363; idem la 1238 Şevval 15, No. 396; idem la 1238 Zilcadè 23, No. 364.

4) *Idem*, la 1239 Şevval 5, No. 540; Essaid Ahmed către Ion Sandu Sturza Vodă, Domnul Moldovei, la 1239 Zilhigge 19.

5) Esseid Mehmed Emin către Grigore Ghica Vodă (No. 649 din 1242 Gemaz-ül-evvel 5 şi No. 652 din 1242 Sefer 25).

6) *Idem* (No. 651 din 1242 Gemaz-ül-evvel 21).

7) Ali, intendentul arsenalului, către Grigore GhicaVodă la 1238 Zilcadè 17, Arh. St. Doc. turc. No. 373.

8) Mehmed Atallah, intendentul arsenalului, către Grigore Ghica Vodă, la 1239 Regeb 1, Arh. St. *Doc. turc.* No. 538.

9) *Idem*, la 1239 Muharrem 8, No. 541.

de rang, amicul meu sincer, Bey demn de înalt respect); „*Haşmetlù, menzeletlù, rütbetlù*" [1]... (Plin de magnificenţă, plin de rang, plin de demnitate...); „*Haşmetlù, menzeletlù, kiyasetlù*" [2]... (Plin de magnificenţă, plin de rang, plin de sagacitate)...

Cu prilejul pomenirii celor primite de la marii demnitari ai capitalei, amintim şi alte adrese trimise tot dela Constantinopol: Dela Esseid Elhağ Mustafa, şeful măcelarilor (*ser-kassab*): „*Haşmetlù, miknetlù, dirayetlù*" [3]... (Plin de magnificenţă, plin de autoritate, plin de înţelepciune); sau „*Riayetlù, haşmetlù, dirayetlù, kiyasetlù*" [4].... (Demn de consideraţie, plin de magnificenţă, plin de înţelepciune, plin de sagacitate)...

Dela Patriarhul armean din Constantinopol: „*Haşmetlù, hürmetlù, menzeletlù, zeynetlù mir-i-gelil-uş-şan hazretleri*" [5], (Plin de magnificenţă, demn de respect, plin de rang, plin de podoabe, Bey ridicat în demnitate); „*Haşmetlù, menzeletlù*" [6]... (Plin de magnificenţă, plin de rang)...

In schimb dintr'o adresă trimisă de Grigore Ghica Vodă, Domnul Ţării Româneşti către Agaua Ienicerilor: „*Saadetlù, devletlù, müveddetlù, mürevvetlù, muzeyed refetlù Aga-i-mühterem* [7]," (Plin de fericire, plin de alteţă, plin de afecţiune, plin de umanitate, într'un rang ridicat, Aga stimat).

* * *

Tot aşa sunt interesante cele întrebuinţate de guvernatorii turci dela hotare.

Mehmed Selim Paşa, Muhafîzul Silistrei, — apoi mare Vizir între 1824—1828, — în adresele sale către Domnii români, Grigore Ghica Vodă al Ţării Româneşti şi Ion Sandu Sturza Vodă al Moldovei întrebuinţează următoarele calităţi: „*Haşmetlù, rüt-*

---

1) *Idem* către Ion Sandu Sturza Vodă, la 1239 Gemaz-ül-aher 9 (No. 93 VIII); Hüsein Hüsni către Ion Sandu Sturza Vodă, la 1240 Rebi-ül-aher 7 (No. 89/VIII); Elhağ Mehmed Said către Ion Sandu Sturza Vodă, la 1241 Rebi-ül-aher 22 (No. 68/IX);

2) Mehmed Atallah către Ion Sandu Sturza Vodă la 1238 Ramazan 1 (No. 57 IX).

3) No. 537 (1239 Zilhiğğè 15).

4) No. 9/IX (1231 Ramazan 15).

5) Patriarhul Boghos către Grigore Ghica Vodă la 1238 Şevval 1, Arh. St. *Doc. turc.* No. 374.

6) Patriarhul Garabed către Grigore Ghica Vodă la 1239 Şevval 18, Arh. St. *Doc. turc.* No. 514.

7) No. 726 (1241 Rebi-ül-evvel 17).

betlù, dirayetlù dost-î-velaşuarîmiz mir-i-haşmetsemir genabî" [1]), (Plin de magnificenţă, plin de demnitate, plin de înţelepciune prietenul nostru Beyul magnific); sau: „*Haşmetlù, rütbetlù, dirayetlù, fetanetlù"* [2])... (Plin de magnificenţă, plin de demnitate, plin de înţelepciune, plin de inteligenţă); sau: *Haşmetlù, rütbetlù, menzeletlù, fetanetlù"* [3])... (Plin de magnificenţă, plin de demnitate, plin de rang, plin de inteligenţă...); sau: „*Haşmetlù, rütbetlù, fetanetlù"* [4])... (Plin de magnificenţă, plin de demnitate, plin de inteligenţă...); sau: „*Haşmetlù, rütbetlù, riayetlù"* [5])... (Plin de magnificenţă, plin de demnitate, demn de consideraţie...).

In adresele unui alt Muhafîz al Silistrei, Mehmed Ahmed Paşa: „*Rütbetlù, haşmetlù, dirayetlù, menzeletlù* [6])"... sau: „*Haşmetlù, menzeletlù, rütbetlù, zeynetlù"* [7])....

In adresele Muhafîzului din Giurgiu, Mehmed Salih Paşa: „*Haşmetlù, fetanetlù, rütbetlù"* [8]) sau: „*Haşmetlù, fetanetlù, bülendrütbetlù* [9]), sau: „*Haşmetlù, fetanetlù, menzeletlù, rütbetlù* [10])", sau: „*Haşmetlù, rütbetlù, fetanetlù, valamenzeletlù"* [11]), sau: „*Haşmetlù, menzeletlù, hürmetlù, valarütbetlù* [12])... sau: „*Haşmetlù, fetanetlù, bülendrütbetlù, menzeletlù"* [13]), sau: „*Haşmetlù, fetanetlù, miknetlù"* [14]).

1) No. 269 (1238 Ramazan 13); No. 345 (1238 Zilhiğğe II; No. 346 (1238 Zilcadè 12); No. 347 (1238 Zilhiğğè 28); No. 339 şi 340 (1238 Zilhiğğè 25 şi 15); tot aşa şi la documentele 320, 322-3, 325—6, 332—4, 337, 346—7, 349, 351—2, 355, toate din anul 1238.

2) No. 341 1238 Rebì-ül-aher 17);

3) No. 324 (1238 Muharrem 30); No. 354 (1238 Muharrem 13); No. 350 (1238 Rebì-ül-evvel 1); No. 50 VIII (1238 Muharrem 27); No. 51 VIII (1238 Muharrem 23); No. 49 VIII (1238 Rebi-ül-evvel 17).

4) No. 338 (1238 Zilhiğğè 9); No. 268 (1238 Şaban 17); No. 336 (1238 Rebi-ül-aher 25); No. 335 (1238 Şaban 16); No. 348 (1238 Gemaz-ül-aher 5); No. 353 (1238 Zilcadè 9);

5) No. 356 (1238 Muharrem 21).

6) No. 504 (1239 Şevval 12); No. 507 (1239 Ramazan 30); No. 661 (1242 Zilhiggè 23); No. 658 (1242 Rabì-ül-aher 15); No. 659 (1242 Zilhiğğè 8); (1242 Rebì-ül-aher 16);

7) No. 506 (1239 Ramazan 5);

8) No. 285 (1238 Şevval 9); No. 286 (1239 Şaban 25); No. 280 (1238 Ramazan 15); No. 289 (1238 Şevval 17); No. 292 (1238 Gemaz-ül- aher 7); No. 489 (1239 Sefer 19);

9) No. 284 (1238 Rebi-ül-evvel 17); No. 488 1239(Zilhiğğè 28); No. 287 (1238 Ramazan 3); No. 321 (1238 Rebi-ül-evvel 3);

10) No. 288 (1238 Zilhiğğe 15);

11) No. 490 (1239 Zilhiğğè 3);

12) No. 500 (1239 Şaban 21);

13) No. 319 (1238 Sefer 9).

14) No. 275 (1238 Zilhiğğè 23); No. 290.

Un alt Muhafîz al Giurgiului, Mustafa Paşa: „*Haşmetlù, fetanetlù, vala menzeletlù*" [1]).

Mustafa Paşa, Muhafîzul Rusciucului: „*Haşmetlù, fetanetlù, rütbetlù, vala menzeletlù*" [2]) sau: „*Haşmetlù, raghbetlù, muhabbetlù*" [3]).

Un alt Muhafîz al Rusciucului, Mehmed Salih Paşa: „*Haşmetlù, fetanetlù, valamenzeletlù, bülendrütbetlù*" [4]).

Un al treilea Muhafîz din Rusciuc, Mehmed Ahmed Paşa: „*Haşmetlù, menzeletlù, rütbetlù*" [5]).

Ibrahim Paşa, Muhafîzul Vidinului: „*Haşmetlù, rütbetlù, fetanetlù, müveddetlù*" [6]).

Un alt Muhafîz al Vidinului, Mehmed Reşid Paşà: „*Haşmetlù, rütbetlù, valamenzeletlù, dirayetlù*" [7]), sau: „*Haşmetlù, dirayetlù, fetanetlù, valamenzeletlù*" [8]), sau: „*Haşmetlù, dirayetlù, fetanetlù, bülendmenzeletlù*" [9]).

Un al treilea Muhafîz din Vidin, Mustafa Paşa: „*Haşmetlù, rütbetlù, valamenzeletlù, dirayetlù*" [10]), sau: „*Haşmetlù, rütbetlù, valamenzeletlù, riayetlù*" [11]).

Hasan Huseyin Paşa, Muhafîzul din Nicopole: „*Haşmetlù, rütbetlù, zeynetlù, fetanetlù*" [12]).

Un alt muhafiz din Nicopole, Ömer Paşa: „*Haşmetlù, dirayetlù, kiasetlù, bülendmenzeletlù*" [13])... sau: „*Haşmetlù, riyaetlù, kiasetlù, bülendmenzeletlù*" [14]).

Ibrahim Paşa, Muhafîzul Brăilei: „*Haşmetlù, rütbetlù, fetanetlù, müveddetlù*" [15])... sau: „*Haşmetlù, esaletlù, rütbetlù, kiasetlù*" [16]).

---

1) No. 172 (1235—Şevval 17).
2) No. 357 (1238 Muharrem 25);
3) No. 542 (1239 Şevval 19);
4) No. 654 (1242 Gemaz-ül-evvel 19).
5) No. 684 (1238 Şevval 10).
6) No. 605 (1241 Gemaz-ül-aher 29).
7) No. 791 (1239 Ramazan 3); No. 785 (1239 Zilcadè 3).
8) No. 786 (1239 Şaban 29); No. 790 (1239 Ramazan 19).
9) No. 792 (1239 Ramazan 15).
10) No. 699 (1238 Gemaz-ül-aher 27); No. 700 (1238 Rebì-ül-evvel 25).; No. 701 (1238 Zilcadè 19); No. 702 (1238 Ramazan 13); No. 703 (1238 Gemaz-ül-aher 5);
11) No. 698 (1238 Sefer 30).
12) No. 614 (1241 Gemaz-ül-aher 1);
13) No. 503 (1239 Şevval 25); No. 725 bis (1238 Zilcadè 21);
14) No. 727 (1238 Zilcadè 5); No. 728 (1238 Rebi-ül-evvel 17); No. 729, (1238 Ramazan 3); No. 732 (1238 Gemaz-ül-aher 5);
15) No. 272 (1239 Rebi-ül-evvel 23);
16) No. 271 (1239 Rebi-ül-evvel 9);

Un alt Muhafîz al Brăilei, Ebubekir Paşa : „*Rütbetlù, menzeletlù, hürmetlù, haşmetlù*" [1]... sau : „*Rütbetlù, riyaetlù, menzeletlù, haşmetlù*" [2]... sau : „*Rütbetlù, haşmetlù, fetanetlù, menzeletlù*" [3]... sau : „*Riayetlù, rütbetlù, haşmetlù*" [4]... sau : „*Hürmetlù, riyaetlù, haşmetlù*" [5]...

Un al treilea Muhafîz al Brăilei, Süleiman Paşa : „*Haşmetlù, rütbetlü, dirayetlù*" [6]... sau : „*Haşmetlù, miknetlù, dirayetlù*" [7]...

Yonus Paşa, Muhafîzul din Tulcea : „*Haşmetlù, fetanetlù, esaletlù, alamenzeletlù*" [8] ; „*Haşmetlù, esaletlù, riayetlù, zeynetlu*" [9] ; „*Fetanetlù, esaletlù, haşmetlù*" [10]...

Osman Paşa, Muhafîzul din Isaccea : „*Haşmetlù, zeynetlù, fetanetlù, menzeletlù*" [11]...

Un alt Muhafîz din Isaccea, Eyub Paşa : „*Haşmetlù, nezaketlù, zerafetlù, şenadetlù*" [12] ; „*Haşmetlù, şenadetlù, kiyasetlù*" [13] ; „*Haşmetlù, zerafetlù, beşaşetlù, şenadetlù*" [14] ; „*Haşmeltù, hürmetlù, fetanetlù, şenadetlù*" [15].

Gafer Sadîk Paşa, Muhafîzul Măcinului : „*Raghbetlù, riayetlù, haşmetlù*" [16].

Husein Husni Paşa, Muhafîzul Belgradului : „*Haşmetlù, rütbetlù, zeynetlù, fetaneltù*" [17].

Mehmed Emin Paşa, Muhafîzul Hârşovei : „*Haşmetlù, menzeletlù, dirayetlù, raghbetlù*" [18] ; sau : „*Hasmetlù, menzeletlù, dirayetlù, zeynetlù*" [19].

Elhağ Abdükerim Paşa, Muhafîzul din Ada-Kale : „*Haş-*

---

1) No. 718 şi 719 1238 Sefer 25) ; No. 721 (1238 Muharrem 29).
2) No. 720 (1238 Gemaz-ül-aher 23) ; No. 716 (1238 Rebi-ül-evvel 23).
3) No. 717 (1238 Rebi-ül-evvel 15).
4) No. 722 (1238 Şaban 25).
5) No. 725 (1238 Regeb 27).
6) No. 665 (1242 Sefer 5) ; No. 671 (1242 Zilhiğğè 17).
7) No. 664 (1242 Muharrem 25).
8) No. 88/VIII (1239 Regeb 25).
9) No. 46/IX (1238 Zilcadè 1).
10) No. 1023 (1238 Zilcadè 1).
11) No. 64/VIII (1238 Şaban 27) ; No. 733 (1238 Zilhiğğè 5).
12) No. 104/VIII (1239 Ramazan 9).
13) No. 34/VIII (1240 Ramazan 13).
14) No. 806 (1239 Şaban 1).
15) No. 807 (1239 Şevval 5).
16) No. 81/VIII (1241 Zilhiğğè 11).
17) No. 656 (1242 Zilhiğğè 29).
18) No. 609 (1241 Zilhiğğè 15) ; No. 610 (1241 Şevval 19) ;
19) No. 649 (1242 Gemaz-ül-evvel 5) ;

metlù, raghbetlù, rütbetlü, menzeletlù, sadakatlù" [1]) ; sau : *„Haşmetlu, rütbetlù, müveddetlù, hürmetlù"* [2]).

Esseid Ahmed, Muhafîzul Târnovei : *„Hürmetlù, haşmetlù, menzeletlù, hakikatlù"* [3]).

Mehmed Arif Paşa, Muhafîzul din Alceaklar (Balcic) : *„Haşmetlù, dirayetlù, miknetlù"* [4]).

* * *

Vin apoi ceilalţi demnitari turci din judeţele dela hotar.

Mehmed Seid, Agaua de Ieniceri din Giurgiu : *„Haşmetlù, zeynetlù, hürmetlù, kiyasetlù"* [5]). Salih, Agaua de Ieniceri din Nicopole : *„Haşmetlù, rütbetlù, bülendmenzeletlù"* [6]). Abdullah, Agaua de Ieniceri din Rusciuc : *„Haşmetlù, fetanetlù, rütbetlù, valamenzeletlù"* [7]). Osman, judecătorul (*molla*) din Nicopole : *„Haşmetlù, kiyasetlu, riayetlù, bülendmenzeletlù"* [8]) ; Müftì Zadè Esseid Mehmed, un alt judecător din Nicopole : *„Haşmetlù, hürmetlù, rütbetlù"* [9]) ; Ahmed, judecătorul Silistrei : *„Haşmetlù, rütbetlù, dirayetlù"* [10]).

Seid Mehmed, judecătorul Rahovei : *„Haşmetlù, rütbetlù, fetanetlù* [11]) ; Hafîz Alì, judecătorul Şiştovului : *„Haşmetlù, rütbetlù, menzeletlù"*[12]) ; Elhağ Ismail, judecătorul Rusciucului : *„Haşmetlù, hürmetlù, rütbetlù, menzeletlù"* [13]).

Ibrahim, voivodaua Şiştovului : *„Haşmetlù, rütbetlù, menzeletlù"* [14]) ; Ahmed, mütesellimul Silistrei : *„Haşmetlù, miknetlù, dirayetlù"* [15]).

Hasan, mubaşîrul coastelor Mării Negre : *„Haşmetlù, zeynetlù, rütbetlù"* [16]).

---

1) No. 416 (1238 Rebi-ül-evvel 11) ;
2) No. 539 (1239 Ramazan 6) ;
3) No. 639 (1241 Ramazan 3).
4) No. 8/VIII (1238 Ramazan 3).
5) No. 516 (1239 Regeb 27).
6) No. 943 (1240 Zilhiğğè 19).
7) No. 1050 (1241 Sefer 3).
8) No. 358 (1238 Sefer 13).
9) No. 747 (fără dată).
10) No. 892 (1240 Zilcadè 9).
11) No. 749 (1238 Sefer 3).
12) No. 748 (1238 Sefer 1).
13) No. 842 (1239 Zilhiğğè 21).
14) No. 893 (1240 Muharrem 7).
15) No. 932 (1240 Zilcadè 9).
16) No. 513 (1239 Zilcade 19).

Hasan, mübaşîrul Balcicului (Alceaklar) : *„Haşmetlù, zeynetlù, menzeletlù, raghbetlù"* [1]).

Intr'o adresă către Alexandru Şuţu Vodă, Domnul Ţării Româneşti, nouă negustori turci din Silistra : *„Haşmetlù, rütbetlù, miknetlù, sadakatlù"* [2]).

Intr'o altă adresă a unor comercianţi turci : *„Haşmetlù, zeynetlù, fetanetlù, menzeletlù"* [3]).

* * *

Spre a arăta într'un tablou, toate epitetele întrebuinţate pentru Domni dăm următoarea lor listă :

haşmetlù (plin de magnificenţă) ; *rütbetlù* (plin de demnitate) ; *bülend-rütbetlù* (plin de înaltă demnitate) ; *menzeletlù* (plin de rang) ; *valà-menzeletlù* (demn de consideraţie) ; *fetanetlù* (plin de inteligenţă) ; *dirayetlù* (plin de înţelepciune) ; *kiyasetlù* (plin de sagacitate) ; *zekiavetlù* (plin de devotament) ; *sadàkatlù* (plin de credinţă) ; *raghbetlù* (demn de stimă) ; *miknetlù* (plin de autoritate) ; *bülend-miknetlù* (plin de înaltă autoritate) ; *hürmetlù* (demn de respect) ; *zeynetlù* (plin de podoabe) ; *meveddetlù* (plin de dragoste) ; *zerafetlù* (plin de eleganţă) ; *beşaşetlù* (plin de bucurie) ; *esaletlù* (de origină nobilă) ; *şehametlù* (plin de ingeniozitate) ; *veğahetlù* (plin de frumuseţe) ; *mürevvetlù* (plin de umanitate).

* * *

Acestor epitete în titlurile adresate Domnilor români de obiceiu urma o altă expresiune de politeţă, în semn de oarecare intimitate între cel care adresa actul şi Domn.

Astfel găsim întrebuinţate : *Şadîk-î-vefaşuarîm* [4]) (sincerul meu credincios) ; *Dost-î-vefaşuarîm* [5]) (amicul meu credincios) ; *Muhibb-ì-vefaşuarîm* [6]) (prietenul meu sincer) ; *Dost-î-vefadarîm* [7]) (amicul meu fidel) ; *Dost-ì-vefakiarîm sütudè şiyemim* [8]) (amicul meu credincios, lăudat prin calităţile sale) ;

1) Doc. No. 839 (1239 Şevval 19).
2) Doc. No. 6 (1230 Şevval 3) ;
3) Doc. No. 40 (1229 Gemaz-ül-aher 17) ;
4) Doc. No. 636.
5) Doc. No. 639, 664.
6) Doc No. 658—661, 701.
7) Doc. No. 792.
8) Doc. No. 1057

Muhibb-ì-velakiarîm [1]) (prietenul meu intim); *Muhibb-ì-kadimim* [2]) (vechiul meu prieten); *Dost-î-hakaikşuarîm* [3]) (amicul meu adevărat); *Khuluskiarîm* [4]) (sincerul meu); *Ikhlaskiarîm* [5]) (intimul meu); *Muhibb-ì-khulletşuar* [6]) (prieten cu semne de intimitate);

Velakiar-î-ikhlasşuarîm [7]) (amic cu semne de sinceritate); *Mukhlis-ì-khulusşuarîm* [8]) (devotatul meu cu semne sincere); *Muhibb-ì-musadakat-perver vè vefakesterimiz* [9]) (prieten plin de credinţă şi de fidelitate); *Vefì-ül-uhud muhibb-ì-velakiarîm* [10]) (credincios în angajamente, intimul meu amic); *Vefì-ül-uhud muhibb-ì-vefaşuarîm* [11]) (credincios în angajamente, prietenul meu sincer); *Dost-î-vefa-peivestim* [12]) (amic legat cu credinţă); *Sadîk-î-ikhlasîm* [13]) (credinciosul meu sincer); *Dost-î-alì-vakar* [14]) (amic cu înaltă autoritate); *Dost-î-vefa-nihad* [15]) (amic dotat cu fidelitate); *Muhibb-ì-vefakiarîm bülend itibarîm)* [16]) (prieten credincios demn de înalt respect); *Muhibb-ì-khulusşuarîm* [17]) (prieten cu semne sincere; (*Muhibb-ì-dilnüvaz velakiarîm* [18]) (prieten seducător şi intim).

* * *

In sfârşit aceste epitete de obiceiu erau terminate cu o ultimă parte, spre a pomeni Domnul în mod direct: *Mir-ì-bülend-itibar* [19]) (Bey demn de înalt respect)!; *Mir-ì-muhteşem-ül-atvar* [20]) (Bey cu purtare majestuoasă!); *Mir-i-vefir-ül-ihtişam* [21]) (Bey cu

1) Doc. No. 647.
2) Doc. No. 702.
3) Doc. No. 797.
4) Doc. No. 725 bis.
5) Doc. No. 727.
6) Doc. No. 850.
7) Doc. No. 638.
8) Doc. No. 654.
9) Doc. No. 646.
10) Doc. No. 684.
11) Doc. No. 684.
12) Doc. No. 656.
13) Doc. No. 679.
14) Doc. No. 821.
15) Doc. No. 867.
16) Doc. No. 63/VIII.
17) Doc. Nol. 60/VIII.
18) Doc. No. 1096.
19) Doc. No. 377, 358, 541.
20) Doc. No. 97/VIII.
21) Doc. No. 415.

multă magnificență !) ; *Mir-ì-refì-üş-şan* [1]) (Bey înalt în demnitate !) ; *Mir-ì-vedayet-semir* [2]) (Bey cu blândeță ridicată) ; *Mir-ì-dirayet-semir* [3]) (Bey cu înțelepciune ridicată !) ; *Mir-ì-mealì-semir* [4]) (Bey cu calități ridicate !) ; *Mir-ì-meveddet-semir* [5]) (Bey cu dragoste ridicată) ! ; *Mir-ì-mühteşem* [6]) (Bey majestuos !) ; *Mir-i-fetanet-semir* [7]) (Bey cu inteligență ridicată) ! ; *Mir-ì-gelil-ül-kadr* [8]) (Bey cu mare valoare !) ; *Mir-ì-haşmet-meab* (Bey depou de magnificență !) ; *Mir-ì-zevil-ihtişam* [10]) (Bey, om magnific !) ; *Mir-ì-kesir-ül-itibar* [11]) (Bey [demn] de multă considerație !) ; *Mir-ì-mühterem* [12]) (Respectabil Bey !) ; *Mir-ì-refi-ül-itibar* [13]) (Bey [demn] de înaltă considerație !) ; *Mir-ì-gelil-ül-itibar* [14]) (Bey demn de mare considerație !) ; *Mir-ì-vefir-ül-itibar* [15]) (Bey [demn] de abundentă considerație !) ; *Mir-ì-gelil-üş-şan* [16]) (Bey ridicat în demnitate !) ; *Mir-ì-esalet-semir* [17]) (Bey cu noblețä ridicată !) ; *Mir-ì-menzelet-semir* [18]) (Bey cu rang ridicat !) ; *Mir-ì-gelil-ül-ünvan* [19]) (Bey [ornat] cu un frontispiciu ridicat !) ; *Mir-ì-sadakat-semir* [20]) (Bey cu credință ridicată !) ; *Mir-ì-alì-genab* [21]) (Bey de înalt rang !) ; *Mir-ì-haşmetsemir)* [22]) Bey cu magnificență ridicată !).

După cum ne arată însă toate aceste documente, epitetul rezervat domnului era, înainte de toate, titlul de *Haşmetlù* pe

1) Doc. No. 116.
2) Doc. No. 372.
3) Doc. No. 1041, 609, 67/VIII.
4) Doc. No. 319.
5) Doc. No. 254.
6) Doc. No. 373, 519, 407, 285, 286, 284, 280, 287, 321, 705—708, 639, 854.
7) Doc. No. 638, 748, 878.
8) Doc. No. 67/IX.
9) Doc. No. 514.
10) Doc. No. 636.
11) Doc. No. 504.
12) Doc. No. 542.
13) Doc. No. 614, 483, 656, 665, 664.
14) Doc. No. 7, 275, 290, 277, 288, 632, 293.
15) Doc. No· 507.
16) Doc. No. 374.
17) Doc. No. 94/VIII, 671.
18) Doc. No. 485.
19) Doc. No. 99/VIII, 513, 539, 654, 647.
20) Doc. No. 525, 540.
21) Doc. No. 518.
22) Doc. No. 363, 392, 396, 398, 399, 503, 506, 610, 345—347, 339, 340, 332—334, 325—6, 346—7, 349, 351, 322—3, 320, 81/VIII, 605, 298, 292, 701, 684, 658—661, 637.

care îl întâlnim aproape în toate adresele demnitarilor turci, celelalte epitete schimbându-se după caz. Acest titlu de *haşmetlù* corespunde cu acel de „Majestatea Sa" de astăzi.

Intr'adevăr *Haşmet* este un cuvânt arab care însemnează suită numeroasă de servitori, cortegiu numeros care urmează de obiceiu pe un personaj distins, şi prin urmare „magnificenţă", „pompă".

Indicând distribuţia arbitrară pe care o fac Turcii spre a caracteriza diferite ţări, Bianchi-Kieffer citează un proverb turcesc : „*mal Hindistan, akâl Frenghistan, haşmet Al-Osman*", adică „bogăţie [are] India, inteligenţă Europa, magnificenţă dinastia otomană"[1]. Iar *Haşmetlu* este adjectivul cuvântului *haşmet*, şi însemnează „plin de magnificenţă, de majestate, majestuos"[2]).

Lexicograful Şemseddin Sami defineşte astfel cuvântul : „Majestieux ; magnifique ; qui a une suite considérable. Titre qu'on donne aux souverains des Etats d'Europe. Sa majesté. *Haşmetlù Italia Kârală*—Sa majesté le roi d'Italie"[3]).

După Meynard *haşmet* însemnează „magnificence, pompe (litt. respect qu'on inspire par une suite nombreuse=*haşm*)", iar *haşmetlu* „magnifique, majestueux ; titre donné aux souverains et particulièrement aux souverains d'Europe. *Haşmetlu Fransa padişahi hazretlerinè*, à sa majesté magnifique l'Empereur de France"[4]).

Găsim la un alt lexicograf următoarea definiţie : „majestueux ; magnifique, somptieux. Titre qu'on donne aux souverains des Etats ; sa majéste"[5]).

Tot aşa documentul turc care prezintă tratatul de pace din Adrianopol, enumerând capii statelor semnatare, îi citează cu titlul de *haşmetlu* : „*Haşmetlu Fransa imperatorî, haşmetlu Inghıltera Kăralıceasî ve padişahî, haşmetlu bütün Rusialarîn imperatorî, haşmetlu Sardenia Kărală*"[6]), (Majestatea Sa împăratul Franţei, Majestatea Sa regina şi împărăteasa Angliei, Majestatea Sa împăratul Ruşilor, Majestatea Sa regele Sardiniei)

---

1) *Dictionnaire*, I, 699.
2) Bianchi-Kieffer, *Dictionnaire*, I, p. 700.
3) Ş. Sami, *Dictionnaire turc-français*, Constantinople, 1885, p. 435.
4) A. C. Barbier de Meynard, *Dictionnaire-turc-français*, 1881, Vol. I, p. 654.
5) Sermed Muhtar Alus, *Nouveau Dictionnaire-Turc-Français*, 1935, p. 277.
6) *Muharirat-î-Nadirê*.

Acest titlu de *haşmetlù* era deci rezervat exclusiv suveranilor streini, atât împăraţilor cât şi regilor.

Acest fapt ne este precizat de asemenea în indicatoarele de ceremoniale şi în toate manualele epistolare de altădată [1]).

Intrebuinţând acest epitet, demnitarii turci recunoşteau în mod tacit continuitatea suveranităţii româneşti asupra ţărilor locuite de Români, cu toate că ele erau subjugate vremelnic, iar pe Domni îi considerau ca nişte capi de stat.

Concluzie.—Această lucrare nu este concepută spre a face un joc de cuvinte. Dacă am insistat asupra cuvântului *haşmetlu*, este pentru că el caracterizează o stare de fapt, anume locul cu totul excepţional al Ţărilor Române în rândul celorlalte ţinuturi subjugate.

Din aceste motive am adoptat cuvântul ca titlu la această lucrare, deoarece el simbolizează, în ciuda tuturor formalităţilor de umilinţă impuse ţărilor române şi voevozilor lor, şi în ciuda termenilor pompoşi consacraţi în poruncile împărăteşti şi în cele viziriale, respectul pe care îl purtau ceilalţi mari demnitari ai imperiului în privinţa Domnilor români, respect ce se cuvine pentru un suveran strein.

Ţările române erau considerate ca nişte ţări vasale pentru că plăteau Porţii un tribut anual şi erau datoare să procure unele mărfuri pentru nevoile capitalei otomane, şi pentru că nu aveau reprezentaţii lor diplomatici în alte state, etc.

In ce priveşte tributul anual pe care îl plăteau ţările române, nu era tocmai o capitaţie impusă unui ţinut anexat. Nu întră în cadrul acestui studiu să examinăm, în mod amănunţit, toate avaeturile, dările şi obligaţiunile ce se plăteau Porţii. Spunem numai că unele din ele se trimiteau ca nişte daruri de complezenţă. Mihail Sturdza adunând în 1853 material pentru un memoriu asupra ţării Moldovei, citează în rândul legăturilor primite şi întărite dela Poartă : „Pentru semn de supunere Moldova va avea purtare de grijă a trimite pe tot anul la Poartă prin doi boieri patru mii galbeni turceşti, adecă unsprezece mii lei, 40 şoimi şi 40 iepe fătătoare, aceste toate cu nume de *peşcheş*, adecă dar [2])".

Chiar şi puterile cele mari, după cum observă N. Iorga, obişnuiau a plăti câte ceva Turcilor pentru ca posesiile lor să nu fie

---

1) *Menşàat-î-aziziyê ţi asar-î-osmaniyè* I, 1284, p. 153; II, 1286, p. 206.
2) Hurmuzaki, *Supl.* I, 4, 9.

atinse de dânşii. Astfel plătise tribut odinioară Impăratul din Constantinopol şi toată familia lui până la căderea lor (1453) şi până la înlăturarea stăpânirii greceşti din Moreia; tribut trimiseseră Sârbii şi Bulgarii câtă vreme li-a trăit statul; în sfârşit Veneţia dădea tribut pentru posesiunile ei în Albania şi pentru oraşul Lepanto [1]).

Tot aşa în ce priveşte obligaţia ţărilor române de a procura capitalei turceşti unele din produsele lor. După cum am văzut principatele române erau considerate ca „grânarele" capitalei turceşti; am mai arătat însă că aceste produse nu se trimiteau ca un tribut, ci se vindeau în anumite condiţiuni.

Este adevărat că Principatelor li s'a luat dreptul de a avea reprezentanţi diplomatici în ţările streine. „Oare Principatele au perdut ceva din suveranitatea lor, pentru că dela Fanarioţii încoace n'au mai tratat pe socoteala lor cu alte state?... Cine nu ştie că dela 1716 până la 1774 istoria Principatelor nu e altceva decât un lanţ neîntrerupt de fără-de-legi comise de către cel mai tare spre a impila cu totul pe cel mai slab?" [2]) „Ce e mai însemnat, şi care merită a nu se perde nici-o-dată din vedere e că în mijlocul acestui period de nelegalitate, în anul 1774, în tratatul de Kuciuk-Kainargi, Rusia şi Turcia recunosc amândouă pe Principate de state suverane, şi le garantează dreptul de a se representa în afară prin agenţii lor proprii".

Altfel ţările române se bucurau de o libertate perfectă, afară de unele restricţiuni temporare; ele erau conduse de legile lor fără nici un amestec din partea Porţii, puteau ţine ostaşi cu plata lor, libertatea lor religioasă nu era în nici un chip stânjenită, iar Turcii nu puteau cumpăra pământuri în Principate, nici a se aşeza, nici a avea sau a face moschee nici într'un chip.

Spre a termina printr'o concluzie conchisă, putem afirma că Principatele erau ţări închinate, nici de cum anexate; erau, într'adevăr, ţări cu oarecare dependenţă economică, cu unele restricţiuni vremelnice, în domeniul politic dar nu provincii vasale, cum le-au arătat textele turceşti.

---

1) N. Iorga, *Istoria Românilor*, ed. X-a, 1937, p. 127.

2) Constantin Hurmuzaki şi Ioan Maiorescu, *Desvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Române în urma tractatului de Paris din 30 Martie 1856*, Bruxelles, 1853.

In ciuda tuturor umilinţelor cu care erau numiţi sau rechemaţi Domnii, în anumite perioade, ţările păstrau tradiţiile lor de suveranitate, se bucurau de respectul demnitarilor din ţinuturile invecinate şi erau considerate, chiar de asupritorii lor, ,,ţări libere'', şi aceasta într'o continuitate netăgăduită.

H. Dj. Siruni

SIGILII ROMÂNEŞTI CU LEGENDA ÎN LIMBA TURCEASCĂ

I. **Sigilii domneşti (veacul al XVII-lea).**

Din cele mai vechi timpuri şi până la începutul veacului al XIX-lea, limba în care au fost scrise legendele depe sigiliile domneşti ale Ţării Româneşti şi ale Moldovei a variat destul de mult, astfel că se cunosc până acum sigilii domneşti cu legenda în limba română, slavă, greacă şi latină. Schimbările acestea au fost în strânsă legătură cu limba folosită oficial de cancelariile ţărilor noastre în epoca respectivă, în legătură cu idealurile politice şi culturale ale unora dintre domni şi cu origina lor etnică. Pe lângă acestea, schimbările au mai avut câte odată în vedere şi destinaţia de circulaţie: internă sau externă, a documentului pe care avea să se aplice sigiliul.

Dar, odată cu întronarea domniilor pământene, limba sigiliilor domneşti interne s'a statornicit definitiv, şi de atunci până astăzi a fost folosită în acest scop numai limba română, având cel mult adăogate devize în alte limbi, şi anume în limba latină (clarescere pulchrior, nihil sine deo, etc.).

Avem acum prilejul să arătăm că şi limba turcească a fost folosită de unii domni în sigiliile lor. Şi anume, cel mai vechi sigiliu de acest fel îl întâlnim pe vremea lui Vasile Lupul. Evlia Celebì, cunoscutul călător turc din veacul al XVII-lea, trecând prin Iaşi, la 1659, află că Vasile Lupul, pe când era încă Domnul Moldovei, trimesese o scrisoare lui Cara Mustafa Paşa, vestindu-l că vrea să treacă la islamism, în chiar prezenţa Sultanului Murat. Pecetea acestei scrisori avea următorul text, în limba turcească şi cu caractere arabe:

Muhibb-i- Khanedan-î-Al-Osman
Lupul Voivodayî-Serhadd-î-Boghdan.

Adică în, traducere românească :

Prietenul Sultanilor din Dinastia lui Osman,
Lupul Voevodul Serhatului Moldovei.

Vedem deci că acest sigiliu — inelar, desigur — a fost folosit de Vasile Lupul Voevod într'un document extern. Informaţiile pe care ni le dă Evlia Celebì sunt insuficiente, aşa că nu putem şti dacă sigiliul purta pe el stema Moldovei, nici dacă a fost folosit şi în actele interne ale Voevodului. Ştim doar că textul de mai sus era astfel dispus încât să se vadă numaidecât că e vorba de două versuri şi de o frumoasă potrivire a rimelor [1].

Aproape în aceeaşi vreme găsim sigilii domneşti cu text turcesc şi în Ţara Românească. Astfel, la 16 Aprilie 1661 (7169), Domnul Gligorie Ghica Voevod dă o poruncă (povelenie) pentru ca Mânăstirea Tismana să-şi ţină cu bună pace ocina dela Erghiaviţa. Porunca, scrisă în limba română, pe hârtie, este prevăzută cu monograma şi semnătura domnească autografă, şi întărită cu un sigiliu inelar, octogonal (15 mm × 17 mm), în tuş roşu. Sigiliul are în câmp acvila cruciată a Ţării Româneşti, conturnată spre dreapta, cu sborul deschis, iar de jur împrejur, în exerga mărginită spre exterior de două linii octogonale, este săpată, în limba turcească şi cu caractere arabe, următoarea legendă :

Lighor Ghica Voivodayî Serhadd-î-Eflac, Bendè-i-Khakepayî-aali Osman [2].

Adică, pe româneşte :

Gligorie Ghica Voevodul Serhatului Ţării Româneşti, supusul înaltului tron al lui Osman [3].

---

1) Vezi Dr. Andrei Antalfy, *Călătoria lui Evlia Celebì prin Moldova 'n anul 1659*, în *Buletinul Comisiei Istorice a României*, Bucureşti, 1933, p. 42.

2) Vezi fig. 1. Documentul se află la Arhivele Statului, *Mânăstirea Tismana*, doc. 6/XI. Am întâlnit până acum acest sigiliu pe încă două documente interne scrise în româneşte, şi anume : 13 Fevruarie 1661 (7169). Io Gligorie Ghica Voevod scrie lui Iorga vameşul dela Câmpina, să plătească anual, mânăstirilor Glavacioc şi Snagov, mila de 100 ughi (Arhivele Statului, *Mânăstirea Glavacioc*, doc. 38/XXXIV Netreb.). Şi al doilea : 16 Aprilie 1661 (7169). Io Gligorie Ghica Voevod întăreşte Mânăstirii Argeş stăpânirea peste Muntele Plăişorul(Ibidem, *Mânăstirea Argeş*, doc. 43/XVI).

3) Formula turcească corectă este următoarea : ...supusul tronului Dinastiei lui Osman (— Al-i-Osman). Deosebirea din sigiliu faţă de lectura corectă vine din ortografierea greşită a unui cuvânt, care se pronunţă aproape la fel, dar are două sensuri, după chipul în care este scris.

A doua domnie a lui Io Gligorie Ghica Voevod începe în Martie 1672 (7180). La 30 ale aceleiaşi luni, Domnul dă o „carte" Mânăstirii Radu-Vodă din Bucureşti, cu hramul Sf. Troiţă, întărindu-i dreptul de a lua vama de sare dela Ocna Telega. Documentul este scris pe hârtie, în limba română, prevăzut cu monograma oficială şi semnătura autografă a Domnului, şi întărit cu un sigiliu inelar, octogonal (16 mm × 16 mm), pus cu tuş

Fig. 1. Sigiliu inelar dela Io Gligorie Ghica Voevod, Domnul Ţării Româneşti (1661), cu legenda în limba turcească I).

Fig. 2. Sigiliu inelar dela Io Gligorie Ghica Voevod, Domnul Ţării Româneşti (1672), cu le genda în limba turcească(II .

roşu. Regăsim în câmpul sigiliului acvila cruciată a Ţării Româneşti, conturnată spre dreapta, cu sborul deschis; iar în exergă acelaş text turcesc aflat şi pe sigiliul precedent [1]. Sigiliul acesta este, neîndoios, altul, deosebirile fiind vizibile în execuţia octogonului şi a acvilei.

1) Vezi fig. 2. Documentul se află la Arhivele Statului, *Mânăstirea Radu-Vodă*, doc. 11/XXXVII. Mai cunoaştem până acum încă două exemplare din acest sigiliu: 10 Aprilie 1672 (7180). Poruncă povelenie), scrisă pe hârtie, în limba română, prin care Io Gligorie Ghica Voevod scuteşte mai multe sate ale Mânăstirii Mihai-Vodă (între ele şi Bolintinul de anumite biruri şi podvezi (Ibidem, *Mânăstirea Mihai-Vodă*, doc. 12/V). Al doilea exemplar: 16 Aprilie 1672. Poruncă (povelenie), pe hârtie, în limba română, prin care Io Gligorie Ghica Voevod întăreşte Mânăstirii Viforîta stăpânirea peste balta dela satul Gurguiaţi şi Vărăşti (Ibidem, *Mânăstirea Viforîta*, doc. 37/I).

In sfârşit, credem a recunoaşte un al treilea sigiliu inelar al aceluiaş domn. Şi anume, o poruncă (povelenie) scrisă pe hârtie, în limba română, la 25 Iunie 1672 (7180), prin care Io Gligorie Ghica Voevod întăreşte Mânăstirii Sf. Ioan din Bucureşti dreptul de a avea, ca posluşnici, trei „omenaşi" de la Roşul, poartă un sigiliu inelar octogonal, pus tot cu tuş roşu, cam de aceleaşi dimensiuni cu cele precedente (15 mm × 17 mm), cu exact acelaş text turcesc, cu acelaş tip de acvilă cruciată conturnată spre dreapta, dar cu deosebiri în felul în care este executată această acvilă [1]. Sigilìul acesta se apropie mai mult de

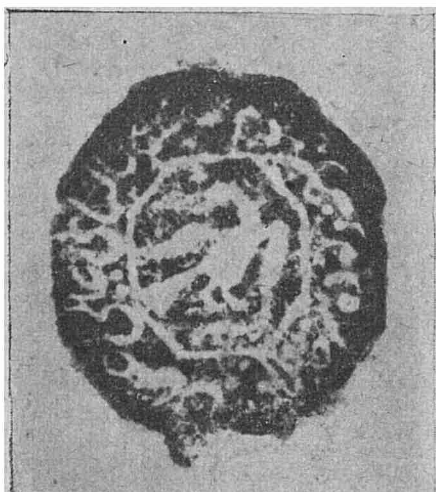

Fig. 3. Sigiliu inelar dela Io Gligorie Ghica Voevod, Domnul Ţării Româneşti (1672), cu legenda în limba turcească III .

Fig. 4. Sigiliu inelar dela Io Gligorie Ghica Voevod, Domnul Ţării Româneşti (1662), cu legenda în limba română slavă .

sigiliul al doilea, dela începutul aceleiaşi domnii şi chiar din cursul aceluiaş an, dar toate trei repetă greşala privitoare la formula consacrată : aali Osman, în loc de : Al-i-Osman [2].

Ca observaţie generală însemnăm faptul că legenda celor trei sigilii este lipsită de caracteristicul Io (Іѡ), precum este

---

1) Vezi fig. 3. Documentul la Arhivele Statului, *Secţia Istorică*, subt dată, fost *Mânăstirea Sf. Ioan din Bucureşti*, doc. 12/III.

2) Vezi mai sus, observaţia din notă; se repetă, totodată, în toate trei sigiliile, şi greşala în ceea ce priveşte punerea unora din punctele necesare caracterelor arabe.

lipsită şi de invocaţia simbolică (hrismonul +). Regăsim totuşi invocaţia simbolică în aceste sigilii, dar în alt chip, şi anume subt forma crucii pe care acvila din câmpul sigiliului o ţine în cioc. Şi în acest sens e necesar să facem o comparaţie cu sigiliul inelar obişnuit al aceluiaş domn, adică sigiliul inelar cu legenda românească. Ne este la îndemână un astfel de sigiliu, pus tot cu tuş roşu, pe o poruncă scrisă în limba română (slavă), la 22 August 1662 (7170). Sigiliul este tot octogonal (17 mm × 18 mm), având în câmp acvila cruciată a Ţării Româneşti, conturnată spre dreapta, cu storul deschis, iar în exergă textul: † Iw глигоріє гика воєвода [1]. Intre altele, acest sigiliu se deosebeşte de sigiliile cu legendă turcească prin felul în care este executată acvila şi prin prezenţa invocaţiei simbolice (hrismonul) în exergă, aşezată astfel încât această invocaţie simbolică ajunge să fie în prelungirea crucii pe care acvila o ţine în cioc, în câmpul sigiliului.

In concluzie, constatăm că în documentele interne dela Io Gligorie Ghica Voevod au fost folosite şi sigilii domneşti inelare cu legenda în limba turcească, alături de cele în limba română. Deşi aceste sigilii apar în chip cu totul neobişnuit, valabil-tatea documentelor respective n'a fost pusă totuşi nici o clipă la îndoială, subt domnii următori, certitudinea autenticităţii şi valabilităţii documentelor decurgând din prezenţa pe sigilii a acvilei cruciate, proprii Ţării Româneşti, precum şi din prezenţa monogramei şi a semnăturii domneşti.

Pentru a explica, totuşi, folosirea acestor sigilii la emiterea documentelor interne, suntem siliţi să recurgem la ipoteze. Sigiliile acestea au putut fi comandate de Domn chiar la Stambul, în speţă cele două dintâi, îndată după ridicarea în domnia Ţării Româneşti, având a se folosi de ele în actele, documentele şi scrisorile în legătură cu Inalta Poartă, aşa dar în textele cu semnificaţie de politică externă, unele făcute atunci, pe loc, iar altele ce aveau să fie întocmite în timpul domniei.

Iar folosirea aceloraşi sigilii şi în câteva acte interne n'ar putea fi explicată decât numai prin ipoteza că Domnul nu avea încă gata sigiliul inelar obişnuit (respectiv sigiliul mare, al ţării), sau — dintr' un motiv sau altul — nu-l avea atunci la dispoziţie.

1) Vezi fig. 4. Documentul la Arhivele Statului, *Mânăstirea Mihai Vodă*, doc. 10/V: poruncă (povelenie) dată Mânăstirii Izvorani, ca să ţină 18 posluşnici.

O altă explicaţie, care să pornească dela admiterea unei deosebiri importante între *factum* şi *datum*, nu ni se pare probabilă, cu atât mai mult cu cât documentele pe care figurează aceste sigilii nu sunt, majoritatea, decât simple confirmări de foarte neînsemnate privilegii, deci documente care nu aveau nevoie de măsuri speciale de precauţie. Iar faptul că, pentru fiecare din cele două domnii ale lui Io Gligorie Ghica Voevod, găsim câte un sigiliu inelar turcesc deosebit ne apare ca foarte normal, când ne gândim că datina ţării cerea un nou sigiliu la fiecare nouă domnie. Tot astfel, prezenţa celui de al treilea sigiliu în cea de a domnie poate fi explicată prin pierderea sau distrugerea celui de al doilea.

In ceea ce priveşte sigiliul inelar turcesc al lui Vasile Lupul, Domnul Moldovei, el nu ne este cunoscut — cum am văzut — decât dintr'o descriere târzie şi incomplectă. Nu ştim, şi nici nu pare să fi avut pe el stema Moldovei, iar folosirea lui este atestată numai într'un document extern. Dar, chiar şi aşa, această informaţie este deosebit de preţioasă, între altele şi pentru faptul că se vădeşte, încă dela acea dată, deosebirea mare între titulatura domnească folosită în ţară şi între cea folosită în raporturile cu Turcii. Iar deosebirea aceasta va fi confirmată şi continuată de sigiliile cu legendă turcească ale lui Io Gligorie Ghica Voevod, Domnul Ţării Româneşti (1661, 1672).

La cele de mai sus adăugăm un sigiliu inelar oval (15 mm × 13 mm), pus cu tuş negru (ca orice pecete turcească obişnuită) de către Io Grigorie Ghica Voevod, Domnul Ţării Româneşti, pe o adresă către Ienicer Aga dela Şiştov, la 11 Iunie 1826 (17 Zilcade 1241), legenda sigiliului fiind, în caractere arabe: *Lighori Abd Ghika*, adică, în traducere: *Grigorie Ghica servitor* [1]. Docu-

---

1) Vezi fig. 5. Documentul se află la Arhivele Statului, *Documente Turceşti*, Nr. 726. Redăm, în rezumat, cuprinsul acestui document, foarte interesant pentru precizarea unor anumite raporturi juridice între noi şi Turci: Nişte răufăcători au atacat tătarul (curierul) trimis de muhafizul (guvernatorul) din Ada-Calè, pe când se îndrepta spre Bucureşti, însoţit de un blănar, jefuindu-i pe amândoi. Doi din tâlhari au fost prinşi la Şiştov şi doi la Nicopole. Aceşti doi din urmă fiind de origină din Ţara Românească, Grigorie Ghica Voevod a rugat pe muhafizul din Nicopole să-i trimită la Bucureşti, împreună cu lucrurile de furat, spre a fi judecaţi după legile ţării. Muhafizul a consimţit să trimită lucrurile furate, dar nu şi pe tâlhari. Vodă cere acum să se intervină pe lângă Muhafizul din Nicopole, spre a extrăda pe tâlhari.

Adăugăm, tot pentru precizarea raporturilor juridice dintre noi şi Turci, că la 24 Septemvrie 1794, Mihail Constantin Suţul Voevod, Domnul Ţării Ro-

mentul este scris în turceşte, pe hârtie turcească, adresat unei autorităţi turceşti, deci actul are un caracter extern, ceeace justifică — oarecum — folosirea sigiliului cu text turcesc. Factura sigiliului este cu totul turcească (are, în plus, o mică floare de câmp) şi a fost lucrat probabil la Stambul, poate chiar odată cu numirea în scaunul Ţării Româneşti (Iulie 1822).

II. Sigilii de beizadele (veacul al XIX-lea.)

Beizadeaua Costache Ghica, fiul lui Grigorie Ghica Voevod, Domnul Ţării Româneşti, este Capuchehaie la Stambul, unde înaintează Inaltei Porţi un „tacrir" (raport) în privinţa sumei de 130.000 galbeni, sumă pe care Domnul Ţării Româneşti o plăteşte anual Monetăriei Impărăteşti (*Darbhanè-i-amirè*), ca *âidiè* şi *rechiabiè*, precum şi în privinţa sumei de 600.000 galbeni, împrumutaţi de Domn tot dela Monetărie, dând asigurări că aceste sume vor fi plătite în chip regulat. Tacrirul, scris în turceşte, pe

Fig. 5. Sigiliul inelar turcesc al lui Io Grigorie Ghica Voevod, Domnul Ţării Româneşti (1826).

Fig. 6. Sigiliul inelar turcesc al Beizadelei Costache Ghica (1825), capuchehaie la Inalta Poartă şi fiul lui Grigorie Ghica Voevod.

hârtie turcească, este din anul 1240 (c. 1825), şi poartă sigiliul inelar al Beizadelei (14 mm × 12 mm), pus cu tuş negru, având următorul text, în limba turcească şi cu caractere arabe : *Beyzade*

mâneşti, opreşte pe un Turc să fie arendaş de moşie în ţară. Moşia îi fusese arendată, „împotriva nizamului ţării şi împotriva straşnicilor poruncilor domnii mele", spune Domnul, dar a fost oprit „de domnia mea, după împărăteştile porunci, şi încă se află şi ridicat la închisoare, aici la dumnealui Beşli-Aga, în Bucureşti" (Vezi Emil Vîrtosu şi Ion Vîrtosu, *O sută de ani dela înfiinţarea Aşezămintelor Brâncoveneşti 1838—1938. Documente pentru istoria Bisericii, Şcoalei şi Azilului Domniţa Bălaşa, precum şi a Spitalului Brâncovenesc, publicate de...* Bucureşti, 1938, p. 145, doc. 187 (Epitropia Aşezămintelor Brâncoveneşti).

Kostaki Ghika [1]. Acest sigiliu, tipic turcesc, a fost, probabil, lucrat la Stambul şi este folosit într'un document extern, de către reprezentantul Ţării Româneşti în capitala Impărăţiei Turceşti.

III. Sigilii boiereşti (veacul al XIX-lea).

După domni şi beizadele, constatăm că şi boierii — mari sau mici — s'au folosit de sigilii inelare cu legendă în limba turcească. Aceasta mai ales spre sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea [2]. Cunoaştem astfel un document solemn, din 15 Septemvrie 1823, un fel de adresă de mulţumire trimisă Sultanului de către aproape toate feţele bisericeşti şi boiereşti câte mai rămăseseră în Bucureşti, sau se întorseseră între timp din Transilvania — unde fuseseră fugari după isbucnirea revoluţiei din 1821.

Feţele bisericeşti şi boierii mulţumesc Sultanului pentru că a îngăduit păstrarea privilegiilor ţării, păstrare asigurată şi întărită şi prin faptul ridicării în scaunul ţării a lui Grigorie Ghica, drept domn pământean. Este vorba de un document extern, trimis Inaltei Porţi, cu textul scris în greceşte (stânga) şi în turceşte (dreapta), iar semnăturile boierilor în româneşte sau greceşte, sunt însoţite de sigiliile respective, cele mai multe cu legenda în turceşte [3].

---

1) Vezi fig. 6. Documentul la Arhivele Statului, *Documente Turceşti*, nr. 946.

2) Cunoaştem cartea prin care la 28 Mai 1609 (7117), doisprezece boeri, luaţi de Badea postelnic ot Greci, adeverează stăpânirea lui asupra moşiilor Moşani, Liseni şi Mirileşti, împreună cu rumânii de pe ele. Boierii nu sunt numiţi în document, şi semnează numai prin punerea peceţilor lor inelare cu tuş negru. Intre peceţi este şi una rotundă (16 mm), cu următorul text scris în limba turcească, cu caractere arabe : *Ibrahim Celebì* (urmează un cuvânt indescifrabil). Acest Ibrahim poate fi un Turc sau un creştin renegat. Dar ar putea fi mai degrabă vorba de sigiliul inelar al unui Turc, ajuns însă a fi folosit de un boier pământean, în lipsa unui sigiliu propriu. Oricum ar fi, prezenţa unui sigiliu turcesc între sigiliile unor boieri români, pe un document intern, este deosebit de interesantă, pentrucă este deosebit de rară şi o semnalăm aici. Documentul la Arhivele Statului, *Secţia Istorică*, subt dată, fost *Mitropolia Bucureşti*, doc. 55/152. Vezi fig. 7.

3) Vezi fig. 8. Documentul original (544 mm × 764 mm) la Arhivele Statului, *Documente Diplomatice*, II, 97. Este scris pe hârtie turcească, în stânga având textul în greceşte, iar în dreapta acelaş text, în turceşte. Sigiliile şi semnăturile sunt puse în continuare subt amândouă textele, dela stânga la dreapta. Textul grecesc şi traducerea românească le dăm mai departe, în anexă, în traducerea dd. Dr. H. Sarafidi şi M. G. Regleanu.

Adresa aceasta de mulţumire este semnată de 65 persoane, dintre care 16 sunt mitropolitul, episcopii şi egumenii marilor mânăstiri din Bucureşti şi din ţară. Să ne amintim că Mitropolitul Dionisie Lupul se refugiase la Braşov, în timpul revoluţiei din 1821, împreună cu episcopi şi boieri. Intre timp, la Bucureşti se aleg alte feţe bisericeşti, pentru a înlocui pe cei fugiţi. De aceea, pe această adresă vor semna feţele bisericeşti rămase sau nou alese : Mitropolitul Grigorie al Ungrovlahiei ; episcopii Gherasim de Buzău, Galaction de Râmnic şi Grigorie de Argeş. Apoi egumenii : Neofit al Tismanei, Nectarie al Coziei, Axentie al Bistriţei, Theoclit al Radului Vodă, Protasie dela Sf. Gheorghe, Vartholomei dela Mihai Vodă, Misail al Văcăreştilor, Vonifatie al Sărindarului, David al Snagovului, Parthenie al Vieroşului, Pahomie dela Stavropoleos, Efthimie dela Sf. Ecaterina. Toate semnăturile de mai sus sunt însoţite de pecetea în fum a instituţiei bisericeşti respective. Din restul de 49 semnături, în chirilică şi în limba greacă, ale boierilor, 47 sunt însoţite şi de sigiliile inelare respective. In sfârşit, din aceste 47 de sigilii inelare, 22 au legenda în limba turcească, cu numele boierului şi, uneori, anul. Sigiliile inelare turceşti sunt însoţite de semnăturile următorilor boieri : Barbul Văcărescul ban, Costandin Bălăceanu logofăt, Mihail Manul dvornic, Grigorie Filipescu vel spatar, Nicolae Golescu vornic, Iordache Golescu vornic, Scarlat Grădişteanu vornic, Dimitrie Bibescu vel logofăt, Costandin Câmpineanu biv vel logofăt [1], Mihail Ghica vel postelnic, Scarlat Mihalescu biv vel logofăt [2], Costache Rasti biv vel logofăt, Ioan Fălcoianu logofăt, Ştefan Beliu biv vel logofăt, Ioan Moshu vistier, Grigorie Romanitis [3], Alexandru Ghica vel dvornic, Filip Lenj biv vel postelnic, Grigorie Depărăţeanu (?),

Fig. 7. Sigiliul lui Ibrahim Celebi pus pe o carte de hotărnicie românească din 28 Mai 1609 (7117).

---

1) Sigiliul este al lui Scarlat Câmpineanu şi poartă data : 1803.

2) Sigiliul nu este întipărit bine, dar pare turcesc.

3) Semnăturile lui Ioan Moshu vistier şi Grigorie Romanitis sunt cu caractere greceşti.

Dimitrie biv vel clucer [1], Dimitrie Ghica vornic şi Ioan Roset biv vel comis.

Factura tuturor acestor sigilii cu text turcesc este simplă şi sobră. Desigur, cea mai mare parte din ele a putut fi săpată în ţară. Cele mai multe seamănă, prin mărime şi formă (ovală), cu sigiliile turceşti propriu zise, câteva doar depăşind mărimea obişnuită. La toate textul este săpat chiar în câmpul sigiliului, înconjurat de unul până la patru cercuri concentrice (respectiv elipse). In schimb, nici unul nu poartă vreun scut, blazon sau marcă distinctivă, respectând în aceasta canoanele sigiliilor autentic turceşti.

Adăugăm, la sigiliile de mai sus, sigiliul inelar turcesc al lui Nicolae Văcărescu, al cărui original în argint ne-a fost arătat de D-ra Elena Văcărescu, în 1932, la Paris.

In rezumat, din considerarea sigiliilor cu legendă turcească studiate mai sus se desprinde definitiv concluzia că aceste sigilii au fost destinate dela început special pentru relaţiile cu Inalta Poartă, deci pentru documentele externe, ajungând numai în chip cu totul fortuit a fi folosite uneori şi în documentele interne, fără totuşi ca valabilitatea acestor din urmă documente să fie pusă vreodată în discuţie.

Incheind aceste rânduri mulţumim călduros d. H. Dj. Siruni pentru preţiosul concurs pe care ni l-a dat prin descifrarea şi traducerea textelor turceşti folosite în paginile precedente.

P. S. — La corectura rândurilor de mai sus, iau cunoştinţă de articolul d-lui Const. Moisil, *Licitaţie de sigilii domneşti* (*Revista Arhivelor*, V, 1, 1942, pp. 209 212, apărută în Martie 1943), care cuprinde câteva informaţii foarte preţioase în legătură cu problema noastră. Anume, cu prilejul unei vânzări prin licitaţie, în 1840, a unor vechi peceţi moldoveneşti, sunt amintite câteva peceţi domneşti de aur şi de argint, cu „ţifre turceşti", foste ale lui Alexandru şi Scarlat Calimah Voevod, domni ai Moldovei la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea. Tot în acelaş articol se menţionează şi trei peceţi mici, rămase dela familia Şuţu, săpate tot cu „ţifre turceşti".

Fără nicio îndoială, „ţifre turceşti" înseamnă caractere, litere turceşti (arabe). Dar informaţiile acestea, ducând până în pragul istoriei contemporane folosirea peceţilor domneşti cu text turcesc, arată, definitiv, că trebuie să fie vorba de sigilii folosite — poate, obligatoriu — în legăturile Domnilor noştri cu Inalta Poartă, şi că folosirea dela început a acestor sigilii avea în vedere numai acest caracter de legături externe.

Cu alt prilej, vom vorbi de epoca la care apar sigiliile domneşti cu legendă turcească, şi momentul dispariţiei lor.

---

1) Sigiliul este al lui Dimitrie Stefani şi poartă data: 1798.

ANEXĂ

1823, Septemvrie 15.

Boerii Ţării Româneşti îşi arată recunoştinţa către Sultan, pentru că a dat ţării domn pământean pe Io Grigorie Ghica Voevod.

Ἡμεῖς οἱ ὑποκλινέστατοι καὶ πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ ἀνακτορικοῦ κράτους, ὅτε Μητροπολίτης, οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἁπαξάπαντες οἱ ἄργοντες τοῦ βλαχικοῦ μεμλεχετίου, οἱ καθ' ἑκάστην αἰσθανόμενοι τὰς ἐκ τῆς ἀκενώτου πηγῆς τῆς κραταιᾶς, καὶ τροφοῦ ἡμῶν βασιλείας ἐκχεομένας ἀγαθοεργίας πρὸς τοὺς πιστοὺς ὑπηκόους της γνωρίζομεν ὅτι ἀφ' οὗ ἀπὸ μόνης καλοκἀγαθίας της ηὐδόκησε νὰ ρίψῃ ἴλεον καὶ εὐσπλαγχνικὸν βλέμμα εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς Βλαχίας, καὶ νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν διοίκησιν αὐτοῦ εἰς αὐθέντην ἐντόπιον, συγχρόνως τῇ ἐπιδαψιλεύσει τοῦ τοιούτου ἐλέους εἰς τὸ ὅλον τῆς Βλαχίας, δὲν παρέβλεψε καὶ τὴν ἀκεραίαν διατήρησιν τῶν προνομίων τοῦ τόπου. Ἀπόδειξις δὲ τῆς τοιαύτης τῶν προνομίων διατηρήσεως πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶναι, καθότι ἀνεγνώρισε καὶ ἐπεκύρωσεν αὐτὰ καὶ διὰ τὴν ἔκλαμπρον φαμηλίαν τοῦ αὐθέντου μας Γρηγορίου Γκίκα βοεβόδ, ἥτις φαμηλία οὖσα αὐτόχθονος καὶ πιστοῦ προχρηματίσαντος ἄρχοντος ἔχει φυσικῶς τὸ δικαίωμα τοῦτο, ὅθεν καὶ ἐνεκρίθη φιλοφρόνως νὰ μείνῃ ἀπαραμείωτον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν τε τοπικῶν ὑπουργημάτων καὶ τῶν ἄλλων ἐλέων ὁποῦ ἀπολαμβάνομεν καὶ ἡμεῖς ὅλοι οἱ ταπεινοὶ καὶ πιστοὶ τῆς Βασιλείας, ὑπήκοοι ἄρχοντες τῆς Βλαχίας.

Διὸ καὶ ὡς μὴ ἔχοντες ἄλλο τὶ δεῖγμα τῆς ἀπαραιτήτητ δουλικῆς ἡμῶν εὐγνωμοσύνης, εἰμὴ τὴν μετὰ πίστεως ἐδαφιαίαν ὑποταγὴν ἡμῶν καὶ ὑπόκλισιν εἰς τὸ ὑπέρτατον κατώφλιον τῆς κραταιᾶς καὶ εὐσπλαγχνικωτάτης ἡμῖν βασιλείας δι' ὅσα ἐλέη πατρικῶς πρὸς ἡμᾶς ἐπιχέει, αἴρομεν χεῖρας ἱκέτιδας πρὸς τὸν παντοδύναμον Θεὸν ὑπὲρ τῆς πολυτίμου καὶ μακροβιοτάτης ὑγιείας τοῦ κραταιοτάτου καὶ εὐσπλαγχνικωτάτου ἡμῶν ἄνακτος, οὗ τὸ κράτος καὶ τὴν τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀκαταμάχητον ἰσχὺν παρατείνοντος Κύριος ὁ Θεὸς εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, διαφυλάττων ἐν ἀκροτάτῃ ὑγίεια καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν ὑψηλοτάτους, ἐκλαμπροτάτους καὶ συνετωτάτους συμβούλους, ἡμῶν δὲ μεγαλοπρεπεστάτους αὐθέντας. 1823, Σεπτεμβρίου 15.

Traducere :

Noi prea plecaţii şi credincioşii supuşi ai Stăpânirii Impărăteşti, anume Mitropolitul, Episcopii şi toţi Boierii Ţării Româ-

neşti, care suntem pătrunşi în fiecare zi de binefacerile nesecatului isvor al puternicei şi hrănitoarei noastre Impărăţii, revărsate peste credincioşii săi supuşi, recunoaştem că, deoarece, din singură bunăvoinţa sa, a binevoit să arunce milostivă şi compătimitoare privire asupra ţării acesteia a Valahiei, şi să încredinţeze unui domn pământean conducerea ei; împreună cu dăruirea acestei milostiviri la toată Valahia, nu a trecut cu vederea şi păstrarea integrală a privilegiilor ţării. Iar o dovadă a acestei păstrări a privilegiilor, pe langă celelalte, este faptul că le-a recunoscut şi le-a legalizat şi prin strălucita familie a Domnului nostru Grigorie Ghica Voevod, a cărui familie, fiind băştinaşă şi a unui boier care a slujit cu credinţă, are în chip natural acest drept; şi astfel că a fost încuviinţat, în chip prevenitor, să rămână neştirbit în toată întinderea atât a slujbelor ţării, cât şi a celorlalte mili, pe care le-am obţinut şi noi toţi, plecaţii şi credincioşii Impărăţiei, supuşii boieri ai Valahiei.

De aceea ,neavând şi vreo altă dovadă a neîndoioasei noastre plecate recunoştinţe, decât adânca noastră supunere, cu credinţă şi plecăciune, la cel mai înalt prag al puternicei şi prea milostivei noastre Impărăţii, pentru câte mili, părinteşte, revarsă aasupra noastră, ridicăm mâinile rugătoare către a-tot-puternicul Dumnezeu, pentru preţioasa şi îndelungata sănătate a prea puternicului şi prea milostivului nostru Impărat, ale cărui putere şi neînvinsă forţă a împărăţiei sale, Domnul Dumnezeu să le păzească întru toţi vecii, în prea bună sănătate, împreună cu cei de pe lângă el prea înalţi, prea străluciţi şi prea înţelepţi sfetnici, iar nouă prea măriţi stăpâni.

1823, Septemvrie 15.

<L.S.> Grigorie al Ungrovlahiei.
<L.S.> + Gherasim epicop Buzău.
<L.S.> + Galaction episcop Râmnic.
<L.S.> Grigorie episcop Argeş.
<L.S.> Neofit igumen Tismani.
<L.S.> Nectarie igumen Cozii.
<L.S.> Afxenti igumen Bistriţi.
<L.S.> Theoclit egumen Raduliot
<L.S.> Protasie Aghio-Gheorghit.
<L.S.> Vartholomei (?) Mihailot.
<L.S.> Misail arhimandrit Văcăreştean.

<L.S.> Vonifatie igumen Sărindarului.
<L.S.> David igumen Znagovului.
<L.S.> Parthenie igumen Vieroşan.
<L.S.> Pahomie Stavropoleanu.
<L.S.> Efthimi Caterineanu.
<L.S.> Costandin Creţulescul ban.
<L.S.> Barbul Văcărescul ban [1].
<L.S.> Istrate Creţulescul dvornic.
<L.S.> Costandin Bălăceanu logofăt [2].
<L.S.> Mihail Manul dvornic [3].
<L.S.> Grigorie Filipescu vel spathar [4].
<L.S.> Costandin Filipescu vornic.
<L.S.> Nicolae Golescu vornic [5].
<L.S.> Iordache Golescu vornic [6].
<L.S.> Scarlat Grădişteanu vornic [7].
<L.S.> Ioan Ştirbei dvornic.
<L.S.> Fotache Ştirbei dvornic.
<L.S.> Mihalache Racoviţă logofăt.
<L.S.> Dimitrie Bibescu vel logofăt [8].
Grigorie Rali vornic.
<L.S.> Costandin Câmpineanu biv vel logofăt [9].
<L.S.> Dumitrache Brăiloiu logofăt.
<L.S.> Mihail Ghica vel postelnic [10].
<L.S.> Nestor vel logofăt.
<L.S.> Scarlat Mihalescu bivll v logofăt [11].
<L.S.> Costache Rasti biv vel eăgtoof [12].
<L.S.> Ioan Fălcoianu logofăt [13].

1) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Văcărescul Barbul
2) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Costandin Bălăceanu.
3) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Mihalache Abd.
4) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Ghlighore Abd Filipescu Zade.
5) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Nicolae Golescu.
6) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Gheorghe Golescu.
7) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Scherlet Gradistean.
8) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Dimitrie Bibescu Abd.
9) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Scherlet Câmpinean Zade 1218 <— 1803>.
10) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Mihail Veledi < fiu> Dimitri Ghica.
11) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Mihal <*restul necitet*>.
12) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Costache Rasti.
13) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Ioan Hancoian.

<L.S.> Ştefan Bălăceanu biv vel hatman.
<L.S.> Ştefan Beliu biv vel logofăt [1].
<L.S.> Dimitrie Ralet vel hatman.
<L.S.> Pană Costescu biv vel hatman.
<L.S.> Ἰωαν. Μόσχου βιστιάρης [2].
<L.S.> Nicolachi
<L.S.> Γρηγόριος Ῥωμανίτης [3].
<L.S.> Alexandru Ghica vel dvornic [4].
<L.S.> Filip Lenj biv vel postelnic [5].
<L.S.> Costandin Belu agă.
<L.S.> Costandin Bălăceanu agă.
<L.S.> Iordache Florescul.
<L.S.> Mateiu. . . . .
<L.S.> Aleco Creţulesco.
<L.S.> Grigorie Depărăţeanu (?) [6].
<L.S.> Dimitrie biv bel clucer [7].
<L.S.> Costandin Ralet biv vel clucer.
Costandin Filipescu biv vel clucer.
<L.S.> Ἀλέκος Νικόλαος biv vel clucer.
<L.S.> Nicolae Trăsnea biv vel clucer.
<L.S.> Iancul Filipescul căminar.
<L.S.> Dimitrie Ghica vornic. [8]
<L.S.> Ioan Golescu.
<L.S.> Dimitrie Câmpineanu.
<L.S.> Iordache Ştirbei stolnic.
<L.S.> Ioan Perdicari biv vel stolnic.
<L.S.> Ioan Roset biv vel comis [9].

Emil Vîrtosu

---

1) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Ştefan <*restul necitet*>.
2) Sigiliul turcesc alăturat are textul: <*necitet*>.
3) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Lighoraşcu Romanitis.
4) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Alecu Veledi < fiu> Dimitri Ghica.
5) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Filip <*restul necitet*>.
6) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Ghrighor <restul *necitet*>.
7) Sigiliul turcesc alăturat are textul: Dimitrie Stefani 1212 <=1797—1798>.
8) Sigiliul alăturat are următorul text, turceşte: Dimitrie Ghica <şi, în litere chirilice, iniţialele ДМГК adică: Dimitrie Ghica>.
9) Sigiliul alăturat are următorul text, turceşte: Iani <*restul necitet*>.
Sigiliile şi semnăturile acestui document sunt reproduse în mărimea originalului la fig. 8 (planşă).

Fig. 8. Semnăturile şi sigiliile puse pe documentul prin care, la 15 Septemvrie 1823, boerii Ţării Româneşti îşi arată recunoştinţa către Sultan, pentru că a dat ţării domn pământean pe Io Grigorie Ghica Voevod.

(Reproducere în mărimea originalului).

NOTE ȘI COMUNICĂRI

Şcoala de Arhivistică.

De multă vreme se simţia în ţara noastră nevoia unei temeinice pregătiri practice în domeniul ştiinţelor ajutătoare ale istoriei. Incă din anul 1862 se făcea propunerea înfiinţării unui *Institut de paleografie*. Era momentul schimbării alfabetului cirilic cu cel latin şi specialiştii şi-au dat seama de greutăţile care vor veni pentru descifrarea vechilor noastre izvoare istorice şi nevoia ca materialul arhivistic şi bibliotecăresc, tot mai numeros din acel timp înainte, să fie ordonat în condiţii bune pentru păstrare şi folosire.

Cu toate că iniţiativa pleca dela un Bengescu, Haşdeu, Boliac şi alţii, ea n'a avut urmare. Abia în 1924 a putut lua fiinţă Şcoala de Arhivistică, mulţumită strădaniilor d-lui Const. Moisil, directorul general al Arhivelor Statului. Cursurile acestei şcoale se deschid acum pentru al 19-lea an de activitate. Pentru oricine urmăreşte disciplinele umanistice este un fapt cert că o astfel de activitate trebue să ne preocupe în rândul întâiu. Nu este posibilă garantarea bunei conservări a urmelor trecutului şi mai ales nu se pot difuza şi întrebuinţa izvoarele istorice naţionale fără o bună pregătire tehnică şi de erudiţie, a acelora care se dedică acestui gen de preocupări.

Astăzi, mulţumită nouei legi a învăţământului superior şi înţelegerei perfecte a acestor nevoi de către D-l Ministru Ion Petrovici, Şcoala de Arhivistică şi-a lărgit sfera de activitate. In cadrul ei se vor pregăti arhivari şi paleografi erudiţi care să conducă şi să organizeze nu numai arhivele istorice dar şi pe cele de registratură, care devin istorice ele înseşi; bibliotecari prieteni ai cărţilor şi ai cetitorilor; muzeografi înţelegători şi conservatori altruişti ai pieselor muzeistice şi experţi grafici emeriţi pentru care adevărul să fie un principiu atât pentru falsurile grafice actuale cât şi pentru cele devenite istorice. Un astfel de personal bine pregătit şi bine dotat este absolut necesar institutelor noastre de cultură.

Pe lângă cursurile care vor da îndrumările teoretice şi practice necesare, în cadrul acestei şcoale vor lua fiinţă şi lucrările

Institutului de cercetări arhivistice. Aici se vor aprofunda numai probleme de amănunt şi erudiţie pe care le naşte o cercetare de arhivă. Paleografiile atat de variate la noi, cu toate dificultăţile speciale, studiul izvoarelor istorice şi critica lor, analiza ştirilor informative, determinarea caracterului instituţiilor vechi româneşti şi dreptul nostru, problemele pe care le ridică arheologia naţională creştină şi barbară, şi orice chestiune care ar putea preocupa pe un membru al Institutului, este un obiect de cercetare în comun, de discuţie şi determinare.

Toate aceste chestiuni, care necesită muncă şi pregătire, sunt atribute ale Şcoalei de Arhivistică. Deaceia credem că trebue să atragem atenţia tinerilor studenţi care doresc să se dedice acestor specialităţi sau vor să facă cercetări de specialitate, că e în interesul lor să frecventeze cursurile Şcoalei. In afară de aceasta li se deschide şi calea pentru ocuparea posturilor de specialitate în cele trei mari instituţii de cultură naţională : Arhiva, Biblioteca şi Muzeul.

Numai când aceste Institute vor fi orânduite şi servite de specialişti anume formaţi, vom putea fi la înălţimea vremii, a nevoilor noastre naţionale şi a locului de frunte pe care trebue să-l păstrăm nealterat aici unde ne aflăm. Improvizaţia n'a fost niciodată fructuoasă şi ea trebue să înceteze de a mai exista. Om bine pregătit la loc potrivit, iată spre ce tinde Şcoala de Arhivistică.

Red.

Din vechile relaţii culturale româno-germane.

Biblioteca Academiei Române s'a îmbogăţit de curând cu o nouă carte româno-germană : *Unterricht über den Flachsbau für Böhmen, Mähren und Schlesien*, Lemberg, Im Jahre 1804, sau *Invăţătura despre sămănare inului pentru Bohemia, Moravia şi Silezia*, Liov 1804.

In 8⁰ mic, 61 pag., nemţeşte şi româneşte, în tipografia lui Iosef şi Ioan Piller.

,,Tipografia Pilăreştilor'' cum i se zicea, înzestrată şi cu litere cirilice, a tipărit mai multe publicaţii româno-germane la Liov (Lwów, Lemberg), începând cu anul 1789 şi terminând cu anul 1830.

Dintre acestea, sunt cunoscute până acum :

1. *Rânduiala judecătorească*, Liov 1789 (un fel de cod penal pentru crime) din care Academia însă nu are exemplare. *Bibliografia Românească Veche*, Nr. 528.

2. *Nils Nyström, Mijlociri pentru stângerea focului*, Liov 1794. *Bibliografia Românească Veche*, Nr. 580.

3. Foarte multe *circulare* şi *instrucţii* ale guvernului austriac, date Românilor din Bucovina şi Galiţia, cu privie la administraţia provinciei. Al. T. Dumitrescu *Catalogul Foilor volante*,

p.323—329 şi *Bibliografia Românească Veche*, vol. III, Nr. 967, 1005—1019, 1059, 1046—1147, 1165—1170, 1220—1225, 1249—1255, 1297—1298, 1334—1348, 1387—1396, 1525—1526.

Circularele, spre deosebire de cărţi, nu arată numele tipografilor, nici al tipografiei. Comparând, însă, caracterele tipografice ale unora şi ale altora, între ele, se vede clar că era aceiaşi tipografie.

Noua publicaţie „Invăţătură despre sămănare inului pentru Bohemia, Moravia şi Silezia" din anul 1804, este o descoperire însemnată, care îmbogăţeşte seria publicaţiilor româno-germane. Ea însă nu rămâne izolată, ci formează o mică parte dintr'un program mai mare al guvernului fostului Imperiu austro-ungar, de a tipări pe limba tuturor popoarelor minoritare din fostul imperiu, *cărţi cu sfaturi practice, de gospodărie*. Astfel, au mai apărut cărţi despre : stupi (Sibiu 1808), Economia de câmp (Buda 1806), despre zahăr (Buda 1813), cultura albinelor şi a bombiţelor (Buda 1823), facerea pâinii şi cultura cânepei (Buda 1828), etc. Instrucţiunile (aflăm la p. 46—47) au fost date încă din 1803 de către o „Societate economică patriotică a Boemiei" şi s'au tradus şi în româneşte pentru populaţia românească din Galiţia şi Moravia, populaţie care se îndeletnicea exclusiv cu creşterea vitelor şi lucrarea pământului.

Incă o dovadă în plus, pentru larga răspândire a Românilor în centrul şi sud-estul Europei.

Dan Simonescu.

Problema toponimelor noastre.

Abia am pus problema *ortografierii onomasticelor şi toponimelor istorice* la noi (v. *Hrisovul*, I (1941), p. 440—442), dorind o soluţionare românească a ei, şi acum văd că trebue să revin sub alt aspect. Punctele de întrebare de acolo rămân în întregime, căci sunt din domeniul istoriei şi al geografiei istorice, dar ce facem cu tentativa de schimbare care se încearcă acum?

Intr'o publicaţie oficială văd cu suprrindere că se propun schimbări de nume extraordinare, deocamdată pentru Basarabia, Bucovina, Transilvania şi Dobrogea [1]). Aceste schimbări au fost făcute de o comisie de specialişti şi urmează să fie puse în vigoare pe data de 1 Aprilie 1943. Este aproape o schimbare întreagă al cărei sens nu-l înţelegem şi a cărei realizare uluieşte posibilitatea noastră de credinţă în adoptare. Nu sunt nici geograf, nici filolog ca să-mi dau părerea în această privinţă, cum probabil vor fi fost membrii comisiei ; îmi atribui numai rostul de istoric modest aplecat totdeauna pe mărturii vechi. In această

1) *Români area denumirilor de localităţi*, în Ministerul Afacerilor Interne, *Buletin* publicat sub îngrijirea Oficiului de Studii, documentare şi statistică, Nr. 7—8, Aug. — Sept. 1942, p. 1259—1279.

calitate îmi permit câteva observaţii care sper să fie judecate în raport direct cu gândul cu care au fost scrise : acela de a nu prejudicia cu nimic interesul istoriei naţionale şi de a contribui la elucidarea problemelor obscure, care domină încă trecutul nostru. Inţeleg problemele de actualitate şi-mi dau seama că se încearcă rezolvarea unor chestiuni aparent supărătoare. Dar de aici până la izbutire este o cale pe cât de lungă pe atât de complexă.

* *

Mai întâiu, ca principiu, schimbarea toponimilor nu schimbă şi mersul istoriei. Vicisitudinile trecutului trebue să le privim şi să le primim aşa cum au fost. Dacă nu ne ridică, este sigur că nici nu ne coboară. Cred că sunt pe linia cea bună dacă afirm că nu trebue schimbate urmele acestor vicisitudini, câte au rămas în toponime ; afară dacă nu sunt cu totul improprii limbii noastre sau se pretează la înţelesuri de diminuare.

Nu e cazul să intru în amănunt pentru a justifica aceasta. Orice om cu judecată dreaptă şi puţin bun simţ poate înţelege motivele, care, după mine, sunt de mai multe feluri.

1. Sunt nume de locuri intrate de mult în istoria universală sau în cea naţională. Odată schimbate nu înseamnă că vor dispărea fiindcă le vom găsi în fiecare manual. *Bizanţul* a devenit *Constantinopol* şi apoi *Istambul.* Oricâtă circulaţie va avea ultimul nume oficial, el nu va putea înlocui pe cele vechi. Altele, din aceiaşi categorie, ne pot explica o pagină a trecutului tocmai fiindcă au rămas întipărite astfel în mintea celor care au trăit acele momente (*Maleventum* devenit *Beneventum*). Cazul acesta intră însă mai mult în amănuntul local, cum ar fi la noi Han-Câşla, Câşla, Slobozia, etc.

2. Alte nume de locuri sunt azi în circulaţie mondială prin hărţi, itinerarii, reclame comerciale, etc. Schimbarea lor nu aduce decât o confuzie în plus. Nu văd un câştig local prin faptul că *Petersburg* a devenit *Petrograd* şi apoi *Leningrad,* sau din *Ţariţin* s'a făcut *Stalingrad,* intrat acum şi el în istorie. Precizez că nu e vorba de localităţile care au dublete datorită cohabitării a două naţiuni, fiecare îndreptăţită să ţie la numele său. Dar şi aici cred că e mult mai normal să se fixeze circulaţia celui mai cunoscut. De ce *Dubrovnik* şi nu *Ragusa?*

3. Sunt şi nume de localităţi care nu au decât circulaţie locală şi nu supără pe nimeni. In schimb au calitatea de a explica un fenomen filologic sau să precizeze localizarea unui document istoric. Din vechile atestări şi din concluziile serioase ale filologiei se poate reconstitui o epocă istorică, mai ales atunci când lipsesc orice alte informaţii. A schimba astfel de nume este o greşală neiertată. Numele cel nou, dacă n'a pornit din însuşi locul acela în mod normal, nu va fi primit iar cel vechiu va trăi mai departe clandestin : va fi unul *oficial* şi altul *uzual.* După

300 de ani, *Christiania* a redevenit *Oslo* fără opoziţie locală, cu toate că e vorba de însăşi capitala ţării respective.

Poate că un spirit prea pornit împotriva numelor de origină străină să nu admită aceasta. Şi îl înţeleg, dar care ar fi situaţia dacă Germanii ar schimba nume ca *Dresda*, *Lipsca*, *Elba* sau chiar *Prusia*, fiindcă sunt de origine slavă însă pentru care nu au un corespondent al lor, cum ar fi *Aachen* pentru *Aix-la-Chapelle*?

4. Nu ne îndoim că sunt şi nume curioase, pe care le dau fără rost unii sau alţii, schimbând forme vechi demne de reţinut. De ce *Gorki* şi nu *Nijni-Novgorod*? Nu cred că se vor putea menţine astfel de nume fără aderenţă.

Cele schiţate aici în mod general trebue puse în legătură în modificările propuse la noi, păstrând, evident, proporţiile impuse de situaţie. Am luat numai câteva *specimina*.

1. Se propune schimbarea unor nume istorice prin evenimentele care au avut loc acolo sau prin uzanţe ale timpurilor trecute. Spicuim :

Aiud Alba devine Vatra-Mureşului.
Bolgrad-Ismail Basarab.
Cahul-Cahul Frumoasa.
Căpâlna-Alba — Cetăţeaua.
Căpâlna-de-Jos-Târnava Mică — Gruiu Fagilor.
Căpâlna-de-Sus-Târnava-Mică — Dealul Craiului.
Câşla-Bălţi — Răzăşia.
Câşla-Cahul — Vlădeşti.
Catlabug-Cetatea-Albă — Haluri.
Cisnădie-Sibiu — Măgura.
Cisnădioara-Sibiu — Măgurele.
Costangalia-Cahul — Constanţa.
Costangalia-Tighina — Constănţeni.
Feleacu-Cluj-Turda — Făgeţele
Geoagiu-Hunedoara — Diana-Sat.
Geoagiul-de-Sus-Alba Curpeni.
Han-Câşla-Cetatea-Albă Curtea.
Iglița-Tulcea — Tresmisu.
Iţcani-Suceava — Subcetate.
Leova-Cahul — Leoneşti.
Lunca-Prejmerului-Braşov — Fâneţe.
Mahmudia-Tulcea — Burebista.
Otac-Orhei — Vadu.
Otaci-Sat-Soroca Trecătoarea.
Şabolat-Cetatea-Albă — Viişoara.
Sântimbru-Alba Păşunile.
Slobo ia, mai multe : Cetatea-Albă : Găneşti, Ismail : Libertatea, Orhei : Hodineştii-Noui, etc.
Strojineț (oraş) — Strojeşti.
Tălmaciu-Sibiu — Argeşelu.
Tarutino-Chilia — Codru-Cosminului
Topalu-Constanţa Pietrosu.
Topraisar-Constanţa — Reduta.
Turdaş-Alba — Turdişoara.
Ustia-Bălţi Gura.
Văşcăuţi Rădăuţi — Cetăţuia.
Văşcăuţi-pe-Ceremuş-Siret —Târgu-Ceremuşului.
Veştem-Sibiu — Mărgineni.
Vijniţa-Siret — Vadu-Ceremuşului.
Vurpăr-Sibiu — Faţa Rorei.
Zahorna-Soroca — Valea Lacului.
Zastavna-Cernăuţi — Târgul-Nistrului.
Zlatna-Alba — Baia-de-Aur.

2. Deasemeni pentru localităţi, mai mult sau mai puţin cunoscute lumii întregi din diferite motive, între care domină şi cele istorice :

Adam Clisi-Constanţa — Trofeul Traian.
Aiud-Alba — Vatra Mureşului
Babadag-Tulcea — Decebal.
Băile Bugaz-Cetatea Albă — Gura Limanului.
Cerna-Vodă-Constanţa — Vadul Domnesc.
Hârşova-Constanţa — Carsium.
Medgidia-Constanţa — Brâncoveanu.
Teiuş-Alba — Teişu.
Tuzla-Constanţa — Farul Mare.
Vâlcov-Chilia — Gura Lupului.

3. Altele au deosebită însemnătate pentru cercetările filologice sau de geografie istorică. Intre acestea amintim câteva exemple la întâmplare întrucât sunt cele mai numeroase (am putea spune toate) :

Albineţ-Bălţi — Albineţu.
Baimaclia-Cahul Valea-Albă.
Balatina-Bălţi — Băloteni.
Be eda-Hotin — Săcelu.
Borăuţi-Cernăuţi Boureni.
Brodina-Rădăuţi — Vaduri.
Cacica-Suceava — Saline.
Cernatu-Braşov — Târgu-Mocanilor
Certege-Cluj-Turda — Certeje.
Chetrosu-Soroca Pietrosu.
Ciuci-Alba — Şesu Morii.
Clit-Suceava — Edera.
Cloaşterf-Târnava Mare — Nicoara.
Cobâlca-Orhei — Cobâlceşti
Coiuceni-Bălţi— Căiuţi.
Cricău-Alba — Secu
Fântâna Mascului Tighina — Fântâna Moşului.
Galtiu-Alba — Plopi.
Glăvani-Chilia — Căpăţâna.
Jurceni-Lăpuşna — Giurgeni.
Mănărade-Târnava-Mică — Cornea.
Mega-Siret — Brădetu.
Ormeniş-Alba — Faţa.
Pâclişa-Alba — Lespezi.
Periprava-Tulcea — Vadul Lupului.
Petrosu-Bălţi — Pietrosu.
Schinoasa-Orhei — Spinoasa.
Schinoasa-Sat-Tighina — Schinoasa-de-Sus.
Sirnea-Braşov — Coacăza.
Soloneţ-Suceava — Solovăstru.
Streisângeorgiu-Hunedoara — Pietroasa.
Târnava-Hunedoara Fauru.
Târnava-de-Criş-Hunedoara — Găina.
Târnaviţa-Hunedoara — Măgureana.
Târnova-Soroca — Mărăcineşti.
Târsa-Cluj-Turda — Târşa.
Tereblecea-Rădăuţi — Terebleşti.
Toporăuţi-Cernăuţi — Toporeşti.
Ungurei-Sibiu — Viile-Mari.
Visterna-Tulcea — Fundeni.
Vulcăneşti-Lăpuşna — Vâlcăneşti.

4. In sfârşit, sunt unele nume proven te din fantezii localnice, uneori politice, alteori fără explicaţie. Cele mai frecvente sunt nume de persoane. Nu ne miră că au putut fi date, ci ne miră faptul că au fost schimbate tot fantezist, fără a se gândi totdeauna la formele mai vechi. Cităm câteva :

Aurel Vlaicu-Hunedoara — Vlăiceni
Axente-Sever-Târnava-Mare — Severeni.
Eminescu-Soroca — Rădoaia.
Ion Brătianu-Bălţi — Cubolta-Mică.
Ion Creangă-Bălţi — Creangă.
Mihail Eminescu-Cetatea Albă — Luceafărul.
Nicolae Bălcescu-Cetatea Albă — Bălceşti.
Nicolae Iorga-Cetatea Albă — Semănătorul.
Vasile Stroescu-Cetatea-Albă — Stroeşti.
Vintilă Brătianu-Bălţi — Vintileşti.

In aceiaşi ordine de idei adăugăm şi unele creaţii ad-hoc.

Batâr-Tighina — Satnoeni.
Chcbabcea-Cetatea Albă Transnistrieni.
Magheru-Dorohoi — Măgheranu.
Zahaıcana-Orhei 22 Iunie.

Această simplă înşirare ne spune multe.

1 Nu s'au eliminat numele de origină străină. Un exemplu : dispare *Cahul* ca oraş şi rămâne ca judeţ ; nici sufixele zise străine — *uţ*,*-uţi* nu sunt alungate, de fapt vechi forme româneşti ; în schimb sunt alungate cele de veche limbă românească : Albi*neţu* în loc de Albin*eţ*.

2. Nu se face nici unificare fonetică : *Schi*noasa dă odată *Spi*noasa şi altă dată *Schi*noasa.

3. Se revine la nume antice, dar variabil : *Carsıum* pentru Hârşova, dar *Trofeul Traian* pentru Adam Clisi şi *Tresmisu* pentru Igliţa.

4. In sfârşit, nu se înlătură nici obiceiul introdus de câtăva vreme prin atribuirea de nume recente.

* * *

Am căutat să arăt în rândurile de mai sus ce teme pune problema toponimiei şi cum au fost ele rezolvate la noi. In afară de aceste obiecţiuni de ordin general, trebue să mai ţinem seama şi de faptul că la noi sunt şi probleme de ordin strict local. Până acum noi n'am rezolvat nici una din problemele istorice privitoare la trecutul nostru. Amintesc faptul că nu avem încă *dicţionarul geografiei noastre istorice* spre a putea fi în măsură să vedem viaţa şi durata unui topic oarecare. Aceste topice n'au fost urmărite, decât unele şi în mod incidental, şi din punct de vedere al instituţiilor care le-au dat numele, sau al administraţiei care a putut lăsa urme locale prin atributele sale. O *Slobozie* este o anumită formă de aglomeraţie socială, iar *Vădeni*, *Podari*, *Cremenari*, etc. ne arată anumite situaţii speciale.

Mai presus de acestea problema numelor străine prezintă o şi mai mare importanţă. Noi nu ştim încă bine care a fost succesiunea barbarilor pe pământul nostru şi, dintre atâţia barbari înrudiţi, n'am precizat încă anume ce aparţine unora şi altora. Ori aceasta este de mare importanţă pentru cronologia istoriei, care ne leagă astfel de pământul nostru în timp. In lipsa altor izvoare informative toponimia ne rămâne singurul element probatoriu demn de a fi luat în consideraţie.

In sfârşit *substratul nostru*, cea mai nedesminţită dovadă a continuităţii noastre, încă n'a fost cercetat în amănunt. Oricum, nu s'a tras până acum nicio concluzie definitivă. Pentru cunoaşterea lui toponimia trebue să ne aducă aportul cel mai preţios, dacă nu aşa cum l-a adus cea franceză pentru celtismul ei, cel puţin în măsură suficientă să poată figura în viaţa noastră istorică. Problema acestui substrat trebue să ne fie totdeauna în minte.

In completarea acestei chestiuni cred că ne grăbim atribuind influenței slave un număr prea mare de forme toponimice. Atâta vreme cât nu vom urmări întreaga arie de răspândire a unui atare topic și nu vom constata frecvența lui în locul de origine al Slavilor și întinderea lui în măsura răspândirii slave, nu văd că este cazul să-i dăm o atare atribuție. Dacă din potrivă, el corespunde ariei strămoșilor noștri de baștină, înclin să cred că e mai normal să-l atribuim lor. Am dat câteva exemple tipice altădată. Imi permit a crede în justețea acestui punct de vedere bine studiat; personal nu cred în colosalul aport slav de cât în măsura în care ne-a îndepărtat de limba latină — și nici aici mult — și ne-a asimilat substratul geto-tracic. In definitiv nu suntem încă în măsură să știm ce apropiere era între limba traco-getodacă și a străvechilor slavi.

Pentru rezolvarea acestor probleme avem nevoie de cunoașterea nealterată a toponimiei noastre. Când toate acestea vor fi suficient de bine cunoscute vom putea porni, în deplina cunoaștere a cauzei, și la schimbările impuse de nevoile noastre.

A. Sacerdoțeanu.

† Henri Stahl.

La 18 Februarie 1942 ne-a părăsit pentru totdeauna colegul nostru în retragere, Henri Stahl. A dispărut astfel încă unul din harnicii cercetători ai trecutului nostru și creator în multe domenii utile științelor ajutătoare ale istoriei.

Elev al profesorilor D. Onciul și N. Iorga, Stahl a înțeles dela început datoria muncii oneste și a ilustrat-o întreaga viață. Plecând dela studii de istorie generală și-a dat seama că nu se poate face aceasta fără o minuțioasă cercetare a amănuntului. Din acel moment a alergat totdeauna unde a fost locul să limpezească un astfel de amănunt. Cu același gând a contribuit și la alcătuirea unui *manual de paleografie slavo-română*, în care domină spiritul său practic. Cu aceiași tenacitate a adunat orice amintire, chiar anecdotică, în care pulsa un fir de viață românească, fie în București, fie aiurea.

In mod special s'a dedicat scrierii rapide creind o întreagă școală de stenografi și a inițiat, cu temeiuri solide, studiul scrisului. Portretele lui grafologice rămân nesdruncinate.

In cadrul școalei noastre a înțeles să dea întreaga sa putere de muncă. Scopul cursului său aici era să formeze erudiți cercetători ai scrisului vechiu, care prin metodele expertizei trebuiau să identifice și să analizeze grafia vechilor noștri dieci. Experiențele câștigate cu acest scop au putut apoi să fie fructificate și pentru formarea experților de tribunale. Din acest curs și din bogata lui activitate de expert public au ieșit lucrările sale de expertiză și grafologie timp de cincisprezece ani neîntrerupți.

Contactul pe care l-a avut cu arhivele l-a făcut să gândească totdeauna la problemele capitale ale arhivisticei. Conservarea, asigurarea şi difuzarea monumentelor grafice îi absorbeau toată atenţia şi după ce se retrăsese la pensie. Sfatul şi gândul lui bun mi-au întovărăşit totdeauna strădaniile pentru crearea laboratorului necesar lucrului ştiinţific în arhive. N'a avut însă vreme să vadă decât începuturile lui. Amintirea profesorului Stahl ne va întovărăşi însă în drumul pe care l-am croit împreună.

A. S.

† Dragoş P. Petroşanu.

Abia ne-a predat manuscrisul studiului despre *Hurezi sau Romani* (*Hrisovul*, I (1941), p. 192—209) şi tânărul nostru absolvent a plecat pe front în timp ce-i făcusem recomandarea pentru ocuparea unui post la Arhivele Statului din Craiova. Din linia de luptă am primit adesea ştiri dela el. Se gândea totdeauna la arhive, cercetării cărora se devotase cu totul. I-a fost dat să cadă însă în lupta eroică dela Odesa la 16 Octomvrie 1941, ultima zi a eroicei epopei româneşti dela poarta Basarabiei.

Elev distins şi pasionat cercetător al trecutului Olteniei sale, Dragoş Petroşanu nu şi-a risipit timpul. A folosit fiecare moment spre a aduce un act nou, o interpretare serioasă. Astfel a dat la lumină : *Schitul Lipovul din judeţul Dolj* (*Revista Arhivelor*, III (1939), p. 366—375), *Câteva acte vechi din Păuşeşti-Măglaşi* (*Vâlcea*) (*Oltenia*, II (1941), p. 141—145), *Câteva schituri oltene necunoscute* (*Arhivele Olteniei*, XIX (1940), p. 31—36, XX (1941), p. 128—138) şi *Data Evangheliarului dăruit mânăstirii Bistriţa de Marcea Postelnicul* (*Revista Istorică Română*, VII (1937), p. 395—397). Era un început deosebit de frumos, acum pentru totdeauna curmat.

In afară de ceea ce a putut da, strângea material pentru o monografie documentată a mânăstirii Bistriţa din Vâlcea şi pentru lista şi peceţile banilor Craiovei. Ar fi bine dacă această muncă de ani de zile va fi revizuită şi dată la lumină. Publicaţia de faţă stă la dispoziţie pentru a păstra mai departe între noi amintirea bunului şi preţuitului nostru elev mort pentru patrie.

A. S.

† Aurelia I. Comănescu.

O moarte năpraznică a smuls din mijlocul nostru la 11 Mai 1942, pe cea mai harnică dintre eleve şi sârguincioasă colaboratoare. A venit mai târziu în rândurile noastre, după ce-şi sfârşise studiile universitare, deoarece spiritul ei simţea nevoia îndrumărilor practice necesare pentru unele lucrări pe care credea

că le poate face cu stăruinţă. In scurt timp a izbutit să-şi însuşiască totul şi a pornit la lucru. Ocupând un post de paleograf în arhivele noastre în câteva luni de zile a alcătuit cea mai grea lucrare : *inventarul hărţilor şi planurilor Munteniei*, din care numai puţin lipseşte să fie gata. Paralel cu aceasta a alcătuit aproape în întregime bibliografia publicaţiilor româneşti din vremea lui Cuza Vodă.

Pentru memoria ei, totdeauna cu pietate în mintea noastră, ne vom strădui să dăm la lumină rodul strădaniilor sale.

A. S.

NOTE BIBLIOGRAFICE

I. Dări de seamă

Nicolae Costin. *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601* ediție cu o introducere de Ioan Șt. Petre, București 1942 (Fundația regală pentru literatură și artă). 664, p. + IV pl. (22 17).

Fundația Regală pentru Literatură și Artă a făcut un însemnat sacrificiu ca să publice azi ediția „Letopisețului Țării Moldovei" de Nicolae Costin. Din informațiile pe care le am s'au tipărit un număr minim de exemplare din această lucrare, așa că bibliofilii și cei ce se interesează de publicațiile de cronice românești în curând nu vor mai găsi-o. Ediția restrânsă are motive binecuvântate. Lucrarea aceasta „este o urmare a studiului *Nicolae Costin, Viata și opera*" al d-lui Ioan St. Petre apărut cu câțiva ani mai înainte.

Ceeace a îndemnat pe d. Petre să întocmească această ediție a Letopisețului lui Nic. Costin a fost „întâi, ca să pună la dispoziția istoricilor și a altor cercetători un text cât mai apropiat de originalul operei..." și „al doilea, ca să pună la îndemâna publicului cititor o carte veche... care conține multe știri despre istoria Moldovei și a popoarelor vecine".

D-l Petre ne mai încunoștiințează că dela apariția studiului său asupra lui Nicolae Costin până la „editarea" Letopisețului care s'a publicat în 1942 au eșit la iveală o serie de informații noi care fac obiectul introducerii ediției Letopisețului. Ca în 3—4 ani, câți au trecut între o publicație și cealaltă, în vremuri așa de anormale să fi apărut lucruri noi, după ce d. Ioan St. Petre a studiat *Viața și opera* lui Nic. Costin câțiva ani de-a-rândul și în vremuri de liniște, nu mi se pare normal.

Mi se pare anormală această afirmație a autorului mai ales că din introducere se vede numai că editorul a mai descoperit doar unele mss la Bioblioteca Academiei Române cu Letopisețul lui Nic. Costin, mss pe care nu le identificase cu prilejul lucrării publicate cu câțiva ani mai înainte. D-l Petre mai putea afla mss de ale lui Nic. Costin dacă cerceta periodicele românești și sperăm că nu va întârzia să ne anunțe și aceste „fapte noi" în legătură cu opera lui Nic. Costin.

Dar să revenim la introducere și la ediția însăși a Letopisețului.

Foarte bine a făcut autorul că s'a gândit să facă din nou o prezentare sumară a *Vieții și operii* lui Nicolae Costin înaintea Letopisețului.

Realizarea însă lasă de dorit. O schiță biografică searbădă, cu enumărări de înălțări și disgrațieri ale cronicarului provocate de schimbările politice din Moldova. Nimic din frământările vremii, din frământările cronicarului însuș.

Opera lui Nic. Costin constă din trei lucrări : 1) *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii la* 1601, 2) *Cronica domniei dintâi a lui Nicolae Mavrocordat* (din Moldova) și 3) *Ceasornicul Domnilor*, care e o prelucrare.

Fiind vorba aici numai de *Letopisețul Țării Moldovei* d. Petre nu vede, nu face nici o legătură între cronografele bizantine şi acest Letopiseţ, când, putea să vadă şi să compare opera aceasta a lui Nic. Costin cu cronografele bizantine. Nu cumva e aceiaş concepţie, doar istoria Moldovei începe abia la p. 170 a publicaţiei?

Calităţile literare ale oricărui scriitor şi ale cronicarului nostru în special nu se dovedesc prin negarea aprecierii ce s'a făcut că Nicolae Costin este o ,,inimă de pergament". Dar nici din paragrafele 3 ,,Insuşiri literare" şi 4 ,,Stilul lui Nic. Costin" nu se văd acestea.

Capitolul întâi al Introducerii închinat vieţii şi operii lui Nic. Costin, luat în întregime, nu este o prezentare consistentă a autorului şi operei în general. Se stărue asupra unor lucruri secundare reproducându-se pasagii întregi din lucrarea cronicarului.

Capitolul al doilea priveşte Letopisețul Țării Moldovei. E de observat că n'avem o expunere logică a chestiunilor: paragraful 1 ,,Ediţiile anterioare" trebuia să facă una cu paragraful 7 ,,Greşeli şi deformări la M. Kogălniceanu" şi cu paragraful 8 ,,Intocmirea ediţiei de faţă". Trebuia deci să se înceapă cu o privire asupra celor două redacţiuni ale Letopisețului, cea către Domn şi cea ,,posterioară cronicarului" (sic !), fără să se mai prezinte din nou cele şase grupe de mss A-F cu opera lui Nic. Costin.

Atragem atenţia cercetătorilor că gruparea mss lui Nic. Costin e făcută după un *criteriu metric*, după lungimea actuală a fragmentelor din opera lui Costin. Acest criteriu e pueril şi nu ştiinţific, iar din stema alcătuită de d. Petre nimeni nu va înţelege nimic. Insuşi autorul acestui criteriu constată asemănări sau deosebiri identice între mss mai multora din grupele sale. Deci clasificarea ce se face nu se menţine, criteriul, recunosc, e ceva mai greu, trebuia căutat în însuş textul cronicei, în identitatea omisiunilor, adaoselor şi a erorilor.

Dacă priveşte cineva stema mss lui Nic. Costin stabilită de d. Ioan St. Petre (p. 24), după ce a citit paginile anterioare, observă o inconsecvenţă flagrantă. S'a vorbit mai înainte de şase grupe de mss notate cu literele de la A—F. In stemă nici vorbă de aceste grupe, ci numai o indicaţie întâmplătoare şi neconsecventă: mss A şi ms B şi o serie de numere care reprezintă cota umor mss şi data copierii mss sau indicaţii de altă natură, s. ex.: ,,580 din Oct. 1712—Iulie 1713", ,,ms necunoscut din 1778" sau ,,ms 492 cel mai vechi din grupă". E deci o lipsă totală de consecvenţă care produce confuzii şi o neînţelegere a scopului şi rostului stabilirii unei steme. Stema trebue să reprezinte grafic concluziile unui întreg proces de constatări logic şi sistematic prezentate, nu o parodie de luat ochii.

Dacă d. Petre clasifica mss după criterii interne ale lor, paragraful 5 ,,Omisiuni în manuscrise" şi paragraful 6 ,,Deosebiri între redacţiuni" n'aveau şi nu au nici un rost aici, căci nu se leagă cu ceeace s'a spus mai înainte şi cu ceeace urmează, dar căpătau adevărata lor valoare la descrierea şi clasificarea mss.

Autorul înţelege prin *aparat* notarea mss cu litere mari, o liniuţă verticală, paranteze unghiulare şi asteriscul sau steluţa. Dacă într'adevăr astfel înţelege autorul aparatul critic al unei ediţii de texte, atunci e explicabil că a eşit ediţia aşa cum a eşit. Lipsind autorului conţinutul precis al noţiunilor ediţie critică, aparat, nu putea lumina pe alţii cu ceeace n'avea clar în minte nici d-sa.

Din zecile de mss ce cuprind Letopisețul Țării Moldovei de Nic. Costin, editorul a ales 4 mss, din care a publicat două mss paralel în întregime. Ms cel mai desvoltat l-a pus drept variantă, iar ms mai redus a fost socotit drept original. Paralel cu aceste două mss publicate se mai folosesc încă două mss pentru control, ale căror deosebiri notate în josul paginelor ţin loc de aparat.

Acest aparat al variantelor aruncat în josul paginei, fără indicaţii precise, constitue mai de grabă o enigmă, e ceva neprecis care dă prilej la tot felul de ipoteze. Se pune o cifră, urmează două puncte, un cuvânt sau două şi o literă mare.

Cifra ar indica rândul textului cronicei, cele două puncte vreau să arate o enumărare probabil, cuvântul sau* cuvintele reproduse notează variante în ms reprezentat prin litera mare ce urmează.

In majoritatea cazurilor nu ştim însă la ce se referă aceste variante fiindcă d. Petre n'a dat niciodată lema. O constatare interesantă e şi aceasta că autorul pune ,,aparat" la amândouă textele reproduse, dar nu consecvent. Iată câteva exemple: La p. 36 avem, în aşa zisul aparat ,,21 : neamurile B"; rândul 21 se prezintă astfel: ,,alte ştiinţe să socoteşte a fi; că istoria, precum toate ştiinţele, cu nemurire împodobeşte". La pagina următoare, 37, găsim în aparat: ,,23 : de socoteală B"; rândul 23 e acesta: ,,Aşijderea a nădăjdui a nu să teme şi pre norocul — carele nicăiri multă". La ce cuvinte se referă *neamurile* şi *de socoteală* din aparat nici autorul n'ar putea răspunde. Cum să mai înţeleagă cititorii? Ar putea părea cuiva că am ales aceste exemple. Nu, le-am luat pe primele întâlnite în textul predosloviei. Procedeul de lucru al d-lui Ion St. Petre acesta e şi nu mai e nevoe de exemple căci tot aparatul e astfel întocmit de d-sa. Nu poate fi vorba deci de un aparat critic, iar reproducerea paralelă a două mss pe tot cuprinsul lor e o aberaţie ştiinţifică. Dacă lucrarea avea într'adevăr un aparat ştiinţific al variantelor am fi avut un text complet şi în acelaş timp variantele principalelor familii de mss într'un volum cu cel puţin 200 de pagini mai redus. Nu putea pretinde nimeni d-lui Ion St. Petre să dea variantele din cele câteva zeci de mss, dar era o datorie pentru d-sa să lase afară tot ceeace era inutil şi să dea numai esenţialul. Glosarul de asemenea lasă de dorit.

Sacrificiile materiale ale Fundaţiei Regale pentru literatură şi Artă trebuiau mai bine recompensate şi cititorii scutiţi de dilema celor două texte paralele.

Mai onest apăreau râvna şi lucrarea d-lui Ion St. Petre dacă reproducea ms ce i se părea mai complet, fără pretenţii de ediţie critică, căci pentru o astfel de ediţie d-sa nu e format. *Constant Grecescu*

I. Ionaşcu, *Catagrafia eparhiei Argeş la 1824, cu prefaţă, indice şi o hartă* Bucureşti 1942 (Tipografia Cărţilor Bisericeşti) XV+115 [—117] p. (24 16.5).

Catagrafia publicată de d. Ionaşcu se află în ms. Acad. Rom. Nr. 3530 şi nu poartă dată. Sunt însă unele elemente care fac probabilă data admisă de editor. O scurtă notă introductivă face geografia istorică a ţinutului (p. V—XI). Textul catagrafiiei este adăugit cu diferenţele din catagrafia anului 1808 şi din altele mai noui. Astfel de catagrafii, din care avem aşa de puţine publicate, sunt deosebit de importante pentru trecutul satelor noastre. Era bine dacă d. Ionaşcu făcea şi o statistică a preoţilor, diaconilor, şi poporenilor. Aceasta cel puţin pentru datele care sunt indicate. *A. S.*

Alexandru I. Movilă, *Cum trebue organi ată o cancelarie de pretură*, în Ministerul Afacerilor Interne, *Buletin*. Nr. 7 8. August—Sept. 1942, p.1249—1253.

Sunt îndrumările unui pretor cu privire la clasarea materialului care intră într'o cancelarie de pretură. Dacă se vor putea pune în practică ar fi bine, căci sunt date rezultate din practică şi bun simţ. Am dori ca Ministerul de Interne să ia iniţiativa unor instrucţiuni mai ample şi cu privire la clasarea hârtiilor din arhivele administraţiei sale. Trebue să uşurăm munca şi a arhivarilor dar să ţinem seama şi de necesitatea cunoaşterii istorice. *A. S.*

Dr. Milan V. Şesan, *Familia Şesan*, Cernăuţi 1942 (Tipografia „Glasul Bucovinei". 1 f.+1 portret+24 p.+II tabele geneologice (23×16).

D-l Şesan, profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuţi, urmăreşte firul strămoşilor săi, coborîtori din Şesul Maramureşului. Un Dumitru Şesan s'a stabilit la Berchişeşti-Suceava prin 1778. Dela el pleacă neamul, acum bucovinean, al Şesanilor, cu un şir de preoţi, între care ocupă un loc însemnat canonistul Valerian Şesan, a cărui biografie amănunţită se dă (p. 10—24), împreună cu bibliografia scrierilor sale. Lucrarea d-lui M. Şesan e vrednică de toată lauda. Se ştie ce importanţă au genealogiile în studiul istoriei. Dacă fiecare intelectual şi-ar urmări strămoşii şi ar face astfel de alcătuiri, am ajunge să avem alte păreri despre noi şi altă răspundere morală faţă de neam. *A. S.*

II. Cărţi primite

1. — *Dela Academia Mihăileană la Liceul Naţional. 100 de ani : 1835—1935.* Iaşi, [1936] (Tip. „Brawo") VII+488 p.+7 pl. (27,5×21).

2. — ANDREESCU (C. I.) şi C. A. STOIDE. *Ştiri despre petrecerea în Moldova a doamnei Ecaterina Cercheza după moartea lui Ştefan Vodă Lupu.* Iaşi, 1937 (Tip. „Presa Bună") p. 33—40 (23×16). (Extras din „Arhiva" Nr. 1—2).

3. HOLBAN (MARIA) şi VIRGINIA SACERDOŢEANU. *Culegere de facsimile pentru Şcoala de Arhivistică.* Seria latină. Fasc. I (Nr. 1—25) Bucureşti, 1942 (Cartea Românească) 8 p.+XX pl. (35×25). [Colecţiile Arhivelor Statului. Ediţii îngrijite de prof. Aurelian Sacerdoţeanu].

4. — IAHODA (I.). *Oraşul şi satul şi altele.* Traducere autorizată din limba cehă, de Karolina V. M. Şesan. Cernăuţi 1930 („Glasul Bucovinei") 69[—71] p.+1 pl., (20×13).

5. — IORDAN (ALEXANDRU). *Bibliografia scrierilor lui V. A. Urechia,* cu o prefaţă de Prof. Aurelian Sacerdoţeanu. Bucureşti 1942 (Tipografia „Carpaţi") 62[—63] p. (23×15,5). (Lucrările Şcoalei de Arhivistică, 1).

6. — SACERDOŢEANU (AURELIAN), *Culegere de facsimile pentru Şcoala de Arhvistică.* Seria română, Fasc. I (Nr. 1—18) de... Bucureşti 1942 (Cartea Românească) 8 p.+XVI pl. (35×25). (Arhivele Statului).

7. — SECĂŞEANU (CORNELIU C.). *Numismatica medievală şi modernă,* cuprinzând 60 ilustraţiuni în text. Bucureşti, 1942 („Cartea Românească") 96 p., (20,5×13,5).

8. — TEODORESCU (STOICA). *Monografia comunei Telega.* Istoric şi documente. Cu mai multe planşe şi două hărţi... Câmpina 1926 (Tip. „Gutenberg", Mihail S. Gheorghiu) 287 p.+2 ha. (23×16).

9. — **Bollettino bibliografico italiano.** [Direttare responsabile : Dott. Mario Coccoluto-Ferrigni]. Anno I[—III] Roma [Spoleto] 1940[—1942] [Panetto e Petrelli]. (21×14,2). Anno I. Numero 1[—3]. Anno II. Numero 1[—12]. Anno III. Numero 1[—8].

10. — **Luceafărul.** Revistă lunară de literatură, artă şi cultură generală. Serie nouă. Sibiu, 1942(Tipografia „DaciaTraiană") Anul II, Nr. 1[—12] (31×23)

11. **Oltenia. Documente. Cercetări. Culegeri.** Tipărită sub îngrijirea Dr. C. S. Nicolăescu-Plopşor. Cartea II. Nr. 5[—12]. Craicva, 1941, f. e. (24×17).

PARTEA ADMINISTRATIVĂ

întocmită de **directorul şcoalei.**

I. STATISTICA.

ANUL al XVIII-lea (1941—1942).

1. Administraţia şi serviciul.

Director : Aurelian Sacerdoţeanu. Confirmat pe data de 24 Iunie 1942, prin Decretul Nr. 1820/942.

Bibliotecar şef : Eleonora Isopescu.

Secretar (Subşef de birou) : Gheorghe Vlăşceanu.

Om de serviciu cl. III : Const. Păunescu.

2. Corpul didactic.

Arheologia medievală şi modernă : prof. Ion Hudiţă.

Arhivistica, sigilografia şi heraldica : prof. suplin. Emil Condurachi (a făcut şi *numismatica*).

Bibliografia, biblioteconomia şi bibliologia : prof. suplin. Maria Dumitrescu, (până la 10 Aprilie 1942 ; în continuare cursul a fost suplinit de Aurelian Sacerdoţeanu).

Diplomatica generală şi românească : prof. Aurelian Sacerdoţeanu (a făcut şi *Critica textelor, geneologia* şi *cronologia*).

Expertiza grafică şi grafologia : prof. suplin. Elena Bogdanovici.

Istoria dreptului vchiu românesc şi Instituţiile vechi româneşti : prof. suplin. Const. I. Andreescu.

Izvoarele istoriei Românilor : prof. Alexandru Elian (în suplinire).

Paleografia latină şi limba textelor : prof. Maria Holban.

Paleografia medie şi neogreacă şi limba textelor : prof. Alexandru Elian.

Paleografia română şi limba textelor : prof. Emil Vîrtosu (mobilizat tot anul şcolar).

Paleografia slavă şi limba textelor : prof. suplin. Damian P. Bogdan.

3. Diplomaţii şcoalei.

1. Iulia Frumuzache: *Bibliografia revistelor redactate de M. Kogălniceanu* (18 Iunie 1941). Sect. *bibliol.*
2. Ion I. Şucu: *Contribuţiuni la istoricul schitului Goleşti din jud. Muşcel* (25 Iunie 1942). Sect. *arh.-pal.*

4. Elevii şcoalei, 1941—1942.

Anul I.

(Nu s'au făcut înscrieri).

Anul II.

1. Constantinescu Georgeta.
2. Danciu I. Ion.
3. Dinu M. Constantin.
4. Fănuică Gh. Ioan.
5. Fănuică-Vulpescu Maria
6. Greceanu Radu
7. Macarovici Gr. Nicolae
8. Minculescu-Ghiţă Anetta.

Anul III.

1. Bogdan M. Stan.
2. Brânză I. Iulia.
3. Comănescu Gh. Ioan.
4. Comănescu I. Aurelia.
5. Constantinescu R. Maria.
6. Mihăilescu Claudia.
7. Stăncescu-Apostol Ana.

5. Lista absolvenţilor şcoalei (1925—1942).

1. Abramescu N. Ileana (1933—1935).
2. Apostol-Stăncescu Gh. Ana (1936—1942).
3. Bădescu Miorica (1939—1942).
4. Bădică Gh. Ion (1937—1939).
5. Balaşiu Ligia (1939—1940).
6. Bârlea Gh. Gheorghe (1927—1928).
7. Bodea C. Cornelia (1936—1938).
8. Bogdan Stan (1940—1942).
9. Brânză Iulia (1940—1942).
10. Brânzei Constantin (1925—1926).
11. Capriţescu Valeria (1928—1929).
12. Cavalenco Larisa (1932—1934).
13. Chişcă Eugenia (1932—1933).
14. Ciungă V. Victoria (1936—1939).
15. Colomaiţef Sergiu (1931—1932).
16. Comănescu Ion (1940—1942).
17. Constantinescu R. Maria (1940—1942).
18. Cosac Gh. Ion (1929—1931).
19. Dimitriu Ana-Suzana (1934—1936).
20. Filipoiu Onisim (1938—1939).

21. Focşeneanu Lazăr (1928—1929).
22. Gafencu Gh. Vasile (1931—1933).
23. Ghiorghiu Anastasie-Nicolae (1931—1932).
24. Grecescu Constantin (1925—1926).
25. Ionescu Gh. Ioana (1931—1932).
26. Ionescu T. Gheorghe (1933—1941).
27. Koşca Dorina (1935—1936).
28. Manolescu V. Ioan (1938—1939).
29. Mândroceanu Th. Dimitrie (1933—1935).
30. Mihăilescu Claudia (1940—1942).
31. Mircea V. Dan (1930—1933).
32. Morţun Mikaela (1931—1932).
33. Neştianu Maria (1932—1933).
34. Niculescu L. Eugenia (1937—1939).
35. Odor Maria (1933—1935).
36. Paraschivescu Traian (1932—1933).
37. Patriche H. Ion (1928—1929).
38. Popescu B. Gheorghe (1931—1932).
39. Popovici Corina (1931—1932).
40. Rădulescu Teodora (1933—1935).
41. Raicoviceanu Alexandru (1938—1939).
42. Sacerdoţeanu Aurelian (1926—1927).
43. Simovici A. Etty (1932—1933).
44. Ştefan St. Ioan (1930—1931).
45. Tărăoi F. Dumitru (1939—1940).
46. Teodoru Maria-Cristina (1931—1932).
47. Tihan Elena-Alexandra (1938—1939).
48. Toma N. Toma (1933—1934).
49. Vasilescu Dimitrie (1935—1936).
50. Vasilescu Gh. Valeria (1931—1932).
51. Vlăsceanu Gheorghe (1936—1938).
52. Voitinovici Maria (1938—1939).
53. Vulpescu I. Maria (1939—1941).
54. Weinberg Margareta (1931—1932).
55. Zaharescu V. Dan (1939—1940).

6. Lista absolvenţilor cursului de expertiză grafică (1927—1941) [1].

1. Anton Emilia (1929—1930).
2. Antonovici I. Vasile (1928—1929).
3. Balaşiu Ligia (1939—1940).
4. Bogdan P. Damian (1937—1938).
5. Brânză Iulia (1940—1941).

1) Lista aceasta şi următoarea, sunt date cu scopul de a lămuri situaţia experţilor în tribunale. Răspundem astfel şi la diverse cereri care ni s'au făcut în acest sens.

6. Budişteanu C. Constanţa (1929—1930).
7. Colomaiţef Sergiu (1931—1932).
8. Condoiu Virgil (1929—1930).
9. Constantinescu Elena (1929—1930).
10. Constantinescu R. Maria (1940—1941).
11. Dinu Nicolae (1931—1932).
12. Gafencu Gh. Vasile (1931—1932).
13. Jeniştea Al. Corneliu (1933—1934).
14. Koşca Dorina (1935—1936).
15. Manarovici Gr. Nicolae (1939—1940).
16. Manolescu V. Ioan (1938—1939).
17. Paraschivescu Traian (1932—1933).
18. Polak M. Jean (1927—1929).
19. Raicoviceanu Alexandru (1938—1939).
20. Sava Sylvia-Stella (1933—1934).
21. Şucu I. Ioan (1937—1938).
22. Tărăoi Fl. Dumitru (1939—1940).
23. Tihan-Elena Alexandra (1938—1939).
24. Trandafir M. Ioan (1931—1932).
25. Vasilescu Dimitrie (1935—1936).
26. Vasilescu Gh. Valeria (1931—1932).
27. Vasiliu S. Gheorghe (1927—1928).
28. Voitinovici Maria (1938—1939).
29. Weinberg Margareta (1931—1932).
30. Zaharescu V. Dan (1939—1940).

7. Lista absolvenţilor unui an al cursului de expertiză grafică (1926—1940).

1. Ackerman Galia (1935).
2. Anghelescu Gh. Ilie (1935).
3. Bandrabur Nicolae (1929).
4. Brânzei Constantin (1926).
5. Bârsan V. Ioan (1932).
6. Cavalenco Larisa (1932).
7. Cosac G. Ion (1929).
8. David L. Isac (1932).
9. De Mayo Marcel (1935).
10. Dinu Maria (1931).
11. Eftimiu Elena (1926).
12. Fierăscu Constantin (1926).
13. Filipoiu Onisim (1938).
14. Gabai M. Armand (1932).
15. Georgescu Gheorghe (1927).
16. Ghiţescu N. Ioan (1938).
17. Grünberg-Georgescu Josephine (1934).
18. Husar Alexandru (1940).
19. Ianculescu Gh. Ioan (1939).

20. Ionescu N. Dem. (1934).
21. Ionescu Virgiliu (1933).
22. Iorgulescu Brânduş (1940).
23. Irimescu Constantin (1936).
24. Lazăr Aurora (1932).
25. Lăzărescu I. Olga (1935).
26. Leontescu C. Haralamb (1939).
27. Moga Maria-Tullia (1927).
28. Motzica Gheorghe (1932).
29. Muşeţeanu Ion, preot (1927).
30. Nicolau G. Matei (1926).
31. Patriche H. Ioan (1929).
32. Petre Marcu (1929).
33. Petrescu-Dâmboviţa Elena (1939).
34. Rafail Tatiana (1936).
35. Sachelarie Eugenia (1926).
36. Sâtmalov Eugenia (1939).
37. Şerbu A. Dumitru (1932).
38. Simovici A. Etty (1932).
39. Smântânescu Dan (1930).
40. Şova Blancha (1937).
41. Ştefan St. Ioan (1930).
42. Ştefanopol Victoria (1930).
43. Vainer Eti (1933).
44. Vasilescu D. Gabriela (1927).
45. Vasiliu T. Teodor (1927).
46. Vîrtosu Emil (1926).
47. Vîrtosu Ion (1927).

8. **Lista certificatelor eliberate (1929—1941)** [1]).

1. Abramescu N. Ileana : 51/1936, abs. sect. *bibl.*
2. Anton Emilia : 399/1931, abs. sect. *expert. graf.*
3. Antonovici I. Vasile : 685/1930, abs. sect. *expert. graf.*
4. Bodea C. Cornelia : 788/1939, abs. sect. *arch. paleog.*
5. Brânzei Constantin : 395/1932, abs. sect. *arhiv. pal.*
6. Budişteanu Constanţa : 18/1931, abs. sect. *expert. graf.*
7. Condoiu Virgil : 133/1931, abs. sect. *expert. graf.*
8. Constantinescu Elena : 400/1931, abs. sect. *expert. graf.*
9. Gafencu Vasile : 140/1841, abs. secţ. *bibl. şi expert. graf.*
10. Georgescu George : 286/1932, abs. sect. *expert. graf.*
11. Gheorghiu N. Anastase : 157/1934, abs. sect. *arhivist. pal.*
12. Morţun G. Mikaela : 1148/1939, abs. sect. *bibl.*

1) Cu aceasta încheiem situaţia elevilor noştri după diferitele regimuri pe care le-a avut şcoala. In viitor nu se mai pot libera certificate decât pentru situaţia de absolvent, pentru toate celelalte cazuri urmând a se da numai copii de pe foaia matricolă.

13. Neştianu N. Maria: 58/1934, abs. sect. *bibl.*
14. Odor Maria: 323 1936. abs. sect. *arhiv. paleog.*
15. Paraschivescu Traian: 786/1933, abs. sect. *expert. graf.*
16. Patriche Ion: 545/1921; şi 12/1942. absol. sect. *arh. pal.*
17. Pollak Jean: 207 1930, absol. sect. *expert. graf.*
18. Popescu B. George: 792/1933, abs. sect. *arhiv. pal.* şi *bibl.*
19. Rădulescu Teodora: 885 1937, abs. sect. *arhiv. paleog.*
20. Sacerdoţeanu Aurelian: 144 1937, abs. sect. *arhiv. paleog.*
21. Vasilescu V. D-tru Dr.: 1797 938, abs. sect. *expert. graf.*

II. MATERIAL DOCUMENTAR.

(Continuare din *Hrisovul*, I (1941), p. 515—541).

29. — **Legea Nr. 386.** *Decret-lege relativ la organizarea învăţământului superior.* Publicat în *Monitorul Oficial*, Nr. 118, Partea I, din 23 Mai 1942 (**Legea I. Petrovici**).

Prin această lege Şcoala de Arhivistică este încadrată în învăţământul superior a cărui lege i se aplică întocmai. Spicuim părţile care interesează direct şcoala.

Art. 2. — al. D. *Şcoalele superioare speciale*: 1. *Şcoala de Arhivistică*, având ca scop principal pregătirea arhiviştilor, a funcţionarilor de arhive şi de bibliotecă, precum şi a experţilor grafici.

Art. 6. — Şcoalele Superioare speciale sunt următoarele: 1. *Şcoala de Arhivistică din Bucureşti.*

Art. 17. — Directorii şcoalelor speciale sunt numiţi prin decret la propunerea Ministrului dintre profesorii titulari ai şcoalelor superioare respective, iar la şcoalele superioare de arte şi dintre marile personalităţi artistice. Ei au atribuţii similare cu cele ale rectorilor. Prodirectorii sunt numiţi de Ministru, prin decizie, dintre profesorii titulari ai şcoalei superioare respective. Ei au atribuţii similare cu cele ale prorectorilor.

Directorul Arhivelor Statului este de drept şi director al Şcoalei de Arhivistică, dacă face parte din Corpul ei profesoral. Directorul Şcoalei de Arhivistică este numit la propunerea Ministrului, prin decret, dintre profesorii definitivi ai şcoalei.

Art. 23. — Organele deliberative şi consultative, sunt: ...4. Facultăţile. Şcoala de Arhivistică, Şcoala superioară de Educaţie fizică, au numai Consiliu profesoral şi Comisie consultativă.

Acolo unde o secţie este constituită din mai mult de 5 discipline, poate funcţiona, cu avizul consiliului profesoral, un sfat de secţie.

Art. 31. — al. 2. *Consiliul profesoral al oricărei şcoli superioare speciale* este format din toţi profesorii provizorii sau definitivi ai şcoalei respective.

Art. 113. — Inscrierile la Universităţi, Politehnice, Academii de Inalte Studii Industriale şi Comerciale, Şcoala superioară de educaţie fizică şi Şcoala de Arhivistică, se face pe baza bacalaureatului teoretic şi a unui examen de admitere.

Art. 123. — ...Şcoalele superioare speciale acordă diplome de absolvire şi certificate, conform prevederilor cuprinse în articolele : 169, 170, 180 şi 186 ale prezentei legi.

Art. 165. — Corpul profesoral al şcoalelor superioare este format din profesori provizorii, echivalaţi în salariu cu conferenţiarii universitari şi din profesori definitivi, echivalaţi în salariu cu profesorii agregaţi universitari.

Art. 166. — Diplomele de absolvire şi certificatele de specializare eliberate de şcoalele superioare speciale dau dreptul celor ce le posedă să ocupe funcţiuni publice sau particulare şi să practice profesiunea în specialitatea respectivă.

Ele conferă la numire şi la înaintări, aceleaşi drepturi ca şi di ploma de licenţă universitară, însă numai dacă funcţiunea respectivă este în legătură directă cu specialitatea indicată în diplomă.

Art. 167. — La şcoalele superioare speciale, juriul de onoare prevăzut la art. 55 e format din doi profesori definitivi, unul putând fi onorar şi din director ca preşedinte.

Profesorii definitivi dela şcoalel esuperioare speciale sunt pensionaţi la vârsta de 63 ani ; profesorii provizorii la 60 ani ; lectorii, corepetitorii şi asistenţii la 57 de ani.

Art. 169. — Şcoala de Arhivistică funcţionează pe lângă Direcţia Arhivelor Statului din Bucureşti. Durata cursurilor acestei şcoale superioare este de 3 ani. Ea ţine de rectoratul Universităţii din Bucureşti, în ce priveşte controlul activităţii didactice şi eliberarea diplomelor.

Art. 170. — La Şcoala de Arhivistică va funcţiona ca anexă, un Institut de cercetări arhivistice, în care se vor urmări probleme în legătură cu studiul şi organizarea arhivelor. Institutul va fi condus de un comitet format din directorul şcoalei şi doi profesori delegaţi de Consiliul profesoral. Unul dintre cei doi profesori poate fi profesor dela Facultatea de filosofie şi litere din Bucureşti, cooptat de Consiliul profesoral al Şcoalei de Arhivistică.

Membrii Institutului sunt, în afara Corpului profesoral al şcoalei, absolvenţii şcoalei de Arhivistică, precum şi absolvenţii Facultăţilor de litere şi drept, care doresc să se specializeze în cercetări arhivistice.

Institutul va funcţiona cu profesorii şcoalei, la aceştia putându-se adăoga, cu avizul Senatului universitar din Bucureşti, profesori de specialitate dela Facultatea de litere din Bucureşti.

Institutul eliberează certificate de specializare.

Art. 171. — Corpul didactic al Şcoalei de Arhivistică este format din profesorii indicaţi în art. 165 al prezentei legi şi din asistenţi asimilaţi cu asistenţii universitari. Verificarea formelor legale e făcută de Senatul universitar din Bucureşti.

Asistenților dela Școala de Arhivistică li se aplică, în privința stabilității în funcție, art. 76 al prezentei legi.

Art. 172. — Studenții Facultății de litere din București, secția istorică, pot face practica la Școala de Arhivistică, conform normelor fixate în regulamentul școalei.

Art. 189. — La Școala de Arhivistică, actualii profesori definitivi echivalați cu conferențiarii universitari, conform legii de raționalizare din 4 Noembrie 1938, vor putea fi echivalați în salariu, cu profesorii agregați unversitari, dacă au titlul de doctori, dacă au funcționat cel puțin 3 ani ca profesori ai școalei și dacă o comisie de 3 profesori, numită de Ministerul Culturii Naționale, referă favorabil asupra activității lor științifice, didactice și de organizatori. Avizul va fi trecut prin Senatul Universității din București.

III. **Corpul didactic.**

30. — Nr. 285 din 8 Sept. 1924 către Ministerul Instrucțiunii Publice :

Prin raportul Nr. 20 din 16 Febr. a. c. am arătat necesitatea absolută de a se înființa pe lângă Arhivele Statului, o școală practică de arhivari-paleografi, în scop de a pregăti personalul de specialiști trebuincios arhivelor centrale și regionale și de a da un imbold studiilor în legătură cu documentele.

Ați binevoit a aproba înființarea acestei școli, rămânând ca ea să fie trecută în legea pentru organizarea Arhivelor Statului.

Deoarece însă această lege n'a putut fi depusă în parlament în sesiunea trecută și spre a nu pierde un an școlar, am onoare a vă ruga să binevoiți a aproba, ca școala practică de arhivari. paleografi să înceapă a funcționa, în mod provizoriu, dela 1 Noemvrie a. c.

In acest scop îmi permit a recomanda următorul corp didactic pentru anul acesta :

1. Paleografia română : N. Cartojan, docent universitar, 2 lecții pe săptămână.
2. Paleografia slavă : P. Cancel, profesor universitar, 1 lecție pe săptămână.
3. Paleografia latină : C. Marinescu, conferențiar universitar, 1 lecție pe săptămână.
4. Paleografia greacă : Iulian Ștefănescu, prof. secundar, 1 lecție pe săptămână.
5. Arhivistica : Const. Moisil, directorul general al Arhivelor Statului, 2 lecții pe săptămână.
6. Diplomatica : C. Marinescu, conferențiar universitar, 1 lecție pe săptămână.
7. Izvoarele istoriei Românilor : I. Vlădescu, prof. secundar, 1 lecție pe săptămână.

Cum fiecare lecție va dura o oră și jumătate și fiindcă aceste cursuri sunt cu totul noi și deci trebue pregătite acum pentru

prima oară de profesori, va trebui să se plătească o diurnă de cel puţin lei 250 de fiecare lecţie, ceeace face în total lei 9—10 mii lunar.

Prin urmare, pentru lunile Noemvrie şi Decemvrie 1924 va fi necesară suma de lei 20.000 pentru diurnele profesorilor, rămânând ca pentru anul viitor să se prevadă în buget sumele necesare pe 8 luni.

Vă rog deci, Domnule Ministru, ca odată cu aprobarea funcţionării şcoalei, să binevoiţi a aproba şi suma necesară pentru plata profesorilor pe lunile Noemvrie şi Decemvrie 1924 şi a se înscrie în bugetul anului 1925 sumele necesare pentru plata diurnelor pe anul viitor.

Director general, *Const. Moisil.*

31. — Nr. 98.901, Biroul B, din 4 Oct 1934, Ministerul Instrucţiunii, Direcţiunea generală a învăţământului superior, comunică:

Domnule Director General,

Avem onoare a vă face cunoscut că Ministerul a aprobat deschiderea cursurilor la 1 Noemvrie, pentru şcoala de arhivari-paleografi, precum şi corpul didactic recomandat prin adresa Dv. No. 285/1924 pentru facerea cursurilor respective, fără a lua nici o obligaţie în ceiace priveşte plata.

p. Ministru, *D. Burileanu.*

p. Director General, *Sp. Hanuţu.*

[Resoluţie :] 4. X. 1924. Se ia act şi se vor face toate pregătirile pentru deschiderea cursurilor la 1 Nov. Inscrierile vor începe imdiat; se va anunţa fiecare profesor separat. Prima conferinţă a profesorilor va fi convocată pentru 31 Oct. ora 5 d. a. Moisil.

32. — Nr. 315—319 din 6 Oct. 1924 către profesorii şcoalei N. Cartojan, P. Cancel, C. Marinescu, Iulian Ştefănescu şi I. Vlădescu:

„Am onoare a vă informa că Ministerul Instrucţiunii prin adresa No. 98.901 a aprobat deschiderea cursurilor şcoalei practice de arhivari-paleografi, înfiinţată pe lângă Direcţiunea Generală a Arhivelor Statului, pe ziua de 1 Noemvrie a. c.

„Prin aceiaşi adresă Ministerul a aprobat ca D-voastră să faceţi la această şcoală cursul de . . . .

„Vă rog prin urmare, ca în vederea stabilirii unui program de studii general şi fixării orarului pe anul şcolar curent, să binevoiţi a lua parte la conferinţa profesorilor şcoalei ce va avea loc în ziua de 25 Octomvrie ora 5 d. a., în localul ArhivelorStatului.

Director general, *Const. Moisil.*

33. — Nr. 403 din 24 Oct. 1925 către Ministerul Instrucţiunii.

„In anul şcolar 1925/6 urmând să înceapă a funcţiona şi anul al 2-lea al Şcoalei superioare de arhivari-paleografi, am onoare

a vă ruga să binevoiți a însărcina cu predarea obiectelor speciale acestui an pe următorii domni profesori :

N. Constantinescu, doctor în științele istorice, profesor secundar, să predea *diplomatica generală*, cu 2 ore pe săptămână ;

Const. Moisil, doctor în științele istorice, profesor secundar, *sigilografia* și *heraldica*, cu 2 ore pe săptămână ;

H. Stahl, licențiat în litere, profesor la Școala de războì și expert grafolog, să predea *expertiza grafică*, cu 2 ore pe săptămână.

Al. Ionescu-Sadi, licențiat în litere, bibliotecar-ajutor al Academiei Române, să predea *știința bibliotecii*, cu 2 ore pe săptămână.

Numirile acestea rog a se face pe ziua de 15 Octomvrie 1925.

Director General, *Const. Moisil.*

34. — Nr. 112.678, Biroul A. din 20 Oct. 1925, Ministerul Instrucțiunii comunică :

„Avem onoare a vă face cunoscut că, potrivit recomandării făcută cu adresa Dv. No. 403 925, Ministerul aprobă ca următorii D-ni profesori să fie însărcinați cu predarea cursurilor în acest an la școala superioară de arhivari-paleografi, cu începere dela 15 Oct. a. c. "

Urmează textul din propunere. Pentru ministru semnează D. Burileanu și pentru director general Al. Valeriu.

35. — Cu Nr. 409—411/1925, direcțiunea face cunoscut lui N. Constantinescu, H. Stahl și Al. Ionescu-Sadi, că prin adresa Nr. 112.678/1925 Ministerul i-a însărcinat cu predarea cursurilor respective. Tot odată sunt convocați în conferința profesorală pe data de Miercuri 28 Oct. pentru a discuta regulamentul școalei.

36. — Nr. 36 din 21 Febr. 1925 către Ministerul Instrucțiunii :

Deoarece d. C. Marinescu, profesor de paleografia latină la Școala practică de arhivari-paleografi, a fost numit profesor la Universitatea din Cluj, am onoare a vă ruga să numiți în locul d-sale spre a preda paleografia latină la această școală, pe d-ra Zoe Balș, licențiată în litere și specializată în această disciplină.

Director general, *Const. Moisil.*

37. — Nr. 23.119 din 6 Mart. 1925, Ministerul Instrucțiunii comunică :

Avem onoare a vă face cunoscut că, pe baza recomandării făcută cu adresa Dv. No. 86/925, Ministerul aprobă ca D-ra Zoe Balș, licențiată în litere, să predea paleografia latină la Școala practică de arhivari-paleografi, pe ziua de 1 Martie 1925, în locul D-lui C. Marinescu, numit profesor la Universitatea din Cluj.

p. Ministru, *D. Burileanu.*

p. Director, general, *Sp. Hanuțu.*

Cu Nr. 100 din 7 Martie 1925, direcţiunea face cunoscut această numire d-rei Zoe Balş. In state figurează şi în Ian.—Febr. alături de C. Marinescu.

38. — Nr. 26 din 13 Ian. 1926 către Ministerul Instrucţiunii Publice recomandând pe C. C. Giurescu, să fie însărcinat cu predarea cursurilor de instituţii româneşti, pe data de 25 Ianuarie 1926.

Cu adresa, Nr. 5183 din 21 Ian. 1926, Ministerul Instrucţiunii aprobă ca C. C. Giurescu să predea cursul de instituţii româneşti, cu începere dela 25 Ianuarie.

Nr. 42 din 23 Ianuarie 1926, direcţiunea face cunoscut lui C. C. Giurescu, numirea ca profesor de instituţii româneşti.

39. — Nr. 497 din 12 Nov. 1926 către Ministerul Instrucţiunii.

Am onoare a vă ruga să binevoiţi a aproba. ca începând dela 1 Dec. 1926, cursul de paleografie latină dela Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie să fie predat de către d-ra Maria Holban, licenţiată în litere şi specialistă în această materie, iar cursul de izvoarele istoriei Românilor să se scindeze în două: izvoarele interne, care să fie predat ca şi până acum de d. I. Vlădescu, şi izvoarele străine, care să fie predat de d. P. Panaitescu, doctor în litere şi specialist în materie.

Director general, *Const. Moisil.*

Arhivar, *Iuliu Tuducescu.*

40. — Nr. 135.060 B din 23 Nov. 1926, Ministerul Instrucţiunii comunică:

In referire la raportul D-v. Nr. 497/1926, avem onoare a vă face cunoscut că Ministerul a aprobat ca dela 1 Dec. a. c. cursul de paleografie latină dela Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie, să fie predat de D-ra Maria Holban, licenţiată în litere, iar cursul de izvoarele istoriei Românilor să se scindeze în două: izvoarele interne, care să fie predat ca şi până acum de d-l I. Vlădescu şi izvoarele străine, care să fie predat de d-l P. Panaitescu, doctor în litere şi specialist în materie.

p. Ministru, *I. M. Marinescu.*

p. Director general, *Al. Valeriu.*

41. — Nr. 538 din 27 Nov. 1926, Şcoala încunoştinţează pe D-ra Maria Holban, că Ministerul a aprobat să predea cursul de paleografie latină.

Nr. 539 din 27 Nov. 1926, idem pe P. P. Panaitescu, pentru izvoarele străine ale istoriei Românilor.

42. — Nr. 1084 din 3 Dec. 1928 către Ministerul Instrucţiunii.

La Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie, ce funcţionează pe lângă Arhivele Statului din Bucureşti, s'a întrerupt încă din anul 1926 cursul de biblioteconomie, din cauză că murind atunci profesorul respectiv, n'am găsit un alt specialist care să-l înlocuiască.

In toamna aceasta însă fiind transferat în Bucureşti d. Nicolae Georgescu-Tistu, doctor în litere şi specialist dela şcoala

de bibliotecari din Paris, Bruxelles şi Leipizg, cum şi dela École des Chartes din Paris, d-sa s'a arătat dispus să predea la şcoala noastră cursul de biblioteconomie.

Consiliul profesoral al Şcoalei în şedinţa dela 1 Dec. a. c. dând aviz favorabil pentru recomandarea d-lui N. Georgescu-Tistu ca să predea acest curs, avem onoare a vă ruga ca, în virtutea art. 15 din legea de organizare a Arhivelor Statului, să binevoiţi a-l numi pe ziua de 1 Dec. 1928 ca profesor de biblioteconomie la şcoala noastră.

Director general, *Const. Moisil.*

43. — Nr. 164.764 din 31 Dec. 1928, Ministerul Instrucţiunii comunică:

In referire la adresa Dv. Nr. 1084 din Decemvrie cor. avem onoare a vă răspunde că, din motive serioase bugetare, trebue să vă mărginiţi „creaţiile" în ce priveşte personalul ştiinţific al Şcoalei de Arhivistică de pe lângă Arhivele Statului din Bucureşti, la ceeace se poate plăti din fondul prevăzut de art. 9 de 100.000 lei stat 314 bis, al bugetului în curs, deoarece Ministerul nu mai poate admite plăţi de salarii extra-bugetare, ca până în prezent, sub nici un motiv.

p. Ministru, *I. Banciu.*

p. Director general, *Al Valeriu.*

[Resoluţia :] 2. I. 1929. Se ia act. Cu toate acestea se va cere din nou numirea D-lui Tistu, rămânând să se plătească din fondurile Consiliului de perfecţionare. *Moisil.*

44. — Nr. 9 din 3 Ian. 1929, către Ministerul Instrucţiunii.

Referitor la ordinul D-voastră Nr. 164.764/1928 avem onoare a vă aduce la cunoştinţă, că cursul de ştiinţa bibliotecii (biblioteconomie sau bibliografie) pentru care v'am rugat să numiţi pe d. N. Georgescu-Tistu, s'a predat la Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie în anii 1925/6 şi 1926/7 cu aprobarea Ministerului Instrucţiunii (Ord. Nr. 112.678/1925).

Dar în 1927 murind profesorul respectiv (Al. Ionescu-Sadi) şi pe urmă ne mai putând găsi un specialist care să-l înlocuiască, am fost nevoiţi să întrerupem predarea cursului până în anul curent când s'a stabilit în Bucureşti d. N. Georgescu-Tistu, specialist în această disciplină.

Cât priveşte chestiunea retribuirii profesorilor şcoalei noastre, în caz când Ministerul nu dispune de o sumă mai mare de lei 100.000 anual, cât este trecută în buget, ne luăm angajamentul să găsim noi, împreună cu Consiliul de Perfecţionare al Arhivelor Statului, fondurile necesare pentru acoperirea diferenţei ce va rezulta.

Deaceea ne permitem a vă ruga din nou, Domnule Ministru, să binevoiţi a însărcina pe d-l Georgescu-Tistu cu predarea cursului

de bibliologie, fără ca Ministerul să-şi ia sarcina retribuirii sale băneşti.

Director general, *Const. Moisil.*

Arhivar-subdirector g-ral, *Iuliu Tuducesu*

45. — Nr. 3536 din 16 Ian. 1929, Ministerul Instrucţiunii.

Avem onoare a vă face cunoscut că, pe baza recomandării făcută cu adresa D-v Nr. 9/929, Ministerul aprobă ca d-l Georgescu-Tistu să fie însărcinat a preda cursul de Bibliologie la şcoala superioară de arhivistică şi paleografie din Bucureşti, fără nici o obligaţie din partea Ministerului, în ce priveşte salarizarea d-sale.

p. Ministru, *Al. Valeriu.*

p. Director general, *Sp. Hanuţiu*

[Resoluţie :] 16.I. 1929. Se va comunica d-lui Georgescu-Tistu. Plata se va face din fondurile Consiliului de perfecţionare. Moisil.

Cu Nr. 27 din 17 Ian. 1929, se face cunoscut d. Georgescu-Tistu că a fost însărcinat cu predarea cursului de bibliologoie, pe care urmează să-l înceapă cât mai curând.

46. — Nr. 166 din 21 Febr. 1929, către Ministerul Instrucţiunii.

Avem onoare a vă aduce la cunoştinţă, că d. I. Vlădescu profesor la Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie, n'a făcut în anul acesta şcolar nici o lecţie la această şcoală. Pentru ca elevii să nu rămână lipsiţi de cursul de izvoarele interne ale Istoriei Românilor, pe care trebuia să-l facă d. I. Vlădescu, am însărcinat în mod provizoriu, cu începere dela 15 Febr. c., cu predarea acestui curs pe d. P. P. Panaitescu, conferenţiar universitar şi profesor de izvoarele externe ale Istoriei Românilor la şcoala noastră.

Avem onoare deci a vă ruga să binevoiţi a aproba însărcinarea dată d-lui P. P. Panaitescu, rămânând ca situaţia d-lui I. Vlădescu să fie lămurită mai târziu după ce se vor cunoaşte motivele lipsei d-sale dela cursuri.

Director general, *Const. Moisil.*

Arhivar-subdirector, *I. C. Dobrescu*

47. — Nr. 25.784 din 1 Mart. 1929, Ministerul Instrucţiunii comunică :

Avem onoarea a vă face cunoscut că, pe baza recomandării făcută cu adresa D-v. Nr. 166/929, Ministerul aprobă ca d-l P. P. Panaitescu, conferenţiar universitar, să fie însărcinat în mod provizoriu, cu începere dela 15 Februarie 1929, cu predarea cursului de zvoarele interne ale Istoriei Românilor, la Şcoala superioară de Arhivistică.

p. Ministru, *Tr. Ionaşcu.*

p. Director general, *Al. Valeriu*

Cu Nr. 186 din 4 Martie 1929, i se face cunoscut însărcinarea de mai sus.

48. — Nr. 1144 din 27 Aug. 1929 către Ministerul Iustrucţinnii.

D-l N. Georgescu-Tistu, profesor la şcoala normală din Cluj şi detaşat pentru anul şcolar 1928/29 ca bibliotecar al Facultăţii de litere din Capitală, fiind specializat în străinătate în ştiinţa biblioteconomiei, a fost numit prin ordinul D-voastră Nr. 3536 929 ca profesor de biobliologie la Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie ce funcţionează pe lângă Arhivele Statului.

Cum d. N. Georgescu-Tistu este unul dintre prea puţinii erudiţi dela noi în această specialitate şi cum cursul ce predă la Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie are o importanţă deosebită, n'ar putea fi predat actualmente de altcineva, este de cel mai mare interes pentru şcoala noastră ca d. profesor N. Georgescu-Tistu să fie transferat în Bucureşti.

Director general, *Const. Moisil.*

p. Arhivar-subdirector, *I. C. Dobrescu*

49. — Nr. 1376 din 16 Nov. 1929 către Ministerul Instrucţiunii.

Prin art. 15 din legea de organizare a Arhivelor Statului se prevede pentru Şcoala de arhivistică şi paleografie, între altele, şi un curs de drept vechiu românesc.

Până acum acest curs nu s'a putut ţine din cauza că nu am putut găsi un profesor care să întrunească condiţiile cerute de lege.

Incepând din anul şcolar în curs, conferinţa profesorilor şcoalei a hotărît să se încredinţeze predarea acestui curs d-lui I. C. Filitti, membru al Consiliului Legislativ şi specialist recunoscut în această materie.

Avem onoare deci a vă ruga să binevoiţi a aproba această hotărîre şi a încredinţa d-lui I. C. Filitti predarea cursului de drept vechiu românesc dela şcoala noastră, pe ziua de 20 Noemvrie 1929.

Plata d-sale se va face din fondul alocat în acest scop.

Director general, *Const. Moisil*

50. — Nr. 163.873 din 22 Nov. 1929, Ministerul Instrucţiunii comunică:

Avem onoare a vă face cunoscut că Ministerul aprobă numirea d-lui I. C. Filitti, membru în consiliul legislativ, ca profesor de drept vechiu românesc la Şcoala de arhivistică şi paleografie din Bucureşti, pe ziua de 1 Noemvrie 1929.

D-sa va fi plătit din fondul alocat în acest scop.

p. Ministru, *Tr. Ionaşcu.*

p. Director general, *Al. Valeriu.*

[Resoluţie]: 23.XI.1929. Se va comunica D-lui Filitti. Moisil.

51. — Nr. 1390 din 23 Nov. 1929 către I. C. Filitti:

Avem onoare a vă face cunoscut că Ministerul Instrucţiunei cu Nr. 163.873 din 22 Noemvrie a.c. a aprobat numirea D-voastră

ca profesor de drept vechiu românesc la Şcoala de Arhivistică şi Paleografie din Bucureşti pe ziua de 1 Noemvrie a. c.

Director general, *Const. Moisil.*

Arhivar-subdirector, *Mih. Popescu*

52. — Nr. 1408 din 3 Dec. 1929 către Ministerul Instrucţiunii :

D-l N. A. Constantinescu, profesor de diplomatică la şcoala superioară de arhivistică şi paleografie comunicându-ne că anul acesta şcolar nu va putea să predea acest curs, avem onoare a vă ruga să binevoiţi a aproba ca predarea acestui curs să fie încredinţată, cu avizul consiliului profesoral al şcoalei, d-lui Aureliu Sacerdoţeanu, licenţiat în litere şi fost elev al şcoalei noastre şi al şcoalei de paleografie (École des Chartes) din Paris.

Director general, *Const Moisil.*

53 — Nr. 172.453 din 14 Dec. 1929 Ministerul Instrucţiunii comunică :

Avem onoare a vă face cunoscut că, pe baza recomandării făcută cu adresa Dv. No. 1408, Ministerul aprobă ca d-l Aureliu Sacerdoţeanu, licenţiat în litere, să predea cursul de diplomatică la Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie, în locul d-lui N. A. Constantinescu, care nu poate preda cursul în anul acesta şcolar.

p. Ministru, *Tr. Ionaşcu.*

p. Director general, *Al. Valeriu.*

[Resoluţie :] 14. XII. 1929. Se ia act şi se va pune în vedere d-lui Sacerdoţeanu. Moisil.

54. — Nr. 82 din 6 Febr. 1930, către Ministerul Instrucţiunii Publice :

D-l C. C. Giurescu, profesor de instituţiile vechi româneşti la Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie, comunicându-ne că este împiedecat de a preda acest curs până la sfârşitul anului şcolar curent, a recomandat ca suplinitor pe d. Aurelian Sacerdoţeanu, care suplineşte şi cursul de diplomatică.

Avem onoare deci a vă ruga, Domnule Ministru, să binevoiţi a aproba ca d. Aurelian Sacerdoţeanu să suplinească până la sfârşitul anului şcolar şi cursul de instituţii vechi româneşti.

Director general, *Const Moisil,*

Secretarul şcoalei, *I. C. Dobrescu*

55. — Nr. 18335 din 11 Febr. 1930, Ministerul Instrucţiunii Publice comunică :

,,Avem onoare a vă face cunoscut că, pe baza recomandării făcută cu adresa Dv. No. 82/930, Ministerul aprobă ca d-l Aurelian Sacerdoţeanu să suplinească până la finele anului şcolar c. cursul

de instituţii vechi româneşti dela Şcoala Superioară de Arhivistică şi Paleografie.

p. Ministru, *Al. Valeriu.*

p. Director, *Sp. Hanuţu.*

56. — Sub Nr. 259 din 4 Martie 1930, I. C. Filitti renunţă la catedra sa de istoria dreptului vechi românesc.

57. — Sub Nr. 1173 din 26 Nov. 1930.

Domnule Director,

Subsemnatul profesor, cu onoare vă rog să binevoiţi a-mi acorda un concediu şi pentru anul acesta, dela Şcoala de Arhivari Paleografi, fiind reţinut prea mult de lucrările biroului de burse al Universităţii, recomandând în locul meu, ca suplinitor al cursului de diplomatică, pe d-l Aureliu Sacerdoţeanu.

N. A. Constantinescu
Conferenţiar la Universitate, str. Sf. Elefterie 30.

20 *Noembrie* 1930.

D-sale
D-lui Director al Şcolii de Arhivari Paleografi.

[Resoluţie :] 26.XI.1930. Se va interveni la Ministerul Instr. Mois' .

58. — Sub Nr. 1306 din 15 Dec. 1930.

Domnule Director,

La adresa Dumneavoastră No. 514 am onoarea a vă răspunde că nu voi putea ţine *anul acesta şcolar* cursul de ,,Vechi instituţiuni româneşti'' la Şcoala de Arhivistică şi Paleografi.

Propun ca suplinitor pe d. Aurelian Sacerdoţeanu, doctor în litere.

Primiţi încredinţarea deosebitei mele stime.

C. C. Giurescu
Profesor universitar

Domnului Director al Şcoalei Superioare de Arhivistică şi Paleografie.

[Rezoluţie :] 15 XII 930. Se va recomanda Minist. Instr. d. Sacerdoţeanu, care şi până acum a suplinit pe d. Giurescu. Moisil.

59. — Nr. 1022 din 16 Dec. 1930 către Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor :

Avem onoare a vă aduce la cunoştinţă că d-nii C. C. Giurescu, profesor de ,,Instituţii vechi româneşti'' la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie şi N. A. Constantinescu, profesor de ,,Diplomatică'' la aceiaşi şcoală, au anunţat cu petiţiile înregis-

trate la No. 1306/1930 şi 1173/1930, că nu vor putea preda cursurile de mai sus la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie în anul şcolar 1930/31. In consecinţă D-lor recomandând ca suplinitor pe d-l Aurelian Sacerdoţeanu, doctor în litere, care i-a suplinit şi anul trecut, vă rugăm să binevoiţi a aproba a fi suplinIţi ca şi până acum.

Director, *Const. Moisil.*

Secretar, *I. C. Dobrescu.*

60. — Nr. 174.484 din 19 Dec. 1930, Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor comunică:

Domnule Director general,

Avem onoare a vă face cunoscut că, pe baza recomandări făcută cu adresa D-v. No. 1022/930, Ministerul aprobă ca d-l Aui relian Sacerdoţeanu, doctor în litere, să suplinească pe anul şcolar 1930 931, pe D-nii profesori C. C. Giurescu şi N. A. Constantinescu, la cursurile de „Instituţii vechi româneşti" şi „Diplomatica" dela Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie.

p. Ministru, *Tr. Ionaşcu.*

p. Director, *Al. Valeriu.*

[Rezoluţie:] Se va comunica celui în drept. Mo.sil.

61. — Nr. 1044 din 23 Decemvrie 1930, către Aurelian Sacerdoţeanu, str. Ursului 5, Loco.

Avem onoare a vă face cunoscut, că în urma recomandării noastre Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor cu adresa Nr. 174.484 din 19 Decemvrie a. c. aprobă ca să supliniţi în anul şcolar 1930/31 pe d-nii profesori C. C. Giurescu şi N. A. Constantinescu la cursurile de „Instituţii vechi româneşti" şi „Diplomatică" dela Şcoala superioară de arhivistică şi Paleografie.

Director general, *Const. Moisil.*

Arh.-subdirector, *Mih. Popescu*

62. — Sub Nr. 452 din 19 Martie 1931.

Domnule Director,

Deoarece sunt peste puteri ocupat de cursurile şi însărcinările ce am la Universitate şi la Seminarul Pedagogic, cu onoare vă rog să binevoiţi a dispune de cursul de Diplomatică generală ce am avut onoare a preda la Şcoala de Arhivari Paleografi, pe care nu-l mai pot ţine şi să mă consideraţi demisionat.

Aducându-vă la cunoştinţă aceasta, cu părere de rău pentru că părăsesc un loc unde spiritul bun şi căldura colegială erau atât

de mult preţuite de mine, vă rog să binevoiţi a primi expresiunea destinsei mele consideraţiuni.

N. A. Constantinescu
Conferenţiar la Universitatea din Bucureşti.
Str. Sf. Elefterie, 30

19. III. 1931.

D-sale D-lui Director al Şcoalei de Arhivari Paleografi.

(Resoluţie :) 19.III.931. Se va comunica Minist. Instr. şi se va recomanda numirea d-lui A. Sacerdoţeanu, actualul suplinitor. Moisil.

63. — Nr. 251 din 25 April 1931 către Ministerul Instr. şi Cultelor.

D-l N. A. Constantinescu, profesor de diplomatică la Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie şi-a dat demisia din acest post prin cererea înregistrată la Nr. 452/931.

Avem onoare deci a vă ruga să binevoiţi a primi demisia d-lui Constantinescu, motivată de multiplele ocupaţiuni ce are şi a numi ca profesor de diplomatică la această şcoală în conformitate cu art. 15 din legea de organizare a Arhivelor Statului, pe d. Aurelian Sacerdoţeanu doctor în litere şi fost elev al Şcoalei române din Franţa, care a suplinit încă de anul trecut pe d. N. A. Constantinescu.

Director, *Const. Moisil.*

64. — Nr. 54.429 din 30 Aprilie 1931, Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor, Direcţiunea învăţământului superior, comunică :

Domnule Director General,

In referire la adresa D-v cu No. 251/931, avem onoare a vă face cunoscut că Ministerul a primit, pe ziua de 1 Mai 1931, demisiunea dată de d-l N. A. Constantinescu din postul de profesor de Diplomatică ce ocupă la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie.

Totodată vă facem cunoscut că Ministerul a aprobat, pe aceiaş zi, numirea d-lui Aurelian Sacerdoţeanu, doctor în litere, ca profesor de Diplomatică, în locul d-lui N. A. Constantinescu, demisionat.

p. Ministru, *C. D. Fortunescu.*
p. Director, *Al. Valeriu.*

[Rezoluţie :] 2.V.931. Se va comunica d-lui Sacerdoţeanu numirea d-sale în locul d-lui N. A. Constantinescu. *Moisil.*

Inregistrat la Direcţiunea generală a Arhivelor Statului sub No. 607 din 2 Mai 1931.

65. — Nr. 268 din 2 Mai 1931 către A. Sacerdoţeanu.

Avem onoarea a vă face cunoscut că Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor cu adresa No. 54.429 din 30 Aprilie a. c., în urma intervenţiunei noastre, v'a numit profesor de diplomatică la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie în locul d-lui N. A. Constantinescu, demisionat, pe ziua de 1 Mai a. c.

Director general, *Const. Moisil.*

Arhivar-subdirector, *Mih. Popescu.*

66. — Nr. 89 din 10 Febr. 1933 către Ministerul In str., Cultelor şiArtelor.

Intre cursurile ce se predau la Şcoala superioară de Arhivistică şi paleografie, legea de organizare a Arhivelor Statului (art. 15) şi regulamentul şcoalei (art. 6) prevede şi cursul de drept vechiu românesc pentru elevii de anul II.

Mai mulţi ani acest curs n'a putut fi predat din lipsă de profesori specialişti. Doar pentru anul şcolar 1929/30 Ministerul, în urma recomandării noastre, a însărcinat cu predarea acestui curs pe d. I. C. Filitti (No. 1376/929), care însă a demisionat înainte de sfârşitul anului şcolar.

Pentru anul şcolar 1931—32 Consiliul profesoral al şcoalei, a aprobat în şedinţă dela 20 Oct. 1931, ca acest curs să fie făcut în mod provizoriu, de d-l I. Condurachi, licenţiat în drept dela universitatea din Bucureşti, doctor în drept dela universitatea din Paris şi autor al mai multor lucrări de specialitate.

In urma succesului obţinut în predarea cursului, Consiliul profesoral, în şedinţa dela 13 Ianuarie 1933, a luat decizia în unanimitate, ca d-l I. Condurache să fie recomandat, potrivit art. 12 din regulament, ca profesor de drept vechiu românesc la Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie.

In încheerea ce a luat Consiliul profesoral a ţinut seamă nu numai de titlurile d-lui I. Condurache, menţionate mai sus, dar şi de activitatea sa ştiinţifică în această specialitate, activitate caracterizată prin următoarele publicaţii.

1. Recherches sur l'ancienne organisation judiciaire des Roumains, Paris 1912.

2. Despre extrădare, Sofia 1915.

3. Câteva cuvinte asupra condiţiei juridice a străinilor în ţările române, Bucureşti 1918. *Premiată de Academia Română.*

4. Teoria rezumată a moştenirilor în vechi dreptul românesc, Bucureşti 1919.

5. Suzeranitatea ungaro-polonă şi efectele ei asupra suveranităţii Principatelor Române până la 1500, Cernăuţi 1923.

6. Clauzele de naţionalitate din tratatele de pace privitoare la Români, Bucureşti 1923.

7. Soli şi agenţi ai Domnilor Moldovei la Poartă în sec. XVII, Bucureşti 1926. *Premiată de Academia Română.*

In baza acestei încheeri favorabile a Consiliului profesoral, avem onoare a vă ruga, Domnule Ministru, să aprobaţi ca d. I. Condurache să fie numit profesor de dreptul vechiu românesc la şcoala noastră.

Dar de oarece d. I. Condurache nu face parte din corpul didactic al Statului, d-sa cade în prevederile art. 12 al. 2, care cere pentru numirea d-sale şi avizul Consiliului Permanent.

Deaceea ne permitem a vă ruga să binevoiţi a dispune să se dea, pe baza titlurilor şi lucrărilor de mai sus, avizul necesar al acestui Consiliu şi astfel numirea d-sale să fie făcută cu respectarea tuturor formalităţilor cerute de lege şi regulament.

Director, *Const Moisil.*

Secretar, *I. C. Dobrescu.*

67. — Nr. 20.370 din 6 Aprilie 1933, Ministerul Instrucţiunii întreabă:

Referindu-ne la adresa Dv. Nr. 89/933, avem onoare a vă ruga să binevoiţi a dispune să ni se comunice lămuririle Dv. în privinţa posibilităţilor bugetare de salarizare a personalului didactic al Şcoalei superioare de arhivistică şi paleografie de pe lângă acele arhive.

p. Ministru, *I. C. Petrescu*

p. Director general, *Al. Valeriu.*

68. — Sub Nr. 1994 din 22 Sept. 1933.

Domnule Director,

Subsemnatul, profesor de Paleografie românească, fiind prea mult ocupat cu cursurile şi seminariile mele dela Facultatea de litere, mă găsesc în imposibilitate de a mai continua cursurile şi la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie.

Vă rog dar să binevoiţi a primi demisiunea mea dela catedra de Paleografie, pe ziua de 1 Septemvrie 1933.

Imi permit a recomanda ca titular la această catedră pe distinsul nostru elev, acum profesor secundar, d-l *Emil Vîrtosu,* care s'a specializat în această direcţie şi care s'a făcut cunoscut prin preţioase lucrări documentare din domeniul Paleografiei româneşti.

Primiţi vă rog, Domnule Director, încredinţarea distinsei mele stime.

N. Cartojan.

D-sale Domnului Director al Şcoalei Superioare de Arhivistică şi Paleografie.

[Resoluţie :] 23. IX. 933. Se va comunica Min. Instr. şi apoi se va convoca Consiliul Profesoral spre a proceda la recomandarea succesorului.

69. — Nr. 632 din 23 Sept. 1933 către Ministerul Instr. Cultelor, Artelor

D-l N. Cartojan, profesor de Paleografia română la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie, prin cererea înregistrată la Nr. 1994 din 22 Sept. c. a demisionat din acest post pe ziua de 1 Sept. c.

Aducându-vă aceasta la cunoştinţă avem onoare a vă ruga să binevoiţi a primi demisia d-lui N. Cartojan, rămânând ca la timp să vă recomandăm, conform art. 10—13 din regulamentul şcoalei, un alt profesor de această specialitate.

Director General, *Const. Moisil.*

Secretarul şcoalei, *I. C. Dobrescu.*

70. — Nr. 148.203 din 30 Sept. 1933, Ministerul Instr., al Cultelor şi Artelor comunică:

Avem onoare a vă face cunoscut că, pe baza adresei D-v. cu No. 632/933, Ministerul primeşte demisia d-lui N. Cartojan din postul de profesor ce ocupă la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie, pe ziua de 1 Septemvrie 1933.

p. Ministru, *C. Kiriţescu.*

p. Director General, *Al. Valeriu.*

[Rezoluţie :] 30.IX.933. Se va convoca de urgenţă Consiliul Profesoral spre a-şi da avizul pentru numirea unui alt profesor de paleografia română. Se vor exprima mulţumiri d-lui Cartojan pentru munca desinteresată depusă ca profesor al şcoalei. *Moisil.*

71. — Nr. 691 din 30 Oct. 1933, către Ministrul Instr., Cultelor şi Artelor

In urma adresei D-voastre Nr. 148.203 933 prin care se primeşte demisia d-lui N. Cartojan din postul de profesor de Paleografie română la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie, întrunindu-se Consiliul profesoral conform art. 12 din regulamentul acestei şcoale, a hotărît în unanimitate a se recomanda Ministerului numirea în acest post a d-lui Emil Vîrtosu profesor secundar.

In acest caz d. Emil Vîrtosu ar urma să fie transferat dela catedra ce o are în învăţământul secundar la catedra de paleografie română dela şcoala noastră. Această transferare este prevăzută de art. 13 din regulamentul şcoalei.

D-l Emil Vîrtosu este nu numai diplomat al şcoalei superioare de arhivistică şi paleografie, dar are şi o sumă de publicaţii erudite în domeniul paleografiei româneşti.

Avem onoare deci a vă ruga, Domnule Ministru, să binevoiţi a aproba această transferare.

Director General, *Const Mosil.*

Arhivar-subdirector, *I. C. Dobrescu.*

72. — Nr. 30.066 din 19 Febr. 1934, Ministerul Instrucţiunii, al Cultelor şi Artelor comunică:

Avem onoare a vă face cunoscut că, prin Decizia No. 30066/934 d-l Emil Vîrtosu a fost numit, pe ziua de 1 Ianuarie 1934, profesor de Paleografie română la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie din Bucureşti, cu toate drepturile câştigate ca profesor cu titlu provizoriu la gimnaziul de băeţi „C. A. Rosetti" din Galaţi, desfiinţat pe ziua de 1 Sept. 1933.

D-sa va fi plătit cu salariul ce avea la catedra din învăţământul secundar, salar ce va fi trecut, pe ziua de 1 Aprilie 1934, în bugetul Direcţiei generale a Arhivelor Statului pentru cursul de Paleografie română dela şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie.

p. Ministru, *C. Kiriţescu.*

p. Director general, *Al. Valeriu.*

73. — Sub Nr. 1111 din 15 Nov. 1935. (Copie).

Domnule Director,

Subsemnatul Emil Vîrtosu, profesor la Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie, ce cu onoare conduceţi, vă rog să binevoiţi a interveni la Ministerul Instrucţiunii, spre a mi se stabili dreptul la primul termen de gradaţie pentru vechime—ce mi se cuvine încă dela 1 Aprilie 1935 —, binevoind a cunoaşte că am funcţionat în învăţământ după cum urmează:

La Gimnaziul C. A. Rosetti, de la 1 Septemvrie 1929 — 1 Septemvrie 1933, conform ordinului Nr. 121.977/1929 al Ministerului Instrucţiunii.

La Şcoala de meserii şi liceul V. Alecsandri din Galaţi, dela 1 Septemvrie 1933 — 1 Ianuarie 1934, conform ordinului Nr. 71492/1933 (Serviciul A) al Ministerului Instrucţiunii;

La Şcoala superioară de Arhivistică şi paleografie din Bucureşti, dela 1 Ianuarie 1934 şi până în prezent, potrivit deciziei Nr. 30066/1934 al Ministerului Instrucţiunii.

Menţionez că n'am solicitat recunoaşterea gradaţiei încă de anul trecut, deoarece mă aflam în străinătate pentru studii.

Vă rog, însă, să binevoiţi a interveni la Ministerul Instrucţiunii, spre a aprecia acest impediment, şi a găsi, totdeodată, modalitatea de a mi se plăti gradaţia cu începere dela 1 Aprilie 1935, data la care mi se cuvine acest drept.

Primiţi, vă rog, Domnule Director, asigurarea deosebitei mele stime.

(ss.). *Emil Vîrtosu.*

15 Noemvrie 1935.

D-Sale Domnului Director al Şcoalei superioare de Arhivistică şi Paleografie.

p. conf. *N. A. Gheorghiu.*

74. — Nr. 517 din 15 Nov. 1935, către Ministrul Instrucţiunii.

Avem onoare a vă înainta alăturat în original cererea d-lui Emil Vîrtosu prin care solicită a i se acorda gradaţia ca profesor la Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie şi vă rugăm să binevoiţi a dispune cele de cuviinţă.

Director general, *Const. Moisil.*

Arhivar-subdirector, *Mih. Popescu.*

75. — Nr. 201.278 din 3 Dec. 1935. Ministerul Instrucţiunii, Direcţiunea Invăţământului superior, comunică :

Domnule Director General,

Referindu-ne la adresa Dv. Nr. 517 935, avem onoare a vă face cunoscut că Ministerul în conformitate cu dispoziţiunile art. 56 al. X din legea învăţământului superior, recunoaşte dreptul la prima gradaţia cu începere dela 1 Aprilie 1935 D-lui Emil Vârtosu profesor la Şcoala Superioară de Arhivistică.

Director, *C. Kiriţescu.*

Şeful secţiei, *N. F. Niculescu.*

76. — Nr. 538 din 5 Dec. 1935, D-lui Emil Vîrtosu, profesor, Şcoala superioară de Arhivistică şi paleografie.

Cu adresa Nr. 201.278/1935, Ministerul Instrucţiunii ne comunică, că potrivit art. 56 aliniatul II din legea învăţământului superior, vi se recunoaşte dreptul la prima gradaţie, cu începere de la 1 Aprilie 1935.

Director, *Const. Moisil.*

Secretar, *I. C. Dobrescu.*

77. — Nr. 664 din 18 Noemv. 1936, către Ministerul Instrucţiunii.

Avem onoare a vă aduce la cunoştinţă, că în şedinţa dela 13 Noemvrie a. c. Consiliul profesoral al Şcoalei superioare de arhivistică şi paleografie a recomandat conform art. 9 din regulamentul şcolii, ca profesor pentru cursul de drept vechiu românesc pe d. I. D. Condurache, doctor în drept dela Paris.

D-l I. D. Condurache a mai fost recomandat pentru acest curs şi în anul 1931 şi a predat de atunci şi până la Aprilie a.c. lecţiile în mod gratuit, deoarece în tot acest timp indemnizaţia cuvenită şcolii noastre n'a fost trecută în bugetul Ministerului.

Avem onoare deci a vă ruga să binevoiţi a dispune să fie numit, conform art. 10 din regulamentul şcolii, ca profesor de drept vechi românesc, urmând ca plata d-sale să se facă din indemnizaţia fixată în buget pentru şcoala noastră.

Director, *Const. Moisil.*

Secretar, *I. C. Dobrescu.*

78. — Nr. 197.882 din 2 Dec. 1936, Ministerul Instrucţiunii comunică:

Avem onoarea a vă face cunoscut că, potrivit recomandării făcută cu adresa D-v No. 664 936, Ministerul a aprobat, în conformitate cu art. 10 din regulamentul Şcoalelor de Arhivistică şi Paleografie, numirea D-lui I. D. Condurachi, doctor în Drept din Paris, pe ziua de 1 Decemvrie 1936, ca profesor pentru cursul de Drept vechi românesc, urmând ca plata D-Sale să se facă din indemnizaţia fixată în buget pentru sus menţionata şcoală.

p. Ministru, *St.-Goangă.*

p. Director general, *Al. Valeriu.*

Cu Nr. 715 din 5 Dec. 1936, Şcoala face cunoscut această numire d-lui I. D. Condurache.

79. — Nr. 236 din 13 Aprilie 1937 către Ministrul Educaţiei Naţionale.

De oarece cursul de izvoarele interne şi externe ale istoriei Românilor, prevăzut în regulamentul Şcoalei superioare de arhivistică şi paleografie (art. 6) nu s'a putut preda de mai mulţi ani, Consiliul profesoral al şcoalei, întrunit în ziua de 3 Aprilie a. c. a hotărît, conform art. 10 din regulament, să recomande pentru predarea acestui curs pe d. Victor Popacostea, profesor secundar în Bucureşti.

Cum d. Victor Popacostea este un profesor distins, cu o activitate didactică şi ştiinţifică recunoscută şi are lucrări serioase în specialitatea ce o va preda la şcoala noastră, avem onoare a vă ruga să binevoiţi a dispune să i se încredinţeze predarea cursului de izvoarele interne şi externe al Istoriei Românilor la şcoala noastră.

Numirea d-sale în această calitate ar urma să se facă pe ziua de 15 Aprilie 1937, iar serviciul îl va presta în mod gratuit până la 1 Aprilie 1938.

Director, *Const. Moisil.*

Secretar, *I. C. Dobrescu.*

80. — Nr. 73.311 din 6 Mai 1937, Ministerul Educaţiunii Naţionale face cunoscut:

Avem onoare a vă face cunoscut că pe baza propunerii Dv. făcută cu adresa Dv. No. 236/937, Ministerul aprobă să se încredinţeze D-lui Victor Popacostea predarea cursului de izvoarele interne şi externe ale Istoriei Românilor la Şcoala Superioară de Arhivistică şi Paleografie de pe lângă Arhivele Statului.

Această încredinţare se dă cu începere dela 1 Mai 1937, şi urmează ca D-l Victor Popacostea să facă serviciul în mod gratuit până la 1 Aprilie 1938.

p. ministru, *C. Kiriţescu.*

p. Director, *Al. Valeriu.*

Cu Nr. 293/937, se aduce la cunoştinţa D-lui V. Papacostea numirea de mai sus.

81. — Nr. 334 din 3 Iunie 1937, către Ministerul Educației Naționale.

La 19 Mai c. murind Iulian Ștefănescu, profesor de paleografia greacă la Școala superioară de arhivistică și paleografie, Consiliul profesoral al școalei s'a întrunit în ziua de 28 Mai c. spre a recomanda, conform art. din regulament, un alt profesor pentru acest curs.

Consiliul a căutat să rezolve atât de curând această chestiune pentru ca să se poată ține examene în sesiunea Iunie și la această specialitate.

In urma discuțiilor amănunțite ce au avut loc, Consiliul profesoral a decis în unanimitate să recomande ca profesor de paleografia greacă pe d. Alexandru Elian, licențiat și doctorand în litere și asistent de limba greacă modernă la catedra de bizantinologie de la Facultatea de litere din București. D-sa este și paleograf de greaca medievală și modernă la Academia Română.

Ținând seama de această recomnadare a Consiliului profesoral avem onoare a vă ruga, Domnule Ministru, să binevoiți a încredința D-lui Alexandru Elian predarea cursului de paleografie greacă dela școala noastră începând dela 1 Iunie 1937, urmând ca până la 1 Aprilie 1938, d-sa să primească indemnizația trecută în statul școalei pe numele defunctului Iulian Ștefănescu.

Director, *Const. Moisil.*

Secretar, *I. C. Dobrescu.*

82. — Nr. 96.805 din 26 Iunie 1937, Ministerul Educației Naționale comunică:

In referire la adresa Dvs. Nr. 334/937, avem onoare a vă face cunoscut că Ministerul aprobă ca d-l Alexandru Elian, licențiat în litere, să fie însărcinat cu predarea cursului de paleografia greacă la Școala superioară de Arhivistică și paleografie din București, cu începere dela 1 Iunie 1937, în locul decedatului Iulian Ștefănescu.

D-sa va fi plătit cu o indemnizație din fondul global prevăzut în buget.

Ministru, *St.-Goangă.*

p. Director general, *Al. Valeriu.*

Cu Nr. 391 din 30 Iunie 1937, Școala face cunoscut cele de mai sus d-lui Alexandru Elian.

83. — Nr. 730 din 5 Oct. 1938 către Ministerul Educației Naționale.

Avem onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune să ni se comunice dacă profesorii pensionați atât cei prin ultimul decret cât și cei conform legii anterioare pot preda mai departe la școale plătiți ca diurniști.

In această situație avem cazuri la Școala superioară de arhivistică și paleografie de pe lângă direcțiunea generală a Ar-

hivelor Statului, susţinută de Ministerul Educaţiunii Naţionale printr'o sumă globală.

Director general, *A. Sacerdoţeanu.*

Arhivar subdirector, *Mih. Popescu.*

84. — Nr. 812 din 31 Oct. 1938 către Ministerul Educaţiei Naţionale.

Domnule Ministru,

In legătură cu adresa noastră Nr. 730 din 5 Oct. c., avem onoarea de a face următoarea propunere.

Din corpul profesoral al Şcoalei superioare de arhivistică şi paleografie de pe lângă Direcţiunea generală a Arhivelor Statului, au fost pensionaţi următorii profesori : d-l Dr. Const. Moisil, din învăţământul secundar, care preda arhivistica, sigilografia, heraldica şi numismatica, şi d-l H. Stahl, dela Şcoala militară de războiu, care preda expertiza grafică, amândoi specialişti eminenţi în materie.

Deoarece şcoala noastră face parte din învăţământul superior unde pensionarea se face după 35 de ani de serviciu la catedra respectivă sau 65 de ani de vârstă, şi în conformitate cu art. 9 din regulamentul şcoalei noastre, vă rugăm să binevoiţi a dispune să li se îngăduie continuarea cursului până la această limită. Spre a se conforma legii pensiilor, D-lor se obligă a face lecţiunile şi examenele de acum înainte în mod gratuit.

Facem această propunere rugându-vă să binevoiţi a o aproba şi pentru că ne-ar fi foarte greu de a găsi înlocuitori în momentul de faţă.

Director, *A. Sacerdoţeanu.*

Secretar, *I. C. Dobrescu.*

85. — Nr. 183.949 din 17 Nov. 1938, Ministerul Educaţiei Naţionale comunică :

La adresa Dv . No. 730 din 5 Octombrie 1938, avem onoare a vă face cunoscut că, dipoziţia Ministerului limitează putinţa de funcţionare numai la învăţământul secundar particular.

p. Ministru, *A. Ştefănescu.*

p. Director general, *G. I. Vatau.*

86. — Nr. 215.634 din 19 Nov. 1938, Ministerul Educaţiei Naţionale comunică :

Avem onoare a vă face cunoscut că, pe baza propunerii făcută cu adresa D-y Nr. 812/938, Ministerul a aprobat ca D-l Const. Moisil şi H. Stahl, să continue a preda cursurile la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie, în mod gratuit.

p. Ministru, *Vintilă Mihăilescu*

p. Director general, *Al. Valeriu.*

Cu Nr. 863—864 din 23 Nov. 1938, se face cunoscut D-lor Const. Moisil şi H. Stahl cuprinsul adresei de mai sus.

87. — Sub Nr. 3472 din 17 Dec. 1938, nota Directorului General al învățământului superior:

Direcția Școalei de Arhivistică e rugată să ne comunice titlurile academice, data numirii și titlul cu care au fost numiți d-nii profesori dela susnumita școală.
17. XII. *Vintilă Mihăilescu.*

88. — Nr. 982 din 17 Dec. 1938, către Ministerul Educației Naționale

Domnule Ministru,

Avem onoarea de a vă aduce la cunoștință cele ce urmează cu privire la situația profesorilor Școalei de Arhivistică:

Școala de Arhivistică, întemeiată în baza *Legei de organizare a Arhivelor Statului* din 25 Iunie 1925, recruta profesorii în conformitate cu prevederile art. 15: „dintre profesori, agregați, conferențiari și docenți universitari, profesori secundari specialiști sau alte persoane cu lucrări sau studii temeinice în vreuna din specialitățile ce se predau la școală". In *legea pentru modificarea unor dispozițiuni* din legea amintită, din 4 Aprilie 1932 (publicată în *Mon. Of.* Nr. 81 din 5 Aprilie 1932, p. 2236), se spune: „personalul didactic se va recruta dintre persoanele cu lucrări sau studii temeinice în vreuna din specialitățile ce se predau la școală". *Regulamentul* școalei din 31 Mai 1931 (publicat în *Mon. Of.* Nr. 131 din 10 Iunie 1931, anexat la această adresă), explică modul de recrutare în art. 9—13, astfel: profesorii în funcțiune la acea dată cu vechime de 5 (cinci) ani sunt recunoscuți definitivi; cei care nu au această vechime sunt declarați provizorii urmând a fi definitivați la împlinirea termenului.

In prezent școala are următorul corp didactic, cu titlurile academice ce posedă:

1. Const. Moisil, doctor în litere, profesor de arhivistică, numit prin adresa Min. Nr. 98.901 4 Oct. 1924. Acum suplinește ca pensionar.

2. H. Stahl, licențiat în litere, profesor de expertiza grafică, numit cu adresa Nr. 112.678 20 Oct. 1925. Azi suplinește ca pensionar.

3. Maria Holban, licențiată în litere și drept, profesoară de paleografie latină, numită prin adresa Nr. 135.060 23 Nov. 1926.

4. P. P. Panaitescu, profesor universitar, profesor de paleografia slavă, numit prin adresa Nr. 135.060 23 Nov. 1926, pentru izvoarele externe, trecut apoi la paleografia slavă.

5. N. Georgescu-Tistu, conferențiar universitar, profesor de bibliologie, numit prin adresa Nr. 3536 16 Ian. 1929.

6. Aurelian Sacerdoțeanu, doctor în litere, profesor de Diplomatică, numit cu adresa Nr. 54.429 30 Aprilie 1931. A suplinit cursul de Diplomatică și în anii 1929—1931; adresele de numire Nr. 172.453/14 Dec. 1929 și 174.484 19 Dec. 1930; cum și cursul

de instituţii vechi româneşti, adresele Nr. 183.335 11 Febr. 1930 şi 174.484/19 Dec. 1930.

7. I. D. Condurachi, doctor în drept, profesor de Dreptul vechiu românesc, recomandat ministerului cu adresa şcoalei Nr. 89/10 Febr. 1933; reînoită recomandarea şi numit cu adresa Nr. 197.882/2 Dec. 1936.

8. Emil Vîrtosu, licenţiat în litere, profesor de paelografia română, transferat din învăţământul secundar cu adresa Nr. 30.063 19 Febr. 1934.

9. Victor Papacostea, conferenţiar la Universitate, profesor de izvoarele istoriei Românilor, numit cu adresa Nr. 73311/6 Mai 1937.

10. Al. Elian, doctor în litere, asistent universitar, profesor de paleografia greacă, numit cu adresa Nr. 96.805/26 Iunie 1937.

11. Mih. Popescu, doctor în litere, recomandat suplinitor la cursul de Instituţii vechi româneşti la 20 Oct. 1931 şi la 13 Ianuarie 1933, dela care dată suplineşte cursul în continuare. Titular d-l C. C. Giurescu, profesor universitar, numit cu adresa Nr. 5183 21 Ian. 1926, care a funcţionat la catedră până în anul 1929.

Director, *A. Sacerdoţeanu.*

Secretar, *I. C. Dobrescu.*

89. — Sub Nr. 282 din 11 Febr. 1939.

Domnule Director general,

Subsemnatul, fiind însărcinat cu suplinirea catedrei de Istoria Românilor la Universitatea din Bucureşti, având de împlinit şi obligaţiunile conferinţei mele, vă rog să binevoiţi a interveni pentru acordarea unui concediu până la finele anului şcolar.

Propun, pentru suplinirea cursului de Izvoarele istoriei Românilor pe d. D. Bodin, asistent la catedra de Istoria Românilor (Universitate). Adaog că în această calitate d-sa a şi ţinut un curs similar vreme de doui ani.

Cu cea mai distinsă consideraţie,

Victor Papacostea.

D-sale Domnului Director general al Arhivelor Statului şi director al Şcoalei superioare de Arhivistică.

[Resoluţie]: 11. II. 1939. Se acordă concediu fără suplinitor până la 1 Martie; asupra suplinirii de atunci înainte se va discuta în conferinţa profesorilor. *A. Sacerdoţeanu.*

90. — Nr. 192 din 2 Martie 1939, către Ministerul Educației Naționale:

Avem onoare a vă aduce la cunoștință că d-l Victor Papacostea, profesor la Școala de Arhivistică, fiind numit suplinitor la catedra de Istoria Românilor dela Universitatea din București, a cerut cu petiția înregistrată la No. 282 939, un concediu până la finele anului școlar.

Consiliul școlar întrunit în ziua de 24 Febr. a.c. recomandând pe d-l profesor Alexandru Elian ca suplinitor al d-lui profesor V. Papacostea la cursul de Izvoarele Istoriei Românilor, cu onoare vă rugăm să binevoiți a aproba această suplinire cu începere din ziua de 1 Martie a. c.

Director, A. *Sacerdoțeanu.*

Secretar *I. C. Dobrescu.*

91. — Nr. 41.228 din 17 Martie 1939, Ministerul Educației Naționale comunică:

Referindu-ne la adresa Dvs. cu No. 192 1939, avem onoare a vă face cunoscut că Ministerul a aprobat ca d-l profesor Alexandru Elian să suplinească pe d-l profesor V. Papacostea la cursul de Izvoarele Istoriei Românilor, dela școala Arhivistică, cu începere dela 1 Martie 1939 și până la finele anului școlar, timp în care d-l Victor Papacostea se află în concediu.

p. Ministru, *Vintilă Mihăilescu.*

p. Director general, *Const. Săvulescu.*

[Resoluție:] Se va comunica d-lui Elian. A. Sacerdoțeanu.

92. — Nr. 245 din 18 Martie 1939. Școala anunță pe Al. Elian că minist. Educației Naționale i-a aprobat să suplinească cursul de izvoarele istoriei Românilor până la finele anului școlar.

93. — Nr. 821 din 11 Sept. 1939, către Min. Educ. Naționale.

„Pe data de 1 Oct. a. c. urmează să se deschidă cursurile școalei de Arhivistică de pe lângă această Direcțiune.

Intru cât înscrierile elevilor trebue să se facă înainte de această dată, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune să ni se comunice normele după care urmează să se facă atât înscrierile elevilor cât și funcționarea corpului profesoral.

Director general, *A. Sacerdoțeanu.*

Arhivar, *Mih. Popescu.*

94. — Nr. 166.095 din 20 Sept. 1939, Min. Educ. Naționale comunică:

„Răspunzând adresei Dv. No. 821 939, prin care cereți să vi se comunice normele după care urmează a se face înscrierea elevilor și funcționarea corpului profesoral al școalei de Arhivistică, avem onoarea a vă face cunoscut că, în mod excepțional și numai până la reglementarea funcționării școalei în conformitate

cu dispoziţiunile art. 15 din legea învăţământului superior din 4 Nov. 1938, Ministerul admite să funcţioneze ca suplinitori, profesori cari au pregătire specială, în urma recomandării directorului şcoalei.

p. Ministru, *N. Cartojan*

p. Director general, *Const. Săvulescu.*

[Resoluţie :] 20.IX.939. Voiu face recomandările necesare în conformitate cu numirile anterioare. *A. S.*

95. Nr. 903 din 25 Sept. 1939, direcţiunea şcoalei propune Min. Educ. Naţionale spre aprobare, corpul profesoral pe anul şcolar 1939 1940. :

Domnule Ministru,

La ord. Dv. Nr. 166.095 din 20 Sept. 1939, avem onoarea de a propune ca profesori la Şcoala de Arhivistică, până la reglementarea funcţionării ei, cele ce urmează :

1. *Paleografia latină*, d-ra Maria Holban, doctor în litere, numită cu ordinul Nr. 135.060 23 Nov. 1926.

2. *Paleografia slavă*, d-l P. P. Panaitescu, profesor la Facultatea de litere, numit cu Ord. Nr. 135.060 23 Nov. 1926 şi Nr. 25.784 1 Martie 1929.

3. *Paleografia greacă*, d-l Alex. Elian, doctor în litere, asistent universitar, numit cu ord. Nr. 96.805 26 Iunie 1937.

4. *Bibliologia*, d-l N. Georgescu-Tistu, conferenţiar la Fac. de litere, numit cu ord. Nr. 3.536 16 Ian. 1929.

5. *Expertiza grafică*, d-l H. Stahl, licenţiat în Litere, numit cu ord. Nr. 112.678 20 Oct. 1925, acum pensionat.

6. *Diplomatica*, d-l A. Sacerdoţeanu, doctor în Litere, numit cu ord. Nr. 172.453 3 Dec. 1929 şi 174.484 19 Dec. 1930 (suplinitor) şi Nr. 54.429 30 Aprilie 1931 (titular).

7. *Arhivistica, Sigilografia, Heraldica şi Numismatica*, d-l C. Moisil, doctor în Litere, numit cu ord. Nr. 98.901/4 Oct. 1934 şi Nr. 112.678 20 Oct. 1925, acum pensionat.

8. *Istoria dreptului vechiu românesc şi Instituţii vechi româneşti*, d-l I. D. Condurache, doctor în Drept, numit cu ord. Nr. 197.882 2 Dec. 1936.

9. *Izvoarele Istoriei Românilor*, d-l Mihail Popescu, doctor în Litere, suplinitor la această şcoală din 1931.

10. *Paleografia română*, d-l Emil Vîrtosu, licenţiat în Litere, numit cu ord. Nr. 30.063 19 Febr. 1934.

11. *Arheologia medie şi modernă*, rămâne vacantă neaflând până acum un specialist cu doctoratul pe care să-l putem recomanda.

Rugăm să binevoiţi a îngădui d-lor C. Moisil şi H. Stahl pensionari, să continue predarea cursurilor în mod gratuit, şi în anul acesta, cum li s'a îngăduit şi în anul trecut (1938—1939), cu ord. Nr. 215.634/19 Nov. 1938.

Toţi D-nii profesori, pe care avem onoarea a-i recomanda acum, au funcţionat neîntrerupt la această şcoală, dela data numirii şi până în prezent. Deaceea, Vă rugăm stăruitor, Domnule Ministru, să binevoiţi a le da încuviinţare şi pe viitor, când parte din profesori urmează a opta pentru Universitate.

Director, *A. Sacerdoţeanu.*

96. — Nr. 174.525 din 4 Oct. 1939, Ministerul Educaţiei Naţionale comunică:

„Referindu-ne la adresa Dv. cu No. 903 939, avem onoarea a vă face cunoscut că Ministerul a aprobat următoarele numiri de suplinitori la Şcoala de Arhivistică, pe anul şcolar 1939 1940:

1. Paleografia latină — D-ra Maria Holban.
2. Peleografia greacă — d-l Alex. Elian.
3. Diplomatica — d-l A. Sacerdoţeanu.
4. Istoria dreptului vechi românesc şi Instituţii vechi româneşti — d-l I. D. Condurachi.
5. Izvoarele istoriei Românilor — d-l Mihail Popescu.
6. Paleografia română — d-l Emil Vîrtosu.

Totodată vă facem cunoscut că profesorii universitari şi profesorii pensionaţi nu pot funcţiona la catedrele propuse.

p. Ministru, *N. Cartojan.*

p. Director general, *Const. Săvulescu.*

[Resoluţie :] 4.X.939. Se vor face propuneri noui, după convocarea consiliului profesoral. *A. S.*

97. — Nr. 174.525 din 14 Oct. 1939, Ministerul Educ. Naţionale comunică:

„Referindu-ne la adresa Dv. cu No. 903/1939, avem onoare a vă face cunoscut că Ministerul revine asupra adresei cu No. 174.525 din 4 Oct. 1939, în sensul să se aprobă ca d-nii profesori pensionaţi C. Moisil şi H. Stahl, să predea, în mod gratuit, cursurile de „Arhivistica, Sigilografia, Heraldica şi Numismatica" şi de „Expertiza grafică" la Şcoala de Arhivistică în cursul anului şcolar 1939/940.

p. Ministru, *N. Cartojan.*

p. Director general, *Const. Săvulescu.*

[Resoluţie :] 17.X.939. Se ia act cu plăcere de revenire pentru păstrare în învăţământul nostru a emeriţilor profesori C. Moisil şi H. Stahl.

A. Sacerdoţeanu.

98. — Nr. 1038 din 17 Oct. 1939, către Ministerul Educ. Naţionale.

„Ca urmare la ordinile Nr. 174.525 din 4 şi 14 Oct. a. c., avem onoare de a propune, în completare, ca profesori la Şcoala de Arhivistică, pe data numirii, după cum urmează:

1. La catedra de *paleografie slavă,* pe d. Damian P. Bogdan, asistent universitar, diplomat al şcoalei noastre şi doctor în litere, cu multe lucrări de specialitate elogios apreciate de critică.

2. La catedra de *bibliologie* pe d-ra Maria Dumitrescu, bibliotecară la direcţia Arhivelor din Bucureşti, diplomată dela École des Chartes din Paris, deasemeni cu lucrări de specialitate bine primite de critica specială.

Amândouă posturile sunt prevăzute cu diurne în bugetul în curs şi vă rugăm să binevoiţi a da cuvenita aprobare de funcţionare şi ordin de plată cât mai neîntârziat, pentru a nu întârzia începerea cursurilor.

Director, *A. Sacerdoţeanu.*

Secretar, *I. C. Dobrescu.*

99. Nr. 1075—1080 din 23 Oct. 1939, profesorii Maria Holban, Al. Elian, A. Sacerdoţeanu, I. D. Condurachie, Mihail Popescu şi Emil Vîrtosu, sunt anunţaţi că au fost numiţi profesori suplinitori cu ord. Min. Educ. Naţ. Nr. 174.525 1939.

100. — Cu Nr. 188.790 din 30 Oct. 1939, Ministerul Educaţiei Naţionale comunică:

Referindu-ne la adresa D-vs. No. 1.038 1939, avem onoare a vă face cunoscut că s'au aprobat următoarele supliniri la şcoala de Arhivistică din Bucureşti, pe anul şcolar 1939 1940.

1. D-l Damian P. Bogdan la catedra de Paleografia slavă şi limba textelor.

2. D-ra Maria Dumitrescu la catedra de bibliografie, biblioteconomie şi bibliologie,

p. Ministru, *N. Cartojan.*

p. Director general, *Const. Săvulescu.*

Cu Nr. 1115—1116 din 1 Nov. 1939, li se face cunoscut.

101. — Nr. 1119 din 1 Nov. 1939, către Ministerul Educaţiei Naţionale.

D-l I. D. Condurache numit profesor suplinitor la catedra de Istoria dreptului vechiu românesc şi Instituţiile vechi româneşti, prin decizia D-voastră No. 174.525 939, la Şcoala de Arhivistică de pe lângă această Direcţiune, plecând la Teheran, unde este numit ministru plenipotenţiar al ţării noastre, avem onoarea a vă ruga să binevoiţi a dispune ca pe data de 1 Noemvrie a. c. să fie numit ca profesor suplinitor al catedrei mai sus numite, d-l Dan Simonescu, doctor în litere şi filosofie şi cu lucrări de specialitate în această direcţie.

Director general, *A. Sacerdoţeanu.*

Arhivar-subdirector, *Mih. Popescu.*

102. — Nr. 192.389 din 4 Nov. 1939, Ministerul anunţă numirea ca suplinitori a d-rei Holban şi Al. Elian, pentru care să se întocmească state cu începere dela 1 Aprilie 1939.

103. — Cu Nr. 200.679 din 9 Nov. 1939, Ministerul Educației Naționale comunică :

Ca răspuns la adresa Dvs. No. 1119 1939, avem onoare a vă aduce la cunoștință că Ministerul a însărcinat pe d-l Dan Simonescu, pe data de 1 Noemvrie 1939, cu suplinirea catedrei de Istoria dreptului vechiu românesc și Instituțiile vechi românești dela Școala de Arhivistică, în locul d-lui I. D. Condurache, plecat în misiune diplomatică.

p. Ministru, *N. Cartojan.*

p. Director general, *Const. Săvulescu.*

[Resoluție :] 10 Nov. 1939. Se va comunica d-lui Simonescu.

A. Sacerdoțeanu.

Cu acelaș Nr. din 11 Nov. 1939, Ministerul aprobă și facerea statelor de plata salariului.

Nr. 1414 din 10 Nov. 1939, Direcțiunea face cunoscut d-lui Dan Simonescu numirea ca profesor suplinitor.

104. — Sub Nr. 1 din 10 Ian. 1940 se înregistrează cerea d. I. Hudiță de a fi recomandat profesor la școala noastră.

105. — Nr. 1 din 11 Ian. 1940 către Ministerul Educației Naționale, se face recomandarea D-lui I. Hudiță ca profesor la catedra de Arheologie.

106. — Cu Nr. 4493 din 12 Ian. 1940, Ministerul Educației Naționale comunică :

Răspunzând adresei Dv. No. 1/940, avem onoarea a vă aduce la cunoștință că Ministerul a aprobat ca d-l Dr. I. Hudiță, profesor la Liceul de băeți B. P. Hajdeu din Chișinău, să funcționeze, cu începere dela 10 Ianuarie a. c., la catedra de Arheologie medievală și modernă dela Școala de Arhivistică din București, urmând să fie plătit cu salarul d-sale din învățământul secundar.

p. Ministru, *N. Cartojan.*

p. Director general, *Const. Săvulescu.*

107. — Nr. 123 din 30 Sept. 1940, către Ministerul Educației Naționale. :

Domnule Ministru,

Pentru anul școlar 1 Oct. 1940—1 Oct. 1941, vă rugăm să binevoiți a lua în considerație și a aproba următoarele recomandări de profesori :

D-l Em. Vîrtosu, la Paleografia română.

D-l Al. Elian, la Paleografia greacă.

D-ra Maria Holban, la Paleografia latină.

D-l I. Hudiță, la Arheologia medie și modernă.

Aceste catedre sunt bugetare. Pentru catedrele prevăzute numai cu indemnizația lunară înscrisă în buget de lei 1600 lunar, propunem :

D-ra Maria Dumitrescu, la Bibliografie.
D-l Dan Simonescu, la Izvoarele Istoriei Românilor.
D-l Damian P. Bogdan, la Paleografia slavă.
D-l Emil Condurachi, la Arhivistică, sigilografie, heraldică şi numismatică.

Pentru catedrele de *Expertiza grafică* şi *Vechiul drept românesc* şi *Instituţiile vechi româneşti* necunoscând încă specialişti care să îndeplinească toate condiţiile legale şi de cunoaştere a disciplinelor, vom face recomandarea mai târziu.

Director, *A. Sacerdoţeanu.*

p. Secretar, *A. Comănescu.*

108. — Nr. 175.772 din 1 Oct. 1940, Ministerul Educaţiei Naţionale întreabă:

In vederea încadrărilor de profesori la Şcoala de Arhivistică, vă rugăm să binevoiţi a ne comunica cine îndeplineşte condiţiile legale pentru a fi declaraţi profesori definitivi sau provizorii în vederea îndeplinirii formelor de confirmare.

p. Ministru, *Eug. Chirnoagă.*

p. Director general, *Const. Săvulescu.*

109. — Nr. 125 din 1 Oct. 1940 către Min. Educ. Naţ.:

„La adresa Dv. Nr. 175.772/1940, avem onoarea de a comunica următoarele:

In conformitate cu art. 11 din Regulamentul Şcoalei superioare de Arhivistică şi Paleografie, în care se prevede termenul de cinci ani de funcţionare neîntreruptă pentru a fi definitivaţi profesorii numiţi la această şcoală, îndeplinesc aceste condiţii.

D-ra Maria Holban, profesoară de paleografie latină, numită de Onor. Minister pe data de 1 Dec. 1926, cu ord. Nr. 135.060 din 1926.

D-l Aurelian Sacerdoţeanu, profesor de Diplomatica generală şi românească, numit pe data de 1 Maiu 1931 cu ord. Nr. 54.429 din 1931.

Aceştia, la data de 4 Nov. 1938, când s'a modificat legea învăţământului superior, fixându-se alte norme de recrutare şi pentru şcolile speciale, îndeplineau condiţiile de definitivare.

La aceiaşi dată de 4 Nov. 1938, îndeplineau condiţiile de provizorat, următorii:

D-l Emil Vîrtosu, profesor de paleografia română, numit pe ziua de 1 Ian. 1934, cu ord. Nr. 30.066/1934.

D-l Al. Elian, profesor de paleografia greacă, numit pe ziua de 1 Iunie 1937, cu ord. Nr. 96.805/1937.

Acestora urmează să li se recunoască dreptul de profesori cu titlul provizoriu, definitivarea urmând să se facă în conformitate cu normele ce se vor stabili prin legea învăţământului

superior şi regulamentul şcoalelor speciale anunţat prin legea din 4 Nov. 1938.

Director, *A. Sacerdoţeanu.*

p. Secretar, *A. Comănescu.*

110. — Cu Nr. 181.958 din 4 Oct. 1940, Ministerul Educaţiei Naţionale comunică :

Referindu-ne la adresa Dv. No. 123 940, avem onoare a vă face cunoscut că Ministerul a aprobat următoarele numiri de profesori la Şcoala de Arhivistică din Bucureşti pe anul şcolar 1940-41 :

1. D-l Emil Vîrtosu, la Paleografia română.
2. D-l Al. Elian, la Paleografia greacă.
3. D-ra Maria Holban, la Paleografia latină.
4. D-l A. Sacerdoţeanu, la Diplomatică.
5. D-l I. Hudiţă, la Arheologia medie şi modernă.
6. D-ra Maria Dumitrescu, la Bibliografie.
7. D-l Dan Simonescu, la Izvoarele istoriei Românilor.
8. D-l Damian P. Bogdan, la Paleografia slavă.
9. D-l Emil Condurachi, la Arhivistică, sigilografie, heraldică şi numismatică.

p. Ministru, *Eug. Chirnoagă.*

p. Director, general, *Const. Săvulescu*

Resoluţie : Se ia act. Se va aduce la cunoştinţa d-lui Condurachi.

A. Saceraoţeanu

Cu No. 130 din 4 Oct. 1940, se face cunoscut D-lui Emil Condurachi, că a fost numit profesor la şcoală.

111. — Cu Nr. 192.151 din 14 Oct. 1940. Ministerul Educaţiei Naţionale comunică :

Avem onoare a vă face cunoscut că prin Decretul Nr. 3416 din 1940, d-l profesor I. Hudiţă a fost încadrat ca profesor definitiv de Arheologie medievală şi modernă la Şcoala de Arhivistică din Bucureşti, pe data de 1 Noemvrie 1940, în conformitate cu art. 11 din Regulamentul Şcoalei de Arhivistică.

p. Ministru, *Eug. Chirnoagă.*

p. Director general, *Const. Săvulescu.*

112. — Nr. 160 din 22 Oct. 1940 către D-l profesor Const Moisil.

Având în vedere dorinţa Consiliului profesoral, de a vă invita să ţineţi mai departe cursul de arhivistică dela şcoala al cărei ctitor sunteţi, avem onoarea a vă aduce aceasta la cunoştinţă, rugându-vă să binevoiţi a primi de a fi şi pe mai departe sfătuitorul şi colaboratorul nostru.

Primiţi, vă rugăm, Domnule profesor, asigurările noastre de deosebită preţuire.

Director, *A. Sacerdoţeanu.*

p. Secretar, *A. Comănescu.*

113. — Cu Nr. 207.246 din 30 Oct. 1940, Ministerul Educaţiei Naţionale comunică :

Avem onoare a vă face cunoscut că, prin Decizia No. 207.246 din 1940, D-ra Maria Dumitrescu, licenţiată în litere şi diplomată dela École Nationale de[s] chartes din Paris, se detaşează din postul de Bibliotecară ce ocupă la Direcţia generală a Arhivelor Statului din Bucureşti, la Şcoala de Arhivistică din Bucureşti, fiind plătită cu salariul de bibliotecară la catedra de Bibliografie, biblioteconomie şi bibliologie dela această şcoală.

p. Ministru, *I. Făcăoaru.*

p. Director general, *Const. Săvulescu.*

[Resoluţie :] Se ia act. *A. Sacerdoţeanu.*

114. — Nr. 193 din 4 Nov. 1940 către Ministerul Educaţiei Naţionale.

In urma propunerii Consiliului profesoral din ziua de 2 Nov. a. c., avem onoare să recomandăm ca suplinitoare la cursul de expertiza grafică pe d-ra Elena Bogdanovici, licenţiată în drept şi diplomata şcoalei noastre în această specialitate, şi vă rugăm să binevoiţi a încuviinţa această propunere.

Director, *A. Sacerdoţeanu.*

p. Secretar, *A. Comănescu.*

115. — No. 218.804 940, Ministerul Educaţiei Naţionale comunică :

Referindu-ne la adresa Dv. No. 193 940, avem onoarea a vă face cunoscut că Ministerul a aprobat numirea d-nei Elena Bogdanovici, lic. în drept şi diplomată a Şcoalei de Arhivistică, ca suplinitoare la cursul de expertiză grafică şi grafologie dela Şcoala de Arhivistică din Bucureşti, pe data de 1 Noemvrie 1940.

p. Ministru, *I. Făcăoaru.*

p. Director, *C. Săvulescu.*

116. — Cu Nr. 22.035 din 16 Nov. 1940, Ministerul Educaţiei Naţionale comunică :

Avem onoare a vă face cunoscut că, prin Decretul Nr. 3770 din 12 Noemvrie 1940, d-ra Maria Holban profesoară de paleografie latină şi d-l Aurelian Sacerdoţeanu, profesor de Diplomatică generală şi românească la Şcoala de Arhivistică din Bucureşti [se definitivează la catedrele ce ocupă] pe data de 1 Noemvrie 1940, în conformitate cu prevederile art. 11 din regulamentul Şcoalei de Arhivistică din 30 Mai 1931.

p. Ministru, *I. Făcăoaru.*

p. Director, *Const. Săvulescu.*

117. — Cu No. 241.237 din 29 Nov. 1940, Ministerul Educaţiei Naţionale face cunoscut că prin decizia cu acelaşi număr D-l prof. Al. Elian a fost confirmat cu titlu provizoriu la catedra ce ocupă.

118. Nr. 233 din 3 Dec. 1940, d-l prof. Alex. Elian cere îndeplinirea formelor legale pentru definitivarea sa la catedră; anexează memoriul de titluri şi lucrări şi exemplare din lucrările tipărite.

119. Raport asupra activităţii ştiinţifice a d-lui profesor Alexandru Elian, întocmit în vederea definitivării la Şcoala de Arhivistică.

In conformitate cu dispoziţia dată sub Nr. 234/940, de a cerceta şi refera asupra lucrărilor d-lui prof. Al. Elian, am onoare să prezint consiliului referatul de faţă.

In memoriul prezentat de candidat se arată studiile făcute şi activitatea desfăşurată în publicistica noastră ştiinţifică. Consiliul luând cunoştinţă de acest memoriu poate constata că sunt îndeplinite condiţiile impuse de art. 6 al legii învăţământului superior din 4 Nov. 1938.

Lucrările se specialitate publicate până acum sunt următoarele:

1.—*Conspiratori greci în Principate şi un favorit mavroghenesc: Turnavitu*, extras din „Revista Istorică" 10—12, XX, (1935), p. 337—372. Vălenii-de-Munte 1935, 2 f.+36 p.

In introducere autorul urmăreşte pe Rigas şi conspiraţia grecească dela Viena, în general cunoscută (p. 1—3). După aceea, pe corespondenţii şi prietenii din Principate ai conspiraţiei dela Viena (p. 4—11), între care se numără şi Turnavitu. Sunt bogate note informative. Urmează fixarea originii lui Dumitrachi Turnavitu (p. 11—15), legăturile lui cu Mavrogheni şi cu urmaşii lui (p. 15—30). Sub Hangerli e trimis la Constantinopol şi sugrumat în Fevr. 1798, pentru motive care ne rămân în mare parte necunoscute (p. 30—35).

La fiecare pagină, în afară de informaţia privitoare la mişcările greceşti, se desfăşoară nenumărate note de istorie românească.

2.—*Ioan Vilaras şi Aromânii din Siraco*, extras din „Revista Istorică Română" 7 (1937) p. 170—179.

După o incursiune asupra operei poetului neogrec Ioan Villaras, atât de discutată în istoriografia neogrecească, autorul se ocupă de o poezie mai slabă a sa, Ἡ ἀεροστατικὴ σφαῖρα, care a făcut obiectul unui studiu al lui V. Papahagi privitor la Vlahii din Siraco (Săracu). Amintita poezie arată că din Săracu a plecat iniţiatorul construirii şi înălţării unei aeronave, o iniţiativă aromânească. Pentru cunoaşterea acestui moment se adaugă bibliografia şi informaţiile adunate de Costas Crystallis, care formează baza articolului. Nu reese din el, dar Crystallis acesta este şi el un Aromân din Săracu, trecut în patrimoniul grecesc. Incercarea lui Pahomie, de care îşi râde Villaras fiindcă n'a izbutit, nu trebue despreţuită, fiind aromânească şi având o valoare prin sine însăşi. Pentru aceasta trimitem la notele indicate de V. P[apacostea] în *Revista Istorică Română*, VII (1937), p. 349—351, destul de

judicioase. De reţinut satul *Vlaghi* de lângă Teba, amintit de Iacob Spon şi George Wheler la 1675—6 (p. 174 n. 4).

3.—*Un dicţionar neogrec-românesc manuscris şi modelul său grecesc*. Extras din „Revista Istorică Română"7 (1937), p. 180—184.

Discută ms. dicţionarului neogrec-românesc publicat de St. Berechet (*Revista Istorică*, XXII (1936), p. 138—140) şi datat cu începutul sec. XVIII, după o însemnare din 1725. D-l Elian reuşeşte să identifice originalul după care s'a copiat, în Θησαυρὸς τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς βάσεως τετράγλωσσος al lui Gherasim Vlahos (ed. I, Veneţia 1659) şi să-i fixeze valoarea pe care o are în lexicologia noastră. Ms. aparţinuse egumenului de Hurezi Rafail Roman. Este un model de conjecturi şi reconstituiri fericite, care fac onoare autorului.

4 —*Demostene Russo, Notiţă bio-bibliografică*, din *Convorbiri Literare*, 1938, p. 390—394.

Presintă, în câteva linii, figura de om de ştiinţă şi profesor, a lui D. Russo (p. 390—392). Se adaugă opera maestrului d-lui Elian, cuprinzând 31 titluri (p. 392—394).

5.—Lucrarea de doctorat, încă în manuscris, se ocupă cu *Mihail Sofianos şi Teodor Rentios*, doi umanişti greci în Italia.

In prefaţă se arată necesitatea cunoaşterii activităţii Grecilor stabiliţi în Italia în sec. XV—XVI (p. 5—10). Opinează pentru republicarea corectă a operii lor publicate şi a editării ineditelor, încă foarte numeroase, pentru o mai bună cunoaştere a vremii.

Introducerea (p. 11—16) precizează că e vorba de doi Greci — Mihail Sofianos şi Teodor Rentios — de a doua mână în cercetarea umanismului italian, dar necesari pentru cunoaşterea umanismului grecesc în Italia, mai ales prin relaţiile lor cu contemporani italieni iluştri. Suntem încă în vremea regresului studiilor greceşti în Italia (datorit şi catolicismului, care era contra spiritului păgân, p. 15). Cu toate acestea vedem că autorul însuşi expune pe urmă înalta şi atenta preocupare pentru clasicism (şi elenism) dela Padova a unui Pinelli (p. 17—22).

Urmează partea I a lucrării, despre Sofianos (p. 23—160). cu amănunţită urmărire şi identificare a Sofianilor (p. 26—30) odată cu tinereţea lui M. Sofianos, a cărui operă de copist şi profesor se expune pe urmă (p. 47—53). Era epigrafist şi alcătuitor de epigrame (p. 54—63). Corespondenţa lui, cu multe date inedite, se analizează pe larg (p. 64—86). După aceea Sofianos este urmărit în drumul şi şederea lui la Torino, adăogându-se multe referinţe asupra expansiunii turceşti în sec. XVI (p. 87—90). Se precizează apoi, împotriva altor biografi, că Sofianos moare la 15 Aug. 1565, de anevrism, la Ferrara, pe când se îndrepta spre Veneţia (p. 91-96). Câteva pagini sunt închinate analizării operii dedicate morţii lui Sofianos, încă manuscrisă : *Tumulus Sophiani* (p. 97—112). Opera lui Sofianos este iarăşi larg prezentată (p. 113—143), cu multe

noutăţi şi puneri la punct. Ce a mai rămas din biblioteca lui, cu multe varietăţi, se arată pe urmă (p. 144—160).

Acelaş procedeu se urmăreşte şi în partea a doua a lucrării pentru Teodor Rentios. Şi aici se arată originea, mult mai puţin cunoscută (p. 162—168), viaţa lui Rentios în Italia (p. 169—174), la universitatea lui Torino şi epigramele sale (p. 175—187), cum şi opera lui (p. 188—201). Corespondenţa este iarăşi studiată (p. 202—213). Rentios a fost şi la colegiul grec din Roma, unde a atras mulţi elevi din patrie, Hios (p. 214—228). Moare la 1580.

Incheerea arată locul şi sensul, mai ales de dascăli, pe care îl au cei doi Greci hioţi în istoria elenismului manifestat în afara graniţelor etnice ale Elinilor (p. 229—230).

Este o lucrare de migăloasă informaţie, strâns legată de document. Orizonturile largi ale umanismului italian, chiar în decandenţă, sunt prezentate adesea prin pagini luminoase, dar care sunt repede reduse la noţiuni simple, când nu se poate indica documentul susţinător. In întregime lucrarea prezintă mult material, deosebită grijă de informaţie, expunere metodică şi o limbă îngrijită.

Adăugăm câteva observaţii de încheiere. Este o necesitate de metodă să se uniformizeze ortografierea numelor şi termenilor. Remarcăm că d-l Elian adoptă în general grafia naţională de apartenenţă. Constat însă că Pomponius Laetus e dat în forma latină ca şi Apollonius Dyscalus (p. 18), iar Dionisie e arătat *din* Faler pe când alături este Vittorio *da* Feltre (p. 19). Credem deasemenea că expresia „nobleţe risipitoare" (p. 47) trebue înlocuită cu *nobilime* risipitoare. Achille Ratti, fostul bibliotecar al Ambrozianei (p. 24 n. 2) e viitorul fost Papa Pius XI.

6. Nota despre Proschinitari (Analele Acad. Rom., *Desb.*, LIX (1938—9), p. 65—67), alcătuită cu ocazia procurării unui exemplar rar din Προσκυνιτάριον ediţia din Viena, 1749, arată bogate posibilităţi de informaţie bibliografică.

Prin materialul folosit critic — adeseori material inedit— prin felul cum a fost expus şi încadrat în economia lucrărilor, d-l prof. Al. Elian arată deosebită cunoaştere a subiectelor tratate şi pătrundere a izvoarelor folosite. Toate acestea sunt calităţi care se găsesc rar la tinerii noştri cercetători, mai ales când e vorba de specialităţi puţin cunoscute la noi.

Incheiem acest raport exprimându-ne părerea către Consiliu, că poate da cu toată încrederea recomandarea cerută pentru definitivarea d-lui Al. Elian la catedra de paleografie medie şi neogreacă şi limba textelor, dela şcoala noastră, în conformitate cu art. 11 din regulament.

8 Dec. 1940. Prof. *A. Sacerdoţeanu.*

120. — **Referat asupra lucrărilor D lui Alex. Elian.**

Lucrările Domnului Alexandru Elian, atât cele înfăţişând un material nou cât şi cele de un caracter mai ocazional, cum sunt

articolele : *Un dicţionar neogrec-românesc manuscris şi modelul său grecesc* şi *Ioan Vilaras şi Aromânii din Siraco*, sunt serioase puneri la punct dovedind cunoştinţe întinse şi temeinice atât a isvoarelor cercetate direct cât şi a celor mai recente şi sigure lucrări de critică sau de sinteză. Ele evidenţiază respectul desăvârşit pentru textul scris cercetat în toate nuanţele sale cu toată ascuţimea datorită disciplinelor paleografice şi filologice.Subiectul tezei de doctorat : *Doi umanişti greci în Italia* : *Mihail Sofianos* şi *Teodor Rentios* este o încercare de a reconstitui din indicaţii fragmentare literare şi mai mult retorice activitatea erudită şi pe cât se poate profilul moral al unor personagii prea puţin cunoscute din mijlocul sec. XVI, cu tendinţa de a scoate în relief caracterul lor reprezentativ pentru curentele de cultură ale timpului. E momentul când spiritul umanismului zăgăzuit de noile restricţii ale Contra-reformei se resemnează să se limiteze la cercetări mai mult formale de un interes nedepăşind marginile unei erudiţii mulţumită să devină pentru foarte mulţi un scop în sine. Gramatica şi critica verbală iau locul discuţiilor filosofice. Isvoarele pentru cunoaşterea mai deaproape a unor umanişti minori cu îndeletniciri oricum impersonale de colecţionari, copişti, editori şi comentatori de texte, nu sunt în ultimă analiză decât textele însăş ale unor prefeţe, notaţii marginale, traduceri, paragrafe, epigrame savante sau scrisori (de cele mai multe ori simple exerciţii de stil) în sfârşit cataloage de manuscrise şi cărţi menite să reconstitue bibliotecile lor de umanişti. Cercetarea lor duce dacă nu la o precizare a elementului personal în genere absent în asemenea scrieri, în schimb la o individualizare tot mai accentuată a unor texte trecute ele pe primul plan : înrudiri şi familii de manuscrise, istoric al vicisitudinilor unor codice celebre, etc. Examinarea textelor atât din punct de vedere paleografic cât şi filologic este întregită de explicaţii menite să redea ambianţa momentului şi perspectiva istorică. Remarcăm îndeosebi excelenţa introducere cu descrierea mediului spiritual al Padovei şi al rolului lui Pinelli, lămuririle asupra luptelor dintre aristotelicieni, averoişti şi ,,materialişti'' din acea citadelă a peripateticienilor, şi în sfârşit capitolele atât de interesante asupra ,,*Parafrazii Poeticei lui Aristotel*'' şi ,,*Rentios la Colegiul grec din Roma*'' cari întrec cu folos cadrul unei stricte monografii a Elenismului în Italia.

Luni 9 Dec. 1940. *Maria Holban.*

121. — Nr. 249 din 10 Dec. 1940 către *Min. Educ. Naţ.* se propune definitivarea la catedră a d-lui prof. Alex. Elian în baza recomandării unanime a consiliului profesoral.

122. — Nr. 45 din 8 Febr. 1941. D-l prof. Em. Vîrtosu cere să se facă formele pentru definitivarea la catedra ce ocupă ; anexează memoriul şi lista lucrărilor.

123. — **Referat asupra activităţii şi lucrărilor D-lui Emil Vârtosu, profesor de paleografie română la Şcoala de Arhivistică din Bucureşti.**

Activitatea D-lui Emil Vîrtosu, licenţiat în filologie modernă şi doctor în litere „magna cum laude", numit profesor de paleografia română la Şcoala de Arhivistică din Bucureşti în Ianuarie 1934 (unde funcţionează de la această dată) se caracterizează în primul rând printr'un şir deosebit de bogat de publicaţii întinzându-se într'un domeniu foarte variat ce acoperă în timp un spaţiu de mai bine de două veacuri începând cu a doua jumătate a sec. XVII şi până la desăvârşirea redeşteptării naţionale în anii de senină reculegere a unui Kogălniceanu şi Vasile Alecsandri. Răstimpul acesta oferă paleografiei româneşti un câmp destul de rodnic şi ea îngădue atât istoricului literar cât şi istoricului mari posibilităţi de a studia şi edita un material îmbelşugat privind de aproape realităţi naţionale şi figuri devenite legendare. Cunoscând de aproape epoca fanariotă, dar studiind-o nu din punctul de vedere al unui elenism declamator de suprafaţă ci al unor realităţi locale şi naţionale, cercetarea amănunţită a d-lui E. Vîrtosu se concentrează mai ales asupra celor două chipuri ce stau de pază la cele două capete ale veacului XVIII (un veac depăşind cadrul strict al unor cifre matematice) : Constantin Brâncoveanu şi Tudor Vladimirescu. In jurul Domnului muntean se grupează publicaţii ca : „Insemnările de taină ale lui Constantin Vodă Brâncoveanu 1693—1707". Constituind o reeditare critică a uni text unic publicat până acum doar fragmentar şi într'o formă inaccesibilă multora, care a fost desigur şi punctul de plecare pentru teza de doctorat în curs de publicare. Aceleaşi preocupări au călăuzit activitatea sa de organizator a celor două expoziţii publice închinate în 1933 şi 1938 Domnului Constantin Brâncoveanu (1933) şi Aşezămintelor Brâncoveneşti (1938). Dacă pe urmele fundaţiei pioase a urmaşilor lui Brâncoveanu cercetările au prelungit în spre veacul nostru umbra tot mai depărtată a voevodului martir ; găsim o altă prelungire îndreptată de astădată spre trecut în broşura „*O povestire inedită în versuri despre sfârşitul Postelnicului Constantin Cantacuzino* († 1663)" ce se leagă în mod firesc cu epoca lui Brâncoveanu. Deosebit de interesante din punctul de vedere al specialităţii sunt şi articolele : „*Portrete necunoscute ale lui Mihai Viteazul*" (1938) şi „*Condica de documente cu miniaturi ale mânăstirilor Radu Vodă şi Cotroceni*" (1939), publicate în condiţii excepţional de îngrijite, şi „Chirilicalale, Notă de paleografie românească" (1940) unde găsim amintirea unei terminologii de nu originale, cel puţin întrucatva încetăţenite. Dacă unele publicaţii mai voluminoase cum sunt „Aşezămintele Brâncoveneşti" sau „Inceputuri edilitare" sunt condiţionate şi de posibilităţile de apariţie şi deci de unii factori ocazionali (centenar, comemorare, etc.) insistenţa cu care se revine la Tudor Vladimirescu arată limpede preocupările autorului („*Tu-*

dor Vladimirescu, glose, fapte şi documente noi (1927") *„1821, Date şi fapte noi"* (1932), *„Tudor Vladimirescu, pagini de revoltă"* (1936).

Din cercetarea directă a materialului în mare parte inedit autorul reliefează importanţa deosebită pentru înfiriparea sentimentului naţional al pribegiei bierilor din 1821. Contactul cu Ardealul de spirit occidental ridică la acelaş nivel pe boerii munteni cu fraţii lor din Moldova. Un reprezentant strălucit al acestora ne e înfăţişat în persoana lui Ion Tăutul (*„Din scrierile inedite ale Comisului Ionică Tăutul* (1795—1930) abia întrezărit până acuma. Publicarea unor scrisori inedite ale lui Heliade Rădulescu şi V. Alecsandri aduce de asemeni elemente interesante pentru istoria literară a sec. XIX. Nu lipseşte nici un studiu asupra pictorului Tattarescu pentru a ne înfăţişa un nou aspect al unei curiozităţi multilaterale ce se îmbină în mod fericit cu simţul critic şi rigoarea ştiinţifică al editorului de texte.

Maria Holban.

124. — *Referat.*

Ca răspuns la adresa Direcţiunii Şcolii de Arhivistică Nr. 45 din 8 Februar 1941, prezint comisiunii pentru definitivare a d-lui Emil Vîrtosu următorul referat :

Am cercetat — desigur sumar — toate lucrările prezentate de Domnia sa după tabloul anexat Memoriului de lucrări, afară de 6 care deşi citate în Memoriu, totuşi n'au fost prezentate. Nu cunosc recenzii despre aceste lucrări şi nici nu am avut timpul necesar să verific măcar parţial, metoda publicării de documente.

D-l Emil Vîrtosu are însă o temeinică pregătire ştiinţifică, ceiace constitue o garanţie pentru metoda d-sale de lucru. In afară de studiile serioase care le-a făcut în Universitate, domnia sa e licenţiat şi doctor în litere cu menţiunea „magna cum laude", a mai absolvit şi Şcoala de Archivistică în 1926. In 1932 a urmat diverse cursuri pentru perfecţionare la École pratique des Hautes Études, la Paris. Are examen de capacitate în învăţământul secundar şi funcţionează ca profesor la catedra de Paleografie română dela Şcoala de Archivistică din Bucureşti, din 1934. E funcţionar la Arhivele Statului din Bucureşti din 1923 iar din 1931 arhivar-subdirector la aceiaş instituţie.

In 1928 a obţinut pentru lucrările sale din partea Academiei Române premiul Adamachi.

Are o întinsă activitate publicistică, colaborând la o serie de reviste, ca : Viaţa Românească, Arhiva Românească, Arhivele Olteniei, Studii Italiene, Revista Istorică, Revista Arhivelor, Artă şi Tehnică grafică, etc.

Din lucrările tipărite cu începere din 1927 se constată o continuă activitate, caracterizată în special prin publicaţii de documente inedite.

In afară de „Inceputuri Edilitare", în colaborare cu Horia Oprescu şi I. Vîrtosu, „Aşezămintele Brâncoveneşti" şi „1821,

Fapte şi Date noui", lucrări de peste 200 pagini, celelalte publicaţiuni sunt de proporţii mai mici : „I. Heliade Rădulescu. Acte şi Scrisori", 101 p., „Scrisori inedite ale lui I. Heliade Rădulescu", p. 62, „Tudor Vladimirescu. Pagini de revoltă", p. 76, iar unele sunt broşuri şi mai mici şi chiar extrase din diferite reviste.

In aceste lucrări, documentele sunt publicate însoţite de scurte introduceri, unele chiar numai de câteva pagini. Documentele nu sunt interpretate, „folosite", în cadrul general al subiectului sau subiectelor la care se raportează. D-l Emil Vîrtosu le publică însoţindu-le în general cu explicaţii sumare.

In „1821. Date şi fapte noui" are o introducere de 36 pagini la un volum de documente de 250 pagini. Incercarea de-a interpreta aceste documente e interesantă. D-l Emil Vîrtosu explică materialul, îl interpretează în cadrul general al epocii, dovedind o bună metodă de lucru. Analiza programului refugiaţilor dela Braşov şi-a diverselor grupe de boeri, e urmărită cu multă pricepere, ajungând la rezultate preţioase pentru cunoaşterea acestei epoci.

La fel, în „Tudor Vladimirescu. Pagini de revoltă", 78 p. Intr'o introducere de 30 pagini, autorul parcurge o bună parte din viaţa lui Tudor Vladimirescu proectând lumini importante asupra lui din documentele pe care le publică în anexă. Faze în care se găsesc astăzi cercetările privitoare la istorie Românilor, reclamă pentru multă vreme încă : documentul. Pentru epoci întregi ne lipsesc documentele. Oricine lucrează în această direcţie, aduce un folos de nepreţuit istoriei noastre naţionale.

D-l Emil Vîrtosu are în această direcţie merite foarte mari. Are nu numai pregătirea temeinică pentru acest gen de activitate dar şi-o mare hărnicie pe care o dovedeşte cu prisosinţă în numeroasele sale publicaţiuni.

Pe baza pregătirii sale serioase şi-a lucrărilor publicate în domeniul paleografiei române, îl recomand călduros pentru definitivarea la catedra de Paleografie română.

Bucureşti, 19 Februarie 1941. *I. Hudiţă.*

125 — Nr. 67 din 21 Febr. 1941 către *Min. Educ. Naţ.* se propune definitivarea la catedră a d-lui prof. Em. Vîrtosu, în baza recomandării unanime a consiliului profesoral.

126. — Min. Cult. Naţ. Nr. 36.808 din 21 Febr. 1941, face cunoscut că prin decretul Nr. 346 din 17 Febr. 1941 d-l Alexandru Elian a fost numit profesor defitiniv la catedra de Paleografie medie şi neo-greacă, pe data de 1 Nov. 1940.

127. — *Min. Cult. Naţ.* Nr. 64.562 din 31 Mart. 1941, face cunoscut că prin decretul Nr. 710 din 21 Mart. 1941, d-l Emil Vîrtosu a fost numit profesor definitiv la catedra de Paleografie română şi limba textelor, pe data de 1 Nov. 1940.

128. — *Min. Cult. Naţ.* Nr. 76.721 din 14 April 1941 : „Avem onoare a vă face cunoscut că prin decretul Nr. 958/941 D-na Maria Holban, profesoară

de Paleografie latină la Şcoala de Arhivistică din Bucureşti, se definitivează la catedra pe care o ocupă, pe data de 10 Iunie 1931, când avea 5 ani de funcţionare, rectificându-se în acest sens Decretul Nr. 3770 din 12 Noemvrie 1940, prin care D-ra Maria Holban a fost definitivată pe data de 1 Noemvrie 1940. Această definitivare se face fără drept de salariu în plus pe intervalul dela 23 Noemvrie 1926 până la 1 Noemvrie 1940.

p. Ministru. *V. Mihăilescu.*

p. Director, *Const. Săvulescu*".

129. — *Min. Cult. Naţ.* Nr. 78.562 din 21 Iulie 1941, face cunoscut că potrivit avizului Contenciosului No. 507/941, Ministerul recunoaşte D-rei Maria Holban, profesoară, dreptul la prima gradaţie pe ziua de 1 Aprilie 1937, iar dreptul la a II-a gradaţie pe ziua de 1 Aprilie 1942.

INFORMAŢII

1. **Cronica Şcoalei (1 Sept. 1941—31 Aug. 1942).**

— *Min. Cult. Nat.* Nr. 196.800 din 2 Sept. 1941 (circ. Nr. 49), contra desordinelor împotriva Evreilor comise de legionari.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 195.865 din 3 Sept. 1941 (circul. Nr. 50 , pentru colectarea fierului vechiu.

— Cu Nr. 283 din 4 Sept. 1941, Aurel Dănau, Marian Milcescu, I. Vârgolici şi Gh. Schnell, funcţionari de arhive administrative, cu mai puţin de 8 clase secundare, cer să urmeze cursurile şcoalei. Nu se pot primi până la reglementarea şcoalei.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 194.963 din 4 Sept. 1941 (circul. Nr. 51), anunţă condamnarea şi exmatricularea din toate şcoalele superioare din ţară a studentului Ştefan Dosoftei.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 162.525 din 5 Sept. 1941, pentru abrogarea art. 16 din decretul lege Nr. 3655 din 23 Oct. 1940, prin legea Nr. 692 din 30 Iulie 1941, care înlătură reţinerea de 50% din salariul profesorilor care exercită profesiuni libere.

— *Min. Cult. Nat.* Nr. 206.960 din 12 Sept. 1941, cu cererea pentru propuneri de taxe şcolare pe anul în curs. Cu Nr. 287 din 13 Sept. 1941, se raspunde că nu sunt taxe la şcoala noastră.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 209 .410 din 13 Sept. 1941 (circul. Nr. 52), se cer informaţii de cum s'a executat munca de folos obştesc. Se răspunde cu Nr. 289 din 15 Sept. 1941.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 209.833 din 13 Sept. 1941, se cere numărul burselor de care avem nevoie şi cuantumul lor. Se răspunde cu Nr. 290 din 15 Sept. 1941, cerându-se 12 burse a 1600 lei lunar pe timp de 10 luni.

Min. Cult. Naţ. Nr. 208.103 din 17 Sept. 1941 (circul. Nr. 54), cu rugămintea ca membrele corpului didactic şi soţiile profesorilor să împletească flanele, ciorapi şi mânuşi de lână pentru soldaţii de pe front.

— *Casa corp. didactic.* Nr. 27.254 din 17 Sept. 1941, aduce la cunoştinţă normele după care se acordă imprumuturi membrilor ei.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 213.235 din 23 Septem. 1941 (circul. Nr. 56), prin care se lasă la aprecierea decanatelor şi directoratelor menţinerea burselor şi scutirilor de taxe acordate studenţilor refugiaţi.

— *Min. Cult. Naţ.* No. 218.052 din 23 Sept. 1941 (circul. Nr. 55), pentru procedeele de urmat în şcoalele unde sunt instalate spitale militare.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 222.139 din 23 Sept. 1941, cu indicarea examinatorilor din sesiunea de toamnă în lipsa titularilor.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 221.993 din 24 Sept. 1941 (circul. Nr. 60) cu fixarea taxelor studenţeşti : 2500 lei anual înscriere şi o taxă variabilă, până la maximum împreună 6000 lei.

— *Min. Cult. Naț.* Nr. 222.092 din 24 Sept. 1941 (circul. Nr. 58), pentru studenții mobilizați, care se pot prezenta la examene până la 1 Dec.

— *Proces-verbal Nr. 1* din 26 Sept. 1941. Consiliul profesoral fixează examenele din sesiunea de toamnă și ,,după informațiile căpătate, ia act cu părere de rău de hotărîrea luată de minister ca să desființeze școala și hotărăște să protesteze pe căile legale împotriva acestui fapt întrucât nicio instituție din țară nu poate împlini rolul funcțional al Școalei de Arhivistică".

Nr. 303 din 30 Sept. 1941. Se fixează și publică datele examenelor din sesiunea de toamnă.

— *Min. Cult. Naț.* Nr. 232.036 din 1 Oct. 1941 (circul. Nr. 62), se cere statistica studenților refugiați din Ardealul cedat și al celor lipsiți de îmbrăcăminte pentru a fi înaintat Comitetului de patronaj al Femeilor Române. Se răspunde cu Nr. 307 din 6 Oct., că nu avem decât unul : d. Alexandru Husar.

— *Min. Cult. Naț.* Nr. 224.440 R. din 3 Oct. 1941, făcându-se cunoscut că s'a înființat la minister un *Birou al refugiaților.*

— *Min. Cult. Naț.* Nr. 235.115 din 4 Oct. 1941 (circul. Nr. 63), făcându-se cunoscut că, potrivit hotărîrii Consiliului de Miniștri, Consiliul de Patronaj al operelor sociale este organ de Stat.

— *Min. Cult. Naț.* Nr. 237.366 din 7 Oct. 1941 (circul. Nr. 64), cu norme pentru înscrierea și ținerea examenelor pentru studenții basarabeni și bucovineni rămași sub ocupație.

— *Min. Cult. Naț.* Nr. 242.317 din 10 Oct. 1941, circul. Nr. 65), cu privire la studenții refugiați fără părinți, care au precădere la scutirile de taxe.

— *Min. Cult. Naț.* Nr. 233.407 din 11 Oct. 1941 (circul. Nr. 66), prin care se cere membrilor corpului didadctic să activeze în calitate de comandanți premilitari în locul comandanților mobilizați. Ședințele se plătesc.

— Legea Nr. 922 din 17 Oct. 1941 pentru desființarea școalei. (v. *Hrisovul*, I (1941) p. 533—535).

— *Min. Cult. Naț.* Nr. 232.939 din 17 Oct. 1941 (circul. Nr. 67), arătând că suspendarea examenelor obligatorii se referă numai la studenții mobilizați.

— *Min. Cult. Naț.* Nr. 240.053 din 17 Oct. 1941 (circul. Nr. 68) cu menținerea sesiunei de examene din Ianuarie 1942 pentru studenții mobilizați sau demobilizați.

— *Min. Cult. Naț.* Nr. 181.363 din 18 Oct. 1941 (circul. Nr. 70). Se cer lucrările propuse pentru planul general economic.

— *Min. Cult. Naț.* Nr. 241.984 din 20 Oct. 1941, cu lămuriri privitoare la aplicarea legii Nr. 870 din 3 Oct. 1941, referitoare la *organizarea tineretului român.*

— *Min. Cult. Naț.* Nr. 245.897 din 22 Oct. 1941, privitoare la alcătuirea inventarului și a foii schimburilor.

— *Casa corp. didactic.* Nr. 31.189 din 24 Oct. 1941, anunță procedura de urmat pentru reținerea de 5 % din salariul brutto, pentru constituirea fondului de asigurare conform decretului din 12 Oct. 1941.

— *Proces-verbal Nr.* 2 din 31 Oct. 1941. Consiliul încheie situația examenelor din sesiunea Octomvrie; pentru studenții mobilizați examenele se vor ținea și în Noemvrie. Dispune să nu se mai dea certificate de absolvire ci numai copii de pe foaia matricolă, cu mențiunea că mai este de dat examenul de diplomă. Ia act de decretul-lege de desființare a școalei și ,,consideră faptul ca o mare greșală și este lipsit de motiv, acum după 17 ani de rodnică activitate. Pregătirea arhiviștilor, a bibliotecarilor, experților grafici, conservatorilor de muzee și a tuturor doritorlor de a aprofunda disciplinele auxiliare ale istoriei, înseamnă să rămână iarăși la buna întâmplare". Propuneri de încadrare a profe-

sorilor. Reînfiinţarea este necesară. ,,Azi ,când se tinde la îndrumarea învăţământului în domeniul practic constatăm că se pune capăt activităţii unicei şcoale româneşti cu caracter practic în domeniul ştiinţelor umaniste".

— Nr. 348 din 18 Nov. 1941 către Min. Cult. Naţ. să admită continuarea cursurilor de lichidare cu an. II de studii la şcoală. ,,Prin această măsură se poate lucra în mediul cel mai potrivit specialităţii, iar cursurile Facultăţii de Litere nu vor fi turburate cu specialităţi neobişnuite acolo".

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 280.361 din 21 Nov. 1941 : ,,până la încadrarea profesorilor dela Şcoala de Arhivistică, desfiinţată prin Decretul-lege din 17 Oct. 1941, Ministerul dispune ca până la noui dispoziţii, profesorii titulari dela şcoala desfiinţată să continue cursurile respective cu studenţii din anul II ai Şcoalei de Arhivistică, pe lângă Facultatea de Filosofie şi Litere din Bucureşti.

p. Ministru, *V. Mihăilescu.* p. Director. *Const. Săvulescu*".

— *Proces-verbal Nr. 3* din 22 Nov. 1941. Consiliul deleagă pe directorul şcoalei ,,să ia contact cu d-l decan al Facultăţii de Litere spre a dispune să se facă mai departe cursurile în sălile şcoalei sub controlul acelei facultăţi. De altfel credem că în scurtă vreme şcoala va fi reînfiinţată".

— *Min. Finanţelor.* Imprumutul Reîntregirei din 1941. Chitanţa provizorie Nr. 540.604, prin care personalul didactic şi administrativ subscrie suma de 74.800 lei, în valoare nominală 85.000 lei, reprezentând salariul pe luna Oct. 1941. Se face cunoscut şi ministerului cu Nr. 441 din 29 Nov. 1941.

— Nr. 346 din 17 Nov. 1941 către *Min. Cult. Naţ.*, memoriu pentru reînfiinţarea şcoalei.

Domnule Ministru,

S'a împlinit o lună de zile de când Şcoala de Arhivistică a fost desfiinţată prin legea Nr. 922 din 17 Oct. a. c. Până acum nu s'a luat nicio dispoziţie nici asupra soartei elevilor ei, cu privire specială în organizarea arhivelor, bibliotecilor şi a expertizelor de pe lângă instanţele judecătoreşti, nici cu privire la profesorii, cari nu ştiu încă nici unde nici cum îşi vor începe cursurile şi îndatoririle lor speciale. Dealtfel legea amintită nu prevede decât continuarea cursurilor eleviilor din anul II în cadrul Facultăţii de Litere, care n'a anunţat până acum nicio modalitate de frecvenţă şi cursuri arhivistico-paleografice, dar nu are nicio prevedere cu privire la diplomele absolvenţilor pe de o parte şi nici nu se arată pe de alta cine urmează să facă pregătirea specială a bibliotecarilor şi arhivarilor de acum înainte. Ori un Stat, oricât de puţin civilizat, nu poate lăsa această pregătire la buna întâmplare, pregătire pe care Şcoala de Arhivistică o săvârşia de 17 ani, cu cele mai bune roade. Funcţional cel puţin această şcoală nu trebuia desfiinţată.

Pentru viitor se pune întrebarea chiar pentru Arhivele Statului care, în conformitate cu art. 11 din legea lor de organizare, trebue să-şi recruteze personalul dintre absolvenţii acestei şcoale sau ai celor similare din străinătate. Deasemenea organizarea bibliotecilor şi înscrierea la tribunale în listele de experţi grafici au câştigat totdeauna în prestigiu când au putut folosi practica elevilor noştri.

Pentru motivele de mai sus, cum şi pentru cele invocate de noi în memoriul prezentat la 30 Mai 1941 sub Nr. 174, credem, Domnule Ministru, că e cazul să se revină asupra măsurii luate prin legea de mai sus, de d-l General Radu Rosetti fostul ministru al Culturii Naţionale, care a desfiinţat o fiindcă aşa a vroit ,deoarece ne este imposibil să găsim vreo motivare în expunerea de motive ce o însoţeşte.

O şcoală umanistică de caracterul cel mai practic posibil, credem, Domnule Ministru, că se poate reorganiza spre a corespunde tuturor cerinţelor actuale, dar în nici un caz nu poate fi desfiinţată. Deaceea venim la D-voastră cu cea mai deplină încredere şi Vă rugăm să binevoiţi a dispune să se revină asupra măsurii luate şi să hotărîţi reorganizarea şcoalei printr'o nouă lege.

Vă asigurăm, Domnule Ministru, că nu facem acest apel pentru interesele noastre ca profesori. Noi am ştiut ani de zile să lucrăm absolut gratuit, cu cele mai bune serii dintre elevii noştri şi să facem ca spiritul şcoalei să fie nu numai admirat dar şi invidiat. O facem însă pentru disciplinele înseşi pe care le cultivăm şi cărora le suntem devotaţi prin muncă şi pregătire şi pentru aceia dintre elevii noştri, cei mai mulţi cu studii universitare terminate, care înţeleg totuşi să-şi desăvârşiască pregătirea lor specială şi cu aceea ce Universitatea nu le-a putut da în domeniul practic. Prin chemarea sa şcoala noastră corespunde cum nu se poate mai bine la aceea ce întrevede însuşi vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, domnul profesor Mihai Antonescu, prin cuvintele exprimate la deschiderea anului universitar : ,,Trebue să facem şcoală românească după geniul nostru naţional, pentru realizarea românească, întemeind ştiinţa autohtonă a gândului românesc şi a vieţii româneşti". Ori scopul nostru primordial şi final este tocmai cercetarea, studierea şi difuzarea critică a izvoarelor istorice naţionale, pregătind în acelaş timp pe cei mai devotaţi conservator ai lor.

Primiţi, Vă rugăm Domnule Ministru, asigurarea întregului nostru devotament.

Prof. A. Sacerdoţeanu.

Nr. 1112 din 2 Dec. 1941 către Decan. Fac. de Litere din Bucureşti, arătându se care sunt profesorii definitivi ai şcoalei şi ce cursuri mai trebue predate pentru lichidarea an. II, care s'ar putea face cu foştii profesori suplinitori ai şcoalei. ,,Deasemenea, dacă lucrările de secretariat privitoare la lichidarea acestei şcoale ,care dealtfel credem că se va reînfiinţa, nu pot fi săvârşide de personalul Dv., vă rugăm să propuneţi Ministerului să ni se dea delegaţie tot nouă în forma ce veţi crede de cuviinţă. Credem că şi cursurile ar putea să fie ţinute tot în sălile fostei şcoale, unde se găseşte şi tot materialul didactic necesar, după cum aţi făcut propunerea şi Dv."

Proces-verbal Nr. 4 din 2 Dec. 1941. Consiliul hotăreşte începerea cursurilor pentru Miercuri 8 Dec. cu profesorii titulari. Pentru cursurile fără titulari se va cere avizul Facultăţii de litere.

Nr. 455 din 10 Dec. 1941, către *Min. Cult. Naţ.* : ,,Prin Decretul-lege din 17 Oct. a.c., între altele a fost desfiinţată şi Şcoala de Arhivistică din Bucureşti, care avea o mare chemare în privinţa pregătirii personalului din biblioteci, arhive, muzee şi experţi grafici pe lângă tribunale. Motivele care face necesară existenţa acestei şcoale am avut onoarea să le arătăm în memoriul înnaintat sub Nr. 174 din 30 Mai şi Nr. 346 din 17 Nov. a. c.

,,In consecinţă, vă rugăm să binevoiţi a dispune să se reînfiinţeze această şcoală absolut necesară studiilor istorice româneşti, pentru care faptă veţi fi, Domnule Ministru, ctitorul unei mari opere a înfăptuirilor româneşti. *Prof. A. Sacerdoteanu*".

— Nr. 459 508 din 13 Dec. 1941, scrisoarea şcoalei către diferite personalităţi, cu rugămintea să ne comunice părerea asupra utilităţii sau neutilităţii existenţei ei. v. *Alt cuvânt preliminar* la acest volum p. 6).

Min. Cult. Naţ. Nr. 305.007 din 15 Dec. 1941 căre Fac. de Litere Buc., înregistrată la Fac., sub Nr. 3977/19 Dec. 1941 şi transmisă şcoalei în original ·

,,Ca urmare la adresa D-v Nr. 3817/941.

,,Avem onoarea a vă face cunoscut următoarele, privind Şcoala de Arhivistică :

,,Profesorii titulari ai Şcoalei continuă să facă cursurile cu studenţii anului II.

,,La catedrele vacante vor continua să funcţioneze foştii profesori, care au suplinit în anul trecut.

,,Lucrările de secretariat vor fi îndeplinite de fostul personal al Şcoalei, iar cursurile se vor ţine în fostul local.

p. Ministru, **V. Mihăilescu.** p. Director, *Const. Săvulescu*".

— Nr. 536 din 17 Dec. 1941 către Min. Cult. Naţ. cu cererea d. prof. Al. Elian pentru acordarea primei gradaţii.

— Nr. 569 din 20 Dec. 1941, d. C. Andreescu cere suplinirea catedrei de Instituţii vechi româneşti şi dreptul vechiu românesc. Consiliul o aprobă la 29 Dec. 1941.

— Nr. 570 din 24 Dec. 1941, se trimite d-lui Enric Oteteleşanu vol. I din Hrisovul.

— Nr. 571 din 24 Dec. 1941, convocarea Consiliului profesoral pentru 29 Dec. 1941.

— *Proces-verbal* Nr. 5 din 29 Dec. 1941. Consiliul recomandă suplinitori la catedrele fără titulari, pe d. Al. Elian şi Const. Andreescu.

Nr. 573 din 29 Dec. 1941, către *Min. Cult. Naţ.*

,Ca urmare a adresei Dv. Nr. 305.007 941, avem onoare a anunţa că în anul trecut au fost suplinitori la această şcoală următorii profesori :

1. ,,Damian Bogdan, la catedra de Paleografie slavă şi limba textelor.
2. ,,Maria Dumitrescu, la catedra de Bibliografie, biblioteconomie şi bibliologie.
3. ,,Elena Bogdanovici, la catedra de Expertiza grafică şi grafologie.
4. ,,Emil Condurachi, la catedra de Arhivistică, sigilografie şi heraldică.
5. ,,D-l Dan Simonescu a suplinit catedra de Izvoarele istoriei Românilor ; în momentul de faţă d-sa fiind numit suplinitor la o catedră a Facultăţii de litere din Iaşi, consiliul a recomandat cu suplinirea pe d l Al. Elian, profesor titular la această şcoală.
6. ,,In acelaşi timp avem onoare a anunţa că la catedra de Instituţii vechi româneşti şi Vechiul drept românesc, nu a fost suplinitor în anul trecut. Deoarece cursurile trebue lichidate consiliul a recomandat la suplinirea acestei catedre pe d-l Const. Andreescu, doctor în litere.

,,In consecinţă, vă rugăm să binevoiţi a dispune aprobarea recomandărilor de mai sus, dându-se în acelaşi timp şi ordinul de plată a salariilor şi diurnelor înscrise în buget pentru respectivele catedre, pe data de 1 Ian. 1942.

Director, *A. Sacerdoţeanu.*

— *Min. Cult. Nat.* Nr. 313.260 941 din 5 Ian. 1942, recunoaşte dreptul la I-a gradaţie d-lui prof. Al. Elian.

— Nr. 3 din 8 Ian. 1942, convocarea consiliului profesoral pentru 10 Ian. 1942.

Proces-verbal Nr. 6 din 10 Ian. 1942 Consiliul fixează orariul pe anul în curs şi propune modificări de titulaturi la câteva catedre.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 317.832 din 12 Ian. 1942 prin care face cunoscută încadrarea d-lui prof. I. Hudiţă dela Şcoala de Arhivistică desfiinţată, în calitate de conferenţiar definitiv la catedra de Istoria Universală dela Facultatea de Litere din Bucureşti.

La 12 Ian. 1942 se anunţă reînceperea cursurilor pe data de 14 Ian.

— Nr. 12 din 14 Ian. 1942, se liberează d-lui Ioan Patriche certificat constatator că i s'a liberat un alt certificat de absolvire cu Nr. 753 din 4 Iulie 1929, pe care l-a pierdut.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 318.545 din 21 Ian. 1942, se trimite viza de plata salariului profesorilor suplinitori D. Bogdan, M. Dumitrescu, E. Bogdanovici, Al. Elian, Em. Condurachi şi C. Andreescu.

— *Casa Corpului Didactic.* Nr. 3755 din 10 Febr. 1942 trimite instrucţiuni asupra modului de reţinere a primei de 5% asigurare.

— Nr. 28 din 19 Febr. 1942, profesorii sunt invitaţi să ia parte la înhumarea decedatului coleg H. Stahl.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 53.481 din 18 Martie 1942, cere să se alcătuiască state separate pentru gradaţia I-a a D-rei Maria Holban pe timpul 1 Nov. 1940—31 Martie 1942. Cu Nr. 32 din 26 Martie 1942, se înaintează statele cerute.

— Nr. 37 din 28 Mart. 1942 se cere Min. Cult. Naţ., direcţia MONT, mobilizarea pentru lucru a d-lui prof. I. Hudiţă.

— Nr. 38 din 30 Martie şi 46 din 25 Aprilie 1942, d-l I. Şucu cere susţinerea examenului de diplomă. Cu Nr. 46 din 25 Aprilie 1942 se înaintează d-lui prof. Al. Elian lucrarea pentru referat.

— *Casa Corp Didactic* cu Nr. 9716 din 9 April 1942 trimite alte instrucţiuni cu privire la reţinerea cotei 5% asigurări.

— *Min. Cult. Naţ.* dir. Contab. cu Nr. 75.500 din 18 Aprilie 1942 trimite instrucţiuni pentru aplicarea noului buget.

— Nr. 44 din 18 April 1942, convocarea consiliului pentru diferite chestiuni între care publicaţiile şi regulamentul şcoalei.

— *Proces-verbal Nr.* 7 din 22 April 1942. Consiliul hotărăşte închiderea cursurilor la 31 Mai, admite examene de diplomă pentru restanţieri până în toamna anului 1942 şi prezentarea la diplomă a d-nei Aurelia Comănescu. D. A. Sacerdoţeanu e delegat cu suplinirea cursului de bibliologie. Până la 15 Mai urmează să se dea sugestii cu privire la organizarea şi programa şcoalei. Pentru *Carnetul studentului* se vor da, până la 10 Sept., bibliografia adăugită şi lexicul tehnic al specialităţilor. Colaborarea la *Hrisovul* trebue dată până la 25 Mai.

— *Min. Cult. Naţ.* dir· Contab. cu Nr. 86.753 din 27 Apr. 1942, înştiinţează şcoala că are prevedere bugetară pentru cheltuieli de materiale în sumă de 200.000 lei, efectiv 180.000 lei.

— Nr. 49 din 4 Mai 1942 se cere Min. Cult. Naţ. plata salariului prevăzut în buget pentru prof. suplinitori C. Andreescu, D. Bogdan şi E. Bogdanovici, plătiţi cu diurnă până în Martie 1942.

— Nr. 54 din 18 Mai 1942, d-l prof. Al. Elian cere motivarea absenţei dela 27 April 1942 făcută din cauză la boală.

— Nr. 55 din 19 Mai 1942, cerfiticat d-lui prof. Al. Elian asupra situaţiei sale în învăţământ.

— *Min. Cult. Naţ.* Dir. Contab. cu Nr. 106.000 din 20 Mai 1942, trimite instrucţiuni pentru reţinerea cotei de 5% asigurare.

— Nr. 59 din 26 Mai 1942 se cere Min. Cult. Naţ. încadrarea prof. A. Sacerdoţeanu, Em. Vîrtosu, M. Holban şi Al. Elian la catedrele avute sau modificate în titulatură după noua lege a învăţământului superior.

— Nr. 60 din 26 Mai 1942 se cere Min. Cult. Naţ. publicarea pentru ocupare a următoarelor catedre vacante, toate cu prevedere bugetară. : Istoria vechiului drept românesc şi Instituţii vechi româneşti, 2. Numismatica şi Arheologia medie şi modernă generală şi română. 3. Paleografia slavă şi limba textelor, 4. Sigilografia, heraldica şi genealogia. 5. Bibliografia, biblioteconomia şi bibliologia. 6. Izvoarele interne şi externe ale istoriei Românilor. 7. Expertiza grafică şi grafologia.

— Nr. 62 din 27 Mai 1942 se convoacă consiliul pentru 29 Mai, la ordinea de zi, între altele, publicaţiile şcoalei şi programa analitică.

— *Proces-verbal Nr. 8* din 29 Mai 1942. Consiliul fixează data examenelor din sesiunea Iunie. Datele cerute prin procesul verbal din 22 Aprilie neobţinându-se, urmează să fie prezentate până la 10 Iunie. Se fixează comisia pentru examenul de diplomă al d. Ion I. Şucu. Se expediază telegrame de mulţumire reîntemeietorilor şcoalei.

Nr. 65 din 29 Mai 1942 către Min. Cult. Naţ. cerându-se plata salariului de suplinitor pentru d. prof. I. Hudiţă.

— Nr. 66 din 30 Mai 1942. Telegramă către Conducătorul Statului mulţumind pentru reînfiinţarea şcoalei.

— Nr. 67 din 30 Iunie 1942. Idem. către Vicepreşedintele Consiliului, prof. M. Antonescu.

— Nr. 68 din 30 Mai 1942, idem către prof. I. Petrovici, Ministrul Culturii Naţionale.

— Publicarea unor catedre vacante.

Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor. In conformitate cu dispoziţiile art. 61, 62 şi 63 din legea Nr. 386, privitoare la organizarea învăţământului superior, se publică vacante, în vederea chemării restrânse sau prin transferare, următoarele catedre şi conferinţe :

Dela Şcoala de Arhivistică din Bucureşti.

Catedra de istoria vechiului drept românesc şi instituţii vechi româneşti.

Catedra de numismatică şi arheologie medie şi modernă generală şi română.

Catedra de paleografie slavă şi limba textelor.

Nr. 111.683 942.

Mon. Ofic., p. I, Nr. 124 din 31 Mai 1942, p. 4583—4584 ; cf. şi Nr. 139 din 18 Iunie 1942, p. 5033).

— Nr. 69 din 1 Iunie 1942 către Min. Cult. Naţ. însoţită de cererea şi memoriul prof. A. Sacerdoţeanu pentru numirea Comisiei de echivalare în conformitate cu noua lege a învăţământului superior.

— Nr. 71 din 1 Iunie 1942, către Min. Cult. Naţ. pentru menţinerea d-rei Eleonora Isopescu la bibliotecă până la terminarea organizării ei.

— Nr. 73 din 2 Iunie 1942. Se convoacă consiliul profesoral pentru 4 Iunie spre a numi comisiile în vederea chemării la catedrele vacante.

— Nr. 74 din 3 Iunie 1942, d. Brânduş V. Iorgulescu cere aprobarea tezei de diplomă la expertiza grafică despre *Scrisul inorganizat şi desorganizat.*

— *Proces verbal, Nr. 9* din 4 Iunie 1942. Consiliul fixează comisiile pentru chemare la catedrele vacante : 1. *Instituţii vechi româneşti şi vechiul drept românesc* : A. Sacerdoţeanu, Em. Vîrtosu şi Maria Holban ; 2. *Numismatica şi arheologia medie şi modernă generală şi română* : Maria Holban, A. Sacerdoţeanu şi Al. Elian ; 3. *Paleografia slavă şi limba textelor* : Em. Vîrtosu, Al. Elian şi A. Sacerdoţeanu.

— Nr. 77 din 4 Iunie 1942 către Min. Cult. Naţ. cu propunerile de comisii pentru recrutarea profesorilor la catedrele vacante.

— Nr. 79 din 5 Iunie 1942, decizia prin care d. I. C. Dobrescu este delegat să împlinească funcţia de secretar al şcoalei pe timpul mobilizării d-lui G. Vlăsceanu.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 116.109 din 5 Iunie 1942 numeşte preşedinţii comisiilor instituite pentru recrutarea profesorilor la catedrele vacante.

— Nr. 80—87 din 5 Iunie 1942 către profesorii definitivi Al. Elian, A Sacerdoţeanu, Em. Vîrtosu şi M. Holban încunoştinţându-i că fac parte din comisiile instituite pentru recrutarea de profesori la catedrele publicate vacante.

— Nr. 89 din 6 Iunie 1942 se depune procesul-verbal al comisiei instituită pentru transferare la catedra de Vechiul drept românesc şi Instituţii vechi româneşti.

— Nr. 92 din 8 Iunie 1942 Procesul-verbal al comisiei instituită, pentru transferare la catedra de Paleografie slavă şi limba textelor.

— Nr. 93 din 9 Iunie 1942, Procesul-verbal al comisiei instituită pentru transferare la catedra de Arheologie medie şi modernă generală şi română şi numismatică.

— Nr. 94 din 9 Iunie 1942 se convoacă consiliul pentru ora 11 spre a discuta procesele verbale ale comisiilor de transferare.

— *Proces-verbal Nr. 10* din 9 Iunie 1942. Consiliul ia act de lucrările comisiilor instituite pentru transferare la catedrele vacante şi constatând că nu este cazul, dispune să se continue pentru chemare conform art. 64 din legea învăţământului superior.

— Nr. 95 din 9 Iunie către Min. Cult. Naţ. arătându-se că nu au avut loc propuneri de transferare şi urmează să completeze comisiile pentru chemare largă.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 120.796 din 12 Iunie 1942, completează comisiile pentru chemare largă cu d-nii prof. Gh. Brătianu şi I. Minea la catedra de Vechiul drept românesc şi Instituţii vechi româneşti ; Silviu Dragomir şi St. Ciobanu la catedra de Paleografia slavă şi limba textelor ; I. Andrieşescu şi R. Vulpe la catedra de Numismatică şi Arheologie medie şi modernă generală şi română.

— Nr. 98 118 din 13 Iunie 1942, sunt anunţaţi membrii comisiilor să ia parte la şedinţele respective, la 16 Iunie pentru Vechiul drept românesc şi Instituţii vechi româneşti, la 17 Iunie pentru Paleografia slavă şi limba textelor şi la 19 Iunie la Numismatica şi Arheologia medie şi modernă generală şi română.

— Nr. 120 din 16 Iunie 1942, referatul d-lui prof. Al. Elian asupra lucrarii de diplomă prezentate de d. I. I. Şucu :

,,Lucrarea D-lui I. Şucu, Contribuţiuni la istoricul schitului Goleşti din jud. Muscel prezentată ca lucrare de diplomă la Izvoarele Istoriei Românilor, cuprinde în primul rând o înfăţişare a situarii şi a arhitecturii schitului. Urmează, apoi, un istoric, pe cât se poate, complect al schitului, dela întemeierea lui — stabilită pe o discuţie interesantă a izvoarelor — până în secolul trecut, la care se adaogă date asupra averii mişcătoare şi nemişcătoare a schitului. Lucrarea se încheie cu o genealogie a Piscupeştilor, familie coborîtoare din ctitorul Grigorie, fost episcop al Buzăului. La aceste Contribuţiuni, care numără 46 file, se adaugă o bogată Anéxă de documente, relative la istoricul schitului, cărora li se alatură şi 6 (şase) fotografii ale exteriorului schitului, luate, probabil, de candidat.

,,Lucrarea — cu inevitabilele stângăcii ale începătorilor — cuprinde însă şi date preţioase, bazate, în cea mai mare parte, pe materiale inedite, din Arhivele Statului din Bucureşti, a căror publicare mi se pare binevenită. Sunt, dar de părere să se admită lucrarea pentru examenul oral".

1. VI. 42. *Alexandru Elian.*

— Nr. 121 din 16 Iunie 1942, convocarea comisiei pentru examenul de diplomă al d. I. I. Şucu, la 25 Iunie, ora 6. d. a.

Nr. 122 din 17 Iunie 1942 referatul comisiei pentru chemarea d-lui Const. Andreescu la catedra de Vechiul drept românesc şi Instituţii vechi româneşti.

— Nr. 123 din 18 Iunie 1942 referatul comisiei pentru chemarea d-lui Damian P. Bogdan la catedra de Paleografie slavă şi limba textelor.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 125.245 din 20 Iunie 1942, face ştiut că D-l Ministru I. Petrovici a pus la dispoziţia şcoalei suma de 1.000.000 lei pentru procurare de aparate din Germania necesare laboratoarelor.

— Nr. 124 din 20 Iunie 1942, referatul comisiei pentru chemarea d-lui Em. Condurachi la catedra de Numismatică şi Arheologie medie şi modernă, generală şi română.

— Nr. 126 din 20 Iunie 1942 se convoacă consiliul pentru discutarea referatelor de recomandare la catedrele vacante, pentru 22 Iunie.

— Nr. 127 din 22 Iunie 1942, către Min. Cult. Naţ. înaintându-se cererea şi memoriul d-lui Em. Vîrtosu, pentru echivalarea în salariu cu profesorii agregaţi.

— *Proces-verbal Nr. 11* din 22 Iunie 1942. Consiliul luând cunoştinţă de recomandările făcute de comisiile instituite pentru chemare, la catedrele vacante se pronunţă în unanimitate pentru: 1. d. *Const. Andreescu* la Vechiul drept românesc şi instituţii vechi româneşti; 2. d. *Damian P. Bogdan* la Paleografia *slavă şi limba textelor*, 3. d. *Em. Condurachi* la Numismatică şi Arheologia medie şi modernă generală şi română.

— Nr. 131 din 22 Iunie 1942 către Rectoratul Universităţii din Bucureşti înaintându-se dosarele lucrărilor comisiilor pentru chemare largă la catedrele vacante.

— *Min. Cult. Naţ.* Decret No. 1820 (*Mon. Ofic.* No. 144 din 24 Iunie 1942, p. 5188 pentru numirea directorilor la şcoalele speciale, între care A. Sacerdoţeanu este numit la Şcoala de Arhivistică din Bucureşti.

Nr. 132 din 24 Iunie 1942, către Min. Cult. Naţ. cu cererea şi memoriul D-rei Maria Holban pentru echivalarea în salariu cu profesorii agregaţi.

— Nr. 133 din 24 Iunie 1942, idem pentru d l Al. Elian.

Nr. 136 din 24 Iunie 1942, convocarea consiliului profesoral la 26 Iunie, pentru: 1. Incheierea situaţiei şcolare, 2. Propuneri pentru regulament, 3. Recomandarea lucrărilor şi aparatelor pentru înzestrarea bibliotecei şi laboratorului.

Institutul g neral de asigurare, economie, credit şi asistenţă al funcţionarilor şi pensionarilor publici, Nr. 2976 din 25 Iunie 1942, pentru reţinerea de 5% la funcţionarii cumularzi pe timpul dela 1 Oct. 1941 1 Mai 1942.

Min. Cult. Naţ. Nr. 126.978 din 26 Iunie 1942 (circulara Nr. 10.) cu îndemn pentru studenţi de a face practica aeromodelismului şi planorismului ca muncă de război.

Min. Cult. Nat. Nr. 130.960 din 26 Iunie 1942 circulara Nr. 103) pentru încetarea lucrărilor care comportă rezolvarea prin consilii între 1 Iulie 1 Oct.

— *Proces-verbal Nr. 12* din 26 Iunie 1942. Consiliul încheie situaţia examenelor din sesiunea Iunie. Se amână darea referinţelor privitoare la regulament până la 15 Iul'e; se deleagă în comisia de redactare d. C. Andreescu, Em. Condurachi şi Al. Elian [S a lucrat de C. Andreescu şi A. Sacerdoţeanu]. Listele de cărţi şi aparate se vor da până la 10 Iulie.

Sub Nr. 137 din 30 Iunie 1942 se înregistrează convocarea d lui A. Sacerdoţeanu la Senatul Universitar pentru 30 Iunie 1942, spre a discuta propunerile de chemare la catedrele vacante.

Nr. 141 din 30 Iunie 1942 către Monitorul Oficial pentru tiparirea vol. II din *Hrisovul.*

— Nr. 142 din 3 Iulie 1942 către Min. Cult. Naţ., pentru a interveni la Mon. Ofic. în acelaş scop.

Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor. Direcţiunea învăţământului superior, publică în *Mon. Ofic.* Nr. 154 din 6 Iulie 1942, p. 5532 5534:

In conformitate cu dispoziţiunile art. 64, penultimul alineat din legea de organizare a învăţământului superior, se publica rapoartele Comisiilor de chemare la catedrele: 1. *Istoria vechiului drept românesc şi instituţii vechi româ-*

nești, 2. Paleografia slavă și limba textelor, și 3. *Numismatică și arheologie medie și modernă, generală și română,* vacante la Școala de Arhivistică din București.

— Nr. 135.428/942. Raport cu privire la ocuparea catedrei de Istoria vechiului drept românesc și instituții vechi românești dela Școala de Arhivistică.

D-l Constantin Andreescu, asistent la catedra de istoria universală a Universității din București, dela 1 Octomvrie 1940, a funcționat în aceiași calitate pe lângă catedra de istorie universală, pe urmă pe lângă cea de istorie medievală a Universității din Iași, încă din Octomvrie 1924.

D-sa este doctor în litere al Universității din București și a suplinit între anii 1932 1936 1937 cursul de istoria medievală a Universității din Iași, iar 1941—1942 catedra de istoria dreptului vechiu românesc dela Școala de Arhivistică din București.

Prin faptul că a fost timp de doi ani membru al Școalei Române din Franța și trimis pe urmă pentru cercetări de arhive la Paris de Fundația I. C. Brătianu, d-sa are astfel o pregătire îndelungată și serioasă în domeniul studiilor istorice.

Ea se dovedește printr'o serie de valoroase lucrări, printre care însemnăm : manualul de paleografie latină, singura lucrare de acest gen în limba noastră, cuprinzând și material documentar relativ la țările noastre ; La France et la politique orientale de Catherine II..., două studii publicate în Mélanges de l'Ecole roumaine en France, 1928 și 1930, întemeiate pe cercetări în Arhivele franceze.

In special pentru instituțiile vechi românești, care privesc catedra de istoria dreptului și instituțiile vechi românești dela Școala de Arhivistică din București, sunt de remarcat : Ștefăniță Lupu, domn al Moldovei (1659 1661 , în colaborare cu C. A. Stoide și Evoluția învățământului în Moldova și istoricul Liceului Național din Iași, Iași 1935. Studiul său despre o naționalitate ortodoxă, publicat în mai multe reviste române și străine, este o sinteză interesantă și originală a aspectului bisericesc al chestiunii Orientului.

Pe lângă aceste studii și lucrări de o deosebită valoare în domeniul disciplinei istorice, d-l Andreescu fiind referent titular cl. I la Consiliul Legislativ, Secțiunea de Studii, documentare și publicațiuni, posedă nu numai o cultură dar și o practică juridică neîndoelnică. Redactor de reviste istorice, specializat în studiul științelor ajutătoare ale istoriei, d-sa este astfel foarte indicat pentru a fi recomandat la catèdra de istoria vechiului drept românesc și instituții vechi românești dela Școala de Arhivistică din București, ca titularul ei, având mai ales în vedere că în acest învățământ latura istorică are întâietate.

17 Iunie 1942.

Gh. Brătianu, I. Minea, A. Sacerdoțeanu, M. Holban, Em. Vârtosu.

— Nr. 135.428/942. *Raport cu privire la ocuparea catedrei de Numismatică, arheologie medievală și modernă, generală și română, de la Școala de Arhivistică de pe lângă Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului.*

Catedra de Numismatică și Arheologie medievală și modernă, generală și română dela Școala de Arhivistică de pe lângă Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului, prezintă un câmp de activitate vast, cu preocupări complexe. Titularul unei asemenea catedre trebue să posedă o pregătire de specialitate deopotrivă în arheologia clasică și în cea medievală, să fi lucrat atât în domeniul istoriei universale cât și în acela al istoriei naționale și să se fi ocupat în același timp și de numismatică și de celelalte ramuri ale arheologiei.

Informându-ne asupra activității și pregătirii diferiților istorici, numismați și arheologi români, pe care i-am putea avea în vedere pentru ocuparea unui post cu cerințe atât de variate, am constatat că d-l Emil Condurachi, doctor în

litere şi actualul suplinitor al catedrei, îndeplineşte în chipul cel mai satisfăcător condiţiunile enumerate. In adevăr, d-sa e singurul dintre tinerii noştri cercetători care, pornind dela o serioasă pregătire în disciplina atât de evoluată a arheologiei antice, să se fi încumetat în tratarea problemelor spinoase şi insuficient lămurite ale arheologiei medievale. Deasemenea, preocupările d-sale s'au întins în chip egal asupra chestiunilor de arheologie generală şi asupra aceleia, atât de importante, de arheologie românească medievală. De altă parte, în activitatea d-sale remarcăm, alături de multiple preocupări de caracter arheologic, o specială atenţie acordată numismaticei, disciplină, care deşi atât de mult şi de stăruitor cultivată la noi de către colecţionarii amatori, a format prea rare ori şi mai mult incidental, obiectul de studiu al arheologilor competenţi.

D-l Emil Condurachi este licenţiat al Facultăţii de Filosofie şi Litere din Iaşi din 1932 şi doctor al aceleaşi facultăţi din 1938 cu menţiunile cele mai înalte. Pregătirea universitară şi-a făcut-o cu deosebire în seminariile distinşilor noştri colegi : prof. Ilie Minea şi prof. Paul Nicorescu şi în Seminarul de Arheologie al regretatului prof. Oreste Tafrali. In această ultimă instituţie, d-sa a funcţionat şi ca asistent suplinitor şi apoi definitiv timp de 8 ani (1 Ianuarie 1933 1 Iunie 1940). Ca membru al Şcoalei Române din Roma şi al Şcoalei Române din Franţa şi ca membru-oaspe al Şcoalei Franceze din Atena, d-sa şi-a întregit şi amplificat pregătirea ştiinţifică, urmând cursurile maeştrilor iluştri ai arheologiei antice şi medievale din ţările respective, cercetând diverse muzee, monumente şi şantiere de săpături şi scriind mai multe lucrări şi articole de specialitate.

Lucrările d-lui Emil Condurachi sunt destul de numeroase, denotă preocupări variate şi prezintă o valoare incontestabilă. Din toate se desprinde impresia unui spirit vioiu şi clar, a unei bune pregătiri ştiinţifice şi a unei sârguinţe ordonate. Toate prin caracterul original al concluziilor lor şi prin seriozitatea metodei cu care au fost alcătuite, reprezintă contribuţiuni meritoase la progresul ştiinţelor arheologice.

Aceste însuşiri sunt evidente încă dela primele lucrări ale d-lui Emil Condurachi, pregătite în Seminariile Facultăţii de Litere din Iaşi, precum în studiul : *Juzii şi judecile moldoveneşti* (în *Cercetări istorice*, 1932), prin care d-sa încearcă pentru prima oară să lămurească originile acestor străvechi instituţii ale Ţării Moldovei ; în discuţia despre Biserica Domnească dela Curtea de Argeş, publicată în *Arta şi Arheologia*, 1933, 8 9, în nota despre *Boerii moldoveni şi lupta dela Valea Albă*, apărute în aceiaşi revistă.

Ca prim rezultat al studiilor făcute la Roma, d-l Emil Condurachi a dat la iveală importanta sa lucrare de doctorat despre *Monumenti cristiani nell'Illirico* (apărută în *Ephemeris Dacoromana*, IX). E un studiu bogat, realizat pe bază de cercetări asidui şi minuţioase, care au necesitat în afară de lucrul în bibliotecile din Roma, o întinsă anchetă la faţa locului, la numeroasele resturi de monumente protocreştine din Italia, din Grecia şi din fosta Jugoslavie. Printre altele, autorul a ajuns la constatarea precisă, pe cât de interesantă, a două principale curente artistice care, pornite din Orient, şi-au impus influenţa asupra arhitecturii protocreştine din provinciile Illyricului : unul sirian, manifestat în regiunile adriatice, altul, originar din Asia Minoră, care s'a exercitat mai cu seamă în regiunile dinspre Pontul Euxin, inclusiv Dobrogea noastră.

In acelaş domeniu, d-l Emil Condurachi a mai publicat : *Les Juifs en Illyricum* (1937), *Éléments syriens dans l'arhitecture chrétienne d'Illyrie* (comunicare la Congresul Internaţional de Studii bizantine, Roma 1936) ; *Sur deux bas-reliefs chrétiens de Tomis* (importantă lămurire asupra unor reliefe găsite la Constanţa, care mai înainte erau socotite ca protocreştine şi pe care autorul le dovedeşte ca aparţinând unui repertoriu mai vechiu, păgân) ; *Isis-Aphrodite, Bei-*

träge zu einer Ikonographie des alexandrinischen Synkretismus (în *Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine*, XXXI, 1939—1940); *La Madonna col Bambino: indagini iconografiche* (o contribuţie nouă la studiul problemei originilor antice ale unui caracteristic motiv din iconografia creştină).

D-l Emil Condurachi a fost deasemeni mult preocupat de istoria şi arheologia Imperiului roman de Răsărit, precum dovedesc lucrările sale despre: *Una versione greca di un passo di Eutropio* (în *Rivista di Filologia e di Istruzione classica*, XV, 1937), *Ausones d'Italie ou Ausones du Danube?* (1937), *La politique financière de l'empereur Julien* (cu concluzii noi şi foarte importante despre istoria economică a imperiului roman în sec. IV); *Probleme economice şi monetare în sec. IV* (1940).

Documentele epigrafice au fost întrebuinţate cu mult folos de d-l Emil Condurachi în articolele *Le rang des proconsuls d'Afrique et d'Asie au debut du IV-e siècle*. (*An. Inst. de Studii clasice*, Cluj, III, 1940) şi *Sur la carrière de Q. Tullius Maximus, gouverneur de Thrace* (ibidem), prin care se stabilesc preţioase amănunte de prosopografie română.

Numismatica datoreşte d-lui Em. Condurachi mai multe contribuţii de valoare ca: *Gordien et Serapis sur les monaies pontiques*, *„Zeul mare" de pe monetele din Odessos* (interesantă încercare asupra divinităţii locale Μέγας Θεός, socotită de autor ca fiind tot una cu Pluton din Eleusis); *Monnaies byzantines coupées*; *Tezaurul de monete argintate de la Măcin*; *Fenomene premedievale în circulaţia monetară la Dunăre.*

Spre a încheia această scurtă expunere asupra lucrărilor d-lui Em. Condurachi, amintim, în afară de diferitele sale recensii, comunicări şi note mai mărunte, contribuţiile sale ştiinţifice remarcabile despre *Factions et jeux de cirque à Rome au debut du VI-e siècle* (în *Revue historique du Sud-Est-européen*), *XVIII, 1942*, şi *Sul culto di Asclepio nelle provincie balcaniche dell'Impero* (comunicare la Congresul Internaţional de Studii Romane, Roma, 1938).

Pe lângă constatările noastre despre pregătirea conştiincioasă şi aleasă a d-lui Emil Condurachi, în ţară şi în străinătate şi despre opera d-sale publicată până acum, rod al unei harnice activităţi de peste 10 ani, amintim şi excelentele probe de calităţi didactice, pe care d-sa le-a dat ca asistent la Seminarul de Arheologie din Iaşi şi ca profesor suplinitor la catedra care formează obiectul Comisiunii noastre. Ne aflăm în faţa unui element distins şi activ, care, prin tot ce a lucrat până acum, se impune atenţiei noastre şi ne sugerează cele mai bune aprecieri, îndreptăţindu-ne în acelaşi timp, cu prisosinţă, încrederea noastră în viitorul său ştiinţific.

De aceea, subsemnaţii, membrii ai Comisiunei de chemare la catedra de Numismatică şi Arheologie medievală şi modernă, generală şi română, dela Şcoala de Arhivistică de pe lângă Direcţiunea Generală a Arhivelor Statului din Bucureşti, suntem de acord în a conchide că d-l Emil Condurachi merită să fie chemat la această catedră, fără vreo altă probă, conform art. 64 din legea învăţământului superior, ale cărui condiţiuni le îndeplineşte.

Ca o observaţiune de caracter secundar pentru scopul prezentului raport, şi numai fiindcă e vorba de un tânăr învăţat, înzestrat cu atât de bune însuşiri ştiinţifice şi didactice, ne exprimăm speranţa că pe viitor d-sa va găsi posibilităţile şi împrejurările favorabile care i-au lipsit până acum, pentru a adăuga la eminenta d-sale pregătire şi activitate teoretică, o mai insistentă activitate arheologică pe teren, în ţara noastră fiind absolută nevoie, tocmai pentru arheologia medievală, de numeroase săpături.

Bucureşti, 19 Iunie 1942.

Radul Vulpe, profesor de arheologie şi preistorie dela Facultatea de Litere din Iaşi.

Ion Andrieşescu, profesor de arheologie şi preistorie la Facultatea de Litere din Bucureşti.

Aurelian Sacerdoţeanu, director general al Arhivelor Statului, profesor şi director al Şcoalei de Arhivistică.

Maria Holban, profesoară la Şcoala de Arhivistică.

Alexandru Elian, profesor la Şcoala de Arhivistică.

— Nr. 135.428/942. Raport cu privire la ocuparea catedrei de Paleografie slavă şi limba textelor dela Şcoala de Arhivistică din Bucureşti.

Catedra de paleografie slavă şi limba textelor dela Şcoala de Arhivistică din Bucureşti, prin importanţa ei pentru această şcoală, implică din partea deţinătorului ei cunoştinţe vaste, nu numai în domeniul paleografiei propriu zise şi a textelor româneşti vechi, ci şi a cunoaşterei limbei slave vechi, precum şi putinţa de orientare în limbile slave vecine moderne.

Se ştie că o bună parte din textele noastre vechi (cărţi, manuscrise şi acte diplomatice) sunt scrise în limba slavă, cu particularităţi imprimate de către vecinii noştri, fie cei dela răsărit, fie de peste Dunăre. In legătură cu aceste considerente, cred că în momentul de faţă în ţara noastră nu se poate găsi un alt candidat pentru ocuparea acestei catedre, decât d-l Damian P. Bogdan,care întruneşte condiţiunile de mai srs.

Activitatea didactică şi ştiinţifică a d-lui Bogdan este bine cunoscută.

Licenţiat al Facultăţii de Litere şi Filosofie din Bucureşti din anul 1930 şi diplomat al Şcoalei Superioare de Arhivistică din Bucureşti, d-l Bogdan îşi ia doctoratul la aceiaşi Facultate în anul 1933. Din anul 1935 şi până în prezent, d-l Bogdan ocupă postul de asistent pe lângă catedra de istoria Slavilor răsăriteni dela aceiaşi Facultate. In acelaş timp d-l Bogdan face o aspră şcoala ştiinţifică de bibliotecar pe lângă secţia slavă a manuscriselor din Biblioteca Academiei Române, începând cu anul 1933 şi până în ziua de astăzi. Aici d-sa se familiarizează cu paleografia, diplomatica şi limba textelor noastre vechi, româneşti ca şi slave. Iar în calitate de profesor suplinitor la catedra de paleografie slavă depe lângă Şcoala de Arhivistică din Bucurssti, dela 1939 încoace ca şi în calitate de asistent universitar, d-l Bogdan dovedeşte cele mai remarcabile însuşiri didactice.

Dar d-l Bogdan desfăşoară o laborioasă activitate ştiinţifică în spiritul şi direcţia catedrei, la care-l propun.

Intre anii 1931—1942, d-sa publică o serie de studii, ediţii de texte, traduceri, articole şi recenzii în diferite publicaţii de ştiinţe româneşti, în deosebi în „*Revista Istorică Română*". Dintre aceste lucrări se remarcă în afară de primele studii, o recenzie critică „Documentul dela Vatopedi al Ţarului bulgar Ioan Asan al II-lea" în Revista Istorică Română, 1931, pag. 187 189 şi traducerea unui întreg capitol din „Paleografia slavo-rusă", a lui A. I. Sobolevski, publicată în Arhivele Olteniei, 1932, pag. 55—60, precum şi următoarele: 1. „*Contribuţiuni la studiul diplomaticei vechi moldoveneşti*" (Bucureşti 1934, pag. 49, 2. *Diplomatica slavo-română din secolele XIV şi XV* (Bucureşti 1935, 187 pag. + 9 planşe); 3 *Acte moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare* (Bucureşti 1938, 78 pag. + 2 planşe), 4. *Pomelnicul dela Bistriţa şi rudeniile dela Kiev şi dela Moscova ale lui Ştefan cel Mare* (publicat de Academia Română, Bucureşti 1940, 26 pag. + 2 anexe + 4 planşe); 5. *Pomelnicul Mănăstirii Bistriţa* (Bucureşti, 1941, 166 pag. + 8 planşe); 6. *Manual de paleografie slavo-română* în colabo rare cu Henry Stahl, Bucureşti 1936, 93 pag.) şi altele.

In toate aceste lucrări, ca şi în cele pe care nu le enumeram, d-l Bogdan aduce contribuţii extrem de importante la istoria noastră, la diplomatica şi la paleografia ei şi dovedeşte o serioasă pregătire ştiinţifică, o metodă minuţioasă de cercetare şi o cunoaştere adâncă a textelor vechi româneşti, şi mai ales a

limbei slave bisericeşti, a limbei actelor slavo-romäne şi a limbilor ruse, bulgare, sârbe şi polone. Dealtfel, activitatea d-sale este continuă până azi.

In afară de această activitate, d-sa a ţinut Seminarul de istoria şi cultura Slavilor răsăriteni dela Facultatea de Litere din Bucureşti şi a fost un bun organizator al Secţiei manuscriselor slave dela Academia Română, pe lângă rolul pe care l-a avut ca translator la secţia slavă a documentelor istorice dela Arhivele Statului din Bucureşti.

Aceste date mă îndreptăţesc să propun comisiei cu toată convingerea şi fără nicio rezervă, chemarea d-lui Damian P. Bogdan la catedra de paleografie slavă şi limba textelor depe lângă Şcoala de Arhivistică din Bucureşti.

Venirea lui la această catedră ar fi nu numai o recunoaştere a activităţii sale rodnice pe terenul ştiinţific şi didactic, ci şi o chezăşie că şcoala care se încadrează în învăţământul superior, va fi asigurată cu un element de mare valoare ştiinţific şi de o seriozitate şi putere de muncă adequate acestei şcoli

18 Iunie 1942.

Ştefan Ciobanu.

Prof. universitar, Membru al Academiei Române.

A. Sacerdoţeanu, Al. Elian şi Em. Vârtosu.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 133.626 din 9 Iulie 1942 (circulara Nr. 104) pentru fixarea cuantumului taxelor studenţeşti.

— Nr. 148 din 10 Iulie 1942 către *Min. de Finanţe* pentru a aproba plata salariului suplinitorilor plătiţi până la 1 Aprilie cu indemnizaţie.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 110.054, din 11 Iul. 1942, decizia prin care d-ra Eleonora Isopescu, bibliotecara şcoalei, este reîncadrată bibliotecară şef cu 1 gradaţie la Biblioteca Universităţii din Cernăuţi pe data de 1 Nov. 1942.

Min. Cult. Naţ. Nr. 131.671 din 11 Iul. 1942, arată că se va plăti indemnizaţia de deplasare la comisiile de chemare sau concurs numai profesorilor din altă localitate.

— Nr. 153 din 13 Iulie 1942 către *Min. Cult. Naţ.* :

Este de obşte ştiut că bibliotecile, arhivele şi muzeele spre a şi împlini marea lor datorie, trebue să fie bine organizate. Pentru pregătirea arhivarilor, bibliotecarilor şi personalului dela muzee aşa cum cer condiţiile lor speciale, care trebue adoptate şi nevoilor noastre, Şcoala de Arhivistică lucrează de 18 ani. In acest timp ea a izbutit să dea un mănunchiu de specialişti cu care se mândreşte.

Acest lucru nu este deajuns. Este necesar ca organizarea acestor institute de cultură să pornească dela început, adecă să fie oameni bine pregătiţi în toate posturile care au răspunderea arhivei curente, a depozitelor de biblioteci şi a custozilor de muzee. Acum, după noua organizare dată Şcoalei de Arhivistică prin legea învăţământului superior, aceasta este în măsură să implinească toată pregătirea necesară unor astfel de meniri.

Insă nu vom ajunge să putem avea om pregătit la loc potrivit decât dacă recrutarea lui se va face cu acest scop, aşa cum se face în toate ţările cu grijă de aceste preocupări. Deaceea vă rugăm să binevoiţi a dispune să se intervină la Ministerul Afacerilor Interne spre a dispune ca prin noua lege administrativă să se prevadă obligativitatea recrutării arhivarilor, bibliotecarilor şi custozilor de muzee generale, dintre diplomaţii Şcoalei de Arhivistică cel puţin în proporţie de $^1/_2$ din numărul total al personalului respectiv al arhivelor de registraturi, bibliotecilor de stat, municipiu sau comună, etc.

Această recrutare pe lângă că va duce la o mai bună îngrijire a materialului respectiv, dar va uşura foarte mult conservarea lui pentru istoria naţională.

Director, *A. Sacerdoţeanu.* p. Secretar, *I. C. Dobrescu.*

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 55.106/942 (circulara Nr. 95), cerând informaţii asupra situaţiei studenţilor. Cu Nr. 144.005 din 21 Iul. 1942, se cer noui completări de informaţii.

Se răspunde cu Nr. 163 din 22 Aug. 1942:

....,,Pregătirea arhivarilor, bibliotecarilor şi cercetătorilor de izvoare istorice, cere timp îndelungat şi practică neîntreruptă. Pentru a avea această posibilitate Şcoala de Arhivistică trebue să fie în măsură a avea biblioteca deschisă neîntrerupt (8 dim. — 19 seara); un cămin special supraveghiat continuu de direcţie şi de profesori, în care să poată lucra studenţii pe baza albumelor paleografice, a reproducerilor exacte şi a materialului didactic special. Contactul continuu cu materialul istoric poate provoca râvna şi interesul pentru astfel de cercetări, de unde să rezulte apoi pasiunea necesară conservării, inventarierii şi studierii arhivelor şi bibliotecilor noastre.

Amintim că într'o şcoală de caracterul şcoalei noastre nu pot figura într'un an decât cel mult 20 de elevi (*École des Chartes* din Paris primeşte numai 12 în anul I, ajungând să sfârşeasca anul III numai 7 8 studenţi . Socotind că în acest cămin ar putea veni 2 3 din numărul elevilor până acum majoritatea elevilor noştri erau licenţiaţi de facultaţi ne trebue un cămin pentru 40 de studenţi câte cel mult 3 studenţi în cameră, pentru a putea lucra.

Dacă acest desiderat al nostru va putea fi împlinit avem siguranţa deplină că vom putea forma adevăraţi arhivari şi bibliotecari devotaţi, aşa cum cer aceste instituţii de înaltă cultură naţională.

Director, *A. Sacerdoţeanu.* p. Secretar, *I. C Dob e cu.*

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 150.943 din 27 Iulie 1942, informează că fondul pentru ajutorarea familiilor luptătorilor de pe front şi a invalizilor de războiu a trecut în administrarea Consiliului de Patronaj al Operelor Sociale.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 154.695 din 3 Aug. 1942 Circulara Nr. 108, se cere statistica elevilor şi material documentar asupra actviităţii şcoalei.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 99.341 din 7 Aug. 1942, cerându se tabloul profesorilor şi elevilor căzuţi în războiu.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 151.778 din 10 Aug. 1942, trimite instrucţiuni cu privire la aprovizionarea cu alimente.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 157.965 din 13 Aug. 1942: ,,Avem onoare a vă face cunoscut că prin Decretul No. 1.820/942 şi în conformitate cu dispoziţiunile art. 17 din legea No. 386 relativă la organizarea învăţământului superior, se numeşte ca director, pe data de 24 Iunie 1942, D-l Aurelian Sacerdoţeanu la Şcoala de Arhivistică din Bucureşti".

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 167.319 din 21 Aug. 1942, cu instrucţiuni asupra modului cum urmează să se facă numirile de personal şi viza controlorului financiar.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 167.395 din 22 Aug. 1942, cu privire la personalul care are a doua funcţiune temporară, la care trebue să renunţe.

— *Min. Cult. Naţ.* Nr. 126.285 din 29 Aug. 1942 face cunoscut că d-l ministru I. Petrovici a repartizat şcoalei suma de 200.000 lei pentru procurarea de material din ţară.

2. Diverse.

— Prin *legea de organi are a învăţământului superior* din 23 Mai 1942, d. ministru al Culturii Naţionale I. Petrovici a reînfiinţat Şcoala de Arhivistică. Cu încredere şi sârguinţă ea îşi va urma calea începută pentru ridicarea nivelului cercetărilor arhivistice şi bibliotecăreşti la noi în ţară, cu toată priceperea şi toată erudiţia de care este capabilă.

— *Institutul de istorie universală* întemeiat şi înzestrat de regretatul profesor Nicolae Iorga a fost reorganizat printr'o nouă lege care îi dă un nou nume. In viitor va fi *Institutul de istorie universală „N. Iorga"* şi va fi sub direcţia d. profesor Gh. I. Brătianu dela Facultatea de litere din Bucureşti. Reinaugurarea, după distrugerile din Sept. 1940 — Ian. 1941, a avut loc în ziua de 6 Dec. 1941, când s'a făcut şi comemorarea ilustrului dispărut.

— In anul acesta ştiinţa istorică românească a căpătat o nouă instituţie de muncă prin crearea *Institutului de istorie naţională* şi punerea lui sub conducerea d. Const. C. Giurescu, profesor de Istoria Românilor la Facultatea de Litere din Bucureşti. Ne bucurăm că studiile istorice încep să fie preţuite la adevărata lor valoare ştiinţifică şi naţională.

— Repetăm rugămintea noastră către toţi foştii elevi ai şcoalei şi către preţuitorii arhivelor, să-şi dea adesiunea pentru întemeierea asociaţiei *Prietenii Arhiv lor*. E bine să fim atenţi un moment mai de vreme împotriva distrugătorilor acestor preţioase urme ale trecutului, fie depărtat fie apropiat.

— *Şcoala de Arhivistică* nu şi-a format încă sistemul său cu privire la publicaţii. Faptul că studiile din volumul de faţă se prezintă variat se datoreşte felului de lucru al fiecărui colaborator. Deocamdată anunţăm pe viitorii noştri colaboratori că în privinţa *ortografiei* păstrăm pe cea fixată de *Academia Română*.

— Anunţăm în *Buletin* numai lucrările care ni se trimit la redacţie. Facem schimb cu toate periodicele de specialitate.

INDICE DE DOCUMENTE

Numai pentru cele editate integral, fragmentar, facsimilate, resumate sau menționate ca inedite; cronica școalei și ineditele amintite fără dată în studiul d-lui H. Dj. Siruni, *Hașmetlu*, nu figurează aici.

INDICE GENERAL

Nu figurează numele şefilor barbari din *Liste* şi cele din partea administrativă; din *material documentar* şi *informaţii* s'a scos numai esenţialul.

TABLA FIGURILOR

TABLA PLANȘELOR

CUPRINSUL

ACEST VOLUM S'A TIPĂRIT
ÎN ATELIERELE S. A. R.
„CARTEA ROMÂNEASCĂ" DIN
BUCUREŞTI B-DUL REGELE
CAROL I, Nr. 3. REG. CO-
MERŢULUI Nr. 311/931 SOC.
ILFOV, ÎN LUNA IUNIE 1943

TIPARUL „CARTEA ROMÂNEASCĂ", S. A. BUCUREŞTI